

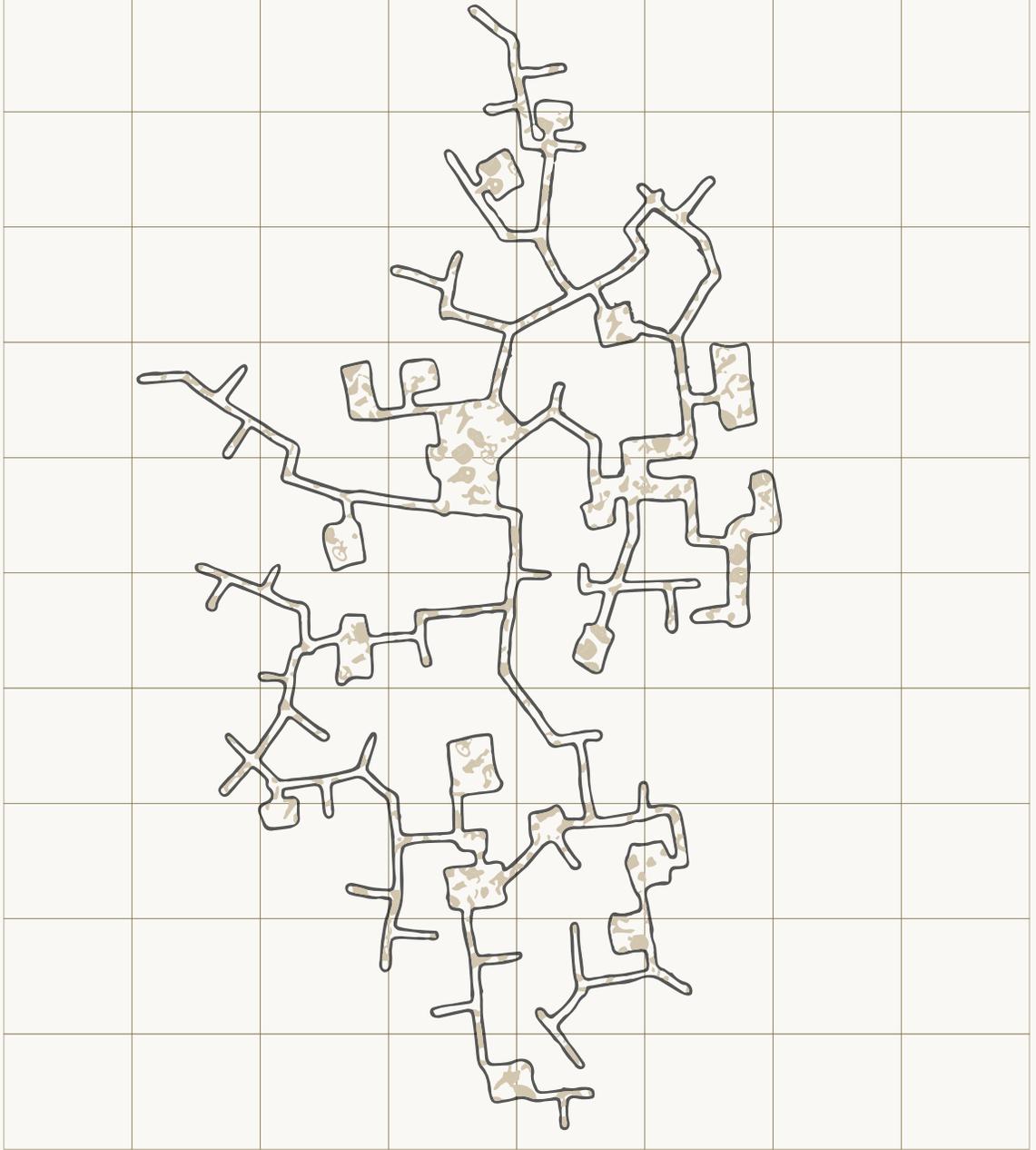
ISSN 1300-7319

Cilt 35 | Sayı 3

2025

PLANLAMA

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI YAYINI

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü - Owner and Chief EditorTMMOB Şehir Plancıları Odası adına **Akif Burak ATLAR**

TMMOB Şehir Plancıları Odası

Editörler - Executive Editors**İdil AKYOL**

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İstanbul

Kumru ÇILGIN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İstanbul

Yayın Kurulu - Editorial Board**Z. Müge AKKAR ERCAN**

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Ankara

Süleyman BALLYEMEZ

İstanbul Aydın Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü - İstanbul

Arzu BAŞARAN UYSAL

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Çanakkale

Gökhan Hüseyin ERKAN

Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Trabzon

Tuba İNAL ÇEKİÇ

TU Darmstadt, Kent ve Mekân Sosyolojisi Bölümü - Darmstadt

Tayfun KAHRAMAN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İstanbul

Savaş Zafer ŞAHİN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Tapu ve Kadastro Yüksek Okulu - Ankara

Ali Cenap YOLOĞLU

Mersin Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Mersin

Dil Editörü - Language Editor**Evrin YILMAZ**

Bağımsız Araştırmacı

Yayın Sekreteryası - Editorial Secretariat**Sıla Berfin AŞKIN**

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Nur Kardelen ÖZTÜRK

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

ISSN 1300-7319

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın Yayın Organıdır

Oda birimlerine ve üyelere ücretsiz gönderilir

Yılda Üç Defa Yayınlanır (Mart, Temmuz, Kasım)

PLANLAMA Ulrich's, Avery Index, Web of Science Emerging Sources Citation Index (ESCI), European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIHPLUS), TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin Sosyal Bilimler Veri Tabanı, EBSCO, Ideonline ve GALE ve Asian Science Citation Index (ASCI) indeksi tarafından dizinlenmektedir.

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü: TMMOB Şehir Plancıları Odası adına Akif Burak ATLAR

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

İletişim: planlama@planlamadergisi.org

Adres: Merkez Mahallesi, Abide-i Hürriyet Caddesi, No: 148, Kat: 2, Daire: 4, 34384, Şişli/İSTANBUL

Tel: 0212 275 43 67

Faks: 0212 272 91 19

E-posta: planlama@planlamadergisi.org

İnternet adresi: www.planlamadergisi.org

www.karepb.com

KARE MEDYA tarafından tasarlanmıştır.

Basım tarihi: Kasım, 2025

Yayın türü: Süreli yayın

Kapak tasarımı: Furkan Türk

Yazarlara Bilgi

Yazarlar; makalelerin sisteme yüklenmesi, kör hakem değerlendirmesi ve yayın süreçlerinde gecikmeleri önlemek için bu talimatları dikkatli bir şekilde takip etmelidirler.

A. GENEL BİLGİLER

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın yayın organı olan Planlama Dergisi'nde; şehir ve bölge planlama, bölgesel gelişme ve kalkınma, kırsal alan planlaması, çevre ve ekoloji, kentsel tasarım, kentsel koruma, kentsel yenileme ve dönüşüm, kent sosyolojisi, kent ekonomisi, yerel yönetimler, kentsel ulaşım planlaması, peyzaj planlama, afet yönetimi, göç gibi çeşitli alanlardan özgün araştırma makaleleri, derleme makaleler, görüş yazıları, kitap incelemeleri ve meslek alanına ilişkin güncel tartışmalar ve değerlendirmeler yayımlanmaktadır. Açık ve ücretsiz erişim olanağı sunan Dergi; şehir ve bölge planlama ve ilişkili alanlardan akademik araştırmaların ve yerel uygulama örneklerinin yanı sıra kentsel ve bölgesel politikaları ve planlama araçlarını da meslektaşlarına ve okurlarına ulaştırma çabasıdadır.

Yılda üç kez çevrimiçi olarak yayımlanan Planlama Dergisi'nde her bir makale, bilimsel ve tarafsız bir değerlendirme sürecine tabi tutulur. Dergi Sekreteryası'nın ön incelemesini ve Yayın Kurulu'nun ön değerlendirmesini takiben Editörler, hakem değerlendirmesi için kendi alanlarında uzman kişileri davet ederler. Tüm yazılar için nihai karar verme yetkisi Editörler'dedir. Dergi'de yayımlanmak üzere kabul alan çalışmalar, kabul tarihi sırasına göre yayımlanır. Sıralamada denk gelse bile bir sayıda aynı yazar(lar)ın sadece bir çalışmasına yer verilir.

Planlama Dergisi Yayın Kurulu ve Kare Yayıncılık, yayın politikasını ve editöryal süreçleri Bilim Editörleri Konseyi (Council of Science Editors - CSE), Yayın Etiği Komitesi (Committee on Publication Ethics - COPE) ve Avrupa Bilim Editörleri Birliği (European Association of Science Editors - EASE) kurallarına göre şekillendirmiştir.

B. MAKALELERİN GÖNDERİLMESİ

Sorumlu yazar makaleyi göndermeden önce, makalenin tüm yazarları Open Researcher and Contributor ID (ORCID) numarası edinmeli ve bu numarayı sorumlu yazara iletmelidirler. ORCID numarası <https://orcid.org> adresinden edinilebilir.

Etik kurul kararı gerektiren çalışmalarda etik kurul onayı alınmış olmalı, bu husus yazar(lar)ın kimlik ifşasına yol açmayacak biçimde makalenin yöntem kısmında belirtilmeli ve etik kurul onay belgesi veya ilgili yasal dökümantasyon ayrı bir dosya olarak sisteme yüklenmelidir.

Planlama Dergisi'nde Türkçe ve İngilizce dillerinde makalelere yer verilmektedir. Yazı uzunluğu, araştırma makaleleri için (metin, tablo, şekil, dipnot vd. dâhil; başlık, özet, anahtar kelimeler ve kaynak hariç) 9000; derlemeler için 5000; görüş yazısı, kitap incelemesi ve diğer yazılar için ise 2500 kelimedir. Tüm yazılar önce Dergi Sekreteryası, Editörler ve Yayın Kurulu tarafından ön değerlendirmeye alınır; ardından incelemeleri için hakemlere gönderilir. Tüm yazılarda yazar adları gizlenerek anonim değerlendirmeye ve düzeltmeye başvurulur; gereken koşullarda yazar(lar)dan yazı hakkındaki soruları

yanıtlamaları veya eksikleri tamamlamaları istenebilir. Dergi'de yayımlanmasına karar verilen yazılar, yayına hazırlık sürecine alınır; bu aşamada tüm bilgilerin doğruluğu için ayrıntılı kontrol ve denetimden geçirilir ve yayın öncesi son şekline getirilen eser, yazar(lar)ın kontrolüne ve onayına sunulur.

Dergi'ye yazı teslimi, çalışmanın daha önce yayımlanmadığı ve Planlama Dergisi'nde yayımlanmasının yazar(lar) tarafından uygun bulunduğu anlamına gelmektedir. Yazar(lar), çalışmanın yayımlanmasına onay verdiğinde, yazıya ait her hakkı TMMOB Şehir Plancıları Odası'na devretmekte; izin almaksızın çalışmayı başka bir dilde ya da yerde yayımlamayacaklarını kabul etmektedir(ler).* Gönderilen yazı daha önce herhangi bir toplantıda sunulmuşsa toplantı adı, tarihi ve toplantının düzenlendiği şehir; lisansüstü tez çalışmalarından üretilmiş yazılarda ise tezin ismi ve hazırlandığı kurum, ilk sayfada dipnotla belirtilmek üzere çevrimiçi başvuru sırasında editöre not olarak bildirilmeli ve fakat kimlik ifşasına yol açmamak adına metin dosyasında yer verilmemelidir.

Yazar(lar), telif hakkıyla korunan materyali başka kaynaklardan çoğaltmak için izin almakla yükümlüdür(ler) ve telif hakkının yayıncıya devredilmesi için bir anlaşma imzalamaları gerekmektedir. Bir yazar, başka bir kaynaktan herhangi bir şekli, tabloyu veya metni almak istiyorsa mutlaka önce izin almalıdır. Bu, doğrudan reproduksiyonlarda olduğu gibi "türev reproduksiyonlar" için de geçerlidir (örneğin, telif hakkıyla korunan bir kaynaktan türetilen yeni bir şekil veya tablo oluşturulması durumunda olduğu gibi).

* Telif hakkı devir işlemleri, makale Yayın Kurulu ve hakemlerce onaylandıktan sonra, makalenin yayına hazırlanma aşamasında yayıncı tarafından e-postayla gerçekleştirilmektedir.

C. MAKALE KATEGORİLERİ

Araştırma Makaleleri: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda, yeterli bilimsel incelemelere, gözlemlere ve araştırmalara dayanarak bir sonuca ulaşan orijinal ve özgün çalışmalardır. Türkçe yazılmış makaleler, Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimeler, İngilizce başlık, İngilizce genişletilmiş özet ve anahtar kelimeler ile giriş, teorik çerçeve, metodoloji, bulgular, tartışma, sonuç ve kaynaklar bölümlerinden oluşmalı; metin, tablo, şekil, dipnot vd. dâhil -başlık, özet, anahtar kelimeler ve kaynaklar hariç- 9000 kelimeyi aşmamalıdır. İngilizce makaleler ise İngilizce başlık, İngilizce özet ve anahtar kelimeler ile Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimelere sahip olmalı; Türkçe makale yazım kurallarında belirtilen bölümlerden oluşmalıdır. Türkçe özet 250 kelimedenden, İngilizce genişletilmiş özet 500 kelimedenden oluşmalıdır.

Derleme Makale: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda, belirli bir konudaki bilimsel çalışmalar veya güncel gelişmelere dair, o konuda yoğun çalışmaları bulunan deneyimli yazarlarca kapsamlı bir literatür taramasına dayanarak mevcut bilgi birikimi ve düşünsel oluşumların sentezlendiği, eleştirel bir değerlendirme ile kuvvetli ve zayıf yanlarının vurgulandığı, literatürdeki tartışmalı ya da eksik noktaların belirtildiği, ileriye yönelik araştırma gereksinimi olan alanların ortaya çıkarıldığı özgün yazılardır. Bu yazıların başlık ve özet bölümleri, araştırma makalesi formatında yazılmalı; bundan sonraki bölümleri giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 5000 kelimeyi geçmemelidir.

Yazarlara Bilgi

Görüş: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda, güncel ve önemli bir konunun ve/veya yazar(lar)ın kendi görüşlerinden ve araştırmalarından elde ettiği sonuçların değerlendirildiği özgün yazılardır. Bu yazılar; araştırma makalesi formatında yazılmalı, giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 2500 kelimeyi geçmemelidir.

Kitap İnceleme: Planlama Dergisi'nin kapsamına giren alanlarda yayımlanmış kitapların kapsamlı değerlendirmesini ve tartışmasını içeren özgün inceleme yazıdır. Bu yazılar; araştırma makalesi formatında yazılmalı, giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 2500 kelimeyi geçmemelidir.

Yukarıda belirtilen kategoriler dışındaki yazılar (çeviriler, yarışma sunumları, araştırma özetleri, Oda görüşleri, kısa değerlendirmeler ve tartışmalar), Editörler ve/veya Yayın Kurulu süzgecinden geçtikten sonra yayımlanır.

D. MAKALELERİN HAZIRLANMASI

Planlama Dergisi'ne makale başvuruları, çevrimiçi olarak kabul edilmektedir. Dergi'nin web sayfasında (www.planlamadergisi.org) yer alan "Makale Gönder" sekmesi kullanılarak makale başvurusu yapılabilir.

Başvuruda başvuru mektubu, başvuru sayfası, ana metin ve referanslar, tablolar ve şekiller (varsa), teşekkür yazısı (varsa), etik kurul onay formu (gerekliyse), telif hakkı devir formu yer almalıdır. Aşağıdaki belgeler çevrimiçi başvuru sistemine yüklenmelidir:

1. Başvuru Mektubu
2. Başvuru Sayfası
3. Ana Metin ve Referanslar
4. Tablolar ve Şekiller (varsa - ayrı dosyalar şeklinde yüklenecektir)
5. Teşekkür Yazısı (varsa)
6. Etik Kurul Onay Belgesi (gerekliyse)
7. Telif Hakkı Devir Formu
8. (İngilizce makaleler için) Dil Düzeltme (Proofreading) Belgesi veya Beyanı

Makalenin tüm bölümleri, 11 punto büyüklükte "Arial" yazı karakterinde ve iki satır aralıklı olarak hazırlanmalı; sayfa kenarlarında 2,5 cm. (1 inç) kenar boşluğu bırakılmalıdır. Ana metin ile tablolar ve şekiller, sisteme ayrı dosyalar olarak yüklenmelidir. Ana metin Word formatında olmalı, satır numaraları metnin içine dahil edilmemelidir. Makale sayfaları, makale boyunca ardışık olarak numaralandırılmalıdır.

1. Başvuru Mektubu

Başvuru mektubunun ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmesi gerekmektedir; yazının tüm yazarlar tarafından okunup onaylandığı, orijinal bir çalışma ürünü olduğu ve başka bir yerde yayımlanmadığı veya yayımlanmak üzere değerlendirme sürecinde olmadığı açıkça ifade edilmelidir. Bunlara ek olarak, yazının başlığı; yazarların adları, soyadları ve unvanları; çalışmanın yapıldığı kurumun adı ve şehri; eğer varsa çalışmayı destekleyen fon ve kuruluşların açık adları; etik kurul onayı gerektiren bir çalışma yapılmış ise onayla ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yer almalıdır. Bu sayfaya

ayrıca "yazışmadan sorumlu" yazarın ad-soyad, açık adres, telefon, mobil telefon ve e-posta bilgileri eklenmelidir.

2. Başvuru Sayfası

Makalenin ana metin, kaynaklar, tablo ve şekil (grafik ve fotoğraflar şekil adı altında yer almalıdır) dosyalarının içeriğinde ya da dosya adında; yazar(lar)ın adı ve soyadı ya da adı ve soyadının baş harfleri ile yazar(lar)ın çalıştıkları kurumların adı ya da kısaltması bulunmamalıdır. Eğer makale bir tez çalışmasından üretilmişse ilgili çalışmanın adı ya da kısaltması; eğer makale daha önce bilimsel bir etkinlikte sunulduysa o etkinliğin adı ya da kısaltması bulunmamalıdır. Bu bilgiler ayrı bir dokümanda sisteme yüklenmelidir.

3. Ana Metin ve Referanslar

Ana Metin Dokümanı: Sayfalara göre sıralama, tam metin ve kaynaklar şeklinde yapılmalıdır. Makale başlığı, yazar(lar)ın adı ve soyadı, özet ve anahtar kelimeler, çevrimiçi makale gönderme sisteminde istenecek olup; ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmemelidir.

Kaynak Gösterme ve Kaynakça Oluşturma: Makalelerin kaynakları, en güncel APA stiline göre yazılmalıdır. Kaynak gösterimi için dipnot kullanılmamalıdır. Metin içinde yer alan referanslar için metnin uygun yerinde parantez açılarak yazarın soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası belirtilmelidir. Kullanılan tüm kaynaklar, kaynakçada, yazarların soyadlarına göre alfabetik sırayla ve her yazar için kronolojik olarak listelenmelidir. APA stilinin eser kategorisine göre farklılaştırdığı yazım kurallarına dikkatlice uyulmalıdır. APA stil ve dilbilgisi kılavuzu hakkında daha fazla ayrıntı ve örnek gösterimler <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines> adresinden incelenebilir.

4. Tablolar ve Şekiller (varsa - ayrı dosyalar şeklinde yüklenecektir)

Tüm tablolar Word dosyası olarak (.doc, .docx), şekiller ise .jpg veya .png formatlarında ayrı birer doküman şeklinde yüklenmelidir. Şekil olarak nitelendirilebilecek görsellere grafikler, çizelgeler, haritalar, çizimler ve fotoğraflar da dahildir. Yüklenecek ayrı dokümanlarda, tabloların ve şekillerin numaraları, başlıkları ve varsa kaynakları belirtilmeli; bu bilgiler tablolarla tablonun üstünde, şekillerde ise şeklin altında yer almalıdır. Tabloların ve şekillerin ana metin içerisindeki yerleri, metin içinde ayrı bir paragraf açılarak yazıyla (örneğin, "Şekil 1 burada yer alacaktır" ifadesi kullanılarak) belirtilmelidir. (Önemli Not: Tablo ve şekillerin yerleri dizgi esnasında değişikliğe uğrayabileceğinden, belirtilen yerler mutlak değildir ve mizanpaj ekibi tarafından en uygun yerlere yerleştirilir).

5. Teşekkür Yazısı (varsa)

Teşekkür sayfasının ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmesi gerekmektedir.

6. Etik Kurul Onay Formu (gerekliyse)

Etik kurul kararı gerektiren sosyal çalışmalarda etik kurul onayı alınmış olmalı ve etik kurul onay belgesi ayrı bir dosya olarak sisteme yüklenmelidir.

Yazarlara Bilgi

7. Telif Hakkı Devir Formu

Yazar(lar), değerlendirilmek üzere gönderdikleri çalışmanın özgün olduğunu, başka bir yerde yayımlanmadığını ve eşzamanlı olarak başka bir dergi tarafından değerlendirme altında olmadığını taahhüt eder(ler). Çalışma, Planlama Dergisi tarafından yayına kabul edildiği takdirde, yazar(lar) telif hakkını Dergi'ye devretmeyi kabul eder(ler). Makalenin tüm yazarları, metnin son hâlini görüp onayladıklarını ve makalenin tüm içeriklerinden ortaklaşa sorumlu olduklarını imzalarıyla beyan ederler. Dergi'nin internet sitesinden erişilebilecek Telif Hakkı Devir Formu'nun, tüm yazarlar tarafından eksiksiz olarak doldurulup imzalanarak çevrimiçi başvuru sistemine yüklenmesi gerekmektedir.

8. (İngilizce makaleler için) Dil Düzeltme (Proofreading) Belgesi veya Beyanı

Tamamı İngilizce olarak hazırlanmış ve yazar(lar)ın ana dilinin İngilizce olmadığı makalelerin dilsel açıklığını ve akademik yeterliliğini artırmak amacıyla, hakem değerlendirmesi doğrultusunda gerekli görülmesi durumunda, metnin profesyonel bir dil hizmeti sağlayıcısı tarafından gözden geçirildiğini (proofreading) belgeleyen bir düzenleme belgesi ya da ana dili İngilizce olan biri tarafından bu işlemin nasıl gerçekleştirildiğini açık biçimde açıklayan, gerekçeli ve ikna edici bir yazar beyanı sisteme yüklenmelidir. Bu belge veya beyan, makalenin hakem değerlendirme sürecinin tamamlanıp yayıma kabul edilmesi durumunda, en geç bir ay içinde sisteme yüklenmelidir. Yalnızca yapay zekâ temelli araçlar kullanılarak yapılmış dil kontrollerinin, insan uzmanlığına dayalı akademik denetimin yerini tutmadığı için bu gerekliliği karşılamadığı unutulmamalıdır.

E. TELİF HAKKI, ÖZGÜNLÜK VE ETİK

Telif Hakkı Bildirimi: Yayımlanan tüm materyallerin telif hakları, yazar(lar) tarafından Dergi'ye devredilir. Yayıncının önceden yazılı izni olmaksızın, yayının hiçbir kısmı kullanılamaz. Makalelerin tüm hakları, yayımlandıktan sonra Dergi'ye ait olur.

Açık Erişim ve Ortak Kullanım İzinleri

- **Açık Erişim:** Planlama Dergisi açık erişimli bir dergidir; bu, okuyucuların tüm içeriğe ücretsiz olarak ulaşabilecekleri anlamına gelir. Okuyucular, yayıncı ya da yazar(lar)ın izni olmaksızın, makalelerin tam metinlerini okuyabilir, indirebilir, kaynak göstermek şartıyla kopyalayabilir, dağıtabilir veya diğer yasal amaçlar için kullanabilirler. Bu, Budapeşte Açık Erişim Girişimi'nin (BOAI) açık erişim tanımıyla uyumludur.
- **Ortak Kullanıcı İzinleri:** Creative Commons Attribution - Non Commercial 4.0 (CC BY - NC 4.0) ticari olmayan amaçlar için, makalelerin dağıtımlarına veya kopyalanmalarına, ortak bir çalışma içinde kullanılmalarına, makalenin değiştirilmemesi ve kaynak gösterilmesi koşuluyla izin verir.

Özgünlük: Makaleler, etik olmayan durumlar ve intihal tespiti amacıyla yayıncı tarafından iThenticate programı kullanılarak taranır. Benzerlik oranının toplamda %20'yi geçtiği durumlarda makale intihal olasılığı yönünden münhasıran incelemeye alınır. Bu inceleme aynı kaynağa dayalı alıntılarının yoğun olması durumunda da işletilir. Editörler, intihal incelemesinde gerekli görül-

mesi hâlinde hakem görüşüne de başvurabilirler. Başvurunun intihal yönünden reddi veya olağan hakem değerlendirme sürecine alınması kararı Editörler'e aittir.

Etik: Daha önce yayımlanmış herhangi bir materyalin (metin, tablolar, şekiller vb.) yazarlarından ve yayıncılarından yazılı izin almak yazarın sorumluluğundadır.

Yayın Kurulu, dergiye gönderilen çalışmalar hakkındaki intihal, atıf yönlendirmesi ve veri sahteciliği iddiaları ve/veya şüpheleri karşısında [Yayın Etiği Komitesi](#) (Committee on Publication Ethics - COPE) kılavuzunda belirtilen ilkelere göre hareket edecektir.

F. DEĞERLENDİRME VE YAYIMLANMA SÜRECİ

Değerlendirme: Tüm makaleler öncelikle Dergi Sekreteryası tarafından yazım kuralları ve benzerlik oranı açısından biçimsel olarak incelenir, varsa düzeltilmesi gereken hususlar konusunda yazarlar bilgilendirilir ve bu doğrultuda yeniden yükleme yapmaları istenir. Ardından makaleler Yayın Kurulu'na iletilir ve belirlenmiş kriterler üzerinden kör değerlendirmeye alınır. Ortalama bir ay süren bu ön değerlendirme sonucunda hakemlere gönderilmeye uygun bulunan çalışmaların hakem değerlendirme süreci başlatılır, uygun bulunmayanlar ise doğrudan reddedilerek yazar(lar)ına ret gerekçeleri yazılı olarak açıklanır. Gerekli görüldüğü her aşamada yazıda istenen değişiklikler yazar(lar)a Editörlerce bildirilir. Hakem değerlendirmeleri sonucunda yayımlanmaya uygun bulunan makalelerin karar süreci Editörler aracılığıyla başlatılır, Yayın Kurulu tarafından sonuçlandırılır. Tamamı İngilizce olarak hazırlanmış ve yazar(lar)ın ana dilinin İngilizce olmadığı makalelerin kabul sonrası yayımlanabilmesi için, hakem değerlendirmesi doğrultusunda gerekli görülürse, metnin İngilizce dil düzeltme (proofreading) işlemi tamamlanmalı ve bu süreci belgeleyen bir dosya sisteme en geç 1 ay içinde yüklenmelidir.

Süreler: Hakem sürecinde, ilk değerlendirme için hakemlere 30 gün, ikinci tur değerlendirme için ise 10 gün süre tanınmaktadır. Ancak bu süreler, makalenin içeriği ve kapsamına bağlı olarak Editör inisiyatifleriyle esnetilebilir. Bir makale hakemler tarafından değerlendirilip önerilen düzenlemeler yapılmak üzere yazar(lar)a gönderildikten sonra minör revizyon için 1 ay, majör revizyon için 2 ay, yeniden yazım için 3 ay süre tanınır. Revizyonu yapmayı kabul etmesine rağmen bu süreler sonunda yazar(lar)dan yanıt gelmemesi hâlinde, uyarıda bulunmaksızın yazı iade edilir ve tekrar değerlendirilmeye alınmaz.

Makalenin Sorumluluğu: Yazar(lar) yayımlanmış olan makalelerinde bulunan bilgilerin tüm sorumluluğunu üstlenir(ler). Dergi bu makalelerin sorumluluğunu üstlenmez.

Yayın Hakkı: Dergi'de yayımlanmış bir makalenin tamamı veya bir kısmı, makaleye ait tablolar veya şekiller Dergi Editörleri ile Yayın Kurulu'nun bilgisi ve yazılı izni olmadan başka bir dergide yayımlanamaz.

Gerekli Bilgiler: Dergi Editörleri ya da Yayın Kurulu, ön değerlendirme sürecinde gerek duyduklarında incelemek için makalenin dayandırıldığı verileri yazar(lar)dan isteyebilirler. Bu nedenle yazar(lar)a kolay ulaşımı sağlayacak adresin ve diğer iletişim araçlarının başlık sayfasında yer alması önemlidir.

Ücretler: Makale gönderme, makale işlemleri ve yayın için herhangi bir ücret alınmamaktadır.

Information to Authors

Authors should carefully follow these instructions to upload articles into the system, to undergo blind peer review, and to prevent delays in the publication process.

A. GENERAL INFORMATIONS

In the Journal of Planning, the official publication of the UCTEA Chamber of City Planners of Turkey, original research articles, review articles, opinions, book reviews, and current discussions and evaluations related to the profession are published from various fields such as urban and regional planning, regional development, rural area planning, environment and ecology, urban design, urban conservation, urban renewal and transformation, urban sociology, urban economics, local administrations, urban transport planning, landscape planning, disaster management, and migration. The Journal, providing open and free access, aims to disseminate academic research and local implementation examples from the fields of urban and regional planning and related areas, as well as urban and regional policies and planning tools to colleagues and readers.

In the Journal of Planning, published online three volumes per year, each article undergoes a scientific and impartial evaluation process. Following the pre-examination by the Journal Secretariat and the pre-evaluation by the Editorial Board, the Editors invite experts in their fields for peer review. The Editors have the final decision-making authority for all articles. Articles accepted for publication in the Journal are published in the order of acceptance dates. Only one article of the same author(s) is included in an issue, even if they coincide in the order.

The Editorial Board of the Journal and Kare Publishing have shaped their publication policies and editorial processes according to the rules of the Council of Science Editors (CSE), the Committee on Publication Ethics (COPE), and the European Association of Science Editors (EASE).

B. SUBMISSION OF ARTICLES

Before submitting the article, the corresponding author should ensure that all authors of the article obtain an Open Researcher and Contributor ID (ORCID) number. To obtain an ORCID number, please visit <https://orcid.org>

In studies requiring ethics committee decision, an ethics committee approval must be obtained. This should be indicated in the methodology section of the article in a manner that does not reveal the identity of the author(s). Ethics committee approval document or relevant legal documentation should be uploaded to the system as a separate file.

The Journal of Planning features articles in both Turkish and English languages. Article length varies as follows: 9000 words for research articles (including full text, tables, figures, footnotes, etc.; excluding title, abstract, keywords, and references); 5000 words for review articles; and 2500 words for opinion letters, book reviews, and other contributions. All submissions undergo initial evaluation by the Journal Secretariat, Editors and Editorial Board; thereafter, they are sent for review by referees. All submissions are subjected to

anonymous evaluation and revision, with author identities concealed. Author(s) may be requested to address inquiries regarding the paper or to rectify any deficiencies as needed. The articles chosen for publication in the Journal undergo a preparation process during which all information is meticulously reviewed for accuracy. At this stage, the manuscript thoroughly examined and finalized before being submitted to the author(s) for their last control and approval.

Submitting an article to the Journal implies that the work has not been published previously and that its publication in the Journal of Planning is approved by the author(s). Author(s), upon acceptance of publication, transfer(s) all rights pertaining to the article to the UCTEA Chamber of City Planners of Turkey; and also agree(s) not to publish the work in another language or else where without permission.* If the submitted manuscript has been previously presented at any conference, the conference name, date, and location where the conference was held should be indicated, and for articles derived from postgraduate thesis studies, the thesis title and the institution where it was prepared should be noted as a footnote on the first page during the online submission process and informed to the Editor(s) as a note. However, this information should not be included in the text file to avoid revealing the author(s)' identities.

Author(s) are responsible for obtaining permission to reproduce copyrighted material from other sources and must sign an agreement transferring copyright to the publisher. An author must obtain permission before using any figure, table, or text from another source. This applies to "derivative reproductions" as well, such as creating a new figure or table derived from a copyrighted source.

* Copyright transfer procedures are carried out by the publisher via email during the preparation stage of the article for publication, after the article has been approved by the Editorial Board and reviewers.

C. ARTICLE CATEGORIES

Research Article: The articles which represent original and distinctive research endeavors that arrive at conclusions through scientific reviews, observations, and research within the designated fields outlined in the article categories section. Articles written in English should consist of an English title, abstract, and keywords, as well as a Turkish title, abstract, and keywords, along with sections for introduction, theoretical framework, methodology, findings, discussion, conclusion, and references. The text, including tables, figures, footnotes, etc. –excluding the title, abstract, keywords, and references– should not exceed 9000 words. Both the English and Turkish abstracts should consist of a maximum of 250 words each.

Review Article: The original articles which are comprehensive literature reviews conducted by experienced authors who have intensive work on a specific subject or current developments within the designated fields outlined in the article categories section. These articles synthesize existing knowledge and conceptual formations based on a thorough litera-

Information to Authors

ture review, providing a critical evaluation highlighting their strengths and weaknesses, addressing controversial or missing points in the literature, and identifying areas requiring further research. The titles and abstracts of these articles should be written in the format of research articles; the subsequent sections should consist of introduction, text, and references and should not exceed 5000 words.

Opinion: The original articles which evaluate current and important topics and/or the author(s)' own opinions and findings from their research within the designated fields outlined in the article categories section. These opinions should be written in the format of research articles, the subsequent sections should consist of introduction, text, and references and should not exceed 2500 words.

Book Review: The original articles which include comprehensive evaluation and discussion of books published in the scope of the Journal of Planning. These reviews should be written in the format of research articles, the subsequent sections should consist of introduction, text, and references and should not exceed 2500 words.

The essays other than those mentioned above (translations, competition presentations, research abstracts, Chamber's opinions, short evaluations, and discussions) are published after passing through the filter of the Editors and/or the Editorial Board.

D. PREPARATION OF ARTICLES

Article submissions to the Journal of Planning are accepted online. Article submission can be made by using the "Submit Article" tab on the website (www.planlamadergisi.org).

The submission should include a cover letter, application page, main text and references, tables and figures (if any), acknowledgment letter (if any), and ethics committee approval document (if required). The following documents should be uploaded to the online submission system:

1. Cover Letter
2. Submission Page
3. Main Text and References
4. Tables and Figures (if any - they will be uploaded as separate files)
5. Acknowledgment Letter (if any)
6. Ethics Committee Approval Document (if required)
7. Copyright Transfer Form
8. Proofreading Certificate or Statement

All sections of the article should be prepared in 11-point "Arial" font size and double-spaced; leaving a margin of 2.5 cm (1 inch) on all sides of the page. The main text along with tables and figures should be uploaded as separate files into the system. The main text should be in Word format, and line numbers should not be included within the text. Article pages should be sequentially numbered throughout the article.

1. Cover Letter

The cover letter should be uploaded as a separate document to the system. It should clearly state that the manuscript has been read and approved by all authors, that it represents an original work, and that it has not been published or is under consideration for publication elsewhere. In addition, the manuscript title; authors' names, surnames, and affiliations; name and city of the institution where the study was conducted; full names of any supporting funding agencies or organizations, if applicable; and details regarding ethics approval, including the name of the ethics committee, date, and approval number, if the study required ethics approval, should be included on this page. The contact information of the corresponding author, including his/her full name, address, telephone number, mobile phone number, and email address, should also be provided in this letter.

2. Submission Page

The main text, references, tables, and figures (graphs and photographs should be included under the heading "figures") should not contain the author(s)'s name(s) and surname(s) or the initials of the name(s) and surname(s) of the author(s) and the name or abbreviation of the institution where the author(s) work in the content or in the file name. If the article is derived from a thesis, the name or abbreviation of the relevant study should not be included; if the article has been previously presented at a scientific event, the name or abbreviation of that event should not be included. This information should be uploaded as a separate document to the system.

3. Main Text and References

Main Text Document: The arrangement should be made according to the pages, including the full text and references. The article title, author(s)' name(s) and surname(s), abstract, and keywords will be requested in the online article submission system and should not be uploaded as a separate document into the system.

Citations and References: Sources in the articles should be written according to the latest APA style. Footnotes should not be used for referencing. In-text references should be made by opening parentheses at the appropriate place in the text, stating the author's surname, publication year, and page number. All sources used should be listed in the reference list in alphabetical order by authors' surnames and in chronological order for each author. Care should be taken to adhere to the writing rules differentiated by the APA style according to the type of work. More details and examples of APA style and grammar guidelines can be viewed at <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines>

4. Tables and Figures (if any - they will be uploaded as separate files)

All tables should be uploaded as a Word document (.doc, .docx) and figures should be uploaded as separate documents in .jpg or .png format. Figures may include graphs, charts, maps,

Information to Authors

drawings, and photographs. In the separate documents to be uploaded, the numbers, titles, and sources of the tables and figures should be specified; this information should be placed above the tables and below the figures. The locations of the tables and figures within the main text should be indicated in a separate paragraph within the text (e.g., using the phrase “Figure 1 will be placed here”). (Important Note: The positions of tables and figures may change during typesetting, so the specified locations are not absolute and will be placed in the most appropriate locations by the layout team).

5. Acknowledgement Letter (if present)

The acknowledgment letter should be uploaded as a separate document in the system.

6. Ethics Committee Approval Document (if required)

In studies requiring ethics committee decision, an ethics committee approval must be obtained, and the ethics committee approval document should be uploaded to the system as separate file.

7. Copyright Transfer Form

The author(s) declare that the submitted manuscript is original, has not been published elsewhere, and is not simultaneously under consideration by another journal. If the manuscript is accepted for publication by the Journal of Planning, the author(s) agree to transfer the copyright to the Journal. All authors must sign to confirm that they have seen and approved the final version of the manuscript and that they are jointly responsible for its content. The Copyright Transfer Form, available on the journal's website, must be completed and signed by all authors and uploaded to the online submission system.

8. Proofreading Certificate or Statement

To improve the linguistic clarity and academic quality of manuscripts that are written entirely in English but whose authors are not native speakers, a proofreading certificate issued by a native English speaker or a professional language editing service, or a clear and convincing author statement explaining how and by whom the proofreading was carried out, must be submitted. This document or statement must be uploaded to the system within one month following the acceptance of the manuscript for publication, after the peer review process has been completed. Please note that proofreading performed solely by AI-based tools does not fulfil this requirement, as such tools cannot replace the expertise and scientific judgement of a qualified human reviewer.

E. COPYRIGHT, ORIGINALITY, AND ETHICS

Copyright Notice: The copyright of all published materials is transferred to the Journal by the author(s). Without prior written permission from the publisher, no part of the publication may be used. All rights to the articles belong to the Journal after publication.

Open Access and Creative Commons Attribution:

Open Access: The Journal of Planning is an open-access journal, which means that readers can access all content free of charge. Readers can read, download, copy –providing citation, distribute, or use the full texts of the articles for other legal purposes without the permission of the publisher or author(s). This is in line with the Budapest Open Access Initiative's (BOAI) definition of open access.

Creative Commons Attribution: Creative Commons Attribution - Non Commercial 4.0 (CC BY - NC 4.0) allows the distribution or copying of articles for non-commercial purposes, their use within a collaborative work, provided that the article is not modified and proper attribution is given.

Originality: Articles are checked by the publisher using the iThenticate program for unethical situations and plagiarism detection purposes. In cases where the similarity rate exceeds 20% in total, the article is exclusively reviewed for plagiarism. This review is also conducted in cases where there is a high density of citations based on the same source. Editors may also refer to peer review if deemed necessary in the plagiarism review process. The decision to reject the application due to plagiarism or to include it in the normal peer review process is at the discretion of the Editors.

Ethics: Obtaining written permission from the authors and publishers of any previously published material (text, tables, figures, etc.) is the responsibility of the author.

The Editorial Board will adhere to the principles outlined in the [Committee on Publication Ethics \(COPE\)](#) guidelines regarding allegations and/or suspicions of plagiarism, citation manipulation, and data fabrication concerning submissions to the Journal.

F. EVALUATION AND PUBLICATION PROCESS

Evaluation: All manuscripts are initially examined by the Journal Secretariat for compliance with formatting and writing guidelines, as well as for similarity (plagiarism) rates. Authors are informed of any necessary corrections and asked to resubmit their manuscripts accordingly. Subsequently, the manuscripts are forwarded to the Editorial Board and subjected to blind evaluation based on predetermined criteria. Following this pre-evaluation process, which usually takes about one month, manuscripts deemed suitable for peer review are sent to the reviewers, while those deemed unsuitable are rejected directly, with written justification provided to the authors. Any revisions requested at any stage of the process will be communicated to the authors by the Editors. For manuscripts deemed suitable for publication after peer review, the final decision process is initiated by the Editors and finalised by the Editorial Board. For manuscripts written entirely in English, if the authors are not native English speakers, the manuscript must undergo language proofreading before publication. A document certifying this process must be uploaded to the online submission system within 1 month of acceptance.

Information to Authors

Timeframes: In the peer review process, reviewers are given 30 days for an initial evaluation and 10 days for a second-round of review. However, these periods may be extended at the discretion of the Editor, depending on the scope and content of the manuscript. Once a manuscript has been reviewed by the reviewers and returned to the author(s) for suggested revisions, a period of 1 month is allowed for minor revisions, 2 months for major revisions, and 3 months for complete rewrites. If there is no response from the author(s) within these time limits, despite their acceptance of the revisions, the manuscript will be returned without further notice and will not be considered for reevaluation.

Responsibility for the Article: The author(s) assume(s) full responsibility for the information contained in the published articles. The Journal does not assume responsibility for these.

Publishing Rights: The entire or partial content of an article published in the Journal, including any accompanying tables or figures, cannot be published in another journal without the knowledge and written permission of the Journal Editors and the Editorial Board.

Required Information: Journal Editors or the Editorial Board may request from the authors the data on which the article is based for examination during the preliminary evaluation process. Therefore, it is important for the address and other contact information facilitating easy access to the authors to be included on the title page.

Fees: There are no charges for article submission, processing, and publication.

İçindekiler/Content

Editörden	XII
ARAŞTIRMALAR / ARTICLES	
Ulaşım Planlamasında Sürdürülebilir Erişilebilirlik Yaklaşımı: İstanbul Örneği <i>A Sustainable Accessibility Approach in Transportation Planning: The Case of Istanbul</i> Cihan U, İsmet Üstündağ K.....	343
Kentsel Kimlik ve Canlılık Bağlamında Kamusal Alanların İncelenmesi: Antalya Nekropol Müzesi Açık Alanı Örneği <i>Analyzing Public Spaces in the Context of Urban Identity and Vitality: The Case of Antalya Necropolis Museum Open Space</i> Süzen A, Gürer N.....	364
Türkiye'de Kentsel Sit Alanlarının Çevresinde Üretilen Plan Kararlarında Tarihi Doku ile Fiziksel Bütünlüğün Sağlanmasına Yönelik Politikalar <i>Policies for Ensuring Physical Integrity with the Historical Fabric in Planning Decisions Around Conservation Areas in Türkiye</i> Kitir M.....	385
Constructing Legitimacy on Social Media: Public Perceptions of Urban Planning in the Context of the 2023 Earthquakes <i>Sosyal Medyada Meşruiyetin İnşası: 2023 Depremleri Bağlamında Kentsel Planlamaya Yönelik Algılar</i> Akbez İ, Kamacı Karahan E.....	411
Mekânsal İçselliğin Yıkımı Üzerine: Bitlis Çarşısında "Detournement" Etkisi Yaratan Fenomenolojik Sürecin İrdelenmesi <i>The Destruction of Spatial Internalization: A Phenomenological Inquiry into the "Detournement" Effect in the Bitlis Bazaar</i> Yalçın G, Nalçakan M.....	425
Umudun Altyapıları: Afet Sonrası Kentleşmede Prekarite, Radikal Empati ve Kolektif Umudun İçin Kuramsal Bir Model <i>Infrastructures of Hope: A Theoretical Model for Precarity, Radical Empathy, and Collective Hope in Post-disaster Urbanism</i> Bengü D.....	446
DERLEMELER / REVIEWS	
The Evolution of Dwelling: A Systematic Review of Turning Points, Thematic Trends, and Spatial Transformations <i>Banının Evrimi: Kırılma Noktaları, Tematik Eğilimler ve Mekansal Dönüşümler Üzerine Sistemik Bir İnceleme</i> Eren İ, Dutoğlu T, Aktuğlu Aktan EÖ.....	467
From Urban Dwellers to Rural Residents: Housing, Employment, and Integration Challenges of Urban-to-Rural Migrants <i>Kent Sakinlerinden Köylülere: Kentten Kıra Göç Edenlerin Konut, İstihdam ve Entegrasyon Güçlükleri</i> Erkan Öcek R, İslam T.....	482
GÖRÜŞ / OPINION	
Şehir Planlamayı Direniş Üzerinden Yeniden Düşünmek <i>Rethinking Planning through Resistance</i> İnal Çekiç T.....	496
DEĞERLENDİRME	
Akademik Makale Yazımı Üzerine Editöryal Notlar <i>Editorial Notes on Writing Academic Articles</i> İnal Çekiç T, Çılın K, Akyol Koçhan İ.....	502
Hakem Listesi	505

Editörden/Editorial

Planlama Dergisi'nin 2025 yılı üçüncü ve son sayısı sizlerle buluşmaktan büyük bir memnuniyet duyuyoruz. Bu sayımızda, planlama disiplininin güncel tartışmalarını farklı ölçeklerde ve çeşitli kuramsal yaklaşımlarla ele alan altı araştırma makalesi, iki derleme makalesi, bir görüş yazısı ile bir değerlendirme yazısından oluşan zengin bir içerik sunuyoruz.

Bu sayıyla birlikte Planlama Dergisi'nin kapak tasarımında da bir yenilenmeye gidiyoruz. 2015 yılından bu yana dergimizin kimliğinin parçası hâline gelen kapak tasarımını, planlamayı merkeze alan bir yaklaşımla yeniden ele aldık. Hem geçmişle kurduğu sürekliliği koruyan hem de geleceğe yönelik daha belirgin ve kararlı bir ifade taşıyan bu yeni tasarım için Furkan Türk'e çok teşekkür ediyoruz.

Sayının ilk araştırma makalesi, İstanbul'da sürdürülebilir erişilebilirlik yaklaşımını toplu taşıma sistemi üzerinden ele almakta; 2022 mevcut durumu ile 2040 ulaşım yatırımları senaryosunu karşılaştırarak kentsel erişilebilirliğin mekânsal adalet boyutunu tartışmaktadır. İkinci çalışma, Antalya Nekropol Müzesi açık alanını mekân dizim analizleri ve yaya sayımlarıyla inceleyerek, kent merkezindeki önemli kültürel bir düğüm noktasının neden canlı bir kamusal mekâna dönüşemediğini sorgulamakta ve bu dönüşümü mümkün kılacak tasarım ilkeleri önermektedir.

Üçüncü araştırma makalesi, Türkiye'de kentsel sit alanlarının çevrelerinde üretilen plan kararlarını karşılaştırmalı biçimde irdeleyerek, nüfus ve planlama baskılarının arttığı büyük yerleşimlerde tarihî dokuya ilişkin hassasiyetin nasıl zayıfladığını ortaya koymakta ve bütünleşik planlama yaklaşımına yönelik çerçeve politikalar geliştirmektedir. Dördüncü çalışma, 6 Şubat 2023 depremlerinin hemen ardından sosyal medyada paylaşılan coğrafi konumlu tweet'leri analiz ederek, afet sonrası dönemde kentsel planlama mesleğinin toplumsal meşruiyetinin nasıl tartışıldığını, kamuoyunun beklenti ve eleştirilerinin hangi temalar etrafında şekillendiğini incelemektedir.

Beşinci araştırma makalesi, Bitlis Çarşısı'nda yürütülen dönüşüm ve restorasyon süreçlerinin kullanıcı deneyimleri üzerindeki etkilerini fenomenolojik bir bakışla tartışmakta; mekânsal içsellik yıkımı, aid-iyetin çözülmesi ve "detournement" kavramı arasındaki ilişkiyi özgün bir çerçevede yorumlamaktadır. Altıncı araştırma makalesi ise afet sonrası kentleşmeye yönelik "Umudun Altyapıları" adını taşıyan kuramsal bir model önererek; prekarite, radikal empati ve kolektif umut kavramlarını mekânsal üretim, toplumsal dayanıklılık ve planlama pratikleriyle ilişkilendiren bütüncül bir teorik mimari sunmaktadır.

Bu sayının derleme makalelerinden ilki, barınmanın tarihsel evrimini sistematik literatür taramasıyla incelemekte; yerleşikliğe geçişten güncel iklim ve enerji krizlerine uzanan beş temel kırılma noktasını disiplinler arası bir çerçevede tartışmaktadır. İkinci derleme makalesi ise kentten kıra göç eden bireylerin konut, istihdam ve uyum süreçlerini 154 akademik yayın üzerinden analiz ederek; kırsal alanlara yönelen yeni göç dalgalarının çok yönlü sosyal ve mekânsal dinamiklerini kapsamlı biçimde değerlendirmektedir.

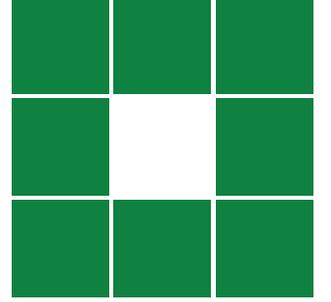
Görüş yazısı, şehir planlamayı "direnış" üzerinden yeniden düşünmeyi önererek; kent hakkı, kolektif hafıza, mesleki dayanışma ve kamusal sorumluluk kavramlarını Lefebvre'in kuramsal çerçevesiyle buluşturan güçlü bir değerlendirme sunmaktadır. Yazı, meslek odaları, yurttaş inisiyatifleri ve yerel mücadelelerin kesiştiği tarihsel deneyim üzerinden planlamanın politik niteliğini tartışmaya açarken, aynı zamanda bugün tutuklu bulunan meslektaşlarımızın temsil ettikleri kamusal sorumluluğun ve dayanışma pratiğinin bu tarihsel çizginin bir parçası olduğunu da hatırlatmaktadır. Bu çerçevede çalışma, planlama mesleğinin teknik bir faaliyetten çok daha fazlasını ifade ettiğini; kamu yararını savunma sorumluluğunun kimi zaman ağır bedellerle sınanan bir mücadele pratiğine dönüştüğünü vurgulamaktadır.

Sayıya eşlik eden değerlendirme yazısı ise akademik makale yazım sürecine ilişkin editöryal bir perspektif sunmakta; Planlama Dergisi'nin yayın pratiğinde sık karşılaşılan sorunlar üzerinden araştırma sorusunun netliği, kuramsal çerçevenin tutarlılığı, yöntemsel seçimlerin gerekçelendirilmesi ve makale kurgusunun analitik gücü gibi kritik noktalara dair kısa ama yol gösterici notlar paylaşmaktadır.

Bu sayıda bir araya gelen çalışmaların planlama disiplininin hem kuramsal derinliğine hem de uygulama alanındaki çeşitliliğine katkıda bulunacağına inanıyoruz. Yılın bu son sayısını sunarken, planlama alanındaki ortak üretim çabalarına destek veren tüm okurlarımıza, yazarlarımıza ve hakemlerimize teşekkür ediyor; 2026 yılının kentlerimiz ve disiplinimiz için daha adil, daha kapsayıcı ve daha umut verici tartışmalara zemin oluşturmasını diliyoruz.

Keyifli okumalar.

Yayın Kurulu

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Ulaşım Planlamasında Sürdürülebilir Erişilebilirlik Yaklaşımı: İstanbul Örneği

*A Sustainable Accessibility Approach in Transportation Planning: The Case of Istanbul*iD Utku Cihan,¹ iD Kevser İsmet Üstündağ²¹Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul²Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

ÖZ

Erişilebilirlik, kentlerde yaşam kalitesini belirleyen temel unsurlardan biridir. Sürdürülebilir erişilebilirlik ise bireylerin temel hizmetlere çevresel, ekonomik ve sosyal açıdan adil bir biçimde ulaşabilmesini ifade eder. Bu kavram, özellikle büyük şehirlerde, toplu taşıma sistemlerinin etkinliği ve hizmetlerin mekânsal dağılımı ile yakından ilişkilidir. Bu çalışmada, İstanbul'un toplu taşıma sistemine dayalı erişilebilirlik düzeyleri; seyahat süreleri ve istihdam verileri kullanılarak kümülatif olanaklar yöntemi ile hesaplanmış; Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ortamında entegre edilerek mekânsal analizler gerçekleştirilmiştir. Analizlerde, literatüre dayalı olarak 30, 60 ve 90 dakikalık eşik değerler dikkate alınmış, 2022 yılı mevcut durumu ile 2040 yılı ulaşım yatırımlarının tamamlandığı varsayımsal senaryo, her bir eşik değer için yeniden modellenmiş ve karşılaştırılmıştır. Sonuçlar, yapılacak ulaşım ve istihdam yatırımları ile 2040 yılı senaryosunda erişilebilirliğin tüm zaman eşiklerinde artacağını göstermektedir. İstanbul'da 60 dakikalık sürede, istihdam erişim oranlarının ortalama değeri %24,41'den %32,55'e çıkmıştır. 90 dakikalık sürede en düşük erişim değeri önemli ölçüde yükselmiştir. Buna karşın, 30 dakikalık erişim süresinde minimum değer değişmemiştir; bu durum, bazı bölgelerde istihdam alanlarına kısa sürede ulaşımın halen mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Makale, İstanbul'da sürdürülebilir erişilebilirliğin artırılabilmesi için toplu taşıma sistemlerinin güçlendirilmesi, kentsel hizmetlerin mekânsal olarak dengeli biçimde sunulması ve çeper mahallelerin ulaşım altyapısının iyileştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu öneriler, erişilebilirlik düzeyini genel olarak yükseltmenin yanı sıra, kent içi mekânsal adalet-

ABSTRACT

Accessibility constitutes one of the core determinants of urban quality of life. Sustainable accessibility refers to the capacity of individuals to reach essential services in an environmentally, economically, and socially equitable manner. Particularly in large metropolitan areas, this concept is intrinsically linked to the efficiency of public transport systems and the spatial distribution of urban services. This study evaluates Istanbul's public transport-based accessibility by employing the cumulative opportunities method using travel-time and employment data. The analyses were conducted within a Geographic Information Systems (GIS) environment, enabling a spatially integrated assessment. In line with the literature, thresholds of 30, 60, and 90 minutes were adopted. For each threshold, the 2022 baseline and a hypothetical 2040 scenario, assuming the completion of all planned transport investments, were modelled and comparatively examined. Findings reveal a clear improvement in accessibility across all threshold values in the 2040 scenario as a result of anticipated transport and employment investments. Within a 60 minute travel time, the average employment accessibility increases from 24.41% to 32.55%. At the 90 minute threshold, the lowest accessibility levels rise substantially. However, the minimum value within the 30 minute threshold remains unchanged, indicating that in certain areas, rapid access to major employment centers is still unattainable. The study concludes that enhancing sustainable accessibility in Istanbul requires strengthening the public transport network, ensuring a more balanced spatial distribution of urban services, and improving transport infrastructure in peripheral neighborhoods. These policy directions not only aim to elevate overall accessibility levels but also

Geliş tarihi: 21.04.2025

Revizyon tarihi: 16.07.2025

Kabul tarihi: 18.07.2025

Online yayımlanma tarihi: 18.11.2025

İletişim: Utku Cihan

e-posta: utkucihan@gmail.com

sizlikleri gidermeyi de amaçlamaktadır. Çalışma, bu doğrultuda erişilebilirlik temelli yaklaşımların kent planlamasında daha fazla dikkate alınması gerektiğini vurgulamakta ve İstanbul'un ulaşım politikalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar sözcükler: İstanbul; kentsel ulaşım planlaması; kümülatif olanaklar yöntemi; sürdürülebilir erişilebilirlik; toplu taşıma.

to alleviate intra-urban spatial inequities. Accordingly, the study underscores the need for accessibility-based approaches to receive greater emphasis in urban planning practice and provides insights that can inform future transport policy development for Istanbul.

Keywords: Istanbul; urban transport planning; cumulative opportunities method; sustainable accessibility; public transport.

I. Giriş

Sürdürülebilir erişilebilirlik, modern kent planlamasında, bireylerin mekânsal kaynaklara erişimini iyileştirirken çevresel, ekonomik ve sosyal etkileri dengelemeyi hedefleyen kritik bir kavramdır (Curtis, 2008; Geurs ve van Wee, 2004). İstanbul gibi büyük ve hızla büyüyen metropollerde, artan nüfus ve yoğun kentleşme, ulaşım sistemlerinin sürdürülebilirlik ilkelerine uygun olarak yeniden yapılandırılmasını zorunlu hale getirmiştir (Bertolini vd., 2005).

Geleneksel ulaşım planlama yaklaşımları, genellikle hareketlilik odaklı olup, bireylerin yalnızca fiziksel mesafeleri aşmasını sağlayan çözümler sunmaktadır. Ancak bu yaklaşımlar, bireylerin sosyal ve ekonomik kaynaklara erişimini yeterince dikkate almadığı için toplumsal eşitlik ve çevresel etkiler açısından sınırlı kalmaktadır (Banister, 2008). Sürdürülebilir erişilebilirlik, bu eksiklikleri gidermeyi amaçlayarak bireylerin ihtiyaç duyduğu hizmetlere ve olanaklara çevresel maliyetleri azaltarak erişebilmesini sağlar (Curtis ve Scheurer, 2010).

Araştırma kapsamında yanıt aranan temel sorular şunlardır: İstanbul'da 2022 yılı itibarıyla sürdürülebilir erişilebilirlik düzeyi mekânsal olarak nasıl dağılmaktadır ve bu dağılım kent merkezleri ile çeper bölgeler arasında nasıl bir eşitsizlik üretmektedir? Planlanan ulaşım yatırımlarının hayata geçirildiği 2040 yılı senaryosunda bu mekânsal dağılım nasıl değişmektedir? Farklı zaman eşikleri (30, 60 ve 90 dakika) kullanılarak yapılan analizler, erişilebilirlik olanakları açısından ne tür sonuçlar ortaya koymaktadır? Son olarak, kümülatif olanaklar yöntemi ile Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) tabanlı mekânsal analizler, bu eşitsizlikleri hangi ölçütler üzerinden sayısallaştırmakta ve değerlendirmektedir? Bu sorular temelinde oluşturulan yöntemsel çerçeve, İstanbul örneğinde sürdürülebilir erişilebilirlik düzeylerinin nicel olarak ölçülmesine ve mekânsal planlama süreçlerinin iyileştirilmesine olanak tanımaktadır.

Bu makale, İstanbul'un mevcut ve geleceğe dönük ulaşım altyapısını sürdürülebilir erişilebilirlik bakış açısından değerlendirerek, kent içi mekânsal eşitsizlikleri görünür kılmayı ve erişilebilirlik temelli planlama yaklaşımlarına katkı sunmayı amaçlamaktadır. Erişilebilirlik yalnızca ulaşım sürelerine indirgenmeyip, toplumsal adalet, çevresel etki ve kentsel hizmetlere erişim hakkı gibi çok boyutlu unsurlarla birlikte ele alınmaktadır. Bu çerçevede, çalışmada kullanılan zaman eşikliği temelli analiz yaklaşımı, hem güncel durumu hem de geleceğe dönük ulaşım yatırımlarının mekânsal etkilerini değerlendirmek açısından önemlidir.

Bu değerlendirme, İstanbul'un tamamını kapsayan kentsel ölçekte yürütülmüş ve analizler 1307 adet Trafik Analiz Zonu (TAZ) düzeyindeki toplulaştırılmış verilere dayandırılmıştır. Çalışmanın odağında, bireylerin toplu taşıma kullanarak istihdam alanlarına erişimi yer almakta; erişilebilirlik kavramı toplu taşıma sistemlerinin sunduğu ulaşım olanakları çerçevesinde ele alınmaktadır. Elde edilen veriler, toplu taşıma seyahat süreleri ve istihdam yoğunluğu temelinde kümülatif olanaklar yöntemi ile analiz edilmiş; çıkan sonuçlar CBS aracılığıyla görselleştirilmiştir. Analizler, kentsel hizmetlere erişimin zaman eşikliği bağlamında değerlendirilmesini ve İstanbul'daki mekânsal erişim adaletsizliklerinin daha sistematik biçimde ortaya konmasını sağlamaktadır.

Bu makale, sürdürülebilir erişilebilirlik konusunu İstanbul gibi çok merkezli ve hızlı büyüyen bir metropol bağlamında ele almasıyla literatüre özgün bir katkı sunmaktadır. Kümülatif olanaklar yöntemi ve CBS tabanlı zaman eşikliği analizleri temelinde yürütülen bu değerlendirme, Türkiye bağlamında nicel ve mekânsal erişilebilirlik çalışmalarının sınırlı olması nedeniyle önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ayrıca, farklı zaman eşiklerine dayalı senaryo karşılaştırmaları, kent planlama kararları açısından öngörülebilir mekânsal çıktılar sunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, hem bilimsel bilgi üretimine katkı sağlamakta hem de kent yönetimlerinin erişilebilirlik temelli politika geliştirme süreçlerine veri odaklı bir zemin sunmaktadır.

Makale yedi bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, araştırmanın amacı, kapsamı ve önemi açıklanmaktadır. İkinci bölümde, sürdürülebilir erişilebilirlik kavramı tanımlanmakta ve konuyla ilişkili temel kavramlara yer verilmektedir. Üçüncü bölümde, konuya ilişkin literatür değerlendirilmekte; ulusal ve uluslararası çalışmalar ışığında sürdürülebilir erişilebilirliğe yönelik farklı yaklaşımlar karşılaştırılmaktadır. Dördüncü bölümde, İstanbul'da sürdürülebilir erişilebilirlik kümülatif olanaklar ölçütü ile ele alınmakta; kullanılan veri setleri, analiz araçları ve zaman eşikliği temelli modelleme yaklaşımı açıklanmakta; 2022 ve 2040 yıllarına ilişkin analiz bulguları sunulmaktadır. Beşinci bölümde, analiz sonuçlarının mekânsal dağılımları incelenmekte; ilçeler düzeyindeki farklılıklar ve erişim eşitsizlikleri değerlendirilmektedir. Altıncı bölümde, analiz bulguları İstanbul'da farklı ilçelerin ulaşım olanaklarına erişim düzeyleri üzerinden ele alınmakta ve bu farklılıkların sürdürülebilir erişilebilirlik açısından taşıdığı anlam irdelenmektedir. Yedinci ve son bölümde ise genel bir değerlendirme yapılmakta, ulaşılan sonuçlar özetlenmekte ve politika önerileri sunulmaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik, bireylerin ve toplulukların mevcut ihtiyaçlarını karşılarırken, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehlikeye atmayan bir gelişim anlayışını ifade eder. Bu kavram ilk kez Brundtland Raporu'nda (World Commission on Environment and Development, 1987) kapsamlı bir şekilde tanımlanmış ve ekonomik büyüme, çevresel koruma ve toplumsal eşitlik arasında bir denge kurmayı hedeflemiştir. Literatürde sürdürülebilirlik, üç temel boyutta ele alınmaktadır: (1) Çevresel Sürdürülebilirlik: Doğal kaynakların korunmasını ve çevresel zararların en aza indirilmesini hedefler (Hall vd., 2010). Bu bağlamda, karbon emisyonlarının azaltılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı öncelikli konular arasında yer almaktadır. (2) Ekonomik Sürdürülebilirlik: Kaynakların verimli kullanılması ve ekonomik büyümenin uzun vadeli olarak desteklenmesi anlamına gelir. Özellikle, yeşil ekonomi ve döngüsel ekonomi modelleri ekonomik sürdürülebilirlik yaklaşımları arasında önemli bir yer tutmaktadır (UN-Habitat, 2009a, 2009b). (3) Sosyal Sürdürülebilirlik: Toplumsal eşitliğin sağlanması, yaşam kalitesinin artırılması ve toplumların sosyal uyumunun güçlendirilmesini içerir (UNESCO, 2020).

Sürdürülebilirlik kavramı, özellikle şehir planlamasında ve ulaşım politikalarında belirgin bir rol oynamaktadır. Ulaşım sistemleri; fosil yakıt tüketimi, hava kirliliği ve karbon emisyonları gibi çevresel etkilerin önemli bir kaynağıdır (Banister, 2008). Bu nedenle, sürdürülebilir şehircilik yaklaşımı, ulaşım planlamasında çevresel etkilerin azaltılması, enerji verimliliğinin artırılması ve sürdürülebilir ulaşım türlerinin teşvik edilmesini zorunlu kılmaktadır.

Son yıllarda, Avrupa Yeşil Mutabakatı gibi uluslararası politikalar, sürdürülebilir kalkınmanın uygulanabilirliğini artırmayı amaçlayan yenilikçi stratejiler geliştirmiştir (European Commission, 2020). Örneğin, Kopenhag gibi şehirler, sıfır karbon hedefleri doğrultusunda bisiklet altyapılarını güçlendirmiş ve toplu taşıma sistemlerinde yenilenebilir enerji kullanımını yaygınlaştırmıştır. Bu tür yaklaşımlar, sürdürülebilirlik kavramının sadece bir hedef değil, aynı zamanda bir eylem planı olduğunu göstermektedir.

2.2. Erişilebilirlik

Erişilebilirlik, bireylerin ve toplulukların, mekânsal kaynaklara, hizmetlere ve olanaklara ulaşma kolaylığı olarak tanımlanır (Geurs ve van Wee, 2004). Bu kavram hem ulaşım sistemlerinin performansını hem de arazi kullanımının etkinliğini değerlendiren bütünlümlü bir ölçüt olarak kent planlamasında önemli bir rol oynamaktadır. Literatürde erişilebilirlik, yalnızca fiziksel mesafelerle sınırlı olmayan, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve zamansal faktörleri içeren çok boyutlu bir kavram olarak ele alınmaktadır (Bertolini vd., 2005).

Geurs ve van Eck (2001) ulaşım planlaması kapsamındaki erişilebilirlik çalışmalarını dört temel bileşen üzerinden değerlendirmiştir: (1) Ulaşım Sistemleri: Ulaşım türlerinin hızı, kapasitesi ve maliyeti gibi özellikler, bireylerin hizmetlere ulaşımını doğrudan etkiler. (2) Arazi Kullanım: Hizmetlerin, iş ve sosyal olanakların mekânsal dağılımı erişilebilirlik düzeyini belirler. (3) Zamansal Faktörler: Hizmetlerin kullanım saatleri ve ulaşım sistemlerinin zaman açısından uygunluğu. (4) Bireysel Özellikler: Gelir düzeyi, fiziksel yetenekler ve kişisel tercihler gibi birey bazlı farklılıklar.

Erişilebilirlik kavramı, kentlerin sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğini sağlamada temel bir bileşen olarak öne çıkmaktadır. Hansen (1959) erişilebilirliği, ekonomik olanaklara ulaşma kolaylığı ile ilişkilendirmiştir. İstanbul örneğinde yapılan bir çalışmada, özellikle düşük gelirli bireylerin toplu taşımaya erişiminde sadece mesafe değil, ulaşım hizmetlerinin maliyetinin de önemli bir kısıt olduğu gösterilmiştir (Topuz Kiremitçi ve Gerçek, 2015). Lynch (1981) kentsel alanların estetiği ve yaya hareketliliğiyle bağlantılı olarak erişilebilirliği ele almıştır. Günümüzde teknolojinin gelişimiyle birlikte, bireysel hareketlilik verileri ve dinamik analiz yöntemleri, erişilebilirlik değerlendirmelerini daha hassas hale getirmiştir (Curtis ve Scheurer, 2010).

Erişilebilirlik ölçüm yöntemleri, şehirlerin ulaşım planlamasında ve politika oluşturma süreçlerinde sıklıkla kullanılmaktadır. Örneğin, çekim tabanlı modeller ve CBS, bireylerin mekânsal erişimlerini ölçmek için etkin araçlar sağlamaktadır (Geurs ve van Wee, 2004). Elde edilen sonuçlar, şehirlerin kentsel ulaşım projelerini planlarken sosyal eşitliği ve çevresel etkileri dikkate almalarına olanak tanır.

2.3. Sürdürülebilir Erişilebilirlik

Sürdürülebilir erişilebilirlik, bireylerin sosyal ve ekonomik kaynaklara çevresel etkileri en aza indirerek erişimlerini sağlamayı hedefleyen bir kavramdır. Bu yaklaşım, sürdürülebilir şehircilik ilkeleri doğrultusunda, toplu taşımının güçlendirilmesi, karbon emisyonlarının azaltılması ve sosyal eşitliğin artırılması gibi hedefleri içerir (Curtis, 2008). Sürdürülebilir erişilebilirlik, kentlerin yalnızca mekânsal düzenlemelerini değil, aynı zamanda ekonomik ve çevresel politikalarını da yeniden düşünülmesini gerektirir (Bertolini vd., 2005; Levinson ve Wu, 2019).

Literatürde sürdürülebilir erişilebilirlik kavramı, ulaşım ve arazi kullanım politikalarının entegre edilmesiyle geliştirilmiş bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Geurs ve van Wee (2004) bu kavramı açıklarken, ulaşım türlerinin kapasitesi, hızı ve maliyetinin bireylerin erişim kolaylığını belirlediğini ifade etmektedir. Özellikle toplu taşıma sistemlerinin geliştirilmesi ve entegrasyonunun, sürdürülebilir erişilebilirliğe ulaşmada kritik bir öneme sahip olduğunu ifade etmişlerdir.

Bertolini (2005) arazi kullanımının, hizmetlerin mekânsal dağılımı ve yoğunluğu üzerinden bireylerin erişim imkanlarını doğrudan etkilediğini belirtmektedir. Bu nedenle, karma arazi kullanım ve

Sürdürülebilir Kalkınma İçin KÜRESEL AMAÇLAR

Şekil 1. SDGler (Kaynak: UNDP, 2015).

kısa mesafeli ulaşım politikalarının teşvik edilmesinin sürdürülebilir erişilebilirlik açısından önemli olduğunu öne sürmektedirler.

Banister (2008), ulaşım faaliyetlerinin karbon emisyonları ve enerji tüketimi üzerindeki etkisinin çevresel sürdürülebilirlik açısından kritik bir unsur olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, Avrupa kentlerinde elektrikli otobüs sistemlerinin yaygınlaştırılmasının, karbon ayak izinin azaltılmasında etkili bir yöntem olduğunu belirtmektedir.

Curtis ve Scheurer (2010) sosyal adaletin sürdürülebilir erişilebilirlik açısından önemli bir unsur olduğunu ifade etmektedir. Onlara göre, tüm toplumsal grupların temel hizmetlere eşit erişiminin sağlanması, sürdürülebilir ulaşım politikalarının önemli hedeflerinden biri olmalıdır. Bu bağlamda, toplu taşıma sistemlerinin uygun fiyatlı ve erişilebilir olması gerektiği vurgulanmaktadır.

Bu çalışmalardan hareketle sürdürülebilir erişilebilirlik kavramı; ulaşım sistemleri, arazi kullanım, çevresel etkiler ve sosyal adalet unsurlarının bütüncül şekilde ele alınmasını gerektiren çok boyutlu bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır.

2.4. Sürdürülebilir Erişilebilirlik Kavramı ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SDG'ler) İlişkisi

Birleşmiş Milletler'in 2015 yılında kabul ettiği "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları" (SDG'ler); küresel düzeyde yoksulluğun sona erdirilmesi, eşitsizliklerin azaltılması ve gezegenin korun-

masını hedefleyen 17 temel amaçtan oluşur (Birleşmiş Milletler, 2015). Bu hedefler, ekonomik büyüme, çevresel sürdürülebilirlik ve sosyal adaletin bir arada sağlanmasını amaçlayarak kapsamlı bir kalkınma vizyonu sunar. SDG'ler arasında "Yoksulluğa Son", "Açlığa Son", "Sağlık ve Kaliteli Yaşam" ve "Nitelikli Eğitim" gibi hedefler, insan refahını artırmaya odaklanırken; "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği", "Eşitsizliklerin Azaltılması" ve "Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar" toplumsal adalet ve insan haklarını merkeze alır. Öte yandan, "Temiz Su ve Sanitasyon", "Erişilebilir ve Temiz Enerji", "İklim Eylemi" gibi hedefler, gezegenin korunmasına yönelik çevresel sürdürülebilirlik stratejileri içerir. "Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar" gibi kentsel gelişime odaklanan hedefler ise yaşam kalitesini artırmak için akıllı altyapı, çevre dostu ulaşım ve planlı kentleşmeyi teşvik eder (UNDP, 2015). Ekonomik boyutta ise "İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme", "Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı" gibi hedefler, yenilikçi çözümlerle kalkınmayı desteklerken, "Sorumlu Üretim ve Tüketim" kaynakların verimli kullanımını esas alır. Son olarak, bu küresel vizyonun başarıya ulaşabilmesi için "Amaçlar İçin Ortaklıklar" hedefi, iş birliğinin önemine değinir. SDG'ler, bireylerden devletlere, sivil toplumdaki özel sektöre kadar tüm aktörlerin ortak çabalarını gerektiren bütüncül bir yaklaşım sunarak gelecekte daha adil, yaşanabilir ve sürdürülebilir bir dünya kurma hedefini ortaya koymaktadır. (Birleşmiş Milletler Türkiye Ofisi, 2015).

Şekil 1, SDG'lerin birbirine bağlı ve bütüncül yapısını vurgulayarak, sürdürülebilir erişilebilirlik konusunun toplumsal eşitlik,

çevresel sorumluluk ve mekânsal adalet gibi farklı boyutlarla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Sürdürülebilir erişilebilirlik kavramı, Birleşmiş Milletler'in SDG'leri ile güçlü bir ilişkiye sahiptir ve İstanbul örneğinde bu ilişki çeşitli boyutlarda öne çıkmaktadır. Özellikle "Amaç 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar" kapsamında, İstanbul'da erişilebilirliğin artırılması için toplu taşıma altyapısının geliştirilmesi, bisiklet ve yaya yollarının iyileştirilmesi, herkes için güvenli ve çevre dostu ulaşım sistemlerinin teşvik edilmesi belirlenen sürdürülebilirlik hedeflerinin gerçekleştirilmesine doğrudan hizmet eder. Bu uygulamalar, trafik yoğunluğunu azaltarak yaşam kalitesini iyileştirir ve şehirdeki karbon emisyonlarını düşürerek "Amaç 13: İklim Eylemi" ile de örtüşür. Ayrıca, dezavantajlı gruplar ve düşük gelirli bireylerin ulaşım imkanlarının artırılması, "Amaç 10: Eşitsizliklerin Azaltılması" açısından önem taşır. Daha geniş kapsamda, gelişmiş ulaşım altyapısı, ekonomik büyümeyi teşvik ederek "Amaç 8: İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme" hedefine de katkıda bulunur. İstanbul'da sürdürülebilir erişilebilirlik projeleri, kentsel yaşam kalitesini artırırken çevresel sürdürülebilirlik ve toplumsal eşitliği destekleyen SDG hedeflerine ulaşmada stratejik bir rol üstlenmektedir.

3. Ulaşım Planlama Literatüründe Öne Çıkan Sürdürülebilir Erişilebilirlik Uygulamaları

Geurs ve van Wee (2004), sürdürülebilir erişilebilirliği değerlendirmek için çekim modelleri ve CBS tabanlı yöntemleri önermiştir. Bu modeller, bireylerin hizmetlere olan mekânsal erişimlerini ölçmenin yanı sıra, çevresel etkileri de değerlendirmektedir. Le Clercq ve Bertolini (2003) Amsterdam'da yaptıkları çalışma ile bu modellerin toplu taşıma altyapısının etkinliğini artırmada nasıl kullanılabileceğini göstermişlerdir.

Stockholm, sürdürülebilir erişilebilirlik politikalarının başarılı bir şekilde uygulandığı örneklerden biridir. "Trafik Sıkışıklığı Vergisi" politikası, şehir merkezindeki trafik yoğunluğunu azaltmış ve toplu taşımayı teşvik etmiştir. Londra'da ise "Düşük Emisyon Bölgesi" (ULEZ) uygulaması, karbon emisyonlarını azaltmak ve çevre dostu ulaşım türlerini teşvik etmek için önemli bir araç olmuştur (Kwok ve Yeh, 2004).

Kwok ve Yeh (2004), Hong Kong'da "Türel Erişilebilirlik Açığı" (MAG) endeksini geliştirerek, toplu taşımanın özel araçlara kıyasla ne kadar erişilebilir olduğunu ölçmüştür. Bu çalışma, erişilebilirlik politikasının sadece fiziksel ulaşım sistemlerine değil, aynı zamanda bireylerin sosyo-ekonomik yapısına göre şekillendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Larsson vd. (2022), İsveç'teki kentlerde kısa mesafeli yolculuklarda aktif ulaşımın (yaya ve bisiklet) önemini vurgulamıştır. Çalışma, yerel hizmetlere erişimin yaya dostu altyapılarla desteklenmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Son yıllarda, sürdürülebilir erişilebilirlik kavramı dijital teknolojilerle entegre edilmiştir. Akıllı şehir uygulamaları, bireylerin toplu taşıma ve diğer ulaşım türlerine erişimini gerçek zamanlı verilerle desteklerken, çevresel sürdürülebilirliğe yönelik politikaların uygulanmasını da kolaylaştırmaktadır (Papa ve Ferreira, 2019).

3.1. Literatürde Yer Alan Erişilebilirlik Ölçüm Yöntemleri ve Sınıflandırılması

Bilimsel ve akademik çalışmalarda geçmişten bu yana birçok erişilebilirlik ölçüm yöntemi kullanılmıştır. El-Geneidy ve Levinson (2006), bu yöntem ve yaklaşımlara ilişkin ayrıntılı bir tarihsel çalışma yürütmüştür. Son dönemde yapılmış çalışmalar da dahil olmak üzere erişilebilirlik çalışmalarının çoğunda; Hansen'in (1959) çekim modeline kadar uzanan, varış noktasındaki potansiyel olanakları ve yolculuğun zamansal veya ekonomik maliyetini de içeren bir ağırlıklandırma fonksiyonu kullanılmıştır.

Erişilebilirlik ölçüm yöntemleri, çeşitli kriterlere göre sınıflandırılmıştır. Bu yöntemlerin sınıflandırılmasında en temel ayırım, analiz birimine dayalı olarak yapılır. Bireysel ölçümler, belirli bir bireyin veya hane halkının iş yerlerine veya hizmetlere erişimini değerlendirirken, toplumsal ölçümler ise erişilebilirliği bölgesel veya kentsel düzeyde analiz eder (Curtis, 2008). Bunun yanı sıra zaman ve mesafe faktörü de önemli bir sınıflandırma kriteridir. Zaman bazlı ölçümler, belirli bir zaman diliminde ulaşılabilecek hedefleri analiz ederken; mesafe bazlı ölçümler, fiziksel mesafeyi ve bu mesafenin erişilebilirlik üzerindeki etkisini değerlendirir (Kwok ve Yeh, 2004; Bertolini vd., 2005).

Hedeflerin niteliği, erişilebilirlik ölçüm yöntemlerini belirleyen bir diğer önemli etkidir. Fiziksel hedeflere yönelik ölçümler, iş yerleri veya sağlık hizmetleri gibi belirli konumları değerlendirirken, sosyo-ekonomik hedefler, eğitim olanakları ve iş imkanları gibi sosyal parametrelere odaklanır (Eldér vd., 2018). Ayrıca kullanılan veri türüne göre de sınıflandırma yapılabilir. Mekânsal veriler, CBS kullanılarak analiz edilirken, sosyal ve ekonomik veriler, demografik bilgileri ve toplumsal eşitlik unsurlarını içerir (Vega, 2012; Gil ve Read, 2015).

Erişilebilirlik ölçüm yöntemleri, kullanılan modellere göre de ayrılır. Kontur yöntemleri, belirli bir zaman veya mesafe eşiği içerisinde erişilebilir alanları değerlendirirken; çekim modelleri, hedeflerin çekim gücünü ve uzaklığını temel alır (Bertolini vd., 2005). Türel erişilebilirlik yöntemleri ise farklı ulaşım türlerinin etkinliğini karşılaştırır. Örneğin, özel araçlarla toplu taşıma arasındaki erişim farklarını analiz etmek bu tür bir yöntemle örnek oluşturur (Kwok ve Yeh, 2004). Çok türlü yaklaşımlar, farklı ulaşım türlerinin (yürüme, bisiklet, toplu taşıma) entegrasyonunu değerlendirirken; "SNAMUTS" veya "Place Rank" gibi ağ temelli yöntemler, erişilebilirliği geniş bir perspektiften analiz eder (Vega, 2012; Gil ve Read, 2015).

Son olarak, erişilebilirlik ölçüm yöntemleri, sürdürülebilirlik unsurlarına göre de sınıflandırılır. Çevresel erişilebilirlik öl-

Tablo 1. Erişilebilirlik ölçüm yöntemlerinin sınıflandırılması

Sınıflandırma yaklaşımı	Alt sınıflar	Açıklama ve referanslar
Analiz birimi	Bireysel, toplumsal	Birey veya hane halkının erişimi vs. bölgesel/kentsel düzeyde erişim (Curtis, 2008)
Zaman/ mesafe temelli	Zaman bazlı, mesafe bazlı	Zaman diliminde ulaşılan hedefler veya fiziksel uzaklık temelli analiz (Kwok ve Yeh, 2004)
Hedeflerin niteliği	Fiziksel, sosyo-ekonomik	İş, sağlık gibi konumsal hedefler ile eğitim ve iş imkânları gibi sosyal hedefler (Eldér vd., 2018)
Veri türü	Mekânsal veriler, sosyal ve ekonomik veriler	GIS ile analiz edilen mekânsal veriler ve demografi, eşitlik gibi sosyal veriler (Vega, 2012; Gil ve Read, 2015)
Model türü	Kontur, çekim, türel karşılaştırma, ağ temelli	Zaman/mesafe eşliğine dayalı kontur, çekim gücüne model, ulaşım türü karşılaştırmalı ve ağ analizleri (Bertolini vd., 2005)
Ulaşım türü	Tek türlü, çok türlü	Sadece bir ulaşım türü veya birden çok türün birlikte değerlendirilmesi (Gil ve Read, 2015)
Sürdürülebilirlik unsurları	Çevresel, ekonomik, sosyal	Karbon ayak izi, ekonomik erişim olanakları ve sosyal eşitlik gibi faktörler (Tomej ve Liburd, 2020)

çümleri karbon emisyonlarını ve çevresel etkileri dikkate alırken, ekonomik erişilebilirlik yöntemleri ulaşım maliyetlerini ve ekonomik erişim olanaklarını değerlendirir. Sosyal erişilebilirlik ise toplumsal eşitlik ve adil erişim sağlama odaklıdır (Eldér vd., 2018; Tomej ve Liburd, 2020). Ayrıca, bu yöntemler kapsadığı ulaşım türlerine göre de farklılaşır; tek türlü yaklaşımlar yalnızca bir ulaşım türünü analiz ederken, çok türlü yaklaşımlar birden fazla ulaşım türünü değerlendirir (Gil ve Read, 2015). Erişilebilirlik ölçüm yöntemlerinin bu çeşitliliği, politika ve planlama süreçlerine geniş bir perspektif sunarak, sürdürülebilir ulaşım hedeflerinin hayata geçirilmesini destekler.

Literatürdeki erişilebilirlik ölçüm yöntemlerinin sınıflandırma yaklaşımları, örnek çalışmalara dayalı olarak Tablo 1'de verilmiştir.

Curl vd.'nin (2011) yaptığı sınıflandırma kent planlama literatürü açısından hem güncel hem de uygulamaya dönük bir yaklaşım sunduğundan bu çalışmada ayrıntılı olarak incelenmiştir. Yaptıkları sınıflandırmada sürdürülebilir erişilebilirlik kavramını yalnızca fiziksel ulaşım olanaklarıyla (karayolu, raylı sistemler, toplu taşıma ağı, yaya ve bisiklet altyapısı gibi fiziksel taşıma sistemlerinin varlığı ve niteliği) değil; aynı zamanda bireylerin toplumsal konumları, yaşam biçimleri ve gündelik davranışları ile ilişkili olarak ele almışlardır. Çalışma, planlayıcı ve karar vericilerin erişilebilirlik kavramını nasıl yorumladıklarını ve uygulamada karşılaştıkları sorunları ortaya koyarak, planlama süreçlerinde ortak bir yaklaşımın gelişimini destekler. Sınıflandırma, özellikle dezavantajlı grupların erişim koşullarını dikkate alarak sürdürülebilir erişilebilirliğin sosyal boyutlarını öne çıkarır. Ayrıca, kuramsal olduğu kadar uygulamaya dönük bir rehber niteliği taşıdığı için çalışmada detaylı şekilde ele alınmıştır. Curl vd.'nin (2011) yaptığı sınıflandırma Tablo 2'de sunulmuştur.

3.1.1. Altyapı Tabanlı Ölçütler

Ulaşım ağının performansına bağlı olarak erişilebilirliğin derecelendirildiği bir yaklaşıma sahiptir. Trafik sıklığı düzeyi ve karayolu ağındaki ortalama seyahat hızı gibi ulaşım altyapısının (gözlenen veya simüle edilen) performansını veya hizmet düzeyini analiz eden altyapı temelli ölçütlerdir (Geurs ve van Wee, 2004). Altyapı tabanlı ölçütler yaygın olarak birçok çalışmada kullanılmışlardır. Avrupa ülkelerinin ulusal ulaştırma politikası planlarında, erişilebilirliğin iyileştirilmesinin (altyapıya dayalı erişilebilirlik önlemleriyle ölçülen) genellikle ekonomik kalkınma ve/veya bölgelerin ve/veya nüfus gruplarının ekonomik yoksunluğunu azaltmak için önemli olduğu düşünülmektedir (Geurs ve van Eck, 2001). Örneğin; Church vd. (2000) Londra'daki erişilebilirlik ve sosyal dışlanmaya ilişkin yaptıkları çalışmada yolculukların başlangıç ve bitiş noktaları arasındaki yolculuk zaman değerlerini kullanarak şehir merkezlerine veya hastanelere erişimlerini ölçmüşlerdir. Yolculuk süresini; yürüme, bekleme, araç içinde geçen süre ve aktarma sürelerini de dikkate alarak belirlemişlerdir.

Altyapı tabanlı ölçüt modelleri, genellikle sınırlı ya da daha kolay erişilebilir veriyle çalışabildikleri için pratik uygulamalarda veri toplama açısından daha az maliyetli ve uygulanabilir modellerdir. Ölçütlerin belirlenmesinde şehirlerin kullandığı ulaşım modeli verilerinden yararlanılabilir. Ayrıca elde edilen sonuçlar planlar ve karar vericiler açısından kolay yorumlanabilirler. Ancak diğer modellere göre daha basittirler. Arazi kullanım değerlerini ve bireysel davranışları dikkate almazlar. Bu nedenle yapılacak çalışmalarda her modelin amacı doğrultusunda kullanılması gerekir ve temsil düzeyi, ölçüt ve model seçimi ulaşılmak istenen sonuç özelinde değerlendirilmelidir. Örneğin, Linneker ve Spence (1992), Londra'nın iç kısımlarının, Birleşik Krallık'ta en yüksek erişim maliyetlerine (zaman ve araç işletme maliyetleri açısından)

Tablo 2. Erişilebilirlik ölçütlerinin sınıflandırılması

Ölçüt türü	Tanım	Örnek ölçütler
Altyapı tabanlı ölçütler (Church vd., 2000)	Ulaşım ağının performansına dayanır ve bu nedenle kapasite gibi ulaşım modelleme ölçütlerini ya da toplu taşıma sıklığı ve güvenilirliği gibi faktörleri içerebilir.	<ul style="list-style-type: none"> • Gelişim alanına seyahat süreleri • Bir noktadan geçen otobüs hizmetlerinin sıklığı • Yerel yönetim alanında trafik sıklığı
Kümülatif ölçütler - Kontur ölçütleri - Eşik ölçütleri (Casas, 2007; Escalona-Orcao ve Díez-Cornago, 2007; Nettleton vd., 2007)	Bir konumdan (orijin) başka bir konuma (hedef) ya da hedefler kümesine olan erişilebilirliği temsil eder ve en kolay anlaşılabilir ölçütlerdir. Genellikle kontur haritaları ile gösterildiklerinden kontur ölçütleri olarak da adlandırılırlar.	<ul style="list-style-type: none"> • Makul (örneğin 30 dakikalık) yürüme süresi eşiği içinde kalan nüfus oranı (ör. bir aile hekimliği merkezi için) • Bir posta kodu sektöründen 20 dakikalık sürüş mesafesinde bulunan okul sayısı
Çekim tabanlı ölçütler - Hansen ölçütleri - Olanak ölçütleri - Potansiyel ölçütler (Bertolini vd., 2005; Geertman ve Ritsema Van Eck, 1995; Hansen, 1959; Knox, 1981)	Kümülatif ölçütlerin bir uzantısıdır, ancak olanaklara bir direnç (impedans) faktörü ve hedefin çekiciliği ile ağırlık verir. Olanak veya potansiyel ölçütleri olarak da adlandırılabilir. Sonuç olarak elde edilen değer mutlak bir anlam taşımaz; çalışma alanındaki diğer noktalara göreli bir erişilebilirlik göstergesidir.	<ul style="list-style-type: none"> • Tanımlanmış bir nüfusun (ör. bir yerel yönetim bölgesi içinde) istihdama erişimi (erişilebilirlik seyahat süresi ve her işyerinde mevcut iş sayısı kullanılarak hesaplanır) • Okullara olan erişim (seyahat süresi ve okul çağındaki çocuk sayısı dikkate alınarak hesaplanır)
Fayda tabanlı ölçütler (Bohnet ve Gertz, 2008; Niemeier, 1997)	Seyahat davranışını, bireylerin azalan getiriler prensibine dayalı olarak bir konumu seçme olasılığına göre değerlendirir; bireyin belirli bir seçeneği tercih etme olasılığı, o seçeneğin tüm seçeneklere göre çekiciliğine dayanır.	<ul style="list-style-type: none"> • Belirli bir nüfus için erişilebilirlikteki bir değişimin parasal değeri • Bireyin bir hedeften elde edeceği beklenen faydaya göre hedefin çekiciliği açısından erişilebilirlik
Aktivite tabanlı ölçütler - Zaman-mekân ölçütleri - Potansiyel Yol Alanları (Buliung ve Kanaroglou, 2006; Casas, 2007; Farber ve Páez, 2009)	Bireylerin mekânsal olarak dağılmış faaliyetlere erişim düzeylerine ilişkindir, faaliyetlerin konumunu, ulaşım ağı üzerindeki yolculuğu ve genellikle seyahat günlüğü verileri ile yakalanan davranışsal bir öğeyi dikkate alır.	<ul style="list-style-type: none"> • Potansiyel yol alanı: Hedeflerin konumu, ulaşım ağı ve bireyin zaman planlaması kısıtları dikkate alınarak ziyaret edilebilecek alan • Hane halkı faaliyet alanı: Potansiyel Yol Alanı'nın, tüm hane üyelerinin faaliyetleri ve kısıtlarını içerecek şekilde genişletilmesi

Kaynak: Curl vd., 2011

dan) sahip olduğunu, ancak yüksek seyahat maliyetine rağmen işyerlerine potansiyel erişilebilirliğin en yüksek düzeyde olduğunu göstermişlerdir. Modelde arazi kullanım boyutunun dikkate alınmaması, erişilebilirliğin çok boyutlu yapısının ihmal edilmesine ve dolayısıyla ulaşım ile arazi kullanım değişikliklerinin sosyal ve ekonomik sonuçlarının kapsamlı bir biçimde değerlendirilememesine neden olmaktadır (Geurs ve van Wee, 2004).

3.1.2. Kümülatif Ölçütler

Bir konumdan (başlangıçtan) diğerine (varış noktası) veya varış noktaları kümesine erişilebilirliği temsil eder ve en kolay anlaşılabilir ölçütlerdir. Örneğin, bir ilkokulun çevresinde, belirli bir yürüme mesafesi (400 m veya 800 m gibi) içerisinde ikamet eden öğrenci sayısı ya da belirlenen süre (15 veya 30 dakika gibi) içerisinde toplu taşıma ile erişilebilen sağlık ocağı sayısı gibi ölçütlerdir. Bu tür ölçütler, belirli bir mesafe ya da süre eşiği içerisinde kaç olanağa erişilebildiğini sayan yapıları

nedeniyle, literatürde genellikle "kontur ölçümleri" olarak tanımlanır (Geurs ve van Wee, 2004; Curtis ve Scheurer, 2010).

Escalona-Orcao ve Díez-Cornago (2007) çalışmalarında, Avrupa'nın en seyrek nüfuslu bölgelerinden biri olan İspanya'nın Teruel kentinde sağlık hizmetlerine erişimi "kümülatif ölçütler" yöntemi ile analiz etmiş; ortalama 15, 30, 45 ve 60 dakika içerisinde kent merkezinde bulunan sağlık birimlerine ulaşılabilen bölgeleri belirlemişlerdir. Nettleton vd. (2007) ise, İngiltere'nin Birmingham kentindeki genel cerrahi uzmanlık hizmetine toplu ulaşım ile erişilebilirlik düzeyini bu yöntem ile analiz etmiş, CBS kullanarak hizmet noktalarının erişilebilirlik haritalarını üretmişlerdir.

3.1.2.1. Kontur ölçütü

Ölçüt, Ingram (1971) tarafından geliştirilen "göreceli erişilebilirlik" kavramına dayanır. Göreceli erişilebilirlik, iki noktanın

birbirine bağlanma derecesidir ve en basit biçimiyle iki konum arasındaki düz çizgi mesafesi, yolculuk süresi veya hız gibi fiziksel ölçütlerle ifade edilir. Bu ölçüt, özellikle yapılaşmış alanlarda temel hizmetlerin mekânsal dağılımının değerlendirilmesi amacıyla kullanılır. Örneğin, bir yerleşim alanında yaşayan bireylerin 500 metre mesafede bir toplu ulaşım durağına ya da 30 dakika içerisinde bir hastaneye ulaşabilme durumları bu kapsamda analiz edilir. Ancak bu ölçüt yalnızca tek bir hedef nokta için geçerli olduğunda anlamlıdır; birden fazla hedef noktanın söz konusu olduğu durumlarda izokronal analizler daha uygun hale gelir (Özuyul, 2010).

3.1.2.2. Eşik ölçütü

Ölçüt, belirli bir seyahat süresi veya mesafesi dahilindeki erişilebilir olanakların sayısını ifade eder. Bu yöntemde, olanak sayısının artışı doğrudan erişilebilirliğin artışı olarak değerlendirilir. Bu artış, ya altyapı iyileştirmeleriyle ya da olanakların çoğalmasıyla ilişkilidir. Wickstrom (1971) erişilebilirliği, belirli bir zaman eşiği içerisinde ulaşılabilen tüm olanakların toplamı olarak modellemiştir. Daha sonraki çalışmalarda bu yöntem, özellikle kamu, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimin analizinde yaygın olarak kullanılmıştır (Geurs ve van Wee, 2004). Yöntem, hem ulaşım hem de arazi kullanım bileşenlerini dikkate alır ve kullanıcıların bu sistemlere dair algılarını da ölçmeye yöneliktir. Ancak tüm olanakların eşit ağırlıklı kabul edilmesi yöntemin önemli bir sınırlılığıdır.

3.1.3. Çekim Tabanlı Ölçütler

Çekim tabanlı ölçütler, ulaşım ve mekânsal planlama literatüründe erişilebilirliği analiz etmek için en yaygın kullanılan yöntemler arasında yer almaktadır. Bu ölçütler, bireylerin belirli bir başlangıç konumundan çeşitli kentsel olanaklara erişimini hem bu olanakların çekicilik düzeyi (örneğin istihdam hacmi, hizmet kapasitesi gibi) hem de bu olanaklara ulaşmak için gereken mesafe, zaman veya maliyet gibi empedans (direnç) değişkenleriyle birlikte değerlendirir.

Model, erişilebilirlik analizinde cazip hedeflerin yakın mesafelerdeki bireyler için daha erişilebilir olduğunu varsayarak, hedeflerin cazibesini ve mesafeyi birleştiren kapsamlı bir değerlendirme sunar (Bertolini vd., 2005; Curtis, 2008). Modelin avantajları arasında hem hedeflerin büyüklüğünü hem de mesafeyi dikkate alması, politika geliştirme süreçlerine rehberlik etmesi ve ulaşım ile arazi kullanım entegrasyonunu analiz etme yeteneği yer alır (Geurs ve van Wee, 2004; Vega, 2012).

Bununla birlikte, veri yoğunluğu gereksinimi, olanakların yalnızca niceliksel olarak değerlendirilmesi ve mesafenin etkisini ölçen fonksiyonların belirlenmesindeki subjektiflik gibi dezavantajlara sahiptir. Ayrıca, olanakların niteliksel özelliklerini (örneğin, kalite veya sosyal bağlam) dikkate almaması, daha karmaşık sosyal ve ekonomik etkileşimlerin analizini sınırlandırabilir (Eldér vd., 2018).

Tüm bu özelliklere rağmen, çekim modeli, ulaşım sistemlerinin etkinliğini artırmak, erişim eşitliğini sağlamak ve sürdürülebilir kentsel gelişimi desteklemek için kullanılabilir etkili bir planlama aracıdır.

Bu tür ölçütlerin pratikteki uygulamalarına yönelik dikkat çekici bir örnek, Owen ve Levinson (2014) tarafından geliştirilmiş olan modeldir. Model, toplu taşıma hizmet düzeyini seyahat süresi, aktarma sayısı ve servis sıklığı gibi değişkenlerle birlikte ele alarak, büyük şehirlerde toplu taşıma ile erişilebilirliğin kıyaslanabilir biçimde analizine olanak tanımaktadır.

Modelin erken versiyonu, Hansen (1959) tarafından geliştirilmiş ve potansiyel olanakların mesafe etkisiyle birlikte ağırlıklandırılması esasına dayandırılmıştır. Literatürde “Hansen ölçütü”, “olanak potansiyeli ölçütü” veya “potansiyel erişilebilirlik” gibi adlarla da anılır (Geurs ve van Wee, 2004; Bertolini vd., 2005). Çekim tabanlı erişilebilirlik ölçütleri, kullanılan mesafe ya da zaman direncini hesaplama biçimine ve erişilmek istenen olanakların nasıl tanımlandığına bağlı olarak farklı şekillerde uygulanabilir.

3.1.3.1. Kümülatif Olanaklar Ölçütü

Kümülatif olanaklar ölçütü, çekim temelli ölçütlerin en basit ve sınırlı formudur. Bu yaklaşımda, bireyin belirli bir zaman veya mesafe eşiği içerisinde erişebileceği olanakların (örneğin iş, okul, sağlık tesisi) toplam sayısı hesaplanır. Örneğin model, bir konut bölgesinden 30 dakika içerisinde toplu taşıma ile ulaşılabilen iş sayısının hesaplanması ve söz konusu bölgenin işe erişilebilirliğini tanımlamak için kullanılabilir. Benzer şekilde, yaya erişimiyle 10 dakika içerisinde ulaşılabilen sağlık, eğitim ve ticaret tesislerinin toplamı da yerleşimin gündelik yaşama dair erişilebilirliğini gösterebilir.

Model ayrıca, toplu taşıma sistemlerinin etkinliğini analiz etmek ve hizmetlerin hangi alanlara yeterince ulaşmadığını belirlemek için de kullanılır. Örneğin, Londra'nın toplu taşıma ağı üzerinde yapılan bir çalışma, iş merkezlerine olan erişilebilirliği analiz ederek, farklı bölgeler arasındaki erişim eşitsizliklerini ortaya koymuştur. Bu analiz, bazı bölgelerdeki bireylerin iş olanaklarına ulaşmakta ciddi kısıtlamalar yaşadığını ve toplu taşıma sisteminin kapsama alanında iyileştirmelere ihtiyaç olduğunu göstermiştir (Vega, 2012). Benzer şekilde, Hollanda'nın Rotterdam bölgesinde yapılan bir başka çalışma, toplu taşıma sistemlerinin entegre edildiği bölgelerde erişilebilirliğin önemli ölçüde iyileştiğini ortaya koymuştur. Kümülatif olanaklar yöntemi, bu çalışmada politika yapıcılara kentsel planlamada hangi bölgelere öncelik verilmesi gerektiğini belirlemede rehberlik etmiştir (Bertolini vd., 2005).

İsveç'te, Gothenburg bölgesinde yapılan bir araştırmada model, düşük gelirli mahallelerin iş merkezlerine olan erişimini incelemeye kullanılmıştır. Çalışma, düşük gelirli bireylerin istihdam olanaklarına erişimde yaşadığı dezavantajları vurgu-

lamış ve toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi için ulaşım ve arazi kullanım politikalarının nasıl şekillendirilmesi gerektiğine dair öneriler sunmuştur (Eldér vd., 2018). Ayrıca, bu analiz toplu taşıma hizmetlerinin daha adil bir şekilde dağıtılmasına yönelik çözümler geliştirilmesine katkı sağlamıştır. Bu tür çalışmalar, kümülatif olanaklar yönteminin yalnızca ulaşım sistemlerinin değerlendirilmesinde değil, aynı zamanda toplumsal eşitlik ve sürdürülebilir kalkınma önceliklerinin hayata geçirilmesinde de etkili bir analitik çerçeve sunduğunu göstermektedir.

Kümülatif olanaklar yöntemi matematiksel olarak aşağıdaki şekilde ifade edilir:

$$A_i = \sum_j O_j f(C_{ij})$$

A_i belirli bir başlangıç noktasındaki erişilebilirlik değeridir. O_j belirli bir hedefin cazibesini temsil eder. C_{ij} başlangıç noktası (i) ile hedef (j) arasındaki süre, mesafe veya ulaşım maliyetidir. $f(C_{ij})$ mesafenin veya maliyetin etkisini modelleyen bir direnç fonksiyonudur ve Cheng vd. (2007) tarafından aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

$$f(C_{ij}) = \begin{cases} 1 & \text{eğer } C_{ij} \leq t_{\text{eşikdeğer}} \\ 0 & \text{eğer } C_{ij} > t_{\text{eşikdeğer}} \end{cases}$$

$t_{\text{eşikdeğer}}$ = Seyahat süresi eşik değeridir.

A_i değeri, belirli bir konumdan belirli bir zaman eşiği içerisinde erişilebilen olanakların toplamını ifade eder. Bu olanaklar genellikle işler, hizmetler, sosyal tesisler gibi hedeflere karşılık gelir. Kümülatif olanaklar yaklaşımı, bireylerin yalnızca belirli bir eşik değeri (zaman, mesafe vb.) aşmayan olanaklara erişebildiğini varsayar. Bu yaklaşımda, erişilebilirlik yalnızca mekânsal değil, zamansal bir sınır dahilinde değerlendirilir; belirlenen eşik sürenin (örneğin 15, 30 veya 60 dakika) altında kalan hedefler erişilebilir kabul edilirken, bu eşik değeri aşan hedefler erişim dışı sayılır.

Fonksiyon yapısı nedeniyle bu model eşik değer içerisindeki hedefleri tamamen eşit kabul eder ve bu yönüyle klasik çekim modeline göre daha az hassas ancak daha kolay yorumlanabilir bir göstergedir (Handy ve Niemeier, 1997).

3.1.3.2. Sürekli Ağırlıklı Çekim Modelleri

Çekim tabanlı ölçütlerin gelişmiş türlerinde, erişilebilirlik mesafe ya da zaman arttıkça kademeli olarak azalacak şekilde hesaplanır. Bu modellerde her bir hedefin erişime katkısı, yalnızca o hedefin cazibesine (örneğin iş sayısı ya da hizmet kapasitesi) değil; aynı zamanda o hedefe ulaşmak için katlanılması gereken yolculuk süresi, mesafesi veya maliyetine de bağlıdır. Mesafe arttıkça, hedefin erişilebilirlik üzerindeki etkisi giderek azalır; yani yakın hedefler daha erişilebilir kabul edilirken, uzak hedeflerin katkısı daha düşük olur.

Bu yaklaşımda mesafe ya da süre, belirli bir “direnç” (empe-dans) fonksiyonu ile temsil edilir. Direnç fonksiyonu, yolculuğun zorlaştıkça (örneğin daha uzun sürmesi veya daha fazla maliyete neden olması gibi durumlarda) erişilebilirlik değerinin ne ölçüde azalacağını belirler. Bu fonksiyon, erişilebilirliği keskin eşiklerle sınırlamak yerine, mesafe veya zaman arttıkça kademeli olarak azalan sürekli bir yapı içinde değerlendirir.

Modelde kullanılan direnç fonksiyonunun eğimi, erişimin mesafeye karşı ne kadar hassas olduğunu belirler. Eğer bu eğim yüksekse, yalnızca çok yakın hedefler anlamlı ölçüde erişilebilir kabul edilir; eğim düşükse, daha uzak mesafelerdeki hedefler de erişime katkıda bulunur. Bu özellik, modelin farklı ulaşım sistemleri ve sosyal gruplar için esnek biçimde uyarlanmasına olanak tanır.

3.1.4. Fayda Tabanlı Ölçütler

Ekonomik ilkelerden yola çıkarak seyahat davranışının farklılaştığını savunan bu yaklaşım, bir bireyin seçim yapma olasılığını diğer tüm seçeneklerden daha fazla fayda elde etmesine dayandırır. İnsanların farklı konumlarda yer alan çalışma, eğitim, sağlık, alışveriş gibi gündelik faaliyetlere erişimden elde ettiği (ekonomik) faydaları analiz eden fayda temelli ölçüttür. Bu tür ölçümlerin kökeni ekonomik çalışmalara dayanmaktadır (Geurs ve van Wee, 2004). Bir bireyin belirlenen hedefte kazanacağı fayda veya bir grubun erişilebilirliğindeki değişimin parasal değeri ölçüt olarak kullanılabilir.

Fayda tabanlı yaklaşımın temel varsayımları, Koenig'in (1980) yaptığı çalışmada şöyle tanımlanmıştır: (1) İnsanlar karşılaştıkları her alternatif ile bir temel faydayı ilişkilendirir ve bireysel olarak kendilerine maksimum faydayı sağlayacak alternatifi seçerler. (2) Bir bireyin sahip olduğu her alternatif ile ilişkili faydayı etkileyen tüm faktörleri değerlendirmek mümkün olmadığından, bu fayda, rastgele olmayan (deterministik) bir bileşen ile rastgele (stokastik) bir bileşenin toplamı olarak temsil edilebilir. Niemeier (1997) fayda tabanlı yaklaşımı temel olarak Washington eyaletinin King County bölgesindeki iş yolculuklarının ekonomik değerleri üzerine bir çalışma yürütmüştür. Bölgedeki ulaşım hizmetinin sıklığı, türel dağılım ve ücret parametrelerini dikkate alarak iş yolculuklarının erişilebilirlik değerlerini karşılaştırmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda kırsal ve kentsel alandaki erişilebilirlik olanaklarının ekonomik değerleri arasındaki farklılıklar ortaya çıkmıştır. Fayda tabanlı yaklaşım, teorik olarak sağlam bir altyapıya sahip olmakla birlikte matematiksel modeli karmaşık teorilere dayandığından uygulanması ve anlaşılması en zor yöntemdir.

3.1.5. Aktivite Tabanlı Ölçütler

Bireylerin mekânsal olarak dağıtılmış faaliyetlere erişim düzeyinin ölçümüdür. Faaliyetlerin konumunu dikkate alır, ulaşım ağı üzerinden yolculuk parametreleri hesaplanır ve davranışsal unsurları içerir. “Zaman-konum ölçütü” veya “potansiyel yol alanı” olarak isimlendirilirler. Aktivitelerin günün belirli zaman

dilimlerinde olması nedeniyle, bireylerin zamansal kısıtlarını (haftanın günleri veya yılın belirli bir zaman aralığı gibi) dikkate alır. Bu ölçüt, erişilebilirliğin zaman ve arazi kullanım bileşenlerini eşit değerde önemli kabul eder. Erişilebilirlik, bireylerin bakış açısından analiz edilir. Yani yolculuk modellerini tanımlamak için bireyin veya hane halkının belirlenen zaman dilimi içerisinde aktivitelere katılımlarının gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini analiz eder. Başka bir ifadeyle, önceden belirlenmiş zaman sınırlamaları doğrultusunda erişilebilecek olası olanak alanlarını analiz eder.

Buliung ve Kanaroglou (2006) hane halkı aktivite ve yolculuk davranışlarını CBS kullanarak aktivite tabanlı ölçütler ile modellemiştir. Çalışmada Oregon eyaletinin hane halkı araştırma anketinin verileri kullanılmıştır. Casas (2007) engellilerin sosyal dışlanma seviyelerini ölçmek amacıyla çeşitli aktivitelere katılımını incelediği çalışmada aktivite tabanlı ölçütleri kullanmıştır. Engellilerin yaşadıkları konulardan yola çıkarak eğlence ve alışveriş gibi aktivitelere erişebilirlik düzeylerini incelemiştir. Farber ve Páez (2009) otomobil sahipliği ve aktivitelere katılım arasındaki ilişkiyi yine bu yöntem ile incelemiştir. Aktivite tabanlı model için yaş, gelir, çalışma durumu gibi parametreleri model içerisinde değerlendirmişlerdir. Ayrıca çalışma, dinlenme, sağlık ve alışveriş gibi aktiviteleri de hane halkı düzeyinde çalışmaya katmışlardır.

Bu yaklaşım; çok çeşitli ulaşım, arazi kullanım ve yolculuk davranış parametrelerinin hesaba katılması nedeniyle ayrıntılı bir çalışma yöntemi içermektedir. Bu özelliği ile doğru analizlerin yapılması açısından avantajlara sahip olmakla birlikte model için gerekli parametrelerin çok fazla olması nedeniyle büyük miktarda veri ve çaba gerektirmektedir. Bu nedenle uygulama alanları genellikle küçük bölgeler ile sınırlandırılmıştır.

3.2. Erişilebilirlik Ölçüm Yöntemlerinin Ulaşım Planlama Yaklaşımları Açısından Değerlendirilmesi

Erişilebilirlik ölçümleri, ulaşım planlamanın yanı sıra şehir planlama, coğrafya, ekonomi, sağlık bilimleri ve çevre bilimleri gibi disiplinlerde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Ulaşım planlamasında, yol ağlarının etkinliği, trafik yoğunluğu ve ulaşım sistemlerinin optimizasyonu gibi konularda önemli bir araçtır. Bu ölçüm yöntemleri, ulaşım altyapısının verimliliğini artırmak, toplumsal eşitliği sağlamak ve sürdürülebilir ulaşım sistemlerini geliştirmek için kritik analiz imkânları sunar. Erişilebilirlik ölçüm yöntemleri arasında kümülatif olanaklar, çekim modelleri, kontur ölçümleri, çok türlü analizler, aktivite tabanlı ve fayda tabanlı yaklaşımlar yer almaktadır. Her yöntemin ulaşım planlama süreçlerine sağladığı katkılar ve sınırlılıklar farklıdır ve bu yöntemlerin seçimi, analiz amacı ve ihtiyaç duyulan verilere göre yapılır.

Kümülatif olanaklar yöntemi, belirli bir zaman veya mesafe eşiği içerisinde erişilebilen olanakların sayısını ölçer ve toplu taşıma sistemlerinin kapsama alanını değerlendirmek için kullanılır. Ulaşım planlaması açısından bu yöntem, hizmetlere

erişim eşitliğini analiz etmek için pratik bir araçtır. Ancak eşik dışında kalan alanları göz ardı etmesi ve olanakların kalitesine duyarlı olması gibi sınırlılıklara sahiptir. Örneğin, düşük gelirli bölgelerde yaşayan bireylerin sağlık hizmetlerine erişimini analiz etmekte etkili olsa da hizmetlerin niteliklerini yansıtamaz (Curtis, 2008; Geurs ve van Wee, 2004). Buna karşılık, çekim modeli, kentsel olanakların çekim düzeyini ve mesafeyi dikkate alarak daha kapsamlı bir erişilebilirlik analizi sunar. Bu model, arazi kullanımıyla ulaşım sistemleri arasındaki ilişkiyi analiz etmekte etkili bir yöntemdir. Örneğin, İstanbul gibi metropollerde iş merkezlerine olan erişimi analiz ederek, toplu taşıma ağlarının daha etkili bir şekilde planlanmasına katkıda bulunabilir (Bertolini vd., 2005). Ancak modelin veri yoğunluğu gereksinimi ve hedeflerin niteliksel farklılıklarını değerlendirmemesi, uygulama süreçlerinde dikkat edilmesi gereken sınırlılıklardır.

Kontur ölçümleri, belirli bir zaman veya maliyet sınırı içerisinde erişilebilen alanları analiz ederek, toplu taşıma hatlarının coğrafi erişimini görselleştirmek için kullanılır. Bu yöntem, toplu taşıma sistemlerinin mekânsal dağılımını hızlı ve basit bir şekilde değerlendirmeyi sağlar (Kwok ve Yeh, 2004). Ancak sosyal ve ekonomik farklılıkları derinlemesine ele alamaması, kentsel erişimde eşitlik gibi konularda yetersiz kalmasına neden olabilir. Çok türlü analiz ise farklı ulaşım türlerinin erişilebilirlik üzerindeki etkisini değerlendirir ve sürdürülebilir ulaşım sistemlerinin geliştirilmesine katkıda bulunur. Örneğin, bisiklet yolları ile metro, metrobüs gibi sistemlerin entegrasyonunu analiz ederek, farklı ulaşım türlerinin bütünlük etkisini ortaya koyabilir (Vega, 2012). Bununla birlikte, çok türlü analiz yönteminin kapsamlı veri ve modelleme gereksinimi, uygulama sürecini karmaşıklaştırabilir.

Aktivite tabanlı yöntemler, bireylerin günlük yaşamlarında gerçekleştirdiği faaliyetlere ve bu faaliyetlere erişim düzeyine odaklanır. Ulaşım planlaması açısından, bireylerin iş, alışveriş ve eğitim gibi günlük aktivitelerini sürdürebilmesi için ulaşım sistemlerinin ne derece etkili olduğunu değerlendirmekte önemli bir araçtır (Geurs ve van Wee, 2004). Örneğin, İstanbul'da iş merkezlerine erişimin zaman içinde nasıl değiştiğini analiz etmek için bu yöntem kullanılabilir. Ancak bu yöntem, birey bazında detaylı verilere ihtiyaç duyar ve bu durum uygulama süreçlerini zorlaştırır. Fayda tabanlı yöntemler ise bireylerin ulaşım sistemlerinden elde ettiği faydayı ölçerek, ekonomik verimlilik ve sosyal eşitlik gibi unsurları bir arada değerlendirir. Bu yöntem ulaşım projelerinin topluma sağladığı yararlarla bu projelerin getirdiği maliyetleri karşılaştırmak için kullanılan güçlü ve analitik bir değerlendirme yöntemidir (Bertolini vd., 2005). Örneğin, İstanbul'da yeni bir metro hattının çevresel faydalarını ve toplumsal eşitliğe katkısını analiz etmek için fayda tabanlı yöntemler kullanılabilir. Ancak bu yöntem, karmaşık ekonomik modelleme gerektirir ve elde edilen sonuçların genellikle soyut olması uygulamada zorluk yaratabilir.

Tablo 3. Erişilebilirlik ölçüm yöntemlerinin karşılaştırılması

Yöntem	Avantajlar	Sınırlılıklar
Altyapı tabanlı ölçütler	Coğrafi dağılımı görselleştirir, hızlı uygulanabilir.	Sosyal ve ekonomik farklılıkları analiz etmede sınırlıdır.
Kümülatif ölçütler	Basit, hızlı, toplu taşıma erişimini analiz etmek için uygun.	Olanakların kalitesine duyarız, eşik dışında kalan alanları göz ardı eder.
Çekim modeli	Cazibe ve mesafeyi birleştirir, entegrasyon analizinde etkili.	Veri yoğunluğu, hedeflerin niteliksel farklılıklarını dikkate almaması.
Aktivite tabanlı	Bireylerin günlük hareketlilik ihtiyaçlarını anlamak için etkilidir.	Detaylı bireysel veri gereksinimi, uygulama zorluğu.
Fayda tabanlı	Ekonomik verimlilik ve sosyal faydayı aynı anda değerlendirir.	Karmaşık ekonomik modelleme gerektirir, soyut sonuçlar.

Genel olarak, erişilebilirlik ölçüm yöntemleri, ulaşım planlama alanında farklı analiz ihtiyaçlarına yönelik özelleştirilebilir araçlar sunar. Kümülatif olanaklar yöntemi ve kontur ölçümleri basit ve hızlı analizler için etkili olurken, çekim modeli ve çok türlü analizler daha kapsamlı ve ayrıntılı değerlendirmeler yapılmasına imkan tanır. Aktivite tabanlı ve fayda tabanlı yöntemler ise birey odaklı çözümler ve ekonomik değerlendirmeler açısından öne çıkar. Ancak her yöntemin belirli sınırlılıkları bulunduğu unutulmamalı ve analiz hedeflerine uygun olan yöntem dikkatle seçilmelidir. Çoğu durumda, birden fazla yöntemin birlikte kullanılması, farklı boyutları kapsayan daha bütüncül ve analitik olarak güçlü değerlendirmeler yapılmasını sağlayarak, kentsel erişilebilirliğin artırılması, sosyal eşitliğin sağlanması ve sürdürülebilir ulaşım politikalarının geliştirmesi için etkili çözümler sunabilir.

Erişilebilirlik ölçüm yöntemlerinin ulaşım planlama yaklaşımları açısından ortaya çıkabilecek avantajları ve sınırlılıkları Tablo 3'te karşılaştırmalı olarak özetlenmiştir.

Bu makalede çekim tabanlı bir model olan 'kümülatif olanaklar yöntemi', araştırmanın giriş bölümünde tanımlanan araştırma hedeflerine uygun olarak, İstanbul'da toplu taşıma ile istihdam alanlarına olan erişimin zamansal ve mekânsal boyutlarını analiz etmek amacıyla tercih edilmiştir. Bu model, erişilebilirliğin hem arz (istihdam yoğunluğu) hem de ulaşım maliyeti (seyahat süresi) bileşenlerini birlikte değerlendirme olanağı sunar. Modelinin sunduğu bu yapı, çalışmanın erişilebilirliği farklı zaman eşiklerinde (30, 60 ve 90 dakika) değerlendirme ve kent içi mekânsal eşitsizlikleri karşılaştırmalı olarak analiz etme amacına doğrudan karşılık gelmektedir. Ayrıca, modelin CBS ile entegre biçimde uygulanabilmesi, İstanbul gibi karmaşık mekânsal yapıya sahip bir metropolde kapsamlı ve görselleştirilebilir analizler yapılmasını mümkün kılmıştır.

4. İstanbul'da Sürdürülebilir Erişilebilirliğin Kümülatif Olanaklar Ölçütü ile Değerlendirilmesi

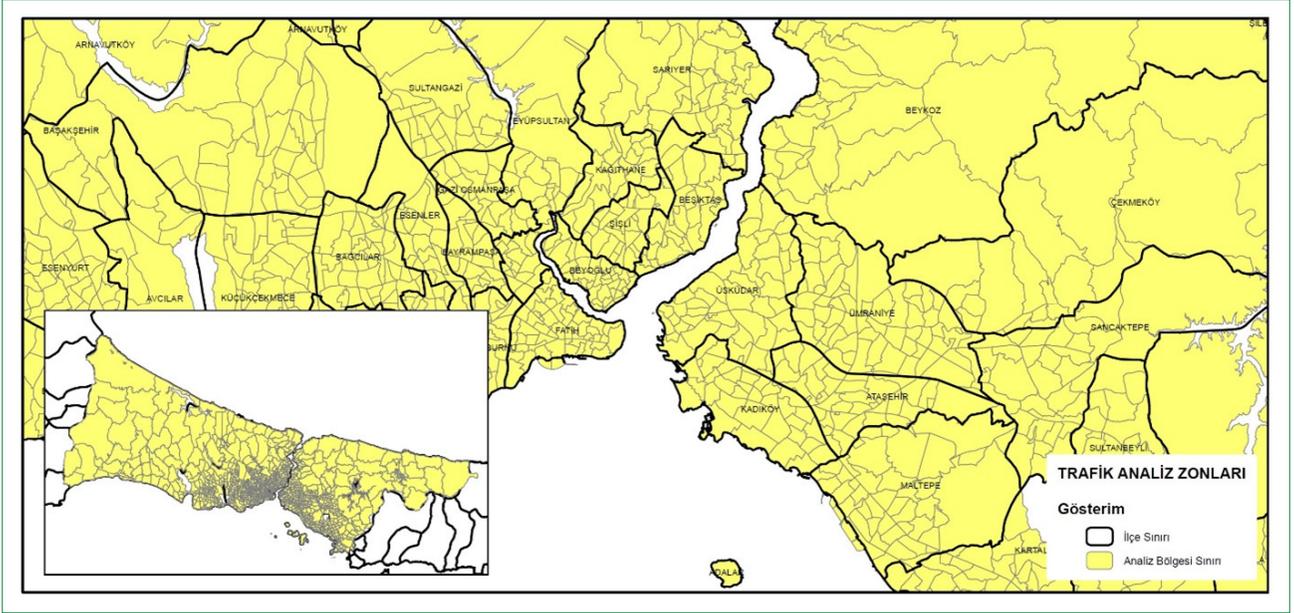
Çalışmada kullanılan yolculuk verileri, İstanbul Ulaşım Ana Planı (IUAP) kapsamında 2006—2007 yıllarında gerçekleştirilen

Hane Halkı Araştırması'ndan elde edilmiştir. İstanbul genelinde %2,2'lik örneklem oranı ile yaklaşık 90.000 haneye ulaşılmış, %80 cevaplama oranıyla 72.280 haneden veri toplanmıştır. Bu hanelerde yaşayan 6 yaş üstü bireylerin son 24 saat içinde gerçekleştirdiği tüm yolculuklara ilişkin bilgiler (başlangıç ve bitiş noktaları, ulaşım türü, süresi, amacı vb.) kayıt altına alınmıştır. Toplamda 263.768 birey ve yaklaşık 360.000 yolculuğa dair veri elde edilmiştir. Anket verileri, 451 trafik analiz zonunu (TAZ) kapsayacak şekilde mekânsal olarak modellenmiştir.

Çalışmada kullanılan 1307 adet TAZ (Şekil 2) yapısının günümüzdeki haline getirilmesi çalışması ise 2019'dan başlayarak yaklaşık 2 yıl süren İstanbul Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planı Projesi (İstanbul SKHP) kapsamında gerçekleştirilmiştir. TAZ'lar, ulaşım talebini daha doğru modelleyebilmek amacıyla kenti, nüfus yoğunluğu, arazi kullanım, yol ağı yapısı ve kentsel fonksiyonlara göre homojen parçalara ayıran mekânsal birimlerdir. Bu zonların oluşturulmasında, ilçe ve mahalle gibi idari sınırlar ve nehir, otoyol vb. coğrafi eşikler dikkate alınarak hem istatistiksel hem de işlevsel süreklilik sağlanmıştır. Zon sınırları, aynı zamanda ulaşım karar destek sistemlerinde kullanılmak üzere CBS ortamında üretilmiş ve standartlaştırılmıştır. Bu nedenle her bir zon, ulaşım davranışlarını temsilen anlamlı bir analiz birimi olarak çalışmaya dahil edilmiştir.

Çalışmada kullanılan 2022 yılı yol ağı ve istihdam verileri, İstanbul Ulaşım Ana Planı (IUAP) kapsamında gerçekleştirilen anketler ve saha araştırmalarına dayanmaktadır. 2040 yılına ilişkin ulaşım ağı ve istihdam projeksiyonları ise, nüfus artış öngörülerini ve planlanan ulaşım yatırımları doğrultusunda İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Ulaşım Planlama Şube Müdürlüğü tarafından geliştirilen senaryolara göre oluşturulmuş ve tüm veriler ilgili kurumlardan gerekli izinler alınarak makale kapsamında kullanılmıştır.

Çalışmada 1307 TAZ'ın her biri için denklem (1) ile ifade edilen kümülatif olanaklar yöntemi uygulanmış ve her bir bölgenin erişilebilirlik değeri (A_i) hesaplanmıştır. A_i değeri, i bölgeden belirlenen zaman eşığı (30, 60, 90 dakika) içerisinde toplu taşıma ile erişilebilen bölgelerdeki istihdamın toplam

Şekil 2. TAZlar 1307 adet (Kaynak: İstanbul SKHP çalışmaları kapsamında hazırlanarak İBB'den elde edilmiştir).

istihdam içindeki oranını göstermektedir. Kullanılan modelde İstanbul için hazırlanmış olan 2022 ve 2040 yılı istihdam değerleri her bir TAZ bölgesi için kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan yolculuk süresi matrisi, İstanbul Ulaşım Ana Planı (İUAP) çerçevesinde geliştirilen dört aşamalı klasik ulaşım talep modeli üzerinden türetilmiştir. Matrisin kalibrasyonu, 2006—2007 Hane Halkı Araştırması, perde-kordon sayımları, toplu taşıma güzergâh verisi, yol ağı geometrisi ve dış istasyon anketlerine dayalı olarak yapılmıştır. Model, TAZ'lar düzeyinde farklı ulaşım türleri için en kısa seyahat sürelerini tahmin etmiş; bu tahminler, geçmiş yıl verileriyle kalibrasyon ve validasyon süreçlerinden geçirilerek doğrulanmıştır. Bu doğrultuda elde edilen süre matrisi, İstanbul'un mevcut ulaşım sistemine dayalı, karar destek analizlerinde kullanılabilir nitelikte doğrulanmış bir veri setidir.

Modelde, erişilebilirlik, belirli zaman eşik değerleri ($t_{\text{eşikdeğer}}$) için hesaplanır ve sonuç her eşik değeri içerisinde ulaşılabilir olan varış noktalarını dikkate alır. Yani model, belirli bir bölgenin, belirlenen süreler içerisinde erişilebilir olup olmadığını dikkate alır. Eşik değeri, denklem (2) ile ifade edilen direnç fonksiyonu içerisinde değerlendirilir ve bölgenin belirlenen eşik değeri içerisinde erişilebilir olup olmadığını belirler. Bu çalışmada literatürden yola çıkılarak İstanbul'da 30, 60 ve 90 dakikalık eşik değerleri kullanılmıştır. Literatürde bu zaman eşikleri, bireylerin işe gidiş-geliş, eğitim, alışveriş gibi günlük ulaşım amaçlarına yönelik ortalama seyahat süreleri esas alınarak belirlenmiştir. Özellikle, işe ulaşımında 30 dakika, bireylerin kabul edilebilir yolculuk süresi olarak öne çıkmaktadır. Bertolini vd. (2005), Hollanda'daki işe gidiş verilerine dayanarak, yolcuların %80'inin iş yerine 30 dakikadan kısa sürede ulaştığını belirtmiştir. Bu eşik

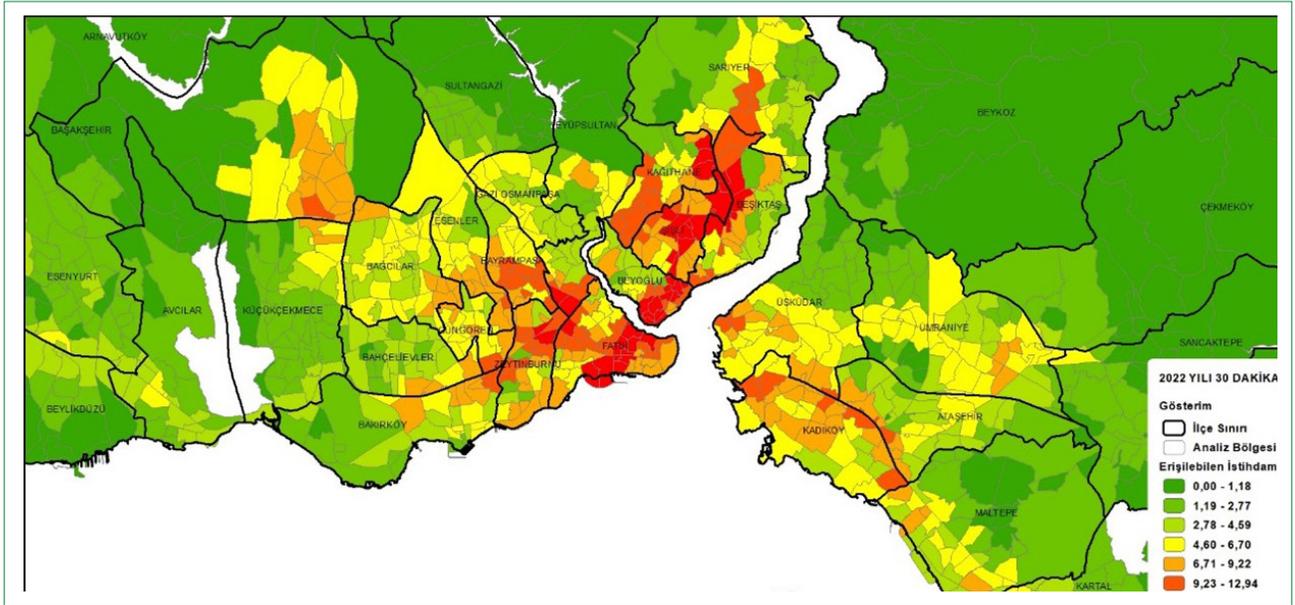
değeri, kümülatif olanaklar yöntemi gibi erişilebilirlik analizlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Daha uzun süreler olan 60 ve 90 dakika ise, kent içi ve çevresi ile etkileşimlerini ve çok türlü ulaşım sistemlerinde daha geniş bölgesel erişimi değerlendirmek amacıyla kullanılır (Curtis ve Scheurer, 2010).

Makale kapsamında İstanbul için yapılan 2022 ve 2040 yılı hesaplamaları sonucunda 30, 60 ve 90 dakika eşik değerleri içerisinde elde edilen en yüksek, ortalama ve en düşük erişilebilirlik değerleri (A) Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4'te, 2022 ve 2040 yılları için İstanbul'daki toplu taşıma ile istihdama erişilebilirliğe ilişkin (A) değerlerinin üç farklı zaman eşiklerinde (30, 60 ve 90 dakika) özet istatistikleri sunulmaktadır. Elde edilen (A) değerleri, bireylerin belirtilen süreler içerisinde toplu taşıma ile erişebildikleri istihdam oranlarını göstermektedir. Analiz, İstanbul'daki erişilebilirlik düzeyinde önemli bir mekânsal ve zamansal değişkenlik olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Erişilebilirlik analizi sonuçları: Erişilebilen istihdam oranları

		30 Dakika (%)	60 Dakika (%)	90 Dakika (%)
2022	Maksimum	18,07	60,46	87,79
	Minimum	0	0,02	0,09
	Ortalama	4,23	24,41	51,58
2040	Maksimum	18,83	72,08	90,46
	Minimum	0	0,01	0,37
	Ortalama	5,89	32,55	63,76

Şekil 3. İş olanaklarına erişilebilirlik düzeyi (2022 yılı 30 dakika) (Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir).

2040 yılında İstanbul'un erişilebilirlik değerleri genel olarak artış göstermiştir. Ortalama erişilebilirlik 30 dakikalık eşik değerinde; %4,23'ten %5,89'a, 60 dakikalık eşik değerinde; %24,41'den %32,55'e, 90 dakikalık eşik değerinde %51,58'den %63,76'ya yükselmiştir. Maksimum erişilebilirlik de tüm zaman dilimlerinde artış göstermektedir. Minimum erişilebilirlikte ise 30 dakika süresi için değişiklik olmazken (0), 60 dakikada küçük bir düşüş, 90 dakikada ise iyileşme gözlemlenmiştir.

5. Bulgular

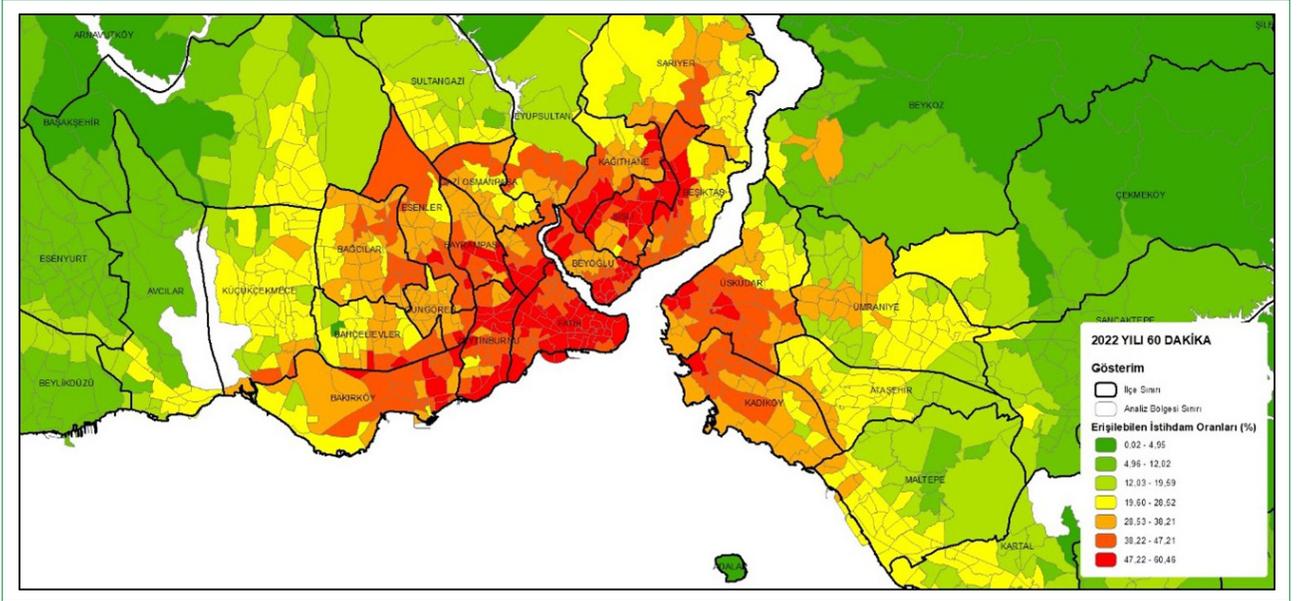
CBS, kümülatif olanaklar yönteminin mekânsal analizinde önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Çalışma alanı içinde yer alan 1307 TAZ bölgesinin her biri için bir erişilebilirlik değeri (A_i) üretilmiştir. CBS ortamında aktarılan erişilebilirlik değerleri (A_i) aşağıdaki şekillerde (Şekil 3–8) yer almaktadır. CBS ortamında üretilen analizlerin mekânsal yansımaları ise 2022 ve 2040 yıllarındaki ulaşım ağı ve istihdam değerlerinin değişimlerini içerecek şekilde 30, 60 ve 90 dakikalık eşik değerlerin her biri için yeniden hesaplanarak görselleştirilmiştir. Bu yöntemle; İstanbul'un farklı ilçe ve mahallelerinde iş olanaklarının erişilebilirliğinin ölçülmesi sonucunda aşağıdaki bulgular ortaya konmuştur.

2022 yılına ait 30 dakikalık toplu taşıma ile erişilebilirlik analizinde (Şekil 3), İstanbul'un merkezi iş alanlarına yakın mahallelerin yüksek erişilebilirlik düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Fatih ilçesinde bulunan Sultanahmet ve Eminönü; Beyoğlu ilçesinde bulunan Taksim ve Karaköy; Şişli ilçesinde bulunan Mecidiyeköy ve Kağıthane ilçesinde bulunan Çağlayan gibi mahalleler toplu taşıma altyapısının gelişmiş olması ve iş merkezlerine yakınlıkları nedeniyle kırmızı renk ile gösterilen en yüksek erişilebilirlik seviyesine sahip ma-

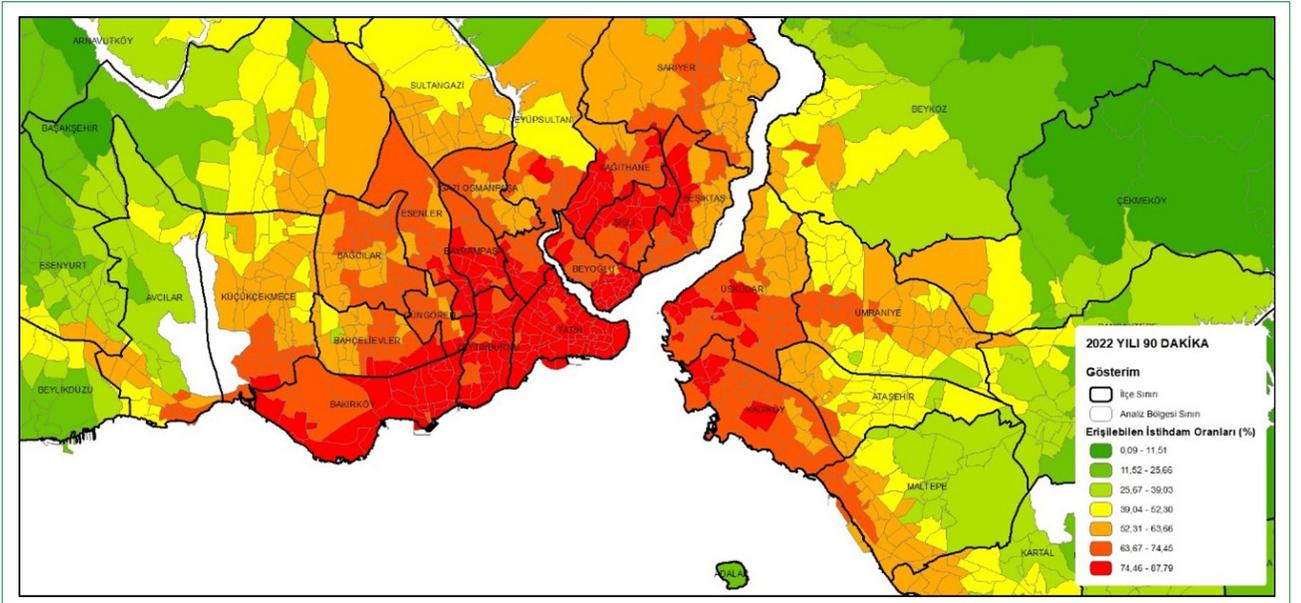
halleridir. Anadolu Yakası'nda ise Kadıköy ilçesinde bulunan Hasanpaşa ve Merdivenköy; Üsküdar ilçesinde bulunan Altunizade ve Kısıklı mahalleleri metro ve otobüs bağlantıları sayesinde yüksek erişilebilirlik seviyesine sahiptir. Buna karşılık, Arnavutköy ilçesinde bulunan Haraççı ve Boğazköy; Beykoz ilçesinde bulunan Riva; Çekmeköy ilçesinde bulunan Sırapınar; Esenyurt ilçesinde bulunan Kıraç ve Büyükçekmece ilçesinde bulunan Mimarşinan gibi şehrin çeper mahallelerinde yeşil renk ile gösterilen erişilebilirlik değeri düşük seviyededir. Bu mahallelerin düşük erişilebilirlik seviyeleri, toplu taşıma altyapısının sınırlı olması ve merkezi iş alanlarına uzaklıklarından kaynaklanmaktadır.

2022 yılı 60 dakikalık erişilebilirlik analizinde (Şekil 4), İstanbul'un merkezi mahallelerinden çeper mahallelere kadar daha geniş bir erişim alanı ortaya çıkmaktadır. Fatih, Beyoğlu, Şişli ve Kadıköy gibi merkezi ilçelerde bulunan mahalleler, kırmızı renk ile gösterilen en yüksek erişilebilirlik seviyelerini korurken, erişim süresinin uzamasıyla birlikte Küçükçekmece ilçesinde bulunan Cennet ve Sefaköy; Bahçelievler ilçesinde bulunan Şirinevler; Maltepe ilçesinde bulunan Cevizli ve Kartal ilçesinde bulunan Soğanlık gibi mahalleler sarı renk ile gösterilen orta derecede erişilebilirlik düzeyine ulaşmıştır. Bu mahalleler, toplu taşıma sistemlerine erişim avantajı sağlamış, ancak merkezi iş alanlarına daha uzak olmaları nedeniyle kırmızı bölgelerden biraz daha düşük erişilebilirlik göstermektedir. Öte yandan, Arnavutköy ilçesinde bulunan Hadımköy; Beykoz ilçesinde bulunan Tokatköy ve Çatalca ilçesinde bulunan Subaşı gibi çeper mahalleler yine yeşil renk ile gösterilen düşük erişilebilirlik seviyesindedir.

2022 yılına ait 90 dakikalık analiz (Şekil 5), İstanbul'un büyük bir bölümünün iş merkezlerine erişebilir hale geldiğini göster-

Şekil 4. İş olanaklarına erişilebilirlik düzeyi (2022 yılı 60 dakika) (Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir).

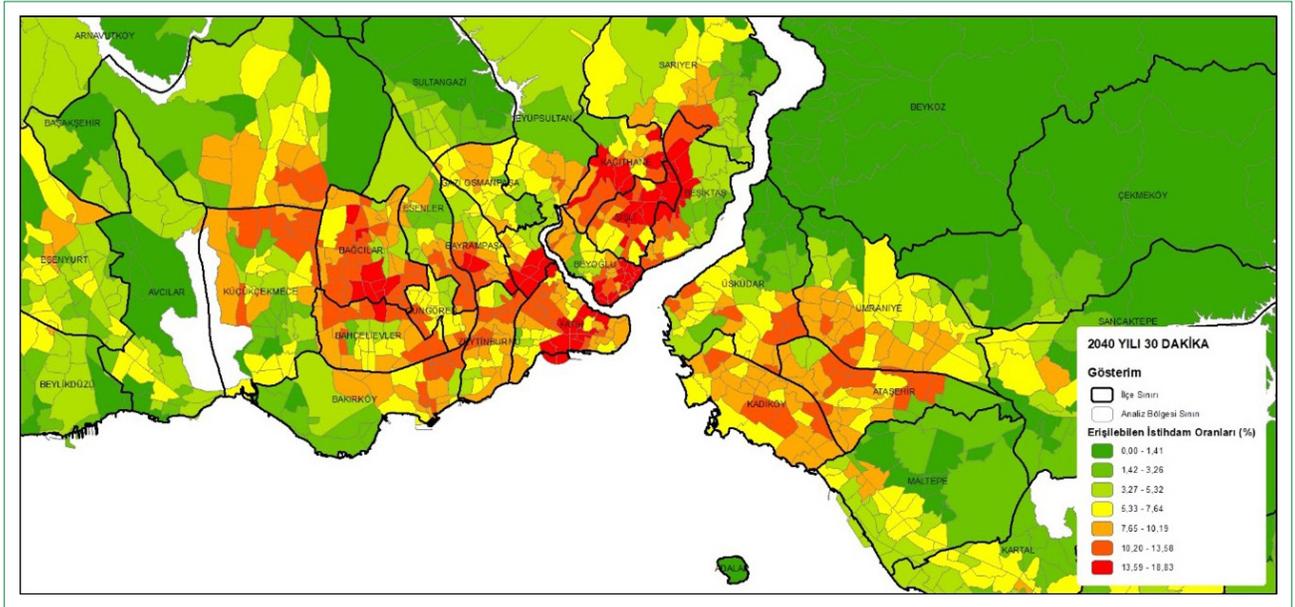

Şekil 5. İş olanaklarına erişilebilirlik düzeyi (2022 yılı 90 dakika) (Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir).

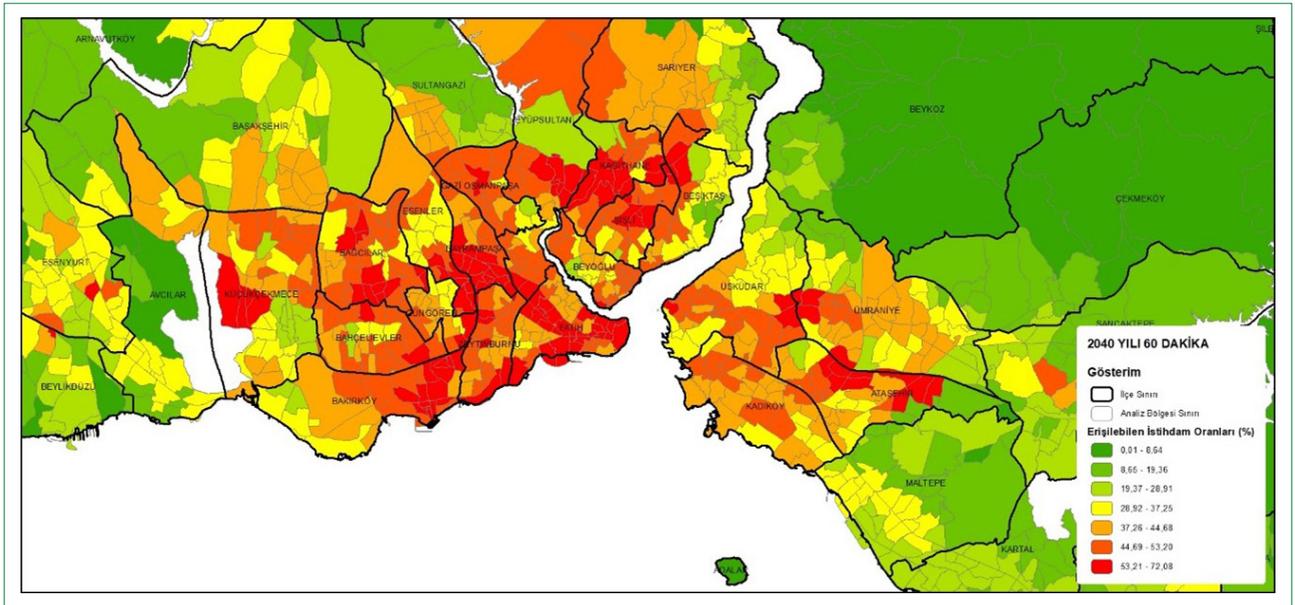
mektedir. Kırmızı bölgeler, kentin merkezi iş alanlarının bulunduğu Fatih, Şişli, Kadıköy ve Beyoğlu gibi merkezi ilçelerde bulunan mahallelerin yanı sıra çeper mahalleleri de kapsayacak şekilde genişlemiştir. Örneğin, Esenyurt ilçesinde bulunan Esenkent ve Bağlarçeşme; Avcılar ilçesinde bulunan Ambarlı ve Gümüşpala; Pendik ilçesinde bulunan Kaynarca ve Kartal ilçesinde bulunan Yakacık mahallelerinde sarı, turuncu ve kırmızı renk ile gösterilen erişilebilirlik seviyesi artmıştır. Ancak, Arnavutköy ilçesinde bulunan Taşoluk ve Dursunköy; Beykoz ilçesinde bulunan Riva ve Çatalca ilçesinde bulunan Muratbey Merkez gibi şehrin çeper mahalleleri, 90 dakikalık süreye

rağmen düşük erişilebilirlik düzeyinde kalmaktadır. Bu durum, bu mahallelerdeki toplu taşıma yatırımlarının eksikliğini ve iş merkezlerine olan uzaklıklarını vurgulamaktadır.

2040 projeksiyonuna göre yapılan 30 dakikalık erişilebilirlik analizinde (Şekil 6), İstanbul'da toplu taşıma yatırımlarının erişim düzeyleri üzerindeki etkisi belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Fatih ilçesinde bulunan Sultanahmet ve Eminönü; Beyoğlu ilçesinde bulunan Taksim ve Şişli ilçesinde bulunan Mecidiyeköy gibi mahalleler kırmızı renk ile gösterilen yüksek erişilebilirlik düzeylerini korurken; Küçükçekmece ilçesinde

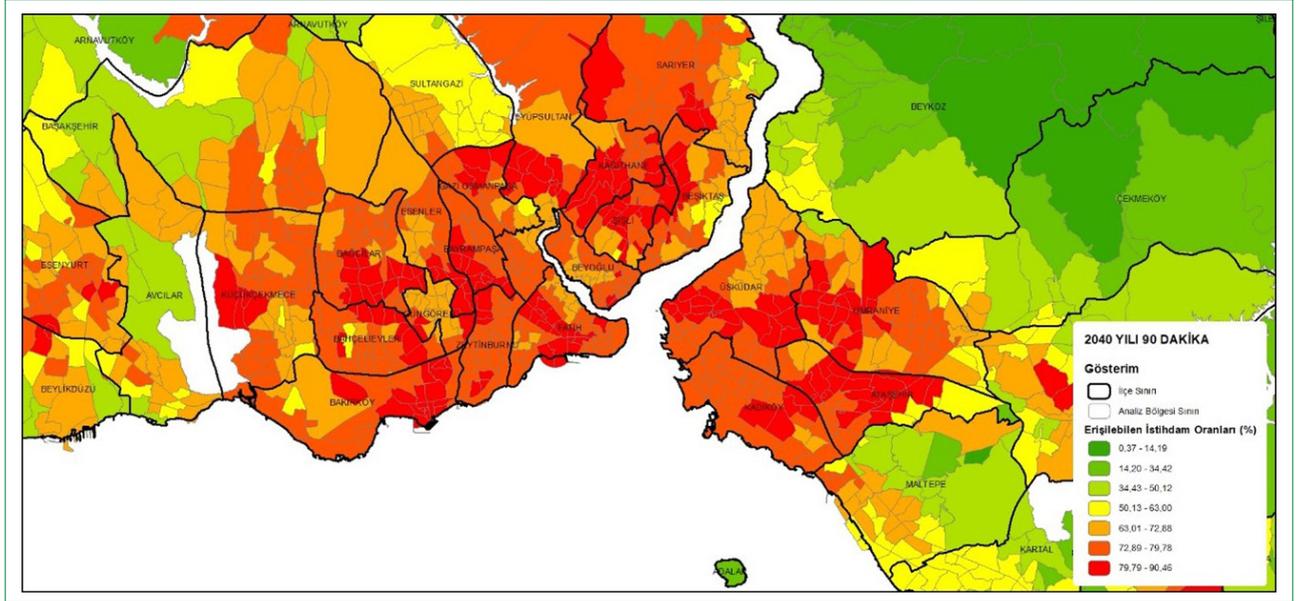
Şekil 6. İş olanaklarına erişilebilirlik düzeyi (2040 yılı 30 dakika) (Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir).

Şekil 7. İş olanaklarına erişilebilirlik düzeyi (2040 yılı 60 dakika) (Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir).

bulunan Halkalı ve Kanarya; Bahçelievler ilçesinde bulunan Çobançeşme ve Bağcılar ilçesinde bulunan Mahmutbey gibi mahallelerde turuncu renk ile gösterilen erişilebilirlik seviyesinin arttığı gözlemlenmektedir. Anadolu Yakası'nda ise Kadıköy ilçesinde bulunan Kozyatağı; Üsküdar ilçesinde bulunan Altunzade ve Ataşehir ilçesinde bulunan Barbaros mahalleleri, yeni metro hatlarının etkisiyle erişilebilirlik avantajını artırmıştır. Buna rağmen, Arnavutköy ilçesinde bulunan Boğazköy; Beykoz ilçesinde bulunan Tokatköy ve Çekmeköy ilçesinde bulunan Sırapınar gibi mahalleler yeşil renk ile gösterilen düşük erişilebilirlik seviyelerinde kalmaktadır.

2040 yılına ait 60 dakikalık erişilebilirlik projeksiyonu (Şekil 7), kentin çeper mahallelerinde belirgin bir iyileşme göstermektedir. Pendik ilçesinde bulunan Kaynarca ve Çamçeşme; Kartal ilçesinde bulunan Orhantepe; Küçükçekmece ilçesinde bulunan Sefaköy ve Halkalı; Bağcılar ilçesinde bulunan Güneşli mahalleleri yeni metro hatları sayesinde erişilebilirlik düzeylerini arttırmıştır. Anadolu Yakası'nda Ataşehir ilçesinde bulunan Barbaros; Ümraniye ilçesinde bulunan İhlamurkuyu ve Maltepe ilçesinde bulunan Başbüyük mahalleleri de iş merkezlerine daha kolay ulaşılabilir hale gelmiştir. Ancak, Arnavutköy ilçesinde bulunan Haraççı; Çekmeköy ilçesinde bulunan Hüseyinli ve

Şekil 8. İş olanaklarına erişilebilirlik düzeyi (2040 yılı 90 dakika) (Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir).

Çatalca ilçesinde bulunan Muratbey Merkez gibi mahallelerde erişilebilirlik düzeyi sınırlı kalmaya devam etmektedir. Bu mahalleler, şehrin çeperinde yer almaları ve toplu taşıma yatırımlarının bu bölgelerde yetersiz olması nedeniyle dezavantajlıdır.

2040 yılına ait 90 dakikalık erişilebilirlik projeksiyonu (Şekil 8), İstanbul'un büyük bir bölümünün iş merkezlerine ulaşabileceğini öngörmektedir. Fatih, Beyoğlu, Kadıköy ve Şişli gibi merkez ilçeler kırmızı renk ile gösterilen en yüksek erişilebilirlik seviyelerini korurken; Küçükçekmece ilçesinde bulunan Cennet ve Kanarya; Pendik ilçesinde bulunan Velibaba ve Şeyhli; Maltepe ilçesinde bulunan Küçükyalı gibi çeper mahallelerde de erişilebilirlikte önemli iyileşmeler görülmektedir. Buna karşılık, Arnavutköy ilçesinde bulunan Dursunköy; Çekmeköy ilçesinde bulunan Sırapınar; Beykoz ilçesinde bulunan Riva ve Çatalca ilçesinde bulunan Gökçeali gibi şehrin dış mahallelerinde düşük erişilebilirlik sorunları devam etmektedir. Bu mahallelerin erişilebilirlik düzeylerini artırmak için daha kapsamlı toplu taşıma yatırımlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Analiz sonuçları, toplumsal eşitliği gözetilen bir ulaşım politikası için çeper mahallelerin toplu taşıma planlamasında öncelikli olarak ele alınmasının gerekli olduğunu göstermektedir.

6. Bulguların İstanbul'un Sürdürülebilir Erişilebilirliği Kapsamında Değerlendirilmesi

Yapılan analizler, İstanbul'un toplu taşıma ile iş olanaklarına erişilebilirlik durumunun hem 2022 yılı itibarıyla mevcut durumunu hem de 2040 yılı projeksiyonlarına göre gelecekteki değişimini ortaya koymaktadır. Genel olarak; Fatih, Şişli, Kadıköy ve Beyoğlu ilçelerinde bulunan merkezi mahallelerin yüksek erişilebilirlik seviyelerine sahip olduğu, Küçükçekmece, Bahçelievler ve Ataşehir ilçelerinde bulunan çevresel mahallelerde orta dereceli bir erişimin bulunduğu, ancak Ar-

navutköy, Çatalca ve Beykoz ilçelerinde bulunan çeper mahallelerin düşük erişilebilirlik seviyelerinde kaldığı gözlemlenmektedir. Gelecek projeksiyonları, planlanan toplu taşıma yatırımlarının etkisiyle erişilebilirlikte genel bir iyileşme olacağını göstermektedir. Ancak bu gelişmelerin, özellikle çeper mahallelerde yaşayanlar açısından yeterli olmadığı; toplumsal eşitliğin sağlanabilmesi için daha güçlü ve kapsayıcı politikaların hayata geçirilmesi gerektiği vurgulanmalıdır.

2022 yılı analizleri, 30 dakikalık erişim süresinde İstanbul'un yalnızca merkezi mahallelerinin iş merkezlerine rahat bir ulaşım sağladığını, çevresel mahallelerin sınırlı erişime sahip olduğunu ve çeper mahallelerin neredeyse tamamen erişim dışı kaldığını ortaya koymaktadır. 60 ve 90 dakikalık sürelerde erişim alanı genişlese de çeper mahalleler, merkezi bölgelere göre hala dezavantajlıdır. Özellikle Arnavutköy, Çekmeköy, Beykoz ve Çatalca gibi uzak bölgelerde toplu taşıma altyapısının sınırlı olması, bu ilçelerdeki mahallelerin erişilebilirlik açısından ciddi zorluklar yaşadığını göstermektedir.

2040 projeksiyonları, planlanan toplu taşıma yatırımları sayesinde 30, 60 ve 90 dakikalık erişim sürelerinde genel bir iyileşme yaşanacağını göstermektedir. 30 dakikalık sürede Küçükçekmece ilçesinde bulunan Halkalı; Bağcılar ilçesinde bulunan Mahmutbey; Pendik ilçesinde bulunan Kaynarca ve Ataşehir ilçesinde bulunan Barbaros gibi çevre mahallelerde erişim düzeyinin artması beklenmektedir. 60 dakikalık sürede ise bu iyileşmeler, şehrin daha geniş alanlarına yayılacak, çeper mahallelerin çoğu merkezi iş alanlarına ulaşabilir hale gelecektir. Ancak, Arnavutköy ilçesinde bulunan Taşoluk; Çekmeköy ilçesinde bulunan Sırapınar; Beykoz ilçesinde bulunan Riva ve Çatalca ilçesinde bulunan Gökçeali gibi mahallelerde erişim sorunlarının tam anlamıyla çözülmeyeceği öngörülmektedir. 90 dakikalık projeksiyon ise, şeh-

rin büyük bölümünün iş merkezlerine ulaşabilir hale geleceğini ortaya koymaktadır. Ancak bu süre içinde dahi çeper mahallelerin erişilebilirlik düzeyi düşük kalmaya devam edecektir.

Genel karşılaştırmada, Fatih, Şişli, Kadıköy, Beyoğlu gibi merkezi ilçelerde bulunan mahallelerin 2022'de olduğu gibi 2040'ta da en yüksek erişilebilirlik seviyesine sahip olacağı; Küçükçekmece, Bahçelievler, Ataşehir gibi çevre ilçelerde bulunan mahallelerde önemli iyileşmeler yaşanacağı; ancak Arnavutköy, Çatalca, Beykoz gibi çeper ilçelerde bulunan mahallelerde sorunların devam edeceği görülmektedir. 2040 yılına yönelik toplu taşıma yatırımları, erişilebilirliği artırmakla birlikte, şehrin tüm mahallelerinde toplumsal eşitliği sağlamak için yeterli olmayacaktır. Özellikle, çeper mahallelerin toplu taşıma projelerinde daha fazla önceliklendirilmesi gerekmektedir. İstanbul'un sürdürülebilir ulaşım ve erişilebilirlik hedeflerine ulaşması için, mevcut yatırımların genişletilmesi, dezavantajlı bölgeler için hedefe yönelik politikalar geliştirilmesi ve bölgesel eşitsizliklerin azaltılması önem taşımaktadır. Bu analiz, erişilebilirlikte eşitliği sağlamak adına stratejik planlamanın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

7. Genel Değerlendirme

Bu çalışmada, İstanbul'un sürdürülebilir erişilebilirlik düzeyi, kümülatif olanaklar yöntemi ve CBS tabanlı analizlerle değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, kentsel sürdürülebilirlik açısından kritik olan mekânsal erişim eşitsizliklerini ve ulaşım sistemlerinin bu eşitsizlikler üzerindeki etkilerini göstermektedir. Bu sonuçlar, İstanbul'un ulaşım planlama ve sürdürülebilir erişilebilirlik çalışmalarına hem teorik hem de pratik düzeyde katkılar sunmaktadır.

Makale, literatürde erişilebilirlik kavramını çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla ele alan "Sürdürülebilir Erişilebilirlik" yaklaşımını desteklemektedir. Çalışmada kullanılan yöntemler, bu kavramın mekânsal ölçümünde etkili araçlar olarak öne çıkmıştır. Literatürde sıklıkla teorik düzeyde ele alınan sürdürülebilir erişilebilirlik kavramı, İstanbul bağlamında pratik veri analizlerine bağlı olarak geliştirilen uygulama ile bir çerçeveye oturtulmuş ve analiz edilmiştir. Analizler, İstanbul'un Silivri, Çatalca, Arnavutköy, Sancaktepe, Tuzla gibi çeper ilçelerinde toplu taşıma altyapısının yetersiz olduğunu göstermiştir. Bu durum, çeperlerdeki hizmet erişimini artırmak için toplu taşıma hatlarının genişletilmesi gerektiğini göstermektedir.

Çalışmada elde edilen sonuçlar, erişilebilirlik düzeylerinin özellikle kentsel hizmetlerin yoğunlaştığı merkez ilçelerde daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum, karma kullanımlı ve yoğun yapılaşmış alanlarda toplu taşıma ile istihdama ulaşımın daha elverişli olabileceğine işaret etmektedir. Toplu taşıma sistemlerinin güçlendirilmesi, yalnızca ulaşım performansını artırmakla kalmayıp, aynı zamanda çevresel etkilerin azaltılması ve toplumsal eşitliğin sağlanması açısından da önemli katkılar sunmaktadır. Bu bağlamda, çeper ilçelerde toplu taşıma altyapısının geliştirilmesi

ve ağ entegrasyonunun artırılması, daha adil bir erişim düzeyi sağlamaya yardımcı olabilir. Ayrıca, günlük gereksinimlerin yerel ölçekte karşılanmasına yönelik hizmet alanlarının dengeli dağılımı ve kısa mesafeli ulaşımın teşviki, kentsel sürdürülebilirliğe yönelik bütüncül çözümler sunma potansiyeli taşımaktadır.

7.1. Gelecekteki Araştırmalar

Bu çalışmanın sürdürülebilir erişilebilirlik alanında ortaya koyduğu bulgular, gelecekteki araştırmalar için çeşitli potansiyel fırsatları işaret etmektedir. İlk olarak, erişilebilirliği ölçmek için daha gelişmiş, dinamik ve veri havuzu genişletilmiş modeller geliştirilmesi gerekmektedir. Geurs ve van Wee (2004), mevcut erişilebilirlik yöntemlerinin statik olduğunu ve zamanla değişen ulaşım ve arazi kullanım dinamiklerini yeterince yakalayamadığını vurgulamıştır. Bu doğrultuda, yapay zekâ ve makine öğrenimi tabanlı yöntemlerin erişilebilirlik analizlerinde kullanımı, daha esnek ve doğru sonuçlar elde edilmesini sağlayabilir. Özellikle, gerçek zamanlı veri ile dinamik erişilebilirlik analizlerinin yapılması, sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada etkili bir yöntem olarak değerlendirilebilir.

Gelecekteki çalışmalar, İstanbul'daki erişilebilirlik düzeylerini diğer büyük şehirlerle kıyaslanarak daha geniş bir bağlam sağlayabilir. Bertolini vd. (2005), erişilebilirlik ile arazi kullanım planlaması arasındaki entegrasyonun şehirler arası karşılaştırmalarda önemli bir kriter olduğunu belirtmiştir. Örneğin, İstanbul'un erişilebilirlik performansı, Londra, Paris ve Tokyo gibi şehirlerin sürdürülebilir erişilebilirlik stratejileriyle kıyaslanabilir. Bu tür karşılaştırmalar, İstanbul'un ulaşım planlamasında daha adil, kapsayıcı ve ihtiyaç odaklı politikalar ile stratejilerin geliştirilmesine zemin hazırlayabilir.

Ayrıca, toplumsal eşitlik ve katılım konularına yönelik araştırmalar, sürdürülebilir erişilebilirlik çalışmalarının sosyal boyutunu derinleştirebilir. Vega (2012), erişilebilirlik politikalarının dezavantajlı gruplar üzerindeki etkisini değerlendirmenin, toplu taşıma projelerinin sosyal eşitliği artırmada kritik bir rol oynadığını ifade etmiştir. Bu bağlamda, düşük gelirli grupların, yaşlıların ve engellilerin erişim sorunlarını çözmeye yönelik özel politikalar geliştirilebilir. Örneğin, dezavantajlı grupların iş, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimini artıracak ulaşım projeleri tasarlanabilir. Bu tür politikalar, "Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları"ndan "Amaç 10: Eşitsizliklerin Azaltılması" ve "Amaç 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar" ile uyumludur (Birleşmiş Milletler, 2015). Ayrıca İstanbul için hazırlanan Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planı çalışmaları kapsamında "Erişilebilir, ödenebilir, entegre ve kapsayıcı bir ulaşım sistemine sahip olmak" ilk amaç olarak belirlenmiştir (İstanbul SKHP, 2022). Dolayısıyla, erişilebilirlik politikalarının yalnızca fiziksel altyapıya değil, aynı zamanda sosyal kapsayıcılığa da odaklanması, sürdürülebilir ve adil bir kent ulaşım sisteminin oluşturulmasında belirleyici bir unsurdur.

Ulaşım teknolojilerindeki yeniliklerin sürdürülebilir erişilebilirlik üzerindeki etkileri de araştırma konusu olmalıdır. Curtiss

(2008), elektrikli ve otonom araçların toplu taşıma sistemlerine entegrasyonunun, karbon emisyonlarını azaltmada ve sürdürülebilirliği artırmada büyük bir potansiyel taşıdığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra, akıllı ulaşım sistemlerinin (nesnelerin interneti ve gerçek zamanlı veri teknolojileri) kullanımı, toplu taşıma sistemlerinin verimliliğini artırarak hem ekonomik hem de çevresel faydalar sağlayabilir.

İklim değişikliği, sürdürülebilir erişilebilirlik çalışmalarında ele alınması gereken bir diğer önemli konudur. Geurs ve van Wee (2004), iklim değişikliğinin ulaşım sistemleri üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Örneğin, aşırı hava olaylarının (sel veya sıcaklık artışı) toplu taşıma sistemlerinin dayanıklılığı üzerindeki etkileri incelenebilir. Ayrıca, iklim değişikliğine uyum sağlayan ulaşım planlaması, kentlerin sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmasını kolaylaştırabilir.

Son olarak, yerel mekânsal, sosyal ve ekonomik analizler, mahalle bazında yapılan erişilebilirlik çalışmalarını daha da derinleştirebilir. Bertolini vd. (2005), yaya ve bisiklet yollarının erişilebilirlik üzerindeki rolünü değerlendirmenin sürdürülebilir şehir planlaması açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Özellikle, kentsel yoğunluğun erişilebilirlik üzerindeki etkisi araştırılarak, mahalle bazındaki ulaşım altyapısının nasıl optimize edilebileceği incelenebilir.

Gelecekteki çalışmalar, sürdürülebilir erişilebilirlik alanında daha kapsayıcı, dinamik ve yenilikçi bir anlayış geliştirmeye katkı sağlayacaktır. Akademik araştırmalar ve uygulamalı politikalar, öneriler doğrultusunda ilerleyerek daha eşitlikçi, çevre dostu ve verimli ulaşım sistemleri oluşturabilir. Bu çerçevede hem akademik hem de pratik düzeyde sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak için daha geniş bir perspektif kazanılması mümkündür.

Ethics committee approval: As this study does not involve direct human participation or data that requires ethics committee approval, approval from the ethics committee was not obtained.

Informed consent: All participants were informed about the purpose and scope of the study, and written informed consent was obtained in accordance with ethical principles.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Authorship contributions: Research/project coordination – K.İ.Ü., U.C.; Conceptualisation – K.İ.Ü., U.C.; Research design and structuring – K.İ.Ü., U.C.; Methodology – K.İ.Ü., U.C.; Data sources and documentation – U.C.; Data collection and/or processing – U.C.; Data analysis and/or interpretation – U.C.; Mapping/visualisation – U.C.; Literature review – U.C.; Writing – original draft – U.C.; Writing – review and editing – K.İ.Ü., U.C.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

Etik kurul onayı: Bu çalışma, doğrudan insan katılımı ya da etik kurul onayı gerektiren nitelikte veri içermediği için etik kurul onayı alınmamıştır.

Bilgilendirilmiş onam: Araştırmaya katılan tüm bireyler, çalışmanın amacı ve kapsamı konusunda bilgilendirilmiş; etik ilkeler doğrultusunda gönüllü katılımları sağlanarak yazılı onamları alınmıştır.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmanın herhangi bir aşamasında yapay zekâ tabanlı yazım ya da düzenleme araçları kullanılmamıştır.

Yazarlık katkıları: Araştırma/proje koordinasyonu – K.İ.Ü., U.C.; Konsept – K.İ.Ü., U.C.; Araştırma tasarımı ve kurgusu – K.İ.Ü., U.C.; Yöntem – K.İ.Ü., U.C.; Veri kaynakları ve dokümantasyon – U.C.; Veri toplama ve/veya işleme – U.C.; Veri analizi ve/veya yorumlama – U.C.; Haritalama/görselleştirme – U.C.; Literatür taraması – U.C.; İlk taslağın yazımı – U.C.; Yazının gözden geçirilmesi ve düzenlenmesi – K.İ.Ü., U.C.

Hakem değerlendirmesi: Makale, yazar ve hakem kimliklerinin karşılıklı olarak gizli tutulduğu bağımsız hakemlik süreciyle değerlendirilmiş ve hakem görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Banister, D. (2008). The sustainable mobility paradigm. *Transport Policy*, 15(2), 73–80. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2007.10.005>
- Bertolini, L., Le Clercq, F. ve Kapoen, L. (2005). Sustainable accessibility: A conceptual framework to integrate transport and land use plan-making. *Transport Policy*, 12(3), 207–220. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2005.01.006>
- Birleşmiş Milletler (United Nations). (2015). *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. <https://sdgs.un.org/goals>
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP). (2015). *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SDG'ler)*. <https://www.undp.org>
- Birleşmiş Milletler Türkiye Ofisi. (2015). *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Türkiye Uyumlaştırma Rehberi*. <https://turkiye.un.org>
- Bohnet, M. ve Gertz, C. (2008). Mode specific accessibility and car ownership. Mobil.TUM 2008 - *International Conference on Mobility and Transport*. Münih, Almanya.
- Buliung, R. N. ve Kanaroglou, P. S. (2006). Urban form and household activity-travel behavior. *Growth and Change*, 37(2), 172–199. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2257.2006.00314.x>
- Casas, I. (2007). Social exclusion and the disabled: An accessibility approach. *The Professional Geographer*, 59(4), 463–477. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9272.2007.00635.x>
- Cheng, J., Bertolini, L., ve le Clercq, F. (2007). Measuring sustainable accessibility. *Transportation Research Record: Journal of the Transportation Research Board*, 2017(1), 16–25. <https://doi.org/10.3141/2017-03>
- Church, A., Frost, M. ve Sullivan, K. (2000). Transport and social exclusion in London. *Transport Policy*, 7(3), 195–205. [https://doi.org/10.1016/S0967-070X\(00\)00024-X](https://doi.org/10.1016/S0967-070X(00)00024-X)
- Curl, A., Nelson, J. D. ve Anable, J. (2011). Does accessibility planning address what matters? A review of current practice and practitioner perspectives. *Research in Transportation Business & Management*, 2, 3–11. <https://doi.org/10.1016/j.rtbm.2011.07.002>
- Curtis, C. (2008). Planning for Sustainable Accessibility: The Implementation Challenge. *Transportation Policy*, 15(2), 104–112.
- Curtis, C. ve Scheurer, J. (2010). Planning for Sustainable Accessibility: Developing Tools to Aid Discussion and Decision-Making. *Progress in Planning*, 74(2), 53–106. <https://doi.org/10.1016/j.progress.2010.05.001>
- El-Geneidy, A. ve Levinson, D. (2006). *Access to destinations: Development of accessibility measures*. Minnesota Department of Transportation, Research Services Section. <https://hdl.handle.net/11299/638>
- Elldér, E., Larsson, A. ve Gil Solá, A. (2018). Proximity Changes to What and for Whom? Investigating Sustainable Accessibility Change in the Gothenburg City Region. *International Journal of Sustainable Transportation*, 12(4), 271–285.
- Escalona-Orcao, A. I. ve Díez-Cornago, C. (2007). Accessibility to basic services in one of the most sparsely populated areas in Europe: The province of Teruel (Spain). *Area*, 39(3), 295–309. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.2007.00749.x>
- European Commission. (2020). *The European Green Deal*. European Union. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
- Farber, S. ve Páez, A. (2009). My car, my friends, and me: A preliminary analysis of automobile and social activity participation. *Journal of Transport Geography*, 17(3), 216–225. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2008.07.008>
- Geertman, S. C. M. ve Ritsema Van Eck, J. R. (1995). GIS and models of accessibility potential: an application in planning. *International Journal of Geographical Information Systems*, 9(1), 67–80. <https://doi.org/10.1080/02693799508902025>
- Geurs, K. T. ve van Eck, J. R. (2001). *Accessibility measures: Review and applications*. RIVM Report 408505 006.
- Geurs, K. T. ve van Wee, B. (2004). Accessibility evaluation of land-use and transport strategies: Review and research directions. *Journal of Transport Geography*, 12(2), 127–140. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2003.10.005>
- Gil, J. ve Read, S. (2015). *Building a Multimodal Urban Network Using OpenStreetMap for Sustainable Accessibility Analysis*. Springer.
- Hall, C. M., Gössling, S. ve Scott, D. (2010). *Tourism and Change in Polar Regions: Climate, Environment and Experiences*. Routledge.
- Handy, S.L. ve Niemeier, D.A. (1997) Measuring Accessibility: An Exploration of Issues and Alternatives. *Environment and Planning A*, 29, 1175–1194. <https://doi.org/10.1068/a291175>
- Hansen, W. G. (1959). How accessibility shapes land use. *Journal of the American Institute of Planners*, 25(2), 73–76. <https://doi.org/10.1080/01944365908978307>
- Ingram, D. R. (1971). The concept of accessibility: A search for an operational form. *Regional Studies*, 5(2), 101–107. <https://doi.org/10.1080/09595237100185101>
- Knox, P.L. (1981). Retail geography and social well-being: A note on the changing distribution of pharmacies in Scotland. *Geoforum*, 12(3), 255–264
- Koenig, J. G. (1980). Indicators of urban accessibility: *Theory and applications*. *Transportation*, 9(2), 145–172. <https://doi.org/10.1007/BF00167128>
- Kwok, R. C. W. ve Yeh, A. G. O. (2004). The Use of Modal Accessibility Gap as an Indicator for Sustainable Transport Development. *Environment and Planning A*, 36(5), 921–936.
- Larsson, A., Elldér, E. ve Gil Solá, A. (2022). Proximity changes to what and for whom? Investigating sustainable accessibility change in the Gothenburg City Region 1990–2014. *International Journal of Sustainable Transportation*, 16(1), 1–14. <https://doi.org/10.1080/15568318.2020.1797165>
- Le Clercq, F. ve Bertolini, L. (2003). Achieving sustainable accessibility: An evaluation of policy measures in the Amsterdam area. *Built Environment*, 29(1), 36–47. <https://doi.org/10.2148/benv.29.1.36.53949>
- Levinson, D. ve Wu, H. (2019). Towards a general theory of access. *Journal of Transport and Land Use*, 12(1), 1–19. <https://doi.org/10.5198/jtlu.2019.1660>
- Linneker, B. J. ve Spence, N. A. (1992). Accessibility measures compared in an analysis of the impact of the M25 London orbital motorway on development in the south east of England. *Environment and Planning A*, 24(8), 1137–1154. <https://doi.org/10.1068/a241137>
- Lynch, K. (1981). *A Theory of Good City Form*. MIT Press.
- Nettleton, S., Green, J., Lloyd, S. ve Smith, D. (2007). Public health and public transport: The implications of transport accessibility for healthcare provision. *Journal of Maps*, 2007(1), 65–76. <https://doi.org/10.1080/jom.2007.9710828>
- Niemeier, D. A. (1997). Accessibility: An evaluation using consumer welfare. *Transportation*, 24(4), 377–396. <https://doi.org/10.1023/A:1004914803019>
- Owen, A. ve Levinson, D. (2014). *Access Across America: Transit 2014 Methodology*. University of Minnesota, Center for Transportation Studies. <https://www.cts.umn.edu/publications/report/access-across-america-transit-2014-methodology>
- Özaysal, M. (2010). *Şehirsel yerleşimlerde erişilebilirlik ölçütünün modellenmesi ve kullanımı: Ulaşım türü seçimi üzerindeki etkisinin incelenmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Papa, E. ve Ferreira, A. (2019). Sustainable accessibility and the implementation of transport policy: Identifying barriers and solutions. *Transport Policy*, 80, 129–140. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2019.05.005>
- Tomej, K. ve Liburd, J. J. (2020). Sustainable Accessibility in Rural Destinations: A Public Transport Network Approach. *Journal of Sustainable Tourism*, 28(2), 222–239. <https://doi.org/10.1080/09669582.2019.1607359>

- Topuz Kiremitçi, S. ve Gerçek, H. (2015). Kentsel erişilebilirlik ve ödenilebilirlik: İstanbul için bir durum incelemesi. *İTÜ A|Z*, 12(1), 133–145. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/587682>
- UN-Habitat. (2009a). *Planning sustainable cities: Global report on human settlements 2009*. Earthscan.
- UN-Habitat. (2009b). *Planning Sustainable Cities: Policy Directions*. Global Report on Human Settlements.
- UNESCO. (2020). *Sustainable development goals: 17 goals to transform our world*. <https://www.unesco.org/sustainabledevelopment>
- Vega, A. (2012). Using Place Rank to Measure Sustainable Accessibility in Urban Areas. *Journal of Transport Geography*, 24, 45–57.
- Wickstrom, G. V. (1971). Defining balanced transportation—a question of opportunity. *Traffic Quarterly*, 25(3), 337–349.
- World Commission on Environment and Development (WCED). (1987). *Our Common Future*. Oxford University Press.
- İstanbul Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planı (SKHP). (2022). <https://surdurulebilirulasim.istanbul/>

EXTENDED ABSTRACT

Ulaşım Planlamasında Sürdürülebilir Erişilebilirlik Yaklaşımı: İstanbul Örneği

 Utku Cihan,¹ Kevser İsmet Üstündağ²

¹Mimar Sinan Fine Arts University, Institute of Graduate Studies, Department of Urban and Regional Planning, İstanbul, Türkiye

²Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Architecture, Department of Urban and Regional Planning, İstanbul, Türkiye

Accessibility is a fundamental component in determining the quality of life in urban areas. Sustainable accessibility refers to the ability of individuals to reach essential services in an equitable manner—economically, socially, and environmentally. Especially in large metropolitan areas, sustainable accessibility is closely linked to the effectiveness of public transportation systems and the spatial distribution of opportunities such as employment, education, and healthcare. This study aims to analyze the current and future accessibility levels in İstanbul by focusing on the relationship between public transportation networks and access to employment.

A cumulative opportunities-based approach was adopted to measure accessibility, utilizing travel time thresholds of 30, 60, and 90 minutes. Accessibility indicators were calculated using transport and employment data from the base year 2022 and a projected scenario for 2040, assuming the full implementation of planned transportation investments. The analysis was conducted in a Geographic Information Systems (GIS) environment, allowing spatial representations and zonal comparisons of accessibility levels across 1307 Traffic Analysis Zones (TAZ).

Findings reveal a notable increase in accessibility levels for all time thresholds under the 2040 scenario. For example, the average accessibility rate within 60 minutes increased from 24.41% in 2022 to 32.55% in 2040, while the minimum value at the 90-minute threshold improved significantly, indicating reduced spatial disparities. However, the minimum accessibility value within 30 minutes remained unchanged, suggesting that short-distance access to employment opportunities remains limited in certain peripheral districts. This implies that despite major infrastructure investments, localized challenges in urban connectivity may persist.

The study highlights that central districts such as Fatih, Şişli, Beşiktaş, and Kadıköy exhibit consistently higher accessibility scores, attributable to their dense land use patterns and well-connected public transit networks. In contrast, peripheral areas continue to face limited access, underscoring the importance of targeted interventions. Expanding and integrating public transport services in peripheral zones and redistributing urban services could enhance spatial equity and reduce environmental impacts by discouraging private vehicle use.

In conclusion, the study suggests that improving sustainable accessibility requires a multifaceted planning approach. This includes not only strengthening the physical infrastructure of transport systems but also considering the spatial distribution of urban services and population needs. The findings offer policy-relevant insights for urban planners, emphasizing the need for accessibility-based evaluation frameworks in transportation and land use planning. Such approaches can serve as tools for promoting spatial justice and sustainable urban development in megacities like İstanbul.

Keywords: İstanbul; urban transport planning; cumulative opportunities method; sustainable accessibility; public transport.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Kentsel Kimlik ve Canlılık Bağlamında Kamusal Alanların İncelenmesi: Antalya Nekropol Müzesi Açık Alanı Örneği

Analyzing Public Spaces in the Context of Urban Identity and Vitality: The Case of Antalya Necropolis Museum Open Space

ORCID Arzu Süzen,¹ ORCID Nilüfer Güner²

¹Akdeniz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, Antalya

²Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Antalya

ÖZ

Kentsel çevrenin önemli bileşenlerinden olan kamusal mekânlar ve bu alanlarda gerçekleştirilen aktiviteler kentlerin yaşam kalitesine ve kent kimliğinin oluşmasına katkı sağlayan önemli unsurlardır. Kültürel, arkeolojik ve tarihi nitelikleri açısından farklılaşan kamusal alanların kent kimliği ile ilişkisi, kent kimliği yaratmadaki etkisi ve toplumların kültürel aktarımları açısından fırsatlar sunabilmeleri mekânsal düzenlemelerindeki başarı ile de doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda kentlerde yer alan müzelerin açık alanları kullanıcılarına sosyalleşme olanakları sunarak, kültürel paylaşımlara olanak vermeleri açısından doğru tasarlandıklarında etkili kamusal mekanlar olarak öne çıkabilirler. Çalışma kapsamında Türkiye'nin ilk nekropol müzesi olan Antalya Nekropol Müzesi açık alanı ele alınmıştır. Alan, kent merkezinde ve önemli ulaşım hatlarının kesişim noktasında, farklı fonksiyonlar ile etkileşim içerisinde olan bir alandır ve farklı sosyo-ekonomik grupları bir araya getirme potansiyeline sahiptir. Ancak gözlemlenen durumu ile hedeflediği şekilde yaşayan bir mekân değildir. Çalışmanın amacı tarihi ve kültürel değerinin yanı sıra konumu itibari ile de kent için önemli bir noktada olan Nekropol Müzesinin açık alanının, mekânsal özellikler bağlamında kent ile kurduğu ilişkinin incelenerek, bu alanın canlı bir mekân olmasının nedenlerinin sorgulanması ve yaşayan bir kamusal mekâna dönüşümü için önerilerin geliştirilmesidir. Alana ilişkin veriler ilgili kurumlardan, internet kaynaklarından ve arazi çalışmalarından elde edilerek, mekân dizim analizi ve yaya sayımı yöntemi kullanılarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlar ile; "Antalya Nekropol Müzesi ve açık alanı, sahip olduğu kültürel ve arkeolojik çekiciliğinin yanı sıra kent merkezinde ve farklı işlevler arasında bir geçiş bölgesi üzerinde olmasına rağmen canlı ve yaşayan bir kamusal mekân özelliği göstermemektedir." hipotezi doğrulanmış ve amaç doğrultusunda öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Antalya Nekropol Müzesi açık alanı; kamusal mekan; kentsel canlılık; yaya hareketliliği; mekan dizim analizi.

ABSTRACT

Public spaces, which are important and essential parts of the urban environment, and the activities that take place in these spaces are important elements that significantly contribute to the overall quality of urban life, the social vitality of cities, and the formation of urban identity. The relationship of public spaces, which differ in terms of their cultural, archaeological, architectural, and historical qualities, with urban identity, as well as their impact on creating urban identity, and their ability to provide opportunities for cultural communication of societies, are directly related to the success and quality, of their spatial organizations. In this context, the open spaces of museums located within cities can stand out as effective public areas when they are carefully designed, as they offer opportunities for users to socialize and participate in cultural exchanges. This study examines the open space of the Antalya Necropolis Museum, Turkey's first necropolis museum. Located in the city center at the intersection of major transportation routes, the site interacts with a variety of urban functions and has strong potential to integrate and connect people from diverse socio-economic and cultural backgrounds. However, despite its advantages, the area currently fails to operate as a vibrant space as originally intended. The research analyzes the spatial relationship between the museum's open area and the city, investigates the reasons behind its lack of vibrancy and public engagement, and recommend some suggestions for transforming it into an active public space. Using space syntax analysis, field observations, and pedestrian counting methods, the study confirmed that despite its cultural value and central location at a transitional zone between different urban functions, the Antalya Necropolis Museum and its surrounding open space do not function as a vibrant, socially engaging public environment. Recommendations were developed based on these findings.

Keywords: Open space of Antalya Necropolis Museum; public space; urban vibrancy; pedestrian mobility; space syntax analysis.

Geliş tarihi: 19.03.2025 Revizyon tarihi: 13.06.2025
Kabul tarihi: 28.07.2025 Online yayımlanma tarihi: 14.11.2025
İletişim: Nilüfer Güner
e-posta: nilufergurer@gmail.com

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

1. Giriş

Kamusal mekânlar kent kimliğinin önemli bileşenlerini oluşturmaktadır. Yaya davranışlarının şekillenmesine katkıda bulunan bu alanların insan ile olan etkileşimi, 1960lı yıllarda Lynch (1960), Jacobs (1961), Whyte (1980), Gehl (1987) gibi araştırmacılar tarafından tartışılmaya başlanmış, kamusal mekânların ve kullanıcılarının birbirlerini karşılıklı olarak etkilediği sonucu bu alanların tasarlanmasında önemli bir veri olmuştur. Kentlerde başarılı kamusal mekânların varlığı bireylerin konfor, güven ve aidiyet duygusunu oluştururken, yaşam kalitesini de arttırmaktadır (Uzgören ve Erdönmez, 2017). Kamusal mekânlarda, aidiyet duygusunun oluşması açısından mekân kullanıcısının kendini mekânla ilişkilendirebilmesi önem taşımaktadır (Hoffmann, 2013; Karayılmazlar ve Çelikyay, 2018). Bu süreçte ölçek önemli bir bileşendir ancak aidiyet duygusunun oluşmasında tek başına yeterli değildir. Yaşayan ve canlı kamusal mekânlar kullanıcıların bu alanlarda daha çok zaman geçirmelerini sağlar ve bu mekânlara daha sık gelme isteklerini artırır, mekânda daha çok zaman geçiren kullanıcılarda aidiyet hissi de daha fazla olmaktadır. Gehl (1987) başarılı kamusal mekânların özgün nitelikler ve faydalar içeren, çeşitli etkinliklere ve fırsatlara açık, herkes için erişilebilir bir yer olması gerektiğini belirtmektedir ve kamusal alanlarda bulunması gereken aktiviteleri; zorunlu, isteğe bağlı ve sosyal olarak üç başlıkta ele almaktadır. Kamusal mekânı başarılı kılan özellikler; ulaşılabilir olması, insanların çeşitli aktivitelerde bulunabilmesi, konforlu ve iyi imajının olması, sosyal faaliyetleri desteklemesi olarak tanımlanmaktadır. En temel özellikleri sosyal etkileşime olanak sağlayan ve farklı aktivitelere imkân tanıyan mekânlar olarak tanımlanmalarıdır (Whyte, 1980; Gehl, 1987). Bu mekânlarda kalite elementleri ise “erişim ve bağlantılar”, “konfor ve imaj”, “kullanım ve aktivite” ve “sosyallik” olarak dörde ayrılmaktadır (Project for Public Spaces, 2000).

2. Kamusal Mekânlar, Kentsel Kimlik ve Canlılık İlişkileri

Başarılı kamusal mekânlar kentsel canlılık açısından katalizör alanlar olarak da tanımlanabilir. Kentsel mekânların canlılığı, yoğun ve heterojen yaya nüfusuna, kullanım sıklığına ve bu mekânlardaki insan etkileşimine bağlıdır (Jacobs, 1961; Maas, 1984). Yaşamın görünmez nabızı olarak da ifadelendirilen kentsel canlılık, hareketli sokaklar ve aktif kamusal alanlar aracılığıyla kendini göstermektedir (He vd., 2024). Kentsel canlılığın kentliler tarafından algılanması Lynch (1960) ve Norberg-Schultz (1980) tarafından kenti okuma ve algılama süreçleriyle sorgulanmıştır. Mekânın formu, sınırları, açıklık/kapalılık oranları, doluluk/ boşluk oranları, kullanılan malzeme ve renk gibi çevreye ait uyarıcılar bireyin mekân hakkında imge oluşturmasına olanak tanımaktadır (Kürkçüoğlu ve Ocakçı, 2015). Dolayısıyla canlı/yaşayan kamusal alanların varlığı kenti algılamada önemli bir araçtır.

Kamusal mekânlar tasarlanırken, güvenli ve erişilebilir mekânlar olarak, kolaylıkla ve bütün olarak algılanabilecek şekilde tasarlanmalı, mekân kullanıcısının zihinsel faaliyetlerini (algılama, kavrama, düşünme, yorumlama vb.) harekete geçirebilmelidir (Karayılmazlar ve Çelikyay, 2018). Bu mekânlar kullanıcıya güven sağlayacak kadar çevrelenmiş olurken, alanın açıklığını vurgulayacak derecede ferah olmalıdır. Bu noktada herkes için erişilebilir, güvenli ve konforlu kamusal mekânların yaratılması demek, gerek farklı fiziksel yetkinlikleri olan (engelliler, hamileler, yaşlılar, çocuklar vb.), gerekse farklı sosyo ekonomik gelişmişlik gruplarına ait bireyler tarafından, bir başka deyişle tüm kentliler tarafından, aktif kullanılan alanlar yaratılması anlamına da gelmektedir.

Kamusal mekânın anlamlı hale gelmesi, kentlilerin kamusal mekânla etkileşime girmesiyle yakından ilişkilidir (Tekel, 2021). Kullanıcının mekân ile etkileşiminde güzellik ve fayda önemli rol almaktadır (Carmona, 2010). Kamusal mekânların olmazsa olmaz niteliklerini; bireyde konfor, güven ve aidiyet duygusu uyandırması (Uzgören ve Erdönmez, 2017; Karayılmazlar ve Çelikyay, 2018), canlı/yaşayan ve algılanabilen mekânlar olması (Jacobs, 1961; Hoffmann, 2013; Karayılmazlar ve Çelikyay, 2018; He vd., 2024; Kürkçüoğlu ve Ocakçı, 2015; Lynch, 1960; Norberg-Schultz, 1980), sosyal etkileşime olanak sağlaması ve farklı aktivitelere imkân tanınması (Gehl, 1987; Whyte, 1980; PPS, 2024), ulaşılabilir ve farklı sosyo-ekonomik yapıdaki kullanıcıların erişimine uygun olması (Cabe ve Detr, 2001; Maas, 1984; Gehl, 1987; Whyte, 1980; PPS, 2024; Karayılmazlar ve Çelikyay, 2018) olarak sıralamak mümkündür (Tablo 1).

Kentsel kimlik öğelerinden biri olan kamusal mekânlar kentsel yaşama ev sahipliği yapan ve kentlilerin sosyo-kültürel ihtiyaçlarına cevap veren üretim merkezleridir (Erenler ve Kürkçüoğlu, 2020). Bu mekânlar toplumlar için kentlerin kurulduğu günden günümüze ve günümüzden de geleceğe referans alanlarını oluşturmaktadır (Cankabal Ataoğlu vd., 2023). Referans alanlarını oluşturmada kamusal mekânın kendine özgü fiziksel, kültürel, sanatsal ve işlevsel özellikleri etkili olmaktadır. Bu bağlamda kentin tarihinin, kültürünün ve kolektif hafızasının bir parçası olan kamusal sanat, mekânda estetik değerlerin korunması, geliştirilmesi ve kentlinin mekânı kullanma ve algılama biçimlerinin şekillenmesini sağladığı ve toplumun estetik değer yargılarını da biçimlendirdiği için öne çıka bir bileşen olarak dikkat çekmektedir. Kamusal mekânlarda sergilenen heykeller, resimler ve enstalasyon gibi farklı sanat formlarının yanında gösteriler (pantomim, akrobasi, dans vb.), dinletiler (enstrüman, sanatçı vb.) ve kentliyi dahil eden etkinlikler (söyleşi, tiyatro, oyun vb.) kamusal mekânı tamamlayan, ilgi çekici ve canlı kılan parçalardır (Orhan, 2021).

Kentlinin kültürel beslenmesinde ve mekânda geçmiş ile ilişki kurulmasını sağlamada (Tibbalds, 1992); kamusal mekânın ve sanatın bir araya geldiği mekânlardan biri olan müzeler bir araç olarak kullanılmaktadır (Karaca, 2015). Müzelerin mülkiyet si-

Tablo 1. Başarılı kamusal mekân kriterleri

Temel kriterler	Referanslar
A. Fiziksel yapı kriterleri	
A.1. Ulaşım modları ile entegrasyonunun sağlanmış olması (toplu taşıma ile ulaşım, bisiklet ile ulaşım, yaya ulaşımı, özel araç ile ulaşım, taşıt ve bisiklet otoparkı imkânı)	Cabe ve Detr, 2001; Maas, 1984; Gehl, 1987; Whyte, 1980; PPS, 2024; Karayılmazlar ve Çelikyay, 2018, s:86-88
A.2. Kamusal mekân tasarımında insan ölçeği kullanılması (oturma ve dinlenme alanları, yapı yüksekliğinin insan ölçeğinde olması vb.)	Jacobs, 1961; Hoffmann 2013; Gehl, 1987; Whyte, 1980; Lynch, 1960; Norberg-Schultz, 1980
A.3. Herkes için erişilebilir olması (farklı yaş grubundaki bireyler, hamileler, engelliler, farklı eğitim düzeyindeki bireyler, farklı meslek grubu ve gelir düzeyindeki bireyler vb.)	Cabe ve Detr 2001; Maas, 1984; Gehl, 1987; Whyte, 1980; PPS, 2024; Karayılmazlar ve Çelikyay, 2018, s:86-88
A.4. Mekânsal güvenliği sağlanmış olması (zemin döşemesi, kayganlık vb.)	Uzgören ve Erdönmez, 2017; Karayılmazlar ve Çelikyay, 2018, s:86-88; Kürkçüoğlu ve Ocakçı, 2015, s:366-367
A.5. İşaret ve yönlendirici öğelerin bulunması (tabela, afiş, peyzaj öğeleri vb.)	Gehl, 1987; Whyte, 1980; Lynch, 1960
B. Aktivite ve kullanım çeşitliliği kriterleri	
B.1. Aktivite çeşitliliği olması (zorunlu aktiviteler, isteğe bağlı aktiviteler, sosyal aktiviteler vb.)	Gehl, 1987; Whyte, 1980; PPS, 2024
B.2. Günün her saati canlı ve aktif olması	Jacobs, 1961; Maas, 1984; He vd., 2024, s:621-622;
C.1. Konfor, güven ve aidiyet duygusunun hissedilmesi	Uzgören ve Erdönmez, 2017; Karayılmazlar ve Çelikyay, 2018, s:86-88
C. Psikolojik ve sosyal etkiler kriteri	
C.2. Mekânın algılanabilir olması (mekânın şekli, sınırları açıklık/ kapalılık oranları, doluluk/ boşluk oranları, kullanılan malzeme, renk vb.)	Jacobs, 1961; Hoffmann 2013; Karayılmazlar ve Çelikyay, 2018, s:86-88; He vd., 2024, s:621-622; Kürkçüoğlu ve Ocakçı, 2015, s:366-367; Lynch, 1960; Norberg-Schultz; 1980
C.3. Cazip ve çekici olması	Lynch, 1960; Uzgören ve Erdönmez, 2017
C.4. Etkileşimli olması (bireysel aktiviteler ve grup aktiviteleri)	Jacobs, 1961; Maas, 1984; Gehl, 1987; Whyte, 1980; PPS, 2024

nırı içinde ve yakın çevresindeki açık/yarı açık alanlar, kentliler için yeni kamusal mekânlar sunarken, müze içerisindeki eserler ziyaretçilerin sanatla ve mekânla etkileşime geçmesine katkı sağlamaktadır (Aslanoğlu, 2014). Ziyaretçilerin müzeye gitmesini ve müzede kalmasını sağlayan temel unsurlar öğrenme (bilgi edinme), konu (ziyaretçinin müze içeriğine ilgisi), sosyal aktiviteler (çevre ile etkileşim), eğlence (iyi zaman geçirme), yaşamsal süreç (alışkanlıklar), konum (yeri keşfetme) ve alternatif (dinlenme, yeme, içme mekânlarının varlığı) aktiviteler olarak “gruplandırılmaktadır (Ayaokur, 2014). Günümüzde ziyaretçilerine mekân ve nesne deneyimi yaşatmayı hedefleyen müzelerde (Doğan Dervişoğlu ve Şener, 2021) ziyaretçiler sosyal etkileşim içine girmekte ve entelektüel ihtiyaçlarını da karşılamaktadırlar.

Çok katmanlı kentlerde, yapıların inşası sırasında, temel kazılarında arkeolojik kalıntılarla karşılaşmak çok sık rastlanılan durumlardan birisidir (Özturan vd., 2020). Kent merkezlerinin geleneksel doku ile ilişkisi ele alındığında, kentsel gelişmenin tarihi merkez ile başladığı bir kent örüntüsünde, özellikle merkez alanlarda yapılan kazılarda bu olasılık çok daha yük-

sektir. Güncel uygulamalarda, kazı sırasında ortaya çıkan arkeolojik buluntuların yapı projeleri ile ilişkilendirilerek işleve dahil edilmesi, kent yaşantısı ile bütünleştirilmesi ve kullanıcılar tarafından kültürel miras olarak deneyimlenmesi hedeflenmektedir (Özturan vd., 2020). Kent merkezinde yer alan kamusal ve kültürel nitelikleri ön plana çıkan tarihi ve arkeolojik alanların düzenlenerek, kentliler ve ziyaretçiler için çekici, davetkâr, canlı ve güvenli kamusal alanlar yaratılması mekânsal ağların oluşumunda önemli bir planlama yaklaşımıdır. Ayrıca bu mekânların işlevselliği, koruma alanlarında benimsenen koruma-kullanma dengelerinin sağlanması ve mekânın kent belleğindeki yerinin güçlendirilmesi sürdürülebilir planlama pratiği açısından göz ardı edilmemesi gereken konular arasındadır.

Özellikle çok katmanlı kentlerde karşımıza çıkan arkeolojik alanlar, kentlerin kimlik simgesini somutlaştırarak toplumsal ve kolektif hafızanın inşa edilmesinde büyük rol almaktadır. Bu alanlar, fiziksel ve görsel simgeleriyle geçmişin izlerini günümüze taşıyan araçlardır. Aynı zamanda kolektif hafızayı canlandırma ve sosyalleşme aracı olarak da kente fayda sağlamak-

tadır. Arkeolojik alanların kent kimliği ve kültürü bağlamında mesajlar içeren unsurları barındırması, kentlilerin yaşadıkları yerle bağ kurmalarını sağlamada faydalı olmaktadır (Ruiz vd., 2022). Arkeolojik alanların sergilenmesi ve bu alanların gündelik hayatın bir parçası olarak kullanılması, bulunduğu alanın kalitesini etkilerken kentlinin de farkındalığının artmasına yardımcı olmaktadır (Dönertaş ve Şener, 2023). Bu noktada kent müzeleri de bu ve benzeri alanların korunması ve tanıtılması, kent kimliğini, tarihini, kültürünü, sosyo-ekonomik yapısını, toplumsal yapısını belgelendiren ve ziyaretçilerine sunan kurumlar olarak hizmet vermektedir (Aslan ve Kiper, 2016).

Bu yaklaşımla çalışmada, Antalya'nın yoğun kullanılan ulaşım akslarından birisi olan ve kent merkezinin çeperinde yer alan Cebesoy Caddesi üzerindeki Nekropol Müzesi açık alanı incelenmiştir. Antalya Doğu Garajı terminalinin kalkmasının ardından ortaya çıkan alanın kente kazandırılabilmesi için 2005 yılında bir proje yarışması açılmış, seçilen projenin uygulanması aşamasında, temel kazıları yapılırken bulunan arkeolojik kalıntılar sebebiyle proje yenilenmiş ve bugünkü şekli ile uygulanmıştır. Yarışmada birinci olarak seçilen projenin müellifi, bu proje ile Ali Çetinkaya Caddesi boyunca kentsel kalitenin artırılmasının hedeflendiğini, proje ile kentlinin kent merkezine bakışının değişeceği ve program bileşenlerinin çeşitli katmanlarda insanları çekecek şekilde planlandığını ifade etmektedir (Çelik, 2015). Aynı projeye ilişkin olarak bir başka kaynakta da projenin hedefine ilişkin "alanın kent yaşantısına yönelik olarak, kentliyle çok yönlü diyaloga girerek, bulunduğu noktada kültürel varlığın kamusal yaşantıya esas oluşturabileceğini gösterebilmek ve Antalya'nın gelişiminde önemli bir rol oynamasını sağlamak" ifadesi yer almaktadır (Cansız, 2024). Her iki söylem ile ortak olarak, alanın kentsel yaşama kazandırılması, canlandırılması ve kültürel niteliklerin kamusal yaşama entegrasyonu ile bu canlılığın sürekliliğinin sağlanması ifade edilmektedir. Makalede, bölgedeki işlevsel çeşitlilik de dikkate alındığında aktif ve yoğun kullanılması beklenen alanın kullanıcı yoğunluğu incelenerek, proje ile hedeflenen kentsel bütünleşmenin ve canlanmanın ne kadar başarılı olduğu sorgulanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın temel hipotezi "Antalya Nekropol Müzesi ve açık alanı, sahip olduğu kültürel ve arkeolojik çekiciliğinin yanı sıra kent merkezinde ve farklı işlevler arasında bir geçiş bölgesi üzerinde olmasına rağmen canlı ve yaşayan bir kamusal mekân özelliği göstermemektedir" şeklinde belirlenmiştir.

3. Araştırma Yöntemi

Kamusal mekânların kalite ve canlılığını değerlendirme yöntemleri temelde nitel ve nicel yöntemler olarak ikiye ayrılmaktadır. Nitel yöntemler çalışma alanında yapılan gözlem, davranış araştırmaları ve algılama biçimlerinin ortaya konmasını içermektedir. Bu yöntemler kullanılarak kamusal mekân kalitesi ve canlılığını değerlendirmede; mekân kullanıcısının zihinsel faaliyetlerini (algılama, kavrama, düşünme ve yorumlama vb.) harekete geçirebilmesine yönelik etkiler (Lynch, 1960); Norberg-Schultz, 1980; Karayılmazlar ve Çelikyay, 2018) ve bireylerin

psikolojik, sosyal ve kişisel özelliklerinin etkisi (Jacobs, 1961; Maas, 1984; Gehl, 1987; Hoffmann, 2013) sorgulanmaktadır. Buna karşın nicel yöntemleri, ölçülebilirlik üzerine yapılan araştırmalar oluşturmaktadır. Çalışmada nicel ölçüm yöntemleri kullanılmış, çalışma alanının kent içi ulaşım sistemi ile entegrasyonunun belirlenebilmesi ve erişilebilirliğinin tespit edilebilmesi için mekân dizimi analizi yapılmış, alanın kullanıcı yoğunluğunun tespit edilebilmesi için de alanda yaya sayımı gerçekleştirilmiştir.

Nicel yöntemlerden ilki olan entegrasyon analizi, 1980'lerde University College London'daki Bill Hillier ve Julienne Hanson tarafından geliştirilen, ulaşım sistemindeki bir başlangıç noktasından diğer noktalara mesafelerin ölçülmesi ile sistemin mekânsal bütünleşmenin tespit edilebilmesine yönelik bir analizdir (UCL Space Syntax, t.y.). Coğrafi Bilgi Sistemleri programları aracılığı ile yapılan entegrasyon analizi, bir yolun keşiştiği tüm cadde ve sokakların sayısını ve keşişme noktaları arasındaki mesafeyi hesaplamaktadır. Hesaplama sonucunda en çok bağlantıya sahip yollar ve bu bağlantılar arası mesafenin en kısa olduğu yollar yüksek entegrasyon/bütünleşme değeri almaktadır. Analiz, entegrasyon değeri yüksek olan yolların bağlantılı ve ulaşılabilirliği daha yüksek yollar olduğu sonucunu vermektedir. Analizde kırmızı renk yüksek entegrasyon değerini (yüksek hareket potansiyelini), mavi renk ise düşük entegrasyon değerini (düşük hareket potansiyelini) ifade etmektedir. Makalede Antalya kenti ulaşım aksları üzerinden mekân dizim analizi kullanılarak entegrasyon analizi yapılmış, Nekropol Müzesi'nin yakın çevresinde olan ulaşım akslarının ulaşılabilirliği ve bağlantıları değerlendirilmiştir.

Mekân dizim analizinin uygulanabilmesi için OpenStreetMAP'ten indirilen yol verisi ile QGIS programında Antalya Nekropol Müzesi ve yakın çevresinin mekânsal modeli hazırlanmıştır. QGIS'e aktarılan yol verisi koordinatlandırılmış, öznetelik tablosu temizlemiş ve basitleştirme işlemi yapılmıştır. Space Syntax Analysis aracı ile Graph Analysis komutu çalıştırılmış ve sürekliliği olan alanların bir eksen üzerinde temsil edildiği segment haritası elde edilmiştir. Harita entegrasyon değerlerine göre renklendirilmiş, kırmızı renk ile izlenen akslar yüksek bütünleşme değeri olan, kolay ulaşılabilir ve kent ile bağlantının yüksek olduğu akslar olarak ifade edilmiştir.

Nicel yöntemlerden ikincisini çalışma alanında yapılan yaya sayımı oluşturmaktadır. Bu yöntem kullanılarak kamusal mekân kalitesi ve canlılığını değerlendirmede; mekândaki yaya hareketliliği ve hareket yönü sorgulanmış (kuzey, güney, doğu, batı), günlere ve saatlere göre alandaki hareketin değişimi tespit edilmeye çalışılmıştır. Yaya sayımı, yaya trafiğinin yoğunluğunu ve yönünü ölçmenin kolay ve nispeten ekonomik bir yoludur (Emmons, 1965). Kentte bulunan yapılar ve binalar, yapıların şekli, formu, yüksekliği ve işlevi, ulaşım aksları, açık yeşil alanların ve yayaya ayrılmış mekânların varlığı gibi fiziksel çevre koşulları ile yayanın hedefi, amacı, tercihi ve çevreden aldığı uyarılar gibi bireyin fiziksel ve psikolojik özellikleri yaya hareketliliğinin şekillenmesinde etkili faktörlerdir (Yeşil vd., 2024;

Tablo 2. Zamansal olarak yaya sayımı

	08.00	10.00	12.00	14.00	16.00	18.00	20.00	Toplam
Pazartesi	31	21	40	76	83	40	23	314
Salı	38	33	43	60	68	54	16	312
Çarşamba	26	25	36	33	79	82	38	319
Perşembe	44	16	33	48	84	49	47	321
Cuma	34	23	42	65	83	52	55	354
Cumartesi	24	30	37	66	63	58	35	313
Pazar	6	15	36	40	54	57	23	231
Toplam	203	163	267	388	514	392	237	2164

Kaynak: Yaya sayımları, 2024.

Kürkçüoğlu ve Ocakçı, 2015). Dolayısıyla yaya sayımı, kamusal mekânlarda yaya planlama kararları alınması sürecine nicel veri sağlamaktadır. Çalışma alanındaki kullanıcı yoğunluğunu ve hareketlilik yönünü belirleyebilmek için yapılan yaya sayımları Kasım ayı içerisinde, hafta içi ve hafta sonu (haftanın tüm günleri dahil olacak şekilde) 7 gün, hava şartlarının açık alan kullanımı için uygun olduğu günlerde, sabah 08.00 ve akşam 20.00 saatleri arasında, her 2 saatlik dilimin başlangıcında, belirlenen noktadan 5 dakikalık ölçümler şeklinde yapılmıştır. Çalışma alanında yer alan Nekropol müzesi, Mart 2024 döneminde ziyaretçi kabulüne başlamıştır. Ziyaretçi sayılarının aylara göre dağılımına bakıldığında en yoğun ziyaretçi sayısının Ekim ayında olduğu görülmektedir (Tablo 2). Ancak hazırlanan makale, Akdeniz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı'nda verilmekte olan "Kentsel Kamusal Mekânlar" yüksek lisans dersi kapsamında hazırlandığı için, literatür taraması ve teorik çerçevenin oluşturulması süreçleri sebebi ile en erken Kasım ayında alanda yaya sayımı yapılması mümkün olabilmektedir. Bu durum, makale açısından önemli bir sınırlılık oluşturmaktadır. Makale, sonraki araştırmalarda dönemsel ve mevsimsel değişimlerin izlenebilmesi için bir ön araştırma niteliği taşımakta, sonraki çalışmalarda karşılaştırma olanağı sunacak verileri ve değerlendirmeleri kapsamaktadır.

Çalışma beş aşamadan oluşmaktadır:

1. İlk aşamada başarılı kamusal mekânlar, kentsel canlılık, kullanıcının mekân algısı, kamusal mekân tasarımı, yaya hareketleri, mekân dizim analizi konularında ilgili yerli ve yabancı literatür araştırılmıştır.
2. İkinci aşamada çalışma alanı olarak seçilen Antalya Nekropol Müzesi ve açık alanında arazi çalışmaları yapılmış, alanın fotoğrafları çekilerek uydu görüntüleri ve haritalar ile mevcut durum ortaya konmaya çalışılmıştır. İlgili kurumlardan alana ve müzenin kullanıcı sayılarına ilişkin veriler alınarak, gözlem ve sayım teknikleriyle ihtiyaç duyulan veriler elde edilmiştir.
3. Üçüncü aşamada Antalya Nekropol Müzesi'nin kent bütünü ile ilişkisini ulaşım bağlantıları ile ilişkilendirerek ortaya

koymak için mekân dizim analizi yapılmıştır. Oluşturulan entegrasyon haritası üzerinden Antalya Nekropol Müzesi yakın çevresindeki yolların ulaşılabilirliği ve bağlantıları değerlendirilmiştir.

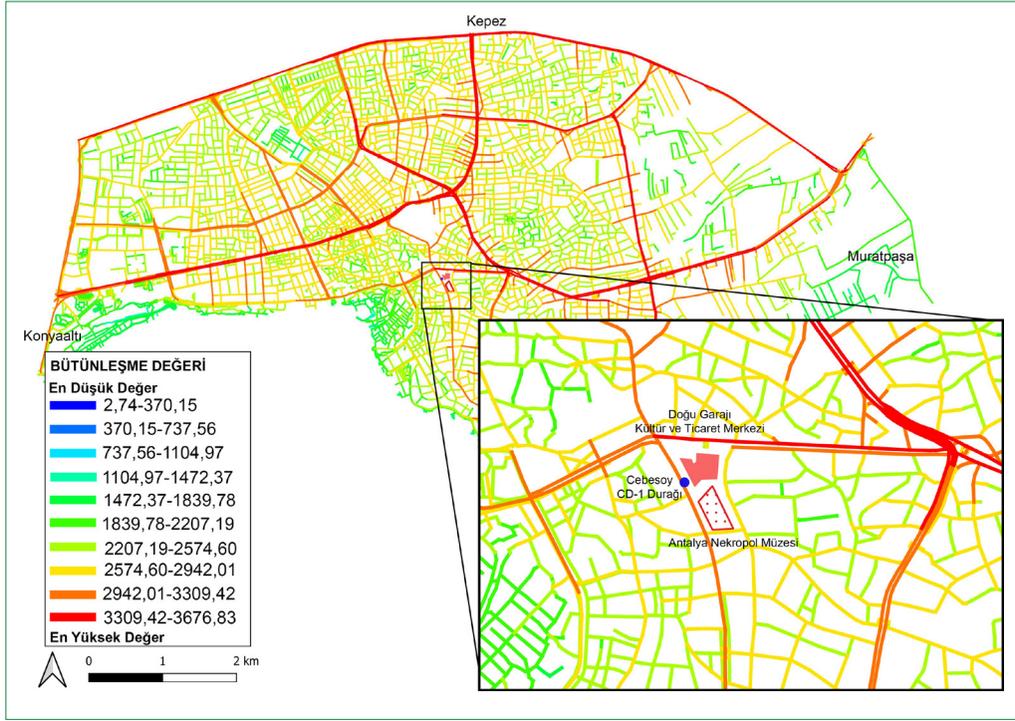
4. Dördüncü aşamada çalışma alanındaki kullanıcı yoğunluğunu ve alandaki hareketin yönünü tespit edebilmek için "yaya sayımı" yapılmıştır.
5. Son aşamada ise çalışma alanının kent kimliğine etkisini ve canlılığını değerlendirmek amacıyla "Antalya Nekropol Müzesi ve Açık Alanına İlişkin Kamusal Alan Kalitesi ve Canlılığı Değerlendirilmesi" başlığında incelenen ve Tablo 1 de tanımlanan kriterlerden yola çıkarak kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır.

4. Bulgular

4.1. Antalya Nekropol Müzesi ve Açık Alanı

Antalya Nekropol Müzesi Türkiye'nin ilk Nekropol Müzesi'dir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023). İçerisinde 2 bin 300 yıllık mezar alanı ve antik dönemden kalma ölü gömme kültürlerine ait izler bulunan alan antik dönemden günümüze dek varlığını sürdürmüştür. 1990lı yıllarda Antalya'nın doğu ilçelerine ulaşım sağlayan ve adını da bu işlevinden alan Doğu Garajı Terminali'nin mekânsal yetersizlikler sebebi ile bu bölgeden kalkmasıyla boşalan alan, bir dönem Pazar yeri ve Festival Çarşısı olarak kullanılmıştır. Görece daha ekonomik tekstil ürünlerinin bulunduğu dükkanlar enformel olarak geliştikleri ve ekonomik ömürlerini tamamladıkları için Antalya Büyükşehir Belediyesi tarafından ticari bir dönüşüm hedefi ile bu alanda bir dönüşüm amaçlanmış, bu amaca yönelik olarak bir proje yarışması açılmıştır (Çelik, 2015).

2005 yılında "Antalya Kent Merkezi Doğu Garajı ve Halk Pazarı Alanı Düzenlenmesi Mimari Proje Yarışması" adı ile açılan yarışmada birinci olan projenin uygulanmasına 2008 yılında başlanmış, ilk kazılar sırasında alanda arkeolojik buluntulara rastlanmıştır. Bu bulgular sebebi ile proje 2014 yılında değişen koşulları karşılamak üzere yeniden tasarlan-

Şekil 2. Antalya Nekropol Müzesi ve yakın çevresi için yapılan bütünleşme analizi.

4.2. Antalya Nekropol Müzesi İlişkiler Ağı

Antalya Nekropol Müzesinin, kent bütünü içerisindeki yeri, erişilebilirlik ve kent ile bütünleşme açısından sorgulandığında, Antalya kenti ana ulaşım aksları ve bunlara alternatif ikinci derece yollar ile bütünleşme sağlandığı söylenebilir. Nekropol Müzesi'nin doğusunda yer alan Cebesoy Caddesi ve kuzeyinde yer alan Ali Çetinkaya Caddesi, bütünleşme değeri olarak yüksek sonuç veren akslar olarak öne çıkmaktadır. Bu güzergahların yapılan analizde bütünleşme düzeyi yüksek olarak sonuç elde edilmesinin nedeni, ulaşım aksına birçok noktadan erişimin mümkün olması ve ulaşım aksında fiziki engellerin (bariyer, yol çalışması vb.) olmaması olarak yorumlanabilir (Şekil 2). Ayrıca Cebesoy Caddesi üzerinde bulunan Cebesoy Cd-1 durağından 22 hat geçmekte ve Antalya genelinde en yoğun beşinci durak olmaktadır [Meltem Blv-1(40 hat), Dumlupınar Blv-2 (40 hat), Markantalya-1 (27 hat), Muratpaşa Belediyesi (24 hat)] (Antalya Ulaşım Kart Uygulaması, 2024). Bu durum Cebesoy Caddesi'nin bütünleşme değeri olarak yüksek sonuç vermesinin diğer nedeni olarak yorumlanabilir.

Kentsel erişilebilirliği ve kent ile bütünleşme düzeyi en üst düzeyde çıkan böylesi bir alanın, yaya hareketliliği açısından yoğun ve aktif kullanılan bir kamusal alan olması beklenmektedir. Bu yaklaşımla alandaki kullanıcı sayılarının ve yoğunluğunun belirlenebilmesi için alanda yaya sayımı yapılmıştır. Kasım ayı içerisinde haftanın her gününü temsilen; pazartesi, salı, çarşamba, perşembe, cuma, cumartesi ve pazar günleri, hava

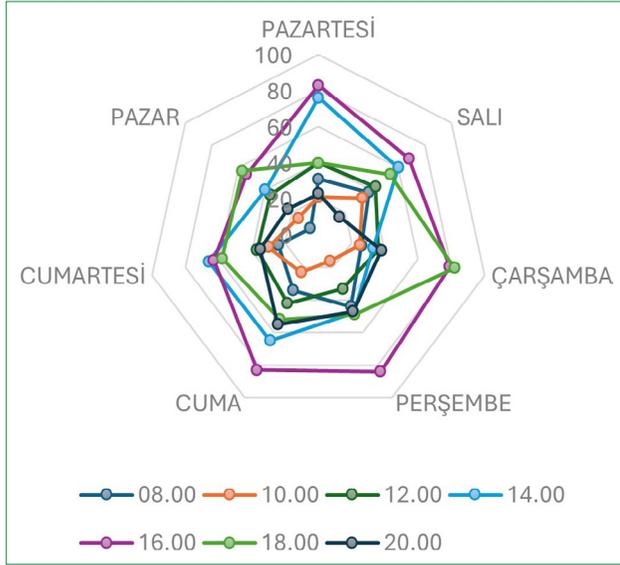
şartları benzer günlerde (kullanıcılar için konforlu olan güneşli günler tercih edilerek) sabah 08.00 ve akşam 20.00 saatleri arasında, her 2 saatlik dilim için sayım yapılmıştır (sayımlar müzenin kapalı olduğu Pazartesi gününü ve diğer günlerde kapandıktan sonraki saatleri de kapsamaktadır). Sayımlar saat başlarında 5er dakikalık kayıtlar ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma alanı sınırları içerisinde, hafta içi pazartesi 314 kişi, salı 312 kişi, çarşamba 319 kişi, perşembe 321 kişi ve cuma 354 kişi olmak üzere toplamda 1620 kişinin, cumartesi 313 kişi ve pazar 231 kişi olmak üzere 544 kişinin hareketi (giriş / çıkış) tespit edilmiştir (Tablo 3). En çok hareketlilik cuma günü olurken en az hareketlilik pazar günü olmuştur. Hafta içi ve hafta sonu yaya hareketliliği arasındaki farkın, özellikle pazar günü izlenen yaya hareketliliğindeki azalmanın, Nekropol Müzesi'nin çevresinde bulunan ticaret alanlarının kapalı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ancak bu durumun net olarak tespit edilebilmesi için kullanıcılar ile birebir görüşmeler yapılması gerekmektedir ki bu çalışma kapsamında öznel bileşenler değerlendirme dışı bırakılmıştır. Zamansal olarak incelendiğinde ise alanda yaya hareketliliğinin en fazla 16.00-18.00 aralığında olduğu buna karşın 10.00-12.00 aralığında en az olduğu tespit edilmiştir (Şekil 3, 4).

Alanda yaya akışının yönü, işlevler ve mekânlar arası ilişkilerin sorgulanabilmesi için incelenmiş, yaya sayımları, hareketlik yönleri doğudan batıya, batıdan doğuya, kuzeyden güneye ve güneyden kuzeye olmak üzere 4 yönde yapılmıştır. Hareketlilik yönleri incelendiğinde doğudan batıya (505 kişi) ve güneyden kuzeye (502 kişi) olan hareketliliğin temel

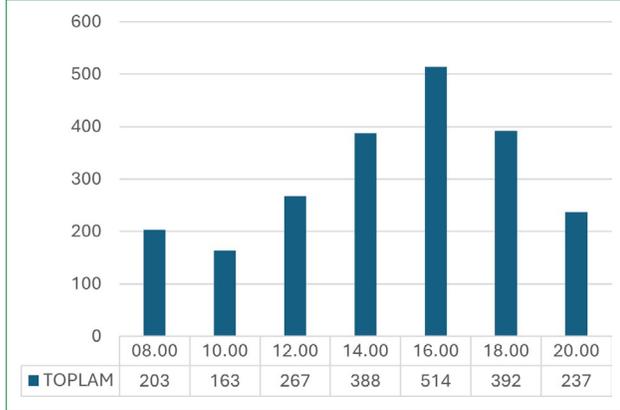
Tablo 3. Çalışma alanında zamana, günlere ve yönlere göre yapılan yaya sayımları

		08.00	10.00	12.00	14.00	16.00	18.00	20.00	Toplam
Pazartesi	Doğudan Batıya	9	9	12	19	18	3	5	75
	Batıdan Doğuya	10	4	6	26	17	16	6	85
	Kuzeyden Güneye	5	2	11	8	18	10	5	59
	Güneyden Kuzeye	6	6	8	17	22	9	4	72
	Toplam	30	21	37	60	75	38	20	290
	Amfi ve Bank Kullanan	1	0	3	6	8	2	3	23
Salı	Doğudan Batıya	12	13	16	10	9	11	5	76
	Batıdan Doğuya	6	6	4	17	20	11	0	64
	Kuzeyden Güneye	5	7	4	14	4	7	4	45
	Güneyden Kuzeye	11	5	14	12	27	15	5	89
	Toplam	34	31	38	53	60	39	14	274
	Amfi ve Bank Kullanan	4	2	5	7	8	10	2	38
arřamba	Doğudan Batıya	10	11	15	5	13	20	7	81
	Batıdan Doğuya	6	6	5	4	25	19	13	78
	Kuzeyden Güneye	3	3	2	7	9	10	3	37
	Güneyden Kuzeye	3	0	6	11	17	22	10	69
	Toplam	22	20	28	27	64	71	33	265
	Amfi ve Bank Kullanan	4	5	8	6	15	11	5	54
Perşembe	Doğudan Batıya	10	4	8	7	12	14	2	57
	Batıdan Doğuya	9	4	6	14	30	11	14	88
	Kuzeyden Güneye	5	2	4	9	18	11	8	57
	Güneyden Kuzeye	14	3	13	12	11	7	16	76
	Toplam	38	13	31	42	71	43	40	278
	Amfi ve Bank Kullanan	6	3	2	6	13	6	7	43
Cuma	Doğudan Batıya	7	10	9	15	21	9	8	79
	Batıdan Doğuya	4	7	15	20	19	14	15	94
	Kuzeyden Güneye	9	1	6	12	13	7	9	57
	Güneyden Kuzeye	10	4	6	8	22	13	10	73
	Toplam	30	22	36	55	75	43	42	303
	Amfi ve Bank Kullanan	4	1	6	10	8	9	13	51
Cumartesi	Doğudan Batıya	7	11	14	16	10	12	8	78
	Batıdan Doğuya	5	8	5	13	20	11	5	67
	Kuzeyden Güneye	5	4	4	12	9	8	8	50
	Güneyden Kuzeye	6	7	9	16	16	15	10	79
	Toplam	23	30	32	57	55	46	31	274
	Amfi ve Bank Kullanan	1	0	5	9	8	12	4	39
Pazar	Doğudan Batıya	3	6	12	16	8	12	2	59
	Batıdan Doğuya	1	3	6	6	21	11	9	57
	Kuzeyden Güneye	1	0	6	4	4	13	5	33
	Güneyden Kuzeye	1	3	7	11	10	8	4	44
	Toplam	6	12	31	37	43	44	20	193
	Amfi ve Bank Kullanan	0	3	5	3	11	13	3	38
Toplam		203	163	267	388	514	392	237	2164

Kaynak: Yaya sayımları, 2024.

Şekil 3. Zamansal olarak yaya sayım sonuçlarına göre alansal kullanım yoğunluğu.

Şekil 4. Zamansal olarak toplam yaya sayım değeri.

nedeni Cebesoy Caddesi üzerinde bulunan eğitim kurumları, birkaç küçük işletme ve Cebesoy Cd-1 durağı olduğu gözlemlenmiştir. Tam tersi olan batıdan doğuya (533 kişi) ve kuzeyden güneye (338 kişi) olan hareketliliğin ise eğitim kurumlarından ve duraktan ayrılan kişilerin konut alanlarına doğru hareketi olduğu söylenebilir. Cebesoy Caddesi bütünleşme düzeyinde de verilen, en yoğun hatlardan biri olan Cebesoy Cd-1 durağının tespit edilen hareketlilikte büyük payının olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca alanda vakit geçiren kullanıcı sayısını belirleyebilmek ve alanın kullanım durumunu tespit edebilmek için alanda bulunan amfi ve bankları kullanan kişi sayıları da ayrıca tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan sayım sonucunda yaya hareketliliğinin 533 kişi ile en çok batıdan doğuya olduğu, 338 kişi ile en az kuzeyden güneye olduğu tespit edilmiştir (Şekil 5, 6). Yaya sayımında tespit edilen 2164 kişiden 286'sı alanda bulunan amfi ve bankları kullanmıştır ve bu sayı tüm kullanıcıların sadece %13'ünü oluşturmaktadır (Tablo 4).

Tablo 4. Cebesoy CD-1 durağı hat sayısı

Durak adı	Hat sayısı
Meltem Blv-1	40
Dumlupınar Blv-2	40
Markantalya-1	27
Muratpaşa Belediyesi	24
Cebesoy Cd-1	22
Özdilek Alışveriş Merkezi-2	22
Migros	15
Ali Çetinkaya Cd-1	13
Işıklar Cd-1	9
I3698-Konyaaltı Plajı	7

Kaynak: Çalışmanın bu bölümünde Biyıklı, M. (2019) çalışmasının verileri farklı boyutlarıyla analiz edilerek ve güncellenerek amaca uygun olarak revize edilmiş ve yeniden yorumlanmıştır.

4.3. Antalya Nekropol Müzesi ve Açık Alanına İlişkin Kamusal Alan Kalitesi ve Canlılığın Değerlendirilmesi

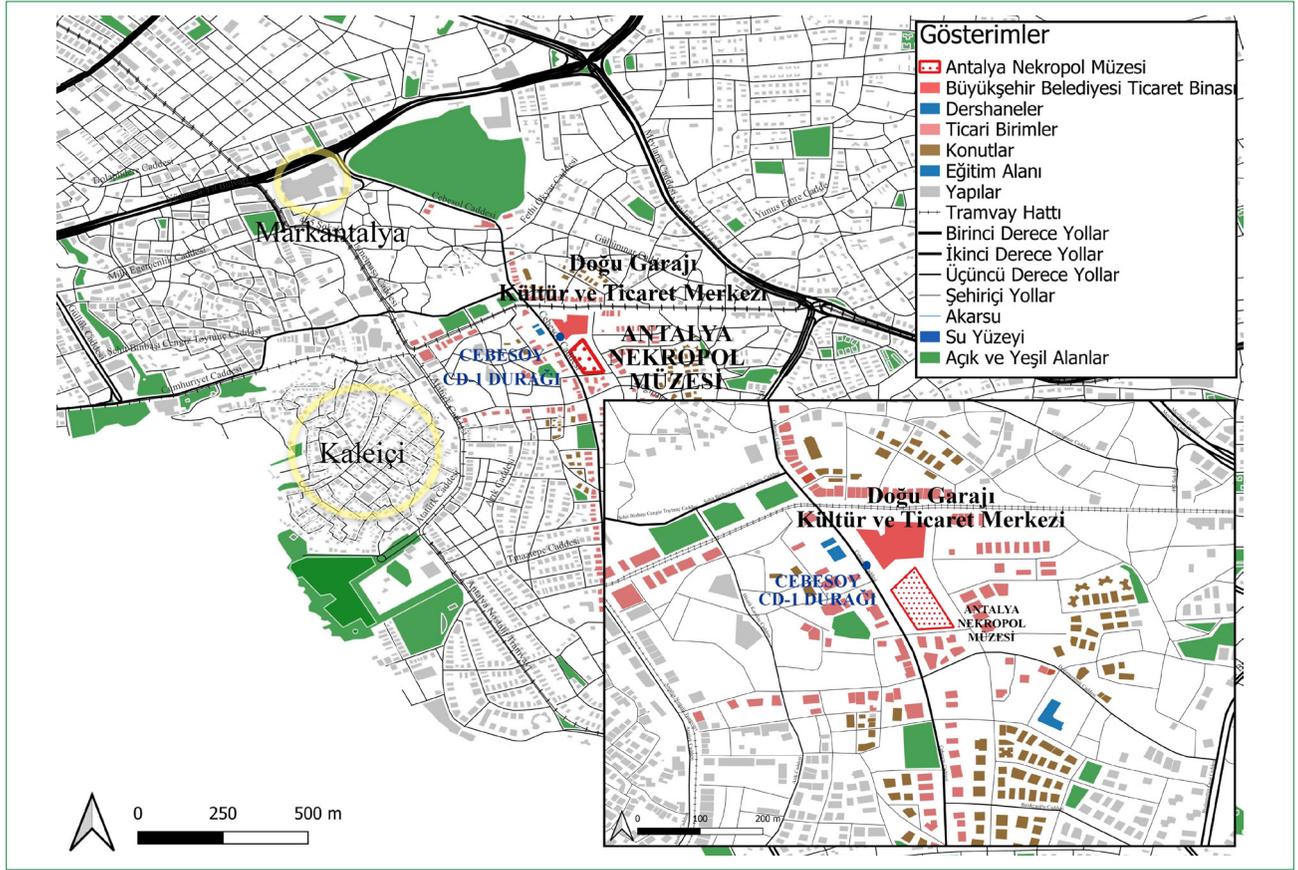
Kamusal alanların kalitesi ve canlılığını belirlemede kullanılan temel kriterler; "(A) Fiziksel Yapı Kriterleri", "(B) Aktivite ve Kullanım Çeşitliliği Kriterleri" ve "(C) Psikolojik ve Sosyal Etki Kriterleri" olarak gruplanmış ve çalışma alanı bu kriterler açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

A. Fiziksel Yapı Bileşenleri

Kamusal mekân değerlendirmelerinde fiziksel yapıya ilişkin bileşenler beş alt kategoriden oluşmaktadır. Bu kriterler ulaşım modları ile entegrasyonunun sağlanmış olması, kamusal alan tasarımında insan ölçeği kullanılması, mekânın herkes için erişilebilir olması, mekânda fiziksel nitelikler açısından güvenliğin sağlanmış olması ve işaret ve yönlendirici öğelerin bulunması olarak sıralanabilir.

A.1. Ulaşım modları ile entegrasyon

Çalışma alanı, Antalya ili Muratpaşa ilçesi Sinan mahallesindedir. Alanın batısında Cebesoy Caddesi yer almaktadır. Cadde üzerinde ve yakın çevrede dershaneler, eğitim kurumları, yeme içme birimleri ve ticari işletmeler bulunmaktadır. Cadde toplu taşıma güzergahlarının en yoğun olduğu caddelerden birisidir. Müzenin yanında bulunan Cebesoy CD-1 durağı hat sayısı ve çeşidi olarak en aktif duraklardan birisidir. Duraktan HM42, KC34, LF09, LF10, TL94, UC11, KC06, LC07A, KL08, KL08G, TC16, KL21, UC32, MK80, KPZ83, 800, 998, VLI3, VLI3A, GM24, TC45, VML55A otobüs hatları geçmektedir. Çalışma alanının kuzeyinde Ali Çetinkaya Caddesi yer almaktadır. Cadde, ortasından tramvay hattı geçen bir yaya aksıdır. Ali Çetinkaya Caddesi üzerinde konut alanları, yeme içme birimleri, eğitim birimleri ve ticari işletmeler bulunmaktadır. Müzenin doğusunda ise konut alanlarıyla birlikte bir ilkokul alanı yer almaktadır (Şekil 7).

Şekil 7. Antalya Nekropol Müzesi ulaşım bağlantıları ve yakın çevresi kullanımları.

algılanabilir ve insan hareketlerini kolaylaştırıcı derecelerde olmasını ifade etmektedir. İnsan ölçeği mekânın algılanmasını kolaylaştırmanın yanı sıra mekânda oluşan aktiviteleri de etkilemekte, canlı/yaşayan ve çekici kamusal mekânlar oluşturmada önemli bir araç olarak devreye girmektedir. Bir kamusal mekânda kullanıcılar, diğer insanları görüp hissetmeli, birbirinden yalıtılmış ve kopartılmış ilişkilerden çok sosyal etkileşim kurmaya olanak veren ilişkilerin yaratılabileceği mekânlar oluşturulmalıdır (Akbarishahabi, 2022). İnsan ölçeği; ölçeği, birçok değişkene bağlı olduğundan ötürü net bir ölçüsü yoktur. Fakat yapılan çalışmalar sonucunda sokağı çevreleyen binaların yüksekliklerinin sokak genişliğine oranının 1:1 ve bu orana yakın olduğu ölçülerin ara sokaklar için ideale yakın olduğu bulunmuştur (Lucic, 1995).

İnsan ölçeğini etkileyen değişkenler; sokağın genişliği, sokağı çevreleyen binaların yüksekliği, sokağın uzunluğu; cephe düzenlemeleri, mekânı bölen öğeler, peyzaj elemanları, kent mobilyaları, sokak tipi (daralan sokak, kıvrılan sokak vb.), kentsel doku, mekânın geçirgenliği ve okunabilirliği, kullanıcının yürüme mesafesi, mekânın erişilebilirliği, mekânsal organizasyonu, mekânın yer döşemesi gibi bileşenler olarak tanımlanabilir (Lucic, 1995; Hoffman, 2013; Whyte, 1980; Akbarishahabi, 2022).

Nekropol Müzesi Açık Alanı insan ölçeği açısından incelendiğinde; alandaki yapı yükseklikleri (15m-30 m. aralığında), açık alan genişlikleri (30 m.-13 m. aralığında), yapı -sokak oranları (yaklaşık 1:1), geçiş aksının uzunluğu (80 m.), mekânda kullanılan kentsel mobilyaların ve mekânsal düzenlemelerin ölçüleri bu alanın insan ölçeğinde tanımlanmasına olanak vermektedir.

A.3. Herkes için erişilebilir olma

Kamusal alanların erişilebilir olarak tanımlanabilmesi için yaş, beceri, durum fark etmeksizin herkes tarafından kullanılabilir olması gerekmektedir. Literatürde ekonomik, fiziksel, sosyal ve sanal erişilebilirlik olarak farklı boyutları ile ele alınmaktadır (Karou ve Hull, 2014). Bir mekânın kendi başına ya da kendi içinde erişilebilir olması, bu alana farklı alanlardan erişilemediğinde çok da anlam ifade etmeyecektir. Center for Universal Design (1997) tarafından belirlen evrensel tasarım ilkeleri herkes için tasarımı hedeflemiştir. Bu hedefleri eşit kullanım, kullanımda esneklik, basit ve sezgisel kullanım, algılanabilir bilgi, hataya karşı tolerans, düşük fiziksel çaba ve kullanım için yeterli boyut ve alan olarak belirlemiştir.

Fiziksel erişilebilirlik tartışılırken kent ölçeğinde süreklilik önemlidir. Alanın batısında bulunan görme engelliler için yönlendirici izler alanda ve yakın çevrede devam etmemek-

Şekil 8. Çalışma alanı erişilebilirlik durumu.

tedir. Yine aynı yönde bulunan ve hareket kısıtı ve/veya fiziksel engeli olan kullanıcılar için yapılan rampa alanının diğer girişlerinde ve yakın çevresinde bulunmamaktadır (Şekil 8). Ekonomik ve sosyal erişilebilirlik açısından değerlendirildiğinde; Nekropol Müzesi girişlerinin Müze Kartı olan ve 65 yaş üzeri kullanıcılar için ücretsiz olduğu, açık alanın ise tüm kentlilerin kullanımına 24 saat açık olduğu söylenebilir. Çalışma alanında yaya bağlantılarının yeterince kurulmadığı, engelliler için yapılan düzenlemelerin sürekliliğinin olmadığı dikkate alındığında; alanda ideal koşullarda bir erişilebilirlikten bahsetmek ne yazık ki mümkün değildir.

A.4. Mekânsal güvenlik

Bakımsız yapılar, kaygan zemin malzemeleri, bozulmuş, işlevini kaybetmiş ve/veya eskimiş kent mobilyaları ve aydınlatma öğeleri, toplanmamış çöpler, bakımsız kirli mekânlar kullanıcılarda sahihsizlik hissi uyandırmaktadır (Koca ve Çolpan Erkan, 2019). Antalya Nekropol Müzesi ve açık alanı, düzenlenmesi 2023 yılında tamamlanan ve aynı yıl kentlinin kullanımına açılan yeni bir alandır. Dolayısı ile yapı ve alan olarak yeni, bakımlı ve güvenlidir. Ayrıca alanda işlevini kaybetmiş herhangi bir kent mobilyası bulunmamaktadır.

A.5. İşaret ve yönlendirici elemanların varlığı

Kent içinde bulunan işaretler ve yönlendirici elemanlar, kullanıcıların mekânla iletişimini sağlama, kullanıcıyı yönlendirme ve dekor amaçlı işlevlere sahiptir. Mekânda bulunan işaretler ve yönlendirici elemanlara; konumları ve yönleri aracılığı ile katkı sağlayan; oturma elemanları (bank, sandalye, amfi vb.), aydınlatıcılar (yol ve mekân aydınlatıcıları), işaret, uyarı ve bilgi levhaları, sınırlayıcı elemanlar (bariyer, çit duvar vb.), su öğeleri (havuz, çeşme, yüzeyel su elemanları, su oyunları vb.), üst örtüler (durak, gölgelik vb.), sanat objeleri (heykel vb.), oyun alanları, peyzaj elemanları (ağaç, çiçek vb.), zemin yüzey malzemeleri (beton, asfalt, taş vb.) ve desenleri örnek verilebilir (Demirel ve Düzgüneş, 2022). Antalya Nekropol Müzesi mimarisi ve yapı formu

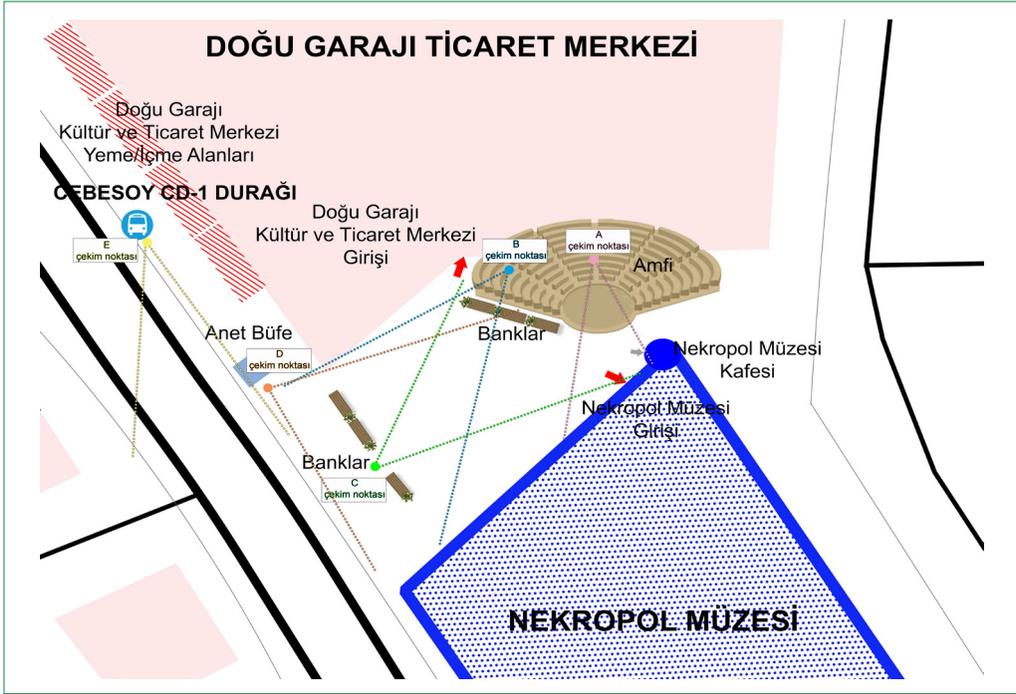
olarak dikkat çekici ve semboliktir. Özellikle tasarımı gereği, alanın yanından geçen kişiler için müzenin görsel geçişliliğinin olması bu alanı merak uyandırıcı ve davetkar yapmaktadır. Bu durumun proje müellifleri tarafından özellikle yaratılan bir nüans olduğu “Kentsel bir jest haline gelen omurganın doğu tarafında müze mahalleri yer alırken karşısındaki Cebesoy Caddesi boyunca, nekropol peyzajının izleneceği ve günün sonunda alanı süpüren batı güneşinin derinliğini canlandıracağı yarı açık bir hacim bırakılıyor.” ifadesinden de anlaşılmaktadır (Yapı Dergisi, t.y./b). Ancak alanın yakın çevresinde, kullanıcıları bu bölgeye yönlendirecek, bölgede böyle bir müzenin varlığına vurgu yapacak herhangi bir bilgi levhası bulunmadığı arazi çalışmaları ile tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmaya konu Antalya Kültür ve Ticaret Merkezi olarak tasarlanan yapı ile Nekropol Müzesi arasındaki kamusal açık alan değerlendirilirken, projede ekonomik ve sosyal canlılığın artırılması konusu, mekânsal düzenlemelerin buna ne derece imkân verdiği şeklinde de incelenmeye çalışılmıştır. Özellikle iklim etkilerinin yoğun biçimde hissedildiği Akdeniz coğrafyasında, tasarlanan alanların etkin ve yoğun kullanımı ancak iklim etkilerini en aza indirecek mekânsal düzenlemeler ile mümkün olabilmektedir. Bu yaklaşımla gölgelendirme elemanlarının/ üst örtülerin, yeşil dokunun ve su ögesinin bulunmasının ve bunlarla ilişkilendirilen oturma alanlarının varlığının alan özelinde önemli olduğu söylenebilir. Alanda oturma elemanı olarak 6 tane bank ve müze yapısı içinde yer alandan farklı olarak bir adet amfi bulunmaktadır. Ancak arazi çalışmalarından yola çıkılarak, alanda daha çok zaman geçirmeyi ve alanın canlanmasını teşvik edecek su ögesi, gölgelendirme elemanları, yeşil doku ve peyzaj düzenlemelerinin yetersiz olduğu yorumu yapılabilir (Şekil 9). Ayrıca zemin döşemelerinde yaratılan desenler ile alanda kullanılan geometriler arasında bir uyum yakalanmaya çalışıldığı, bu çizgiselliğin az da olsa kullanıcılar için yönlendirme etkisi olabileceği yorumu yapılabilir (Şekil 10). Arazi çalışmaları sırasında, alana ilişkin yorumları desteklemek amacıyla çekilen fotoğraflara ait çekim noktaları ve açıları Şekil 11’de verilmektedir (A-B-C-D-E Çekim Noktası). Aynı çekim noktasında olan fotoğraflar farklı zaman diliminde farklı detaylara odaklanılarak çekilmiştir.

B. Aktivite ve Kullanım Çeşitliliği

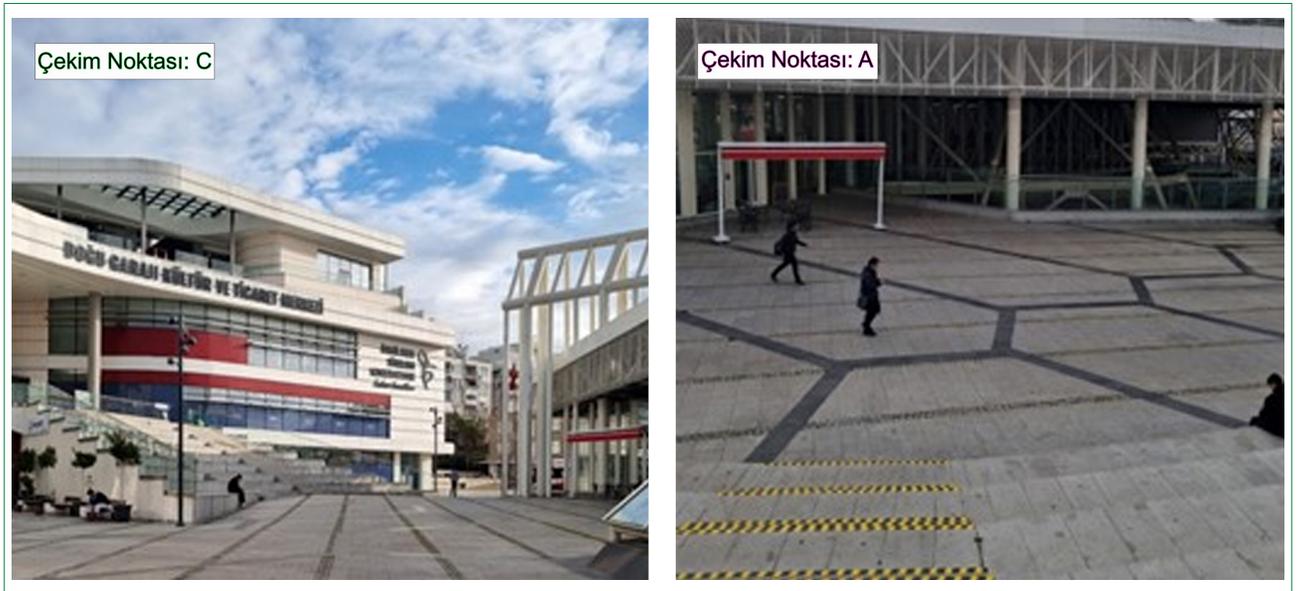
Kamusal alan kalitesi ve canlılığı kapsamında belirlenen (B) Aktivite ve Kullanım Çeşitliliği Kriterleri iki alt başlık altında incelenmiştir. Bu başlıklar; alandaki aktivite çeşitliliği ve günün her saati canlı/yaşayan ve aktif bir mekân olma olarak belirlenmiştir.

B.1. Aktivite çeşitliliği

Gehl’in de belirttiği üzere kamusal alanlarda aktiviteler zorunlu aktiviteler, isteğe bağlı aktiviteler ve sosyal aktiviteler olarak üçe ayrılmaktadır. Antalya Nekropol Müzesi ve açık alanı bu aktiviteler açısından incelendiğinde zorunlu ve isteğe bağlı aktivitelerin öne çıktığını görmekteyiz. Nekropol Müzesi pazartesi günleri hariç, yaz aylarında 08:00-19:00 ve kış aylarında 08:00-17:30 saatleri arasında ziyarete açıktır. Müzenin kuzeyinde bulunan açık alan ise günün tüm saati kullanıcıla-

Şekil 11. Fotoğraf çekim yerleri ve açıları.

Şekil 12. Çalışma alanında bulunan amfi.

si bakımından uygun olduğunu söyleyebiliriz. Alanda yer alan amfi müze yapısını ve müzenin girişini görecektir şekilde konumlandırılmıştır ancak herhangi bir antik kalıntının ya da tarihi eserin görüldüğü ya da alanın manzara olanağına sahip olduğu söylenemez. Ayrıca yönlendirmesinin yanı sıra bulunduğu konum itibarı ile bir sahne gösterisine olanak sunabilecek (amfi geçiş aksı üzerinde yer aldığından sahne olarak kullanılabilir) alana sahip değildir (Şekil 12). Alan özelinde bireysel kullanım olanakları dışında, kullanıcılara sunulan herhangi bir aktivite

olmadığı, bu sebeple de alanın aktif kullanıma olanak sunacak zenginlikte bir mekân olmadığı söylenebilir.

B.2. Günün her saati canlı/yaşayan ve aktif Bir mekân olma
Yaşayan, güvenli ve canlı kamusal mekânların temel özellikleri arasında günün farklı zaman dilimlerinde aktif olarak kullanılması yer almaktadır. Çalışma alanında yapılan yaya sayımları sırasında, çalışma alanının hafta içi günün belirli zaman aralıklarında aktif kullanıldığı (14.00-18.00 arası 956 kişi),

Şekil 13. Çalışma alanında bulunan oturma birimleri.

buna karşın hafta sonları, sabah erken saatlerde (08.00-12.00 148 kişi) kullanıcı sayılarının azaldığı izlenmiştir (Tablo 4). Bu yoğunluk değişiminin alan ve yakın çevresindeki işlevler ile ilişkili olduğu, ticari işletmelerin açılış ve kapanış saatlerinin kullanıcı sayısını etkilediğini, eğitim alanlarının da benzer şekilde belirli zaman aralıklarında alanda yoğunluk yarattığını söylemek mümkündür. Alandaki canlılığın sürekliliğini sağlayan bir diğer etken de alanda zaman geçiren kullanıcıların varlığıdır. Alanda kullanıcıların zaman geçirmesine olanak sunan banklar iki yerde (cadde üzerindeki otobüs duraklarının hemen arkasında alanın Cebesoy caddesi girişinde ve ticaret merkezinin giriş yolu üzerinde) konumlandırılmıştır, amfi ise geçiş aksı üzerinde yer almaktadır (Şekil 13). Alanın yoğun kullanım saatleri (16.00-18.00 arası) ile bankların ve amfinin en fazla kullanıldığı saatler beklendiği gibi paralellik göstermektedir (Tablo 4). Oturma alanlarını daha çok öğrencilerin / gençlerin kullandığı gözlemlenmiştir ki yoğun kullanım saatleri, eğitim tesislerinin (dershaneler ve kurslar) kapanış saati ile örtüşmektedir. Ayrıca bankların Cebesoy CD-1 durağında otobüs bekleyen kişiler tarafından özellikle mesai bitimi saatlerinde yoğun kullanıldığı gözlemlenmiştir. Çalışma alanı için analiz edildiğinde alandan geçen kullanıcıların yalnızca %13'ünün bu alanda zaman geçirdiği tespit edilmiştir.

C. Psikolojik ve Sosyal Etkiler

Çalışma kapsamında ele alınan, kamusal alan kalitesi ve canlılığını belirlemedeki son kriter (C) Psikolojik ve Sosyal Etki Kriterleridir. Bu kriterler dört alt grupta incelenmiştir. Bu alt kategoriler; "konfor, güven ve aidiyet duygusunun hissedilmesi", "mekânın algılanabilir olması", "cazip ve çekici olması" ve "etkileşimli olması" olarak belirlenmiştir.

C.1. Konfor, güven ve aidiyet duygusunun hissedilmesi

Kent; farklı sosyo-kültürel sınıfları, farklı ekonomik faaliyetlerde uzmanlaşmış kişileri, farklı etnik grupları vb. içeren heterojen ve dinamik bir kültürel yapıya sahiptir (Alkan Gökler vd., 2020). Dolayısıyla kentte ve kamusal mekânda kullanıcının konfor, güven ve aidiyet duygusunun hissedilmesi çeşitlilik gösterebilmektedir. Bununla beraber kamusal mekânda kullanıcının mekâna müdahale edebilmesi (alanda vakit geçirme, etkileşimde bulunma vb.) ve kullanıcının zihinsel faaliyetlerini (algılama, kavrama, yorumlama, düşünme vb.) harekete geçirebilmesi (Lynch, 1960; Norberg-Schultz, 1980; Karayılmazlar ve Çelikyay, 2018) aidiyet hissinin oluşmasında etkilidir.

Kamusal mekânlarda alanın kullanım konforu, kişilerin psikolojik olarak kendilerini güvende hissetmeleri ve aidiyet hissi mekânın kullanım yoğunluğunu doğrudan etkiler. Kişilerin konfor hissi pek çok bileşene bağlıdır; mekânın tasarımı ve düzeni, iklim koşulları, alanın kirlilik durumu (gürültü kirliliği, hava kirliliği, fiziksel kirlilik vb.), güvenlik ve mahremiyet durumu, mekânda yer alan mobilyaların ve diğer öğelerin insan anatomisine uygun tasarlanması/ergonomik olması gibi pek çok farklı bileşen kullanıcıların mekâna kurduğu ilişkiyi ve bu ilişkinin süresini / sürekliliğini tanımlamaktadır. Geçiş alanı niteliği taşıyan çalışma alanı toplamda yaklaşık 2400 metrekaredir ve büyük bir kısmı sert zeminden oluşmaktadır. Alanında konfor durumu incelendiğinde düzenlemelerinin iklim koşulları açısından kullanıcılarına konfor yaratacak düzeyde olmadığı, güneşin ve/veya yağışların etkisinden koruyacak üst örtülerin ve/veya peyzaj düzenlemelerinin olmaması, sert zeminin ısı etkisini azaltıcı düzenlemelerin (bitki adaları, su ögesi vb.) olmaması, bankların bir kısmının ışık etkisi dikkate alınmadan konumlandırılması gibi etkenler konfor hissini azaltan olumsuz durumlar olarak sıralanabilir (Şekil 14).

Alanın kirlilik durumu incelendiğinde; Müze'nin batısında bulunan Cebesoy Caddesi'nde özellikle doruk saatlerinde (sabah 07.00- 09.00 ve akşam 17.00-19.00) yoğun araç trafiği oluşmaktadır. Trafikte bulunan araçların korna ve fren sesleri, egzoz ve motor sesleri, hoparlör ve ses sistemleri gürültü kirliliğine yol açmaktadır (Şekil 15). Gürültünün gerek kişiye fiziksel ve psikolojik etkisi gerekse çevreye etkisi yok sayılamayacak kadar önemlidir. Çevresel gürültü, kişide stres, kararsızlık, iletişim kurmada zorluk gibi psikolojik olumsuzluklar yaratmaktadır (Doğan ve Aslan Çataltepe, 2018). Çalışma alanının doruk saatlerinde maruz kaldığı gürültü kirliliği kullanıcının konforu bakımından olumsuz sonuçlar doğurduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca çalışma alanı, yayalar için bir geçiş bölgesi (doğu-batı yönlü) oluştururken motorların, scooterların ve bisikletli kullanıcıların da bu alanı kullandığı, özellikle scooterların alanda rastgele bırakıldığı gözlemlenmiştir (Şekil 16). Bu durum konfor ve güvenlik hissi açısından bakıldığında, alanda vakit geçiren kullanıcılar için (özellikle çocuklar) hem olumsuzluk oluşturmakta hem de görsel kirlilik yaratmaktadır. Alanda çevre kirliliği ise yok denecek kadar azdır.

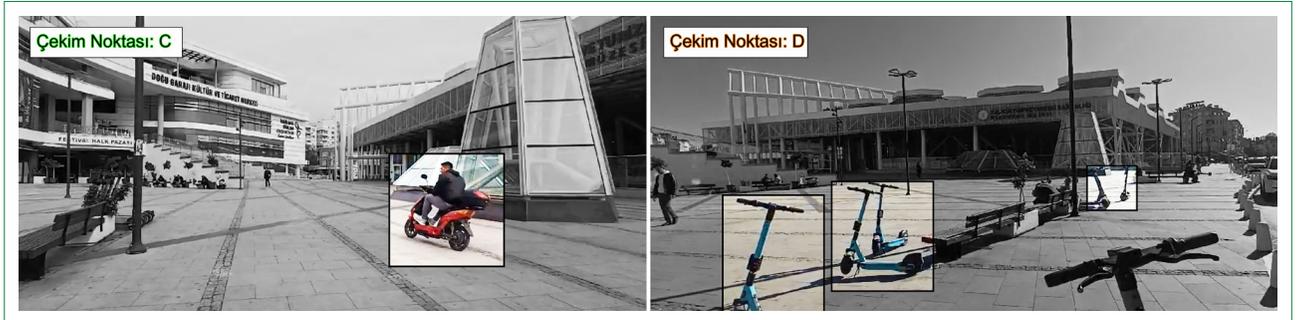

Şekil 14. Çalışma alanı mekansal konfor bileşenleri durumu.

Bir kamusal mekânda kullanıcılar için güvende olma hissi, alana müdahale edebilme / alanı şekillendirebilme imkânı, kişiler arası aşinalık hissi, mekânı bilme / tanıma duygusu gibi etkenler sahiplilik hissini arttırarak, aidiyet duygusunu yaratan durumlar olarak tanımlanabilir. Kullanıcılar sahiplendikleri ve kendilerini ait hissettikleri ve konforlu oldukları alanları daha sık ve daha uzun süreli kullanma eğilimindedirler. Ancak aidiyet hissini yaratılabilmesi için kullanıcıların mekânla belirli bir süre ilişki kurmuş olmaları beklenir. Bu bağlamda çalışma alanı, bulunduğu bölge içerisinde, görece yeni tasarlanmış bir alan olması sebebi ile hem olumlu hem de olumsuz koşullara sahiptir. Alanda yaşanan dönüşüm süreci alanın eski kullanıcısı için alan kullanım alışkanlıklarını devam ettirmede olumlu bir durum yaratırken, öte yandan yeni mekânsal düzenlemeler ve yeni işlevler aidiyet hissini kaybolmasını ve yabancılaşmayı da beraberinde getirmektedir. Alanda geçirilen süre arttıkça ve mekânda kullanıcıların anıları aracılığı ile algısal deneyimleri yaratıldıkça, kişiler açısından benimsenen bir alan olarak, zamanla aidiyet hissini oluşturduğu bir mekâna dönüşecektir.

Şekil 15. Cebesoy caddesi araç kirliliği.

Şekil 16. Açık alanda güvensizlik oluşturan motorlu taşıtlar.

Kamusal mekânlarda kullanıcıların daha çok zaman geçirmeleri ve mekânın yaşayan/canlı mekânlar olarak sürekliliğinin sağlanabilmesi için alanda kullanıcılar için hissedilen ve yaratılan güvenlik algısı önemli bir etkidir. Kişiler fiziksel / mekânsal güvenliğinin yanı sıra psikolojik olarak da güvende hissettikleri mekânlarda vakit geçirme eğilimindedirler. Bu alandaki güvenlik, tıpkı diğer kentsel kamusal mekânlarda olduğu gibi kameralar aracılığı ile takip edilmektedir. Bu kapsamda, arazi çalışmaları sırasında, alanı gören 7 tane kamera (1 tane Müze girişinde, 1 tane müzenin açık alanı gören köşesinde, 2 tane Bakanlığın kafesinin açık alanı gören köşesinde, 3 tane Doğu Garajı Kültür ve Ticaret Merkezi'nin açık alanı gören köşelerinde) tespit edilmiştir. Kameraların varlığı güvenlik açısından önemli olsa da literatür araştırmalar, kullanıcıların görüş alanı geniş, aktif kullanılan ve mekânda zaman geçiren kullanıcıların olduğu kamusal mekânları daha güvenli bulduklarını göstermektedir. Jacobs'ın da belirttiği gibi kamusal mekânlarda kişilerin kendilerini güvende hissetmeleri için sokağı izleyen gözler olmalı ve mekânda her zaman birileri olmalı (Jacobs, 2009). Bu bakış açısı ile çalışma alanı incelendiğinde, mekânda zaman geçiren (oturma alanlarını ve amfiyi kullanan) kullanıcıların hafta içi 12-18 saatleri arasında yoğunlaştığı, sabah erken saatlerde ve akşam 20.00'den sonra alanın ıssızlaşması sebebi ile güvenlik hissini azaldığı söylenebilir. Ancak psikolojik güvenlik konusunda daha net bilgi edinilebilmesi için alanda kullanıcılar ile anket yapılması ve algılanan güvenlik durumunun detaylı analiz edilmesi gereklidir. Bu çalışma kapsamında konu sadece genel durum açısından değerlendirilmiştir.

C.2. Mekânın algılanabilir olması

Mekânsal algı kavramı ile karşımıza çıkan iki önemli isim Lynch (1960) ve Norberg-Schultz'dur (1980). Lynch (1960) kullanıcının mekânı algılamasına, okumasına ve anlamlandırmasına odaklanarak mekânsal algının önemini vurgulamıştır. Norberg-Schultz (1980) ise mekânsal algının oluşmasında mekânsal organizasyonun etkisine odaklanarak, yaklaşma, süreklilik ve sınır olarak belirlediği mekânsal organizasyon kavramları üzerinde çalışmıştır. Mekânın algılanması hem sezgisel hem de zihinsel bir sürecin ardından oluşmaktadır. Mekânın formu, sınırları, açıklık/ kapalılık oranları, doluluk/ boşluk oranları, kullanılan malzeme ve renk gibi çevreye ait uyarıcılar bireyin mekân hakkında imge oluşturmaya olanak tanımaktadır (Kürkçüoğlu ve Ocakçı, 2015).

Kamusal mekânın yapılar, peyzaj öğeleri ve fiziksel elemanlar ile görsel/ fiziksel olarak tanımlanması "mekânsal kapalılığı" ifade ederken; kamusal mekânın girişinin ve sınırlarının algılanabilir olması ve mekânda yapılan etkinliklerin görülebilir olması "mekânsal saydamlığı" ifade etmektedir (Tekel ve Özalp, 2016). Antalya Nekropol Müzesi girişi müzenin kuzeyindedir ve giriş müze kart ile sağlanmaktadır. Çalışma alanının kuzey sınırını Antalya Kültür ve Ticaret Merkezi, güney sınırını Antalya Nekropol Müzesi oluşturmaktadır. Alana giriş doğu ve batı yönlerinden sağlanmakta ve alan bir geçiş bölgesi olarak

kullanılmaktadır. Çalışma alanı mekânsal kapalılık ve saydamlık açısından incelendiğinde; alanın kuzey ve güney sınırları yapılarla belirlendiği için kapalılık hissini oluşturduğu; doğu ve batı yönlerinin açık olmasından dolayı ve müze yapısının görsel olarak geçiren tasarlanması sebebiyle de saydam bir mekân olarak algılandığı söylenebilir. Ayrıca mekânda tarihi ve kültürel nitelikli yapıların varlığı, sınırlı sayıda da olsalar peyzaj elemanlarının varlığı ve tasarımı, kent mobilyalarının varlığı mekânın algılanabilirliğini ve okunabilirliğini etkilemektedir.

C.3. Cazip ve çekici olması

Antalya Müzesi Genel Müdürlüğü verilerine göre 2024 yılı kasım ayına kadar Antalya'da, müze ve ören yerleri toplam ziyaretçi sayısı 1.749.110 kişidir. 2024 Mart ayı itibarıyla istatistiksel veri kaydedilen Antalya Nekropol Müzesi'ni ise toplamda 4988 kişi ziyaret etmiştir (Tablo 2). Antalya Nekropol Müzesi kent merkezinde ve kolay ulaşılabilir bir yer olmasına rağmen toplam ziyaretçilerin sadece %0.28'ini oluşturmaktadır. Bu veriler ışığında alanda sadece arkeolojik kalıntıların olmasının ziyaretçileri alana çekmek için yeterli olmadığı yorumu yapılabilir. Alanda ziyaretçiler için zaman geçirebilecekleri ve bu alandaki deneyimlerini zenginleştirici imkanların sunulması, "Fiziksel Yapı Kriterleri" ve "Aktivite ve Kullanım Çeşitliliği Kriterleri" başlıklarında tartışılan düzenlemeler ile eksikliklerin ve olumsuzlukların giderilmesi yoluyla alanın cazibesinin artırılması hedeflenmelidir.

C.4. Etkileşimli olması

Sosyal ve kültürel ilişkileri güçlendirmede, kent yaşamını deneyimlemede bir araç olarak kullanılan şehir tiyatroları, sinemalar, halk merkezleri, müzeler ve sergi salonları gibi mekânlar, karşılama alanları yaratarak sosyal etkileşimi tetikleyen, iletişimi güçlendiren ve kamusal mekânı canlandıran araçlardır (Bengü, 2024). Bununla birlikte kentsel mekânların canlılığı, yoğun ve heterojen yaya nüfusuna, kullanım sıklığına ve bu mekânlardaki insan etkileşimine bağlıdır (Jacobs, 1961; Maas, 1984). Bu etkileşimde mekân kimliğinin oluşmasındaki fiziksel özelliklerinin yanında kullanıcıların cinsiyeti, sosyal statüsü, kişiliği ve zaman parametresi belirleyici olmaktadır (Proshansky vd., 1983).

Çalışma alanında yapılan analiz süresince; amfinin ve alanda bulunan bankların genellikle Doğu Garajı Kültür ve Ticaret Merkezine gelen kişiler ve otobüs bekleyen kişiler tarafından bekleme amaçlı kullanıldığı gözlemlenmiştir. Alan büyüklüğü, konumu ve mekânsal nitelikleri açısından farklı aktivitelerin (kamusal sanat ve sokak sanatı kapsamında sergilerin düzenlenmesi, küçük ölçekli konserler, müzik dinletileri, farklı temalarda satış stantları gibi) etkinliklerin düzenlenmesine olanak verecek imkanlara sahiptir.

Kısacası Nekropol Müzesi ile ilişkilenen ve kent belleğinde önemli bir yeri olan çalışma alanı Antalya kenti için aktif bir kamusal mekân potansiyeli varken sadece yakın çevresindeki kullanıcılar tarafından geçiş alanı (doğu-batı yönlü) olarak kullanılmaktadır. Mekânsal dizim analizinde ortaya koyulan

sonuçlara göre Nekropol Müzesi, bütünleşme değeri yüksek olan Cebeşoy caddesinin üzerinde yer almaktadır. Bu durum ulaşılabilirlik açısından bakıldığında olumlu bir faktördür. Ancak ulaşım modlarındaki çeşitlilik açısından sorgulandığında, özel araç ve toplu taşıma sistemleri ile kolay erişilebilir olan alana, yaya ve bisiklet ile erişimin oldukça sınırlı olduğu söylenebilir. Çalışma kapsamında yaya hareketliliğini ölçmek için yapılan yaya sayımı incelendiğinde, alanın kent merkezinde ve geçiş bölgesi üzerinde olmasına rağmen kentteki kullanıcılar tarafından yeterince aktif kullanılmadığı görülmektedir. Durakta bekleyen insanların bankları kullanması dışında kişileri alana çekecek ve alanda tutacak mekânsal düzenlemeler son derece kısıtlıdır. Bu sebeple alanda canlılığın artırılarak, mekânın gün boyu kullanılan ve yaşayan kamusal bir mekâna dönüştürülebilmesi için, elde edilen veriler de değerlendirilerek, alanda farklı düzenlemeler yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

5. Değerlendirme ve Sonuç

Kamusal mekânı, kent ölçeğinde farklı ve özel kılan en önemli etkenler mekânın kullanımı ve sunduğu eylemlerdir. Kullanıcılar kentte çok fazla karşılaşmadıkları kültürel, sosyal ve mekânsal deneyimler için farklı kamusal alanları keşfetme eğilimindedirler. Nekropol müzesi bu anlamda kent ölçeğinde ziyaretçilere, kentteki diğer müzelerden farklı bir deneyim sunan özellikli bir mekândır. Müze yapısının alana özgü tasarımı, tarihi eserleri farklı bir sirkülasyon sistemi ile yarı açık mekânda izleme imkânı sunması, yakın çevresi ile kurduğu görsel süreklilik ve bütünlük bu alanı diğerlerinden ayırtıran önemli detaylardır. Ancak yapılan çalışmada elde edilen veriler müzenin bu farklı niteliğine rağmen sınırlı sayıda ziyaretçiyi alana çekebildiğini göstermektedir.

Kamusal alanların kalitesi ve canlılığını belirlemede kullanılan temel kriterler, çalışma alanı özelinde yorumlandığında; fiziksel yapı kriterleri açısından; ulaşım modları ile entegrasyon sınırlı, kamusal mekân tasarımında insan ölçeği kullanılması yeterli, herkes için erişilebilir olma durumu, mekânsal güvenliğinin sağlanmış olma durumu ve işaret ve yönlendirici öğelerin bulunması durumları sınırlı olarak yorumlanabilir. Aktivite ve kullanım çeşitliliği kriterleri açısından; aktivite çeşitliliği konusu yetersiz, günün her saati canlı ve aktif olma durumu ise sınırlı olarak ifade edilebilir.

Son olarak psikolojik ve sosyal etki kriterleri incelendiğinde; konfor, güven ve aidiyet duygusunun hissedilme durumu sınırlı, mekânın algılanabilir olma durumu yeterli, cazip ve çekici olma durumu ile etkileşimli olma durumları sınırlı olarak yorumlanabilir (Tablo 5). Tüm bu değerlendirmeler sonucunda; kent belleğinde önemli bir yeri olan Doğu Garajı Terminal alanının dönüşümü ile elde edilen Antalya Nekropol Müzesi ve açık alanının, sahip olduğu kültürel ve arkeolojik çekiciliğinin yanı sıra kent merkezinde ve farklı işlevler arasında bir geçiş bölgesi üzerinde olmasına rağmen canlı ve yaşayan bir kamusal mekân özelliği göstermediği sonucu çıkarılabilir.

Tablo 5. Antalya Nekropol Müzesi aylara göre ziyaretçi sayıları (2024)

Mart	388
Nisan	519
Mayıs	508
Haziran	467
Temmuz	580
Ağustos	657
Eylül	669
Ekim	685
Kasım	515
Toplam	4988

Kaynak: Antalya Müzesi Müdürlüğü, 2025

Bir kamusal mekânın kalitesi ve canlılığı; burada gerçekleşen aktivitelerin çeşitliliğiyle, sosyal etkileşime olanak sağlayacak mekânların varlığıyla, bireyde konfor ve aidiyet duygusu uyandırmasıyla, ulaşılabilir ve erişilebilir olmasıyla doğrudan ilişkili tanımlanmaktadır. Başka bir ifade biçimi ile doğrudan ve sadece fiziksel özellikleri ile ele alınarak planlanan ve tasarlanan kamusal alanlar, sosyal ilişkilerin istenilen düzeyde kamusal mekân yaşamına entegre edilemediği, başarıya ulaşamamış mekânlar olarak kalmaktadır. Oysaki bu alanlar planlanırken kullanıcılarının sosyal, fiziksel ve psikolojik özellikleri de göz önünde bulundurulmalı, duyarlı bir planlama yaklaşımı ile mekânsal planlamaya kimi zaman alternatif, kimi zaman da tamamlayıcı çözümler geliştirilebilmelidir. Bu noktada kullanıcıyı tasarım ve mekânla ilişkiler konusunda karar alma süreçlerine aktif dahil edebilecek planlama ve tasarım yaklaşımlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Düşük maliyetli, hızlı müdahaleler yolu ile kısa vadeli iyileştirmeleri teşvik eden, büyük ölçekli ve kalıcı projeler yerine kolayca uygulanabilecek ve gerektiğinde geri alınabilecek daha küçük, daha yönetilebilir değişiklikler ile planlanan esnek tasarımlar benzer mekânlar için uygulanan güncel yaklaşımlar arasında yer almaktadır.

Sonuç olarak; kamusal mekânlar, bir kentin kimliğini oluşturan en önemli bileşenlerdendir. Bu alanlar, yalnızca fiziksel boşluklar değil, aynı zamanda toplumsal etkileşimin, kültürel paylaşımın ve kolektif belleğin sahnesidir. Bu mekânlarda kentsel ölçeklerde planlanan aktiviteler (yılbaşı pazarları, kültür yolu festivali, tematik sergiler ve enstalasyonlar, açık hava atölyeleri vb.) ile kamusal canlılık sağlanarak, kullanıcılar arasında aidiyet duygusu pekiştirilebilir. Özellikle kent belleğinde yer edinmiş alanların dönüşümünde, kültürel sürekliliğin devamlılığı ve mekânın kent belleğindeki yerinin korunması kentin özgün karakterini ve kültürel zenginliğini sürdürmede önemlidir. Unutulmamalıdır ki; aktif kullanımı sağlanan kamusal mekânlar, sadece günlük yaşamın akışına değil, aynı zamanda kent kimliğinin dinamik biçimde yeniden üretilmesine de katkıda bulunmaktadır.

Ethics committee approval: As this study does not involve direct human participation or data that requires ethics committee approval, approval from the ethics committee was not obtained.

Informed consent: All participants were informed about the purpose and scope of the study, and written informed consent was obtained in accordance with ethical principles.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Authorship contributions: Research/project coordination – N.G.; Conceptualisation – A.S., N.G.; Research design and structuring – A.S., N.G.; Methodology – A.S., N.G.; Data sources and documentation – A.S., N.G.; Data collection and/or processing – A.S.; Data analysis and/or interpretation – A.S., N.G.; Mapping/visualisation – A.S.; Literature review – A.S., N.G.; Writing – original draft – A.S., N.G.; Writing – review and editing – A.S., N.G.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

Etik kurul onayı: Bu çalışma, doğrudan insan katılımı ya da etik kurul onayı gerektiren nitelikte veri içermediği için etik kurul onayı alınmamıştır.

Bilgilendirilmiş onam: Araştırmaya katılan tüm bireyler, çalışmanın amacı ve kapsamı konusunda bilgilendirilmiş; etik ilkeler doğrultusunda gönüllü katılımları sağlanarak yazılı onamları alınmıştır.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmanın herhangi bir aşamasında yapay zekâ tabanlı yazım ya da düzenleme araçları kullanılmamıştır.

Yazarlık katkıları: Araştırma/proje koordinasyonu – N.G.; Konsept – A.S., N.G.; Araştırma tasarımı ve kurgusu – A.S., N.G.; Yöntem – A.S., N.G.; Veri kaynakları ve dokümantasyon – A.S., N.G.; Veri toplama ve/veya işleme – A.S.; Veri analizi ve/veya yorumlama – A.S., N.G.; Haritalama/görselleştirme – A.S.; Literatür taraması – A.S., N.G.; İlk taslağın yazımı – A.S., N.G.; Yazının gözden geçirilmesi ve düzenlenmesi – A.S., N.G.

Hakem değerlendirmesi: Makale, yazar ve hakem kimliklerinin karşılıklı olarak gizli tutulduğu bağımsız hakemlik süreciyle değerlendirilmiş ve hakem görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Akbarishahabi, L. (2022). İnsan ölçeğinde tasarlanan kentsel mekanlar ve kent sakinlerinin aidiyet duyguları üzerine bir değerlendirme. *Kent Akademisi Dergisi*, 134-145.
- Alkan Gökler, L., Yenigül, S. B., Yalçın Ercoşkun, Ö. ve Öcalır Akunal, E. V. (2020). Ankara'da kentlilik bilincini oluşturan değişkenlerin faktör analizi ile değerlendirilmesi. *Planlama Dergisi*, 30(2), 187-197.
- Arxiv. (t.y.). *Antalya Doğu Garajı Kültür ve Ticaret Merkezi*. 22.01.2025 tarihinde <https://www.arkiv.com.tr/proje/antalya-dogu-garaji-kultur-ve-ticaret-merkezi/15026> adresinden alındı.
- Aslan, S. ve Kiper, P. (2016). Kimlik ve bellek sorunu sarmalında kentler: Amasra kenti örneğinde fırsatlar ve tehditlerin değerlendirilmesi. *İdeal Kent*, 7(20), 881-905.
- Aslanoğlu, O. M. (2014). *Zamanla değişen müze tasarım anlayışı ve güncel bir örnek olarak Mercedes-Benz müzesinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ayaokur, A. (2014). *Müzelerde bilgi yönetimi: Sadberk Hanım Müzesi örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bengü, D. (2024). Mekânsal dinamikler, kamusal alan ve fenomenoloji: Sosyal altyapının katılımcı tasarım süreçleriyle entegrasyonu. *Planlama Dergisi*, 34(3), 360-379.
- Cansız, A. U. (2024, 16 Nisan). Antalya Nekropol Müzesi. *Arkitera*. <https://www.arkitera.com/proje/antalya-nekropol-muzesi/>
- Carmona, M. (2010). Contemporary public space: Critique and classification, part one: critique. *Journal of Urban Design*, 120-145.
- Center for Universal Design. (1997). *The principles of universal design*. <https://design.ncsu.edu/research/center-for-universal-design/>
- Çelik, B. (2015, 20 Ağustos). Doğu garajı ve halk pazarı projesinin başarısı kentin kemikleşmiş sınırlarının işleyişini değiştirecektir. *Arkitera*. <https://www.arkitera.com/soylesi/dogu-garaji-ve-halk-pazari-projesinin-basarisi-kentin-kemikleşmiş-sınırlarının-ışleyişini-değistirecektir/>
- Demirel, Ö. ve Düzgüneş, E. (2022). *Peyzaj araştırmaları II*. Livre de Lyon.
- Doğan, H. ve Aslan Çataltepe, Ö. (2018). Gürültünün insan sağlığı üzerindeki etkileri. *Journal of Health and Sport Sciences*, 1(1-2-3), 29-38.
- Dönertaş, P. ve Şener, Y. (2023). Kentsel arkeolojik sitlerin tanımlanması ve kavramsal olarak irdelenmesi. *Akademik Sanat*, 20, 62-75.
- Emmons, D. (1965). *The pedestrian count*. American Society of Planning Official: <https://www.planning.org/pas/reports/report199.htm>
- Erenler, D. ve Kürkçüoğlu, E. (2020). Müze bahçelerinin alternatif açık alan olarak kullanılmasının kentsel yaşam üzerindeki etkileri: İstanbul örneği. *Tasarım + Kuram Dergisi*, 16(31), 216-238.
- Gehl, J. (1987). *Life between buildings: Using public space*. Bianco Lunos.
- He, S., Zhang, H., Yu, S., Zhang, J. ve Hu, X. (2024). Mapping the pulse: Heterogeneous impacts of human-scale street design on urban vibrancy in four Chinese metropolises. *The Professional Geographer Journal*, 76(5), 620-638.
- Hoffmann, M. (2013). *Human scale urban design and its indicators*. BA Urban and Regional Planning, Technical University Berlin.
- Jacobs, J. (2009). *Büyük Amerikan şehirlerinin ölümü ve yaşamı* (Çev. B. Doğan). Metis Yayınları.
- Karaca, G. (2015). Müzenin kamusallığının sanat yoluyla eleştirisi. *Anadolu Üniversitesi Sanat & Tasarım Dergisi*, 62-73.
- Karayılmazlar, A. ve Çelikyay, S. (2018). Kentlerde kamusal alanların tasarımı ve önemi. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 9(17), 90.
- Karou, S. ve Hull, A. (2014). Accessibility modelling: Predicting the impact of planned transport infrastructure on accessibility patterns in Edinburgh, UK. *Journal of Transport Geography*, 35, 1-11.
- Koca, T. ve Çolpan Erkan, N. (2019). Yaşam kalitesinin artırılmasında bir etmen: Mekânsal güvenlik ölçütleri. *Megaron*, 14(Özel sayı), 167-176.

- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023, 4 Kasım). Antalya Nekropol Müzesi. *Ordu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü*. <https://ordu.ktb.gov.tr/TR-356335/turkiye39nin-ilk-nekropol-muzesi-ile-turizm-ve-seyahat-.html>
- Kürkçüoğlu, E. ve Ocakçı, M. (2015). Kentsel dokuda mekânsal yönelme üzerine bir algı-davranış çalışması: Kadıköy Çarşı Bölgesi. *MEGARON*, 10(3), 365-388.
- Lucic, K. (2019, 10 Kasım). *Human scale in the urban design of Montreal residential developments*. <https://escholarship.mcgill.ca/concern/theses/6969z301d?locale=en>
- Lynch, K. (1960). *Kent imgesi* (Çev. İ. Başaran). Kültür Yayınları.
- Maas, P.R. (1984). *Towards a theory of urban vitality* [Dissertation]. University of British Columbia.
- Norberg-Schultz, C. (1980). *Genius loci: Towards a phenomenology of architecture*. Academy Editions.
- Orhan, M. (2021). Kamusal sanat etkinliklerinin kamusal alan kullanım değeri üzerindeki etkileri. *Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat Dergisi*, 6(12), 237-260.
- Özal, G. (2019). *Kent hakkı ve kentsel katılım bağlamında kendin yap pratikler* [Doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özturan, Ö., Göküz, B. ve Kaynakçı Elinç, Z. (2020). Arkeolojik buluntuların sergilenmesi ve korunmasında yeni yaklaşımlar. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11, 368 - 379.
- Project for Public Spaces. (2000). *How to turn a place around*. <https://www.pps.org/>
- Proshansky, H., Fabian, A. ve Kaminoff, R. (1983). Place-identity: Physical world socialization of the self. *Journal Of Environmental Psychology*, 3(1), 57-83.
- Ruiz, I., Serrano, M. ve Sánchez, S. (2022). Visual identity based on ancestral iconography: A strategy for re-evaluation of the Caranqui Cultural Heritage in the Gualimán Archaeological Site (Ecuador). *Heritage*, 5(4), 3463-3478.
- Tekel, A. (2021). Tarihsel süreçte sokak ve caddelerin görsel estetik kalitesinde meydana gelen değişimi değerlendirmede bir model önerisi: Ankara'nın Ulus ve Kızılay kent merkezleri örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 217-238.
- Tekel, A. ve Özalp, Y. (2016). Mekanın fiziksel ve algısal niteliğinin yürünebilirliğe ve mekanda yürümeden duyulan memnuniyete etkisi: Ankara Atatürk Bulvarı Örneği. *Planlama Dergisi*, 26(1), 40-50.
- Tibbalds, F. (1992). *Making people-friendly towns*. Harlow Longman Group.
- UCL Space Syntax (t.y.). Overview. 01.05.2025 tarihinde <https://www.spaceyntax.online/overview-2/> adresinden alındı.
- Uzgören, G. ve Erdönmez, M. E. (2017). Kamusal açık alanlarda mekan kalitesi ve kentsel mekan aktiviteleri ilişkisi üzerine karşılaştırmalı bir inceleme. *MEGARON*, 12(1), 41-56.
- Whyte, W. H. (1980). *The social life of small urban spaces*. Project for Public Spaces.
- Yapı Dergisi. (t.y/a). *Erkal Mimarlıkta Metin Sözen Koruma Büyük Ödülü*. 06.11.2025 tarihinde <https://yapidergisi.com/erkal-mimarlik-metin-sozen-koruma-buyuk-odulu/> adresinden alındı.
- Yapı Dergisi. (t.y/b). (2025). *Antalya Nekropol Müzesi*. 06.11.2025 tarihinde <https://yapidergisi.com/antalya-nekropol-muzesi/> adresinden alındı
- Yeşil, M., Karabörk, R., Özkul, V., & Güzel, M. (2024). Yaya hareketliliğinin mekân dizimi yaklaşımı ile incelenmesi: Düz ve Şarkıye mahalleleri örneği (Ordu ili Altınordu ilçesi). *Akademik Ziraat Dergisi*, 176.

EXTENDED ABSTRACT

Analyzing Public Spaces in The Context of Urban Identity and Vitality: The Case of Antalya Necropolis Museum Open Space

 Arzu Süzen,¹ **Nilüfer Gürer,²**

¹Akdeniz University, Institute of Science, Department of Urban and Regional Planning, Master's Student, Antalya, Türkiye

²Akdeniz University, Faculty of Architecture, Department of Urban and Regional Planning, Antalya, Türkiye

This study evaluates the contribution of public spaces, which are important components of the urban environment, and the activities that take place in these spaces to the quality of life in cities and the formation of urban identity, using the example of the open space of the Antalya Necropolis Museum. The relationship between public spaces, which differ in terms of their cultural, archaeological, and historical characteristics, and urban identity, as the impact of these spaces on the creation of urban identity and the opportunities they offer for cultural transmission within societies, is directly related to the success of their spatial arrangements. In this context, the open spaces of museums located in cities can emerge as effective public spaces when they are properly designed to offer their users opportunities for socialization and cultural sharing.

The open space of the Antalya Necropolis Museum, which was examined as part of the study, is located in the city center and at the intersection of important transportation routes. It is an area that interacts with different functions and has the potential to bring together different socio-economic groups. Due to its location and the functions of its surroundings, the area is expected to be actively used, but its observed condition does not reflect its intended purpose as a living public space. The aim of the study is to question the reasons for this situation and to develop recommendations for transforming the area into a living public space. In this context, the main hypothesis of the study is that “Despite its cultural and archaeological appeal, as well as its location in the city center and its role as a transition zone between different functions, the Antalya Necropolis Museum and its open area do not function as a lively and living public space”.

The study used mixed methods combining quantitative and qualitative analyses. Quantitatively, spatial syntax analysis determined the integration of the museum area with urban transportation and revealed high integration values on important streets such as Cebesoy and Ali Çetinkaya. Seven-day pedestrian counts (8 AM-8 PM) assessed user density and movement patterns. Qualitatively, observational methods analyzed how physical characteristics influenced psychological and social usage patterns.

Research findings reveal that despite strong transportation integration, the area has limited pedestrian access, no bicycle infrastructure, and primarily serves as a transit route. Only 13% of users spend time in the area, indicating a low level of activity. While the museum's unique design and archaeological content can strengthen the urban identity, visitor numbers remain limited compared to other museums in Antalya. This is likely due to spatial quality issues and the fact that the museum has only recently opened. The area provides a safe environment with its modern design, but there are deficiencies in terms of comfort, social interaction areas, and attractiveness. In particular, the absence of canopies, inadequate landscaping, and an insufficient wayfinding system negatively impacts the user experience.

The quality and vitality of a public space is directly related to the diversity of activities that take place there, the presence of spaces that facilitate social interaction, the sense of comfort and belonging it inspires in individuals, and its accessibility and availability. By organizing activities on an urban scale (New Year's markets, cultural route festivals, thematic exhibitions, open-air workshops, etc.) in these spaces, public vibrancy can be achieved, and a sense of belonging among users can be strengthened. In this context, it is recommended to improve accessibility in the study area, diversify social and cultural activities, and use planning approaches that enrich the user's experiences.

Keywords: Open space of Antalya Necropolis Museum; public space; urban vibrancy; pedestrian mobility; space syntax analysis.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Türkiye’de Kentsel Sit Alanlarının Çevresinde Üretilen Plan Kararlarında Tarihi Doku ile Fiziksel Bütünlüğün Sağlanmasına Yönelik Politikalar

Policies for Ensuring Physical Integrity with the Historical Fabric in Planning Decisions Around Conservation Areas in Türkiye

 Murat Kıtır

Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Konya

ÖZ

1983 yılında yürürlüğe giren 2863 sayılı Kanun, Türkiye’de kentsel sit alanlarının planlanması konusunda önemli bir değişim noktası olmuştur. Bu yıla kadar çevresi ile birlikte planlanan bu alanlar, yeni yasa ile birlikte çevresinden farklı bir planlama süreci ile ele alınmıştır. “Koruma amaçlı” olarak tanımlanan yeni planlama yönteminin amacı, tarihi dokuyu daha iyi anlamak ve korumak için farklı disiplinlerden oluşan uzmanların bir araya gelerek çalışmasını sağlamaktır. Böylece, kentsel sit alanlarının özgün yapı tipolojisi ve dokusunun daha iyi korunarak, gelecek nesillere aktarılması hedeflenmiştir. Başlangıçta olumlu bir adım olarak değerlendirilen bu yöntemin, zamanla bazı olumsuz sonuçlara yol açtığı yönünde eleştiriler de ortaya çıkmıştır. Bu eleştirilerden biri de yeni planlama yönteminin kentsel sit alanlarının çevresiyle bütünlüğünü kaybetmesine yol açtığı konusundadır. Eleştirinin temelinde “koruma amaçlı” olarak nitelendirilmeyen diğer imar planlarının koruma hassasiyeti taşıması gerektiğine ilişkin bir algının oluşması yer almaktadır. Bu çalışmada, yukarıda belirtilen tespitin sınanması amacıyla Türkiye’de farklı coğrafi bölgelerde ve nüfus aralıklarında yer alan kentsel sit alanları belirlenerek, çevrelerinde üretilen plan kararları kat sayısı ve yapı yoğunluğu değerleri açısından incelenmiş; imar planlarının fiziki yapılaşma kararları bakımından tarihi dokulara karşı hassasiyet taşıyıp taşımadığı araştırılmıştır. Bu çerçevede beş farklı nüfus aralığına göre belirlenen 20 örnek alan üzerinden yapılan incelemelerde, kentsel sit alanlarının bulunduğu yerleşimlerin nüfusu arttıkça, çevresinde üretilen plan kararlarında tarihi alanlara karşı hassasiyetin

ABSTRACT

Law No. 2863, which came into force in 1983, is an important turning point for the planning of urban conservation areas in Türkiye. Until this year, these areas were planned together with their surroundings. With Law No. 2863, conservation areas were handled with a planning process different from their surroundings. The purpose of this new planning method, defined as "conservation-oriented," is to enable experts from different disciplines to work together in order to better understand and protect the historical texture. Thus, the goal is to better protect the unique building typology and texture of urban conservation areas and ensure they are passed on to future generations. This method, which was initially evaluated as a positive step, has also given rise to criticisms that it leads to some negative consequences over time. One of these criticisms is that the new planning method causes conservation areas to lose their integrity with their surroundings (their buffer zone). At the root of this criticism lies the formation of a perception that other zoning plans (city development plans), which are not defined as "conservation-oriented," do not need to carry conservation sensitivity. In this study, to test the aforementioned assertion, 20 sample urban conservation areas, selected from different geographical regions in Türkiye according to five different population ranges, were examined. The plan decisions (in terms of the number of floors and building density values) produced in their surroundings were analyzed. The main objective is to investigate whether these physical construction decisions within the plans are sensitive to historical textures. According to the results, as the population of the settlements containing conservation areas increases, the sensitivity towards

Bu makale, Prof. Dr. Mehmet Çağlar MEŞHUR danışmanlığında tarafıma 2024 yılında hazırlanan, Konya Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı’nda yapılan “Türkiye’de Kentsel Koruma Eyleminin Planlama Araçları ile Ele Alınma Biçimine Yönelik Bir Yöntem Önerisi” isimli yayınlanmamış Doktora Tezinden üretilmiştir.

Geliş tarihi: 13.11.2024 Kabul tarihi: 05.08.2025
Revizyon tarihi: 29.08.2025 Online yayımlanma tarihi: 14.11.2025
İletişim: Murat Kıtır
e-posta: mkitir10@gmail.com

azaldığını tespit edilmiştir. İfade edilen tespitten hareketle bu makalede, Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar edinilen koruma ve planlama tecrübeleri ile bütünlük planlama kavramının fiziksel boyutuna dair literatürdeki tartışmalar temel alınmıştır. Bu kapsamda, kentsel sit alanlarının çevresi ile bütünlüğünün sağlanmasına yönelik çerçeve politikalar geliştirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Bütünlük planlama; etkileşim geçiş sahası; kentsel sit alanı; uygulama imar planı; 2863 sayılı kanun.

1. Giriş

20. yüzyılın başlarından itibaren küreselleşmenin hızlandığı kentleşme, toplumların alışkanlıklarını, yaşam tarzlarını ve ihtiyaçlarını derinden etkilemiştir. Kentlerdeki bu hızlı ve çoğu zaman kontrolsüz değişim, beraberinde kentlerin tek tipleşme eğilimini getirerek kültürel mirasın korunması ve özgünlüğünün sürdürülmesinin önemini daha da belirgin hale getirmiştir. Bu bağlamda kültürel mirası koruyarak gelecek nesillere aktarma görevi, sürdürülebilir kalkınmanın ve toplumsal hafızanın en temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Dahası kültürel mirasın korunması anlayışı, sadece yapıların fiziksel bütünlüğünü sağlamanın ötesinde, onların barındırdığı yaşamı, gelenekleri ve değerleri kapsayan; hatta bu mirası kent içinde yeni işlevlerle zenginleştiren çok katmanlı bir yaklaşıma evrilmiştir. Böylesine çok boyutlu bir sürecin etkin bir şekilde yönetilmesinde ise imar planlarının daha etkin kullanılması kaçınılmaz bir ihtiyaçtır.

Ancak imar planlarının bu merkezi rolüne ve Türkiye'de kentsel sit alanlarının planlanmasına yönelik yüz yılı aşkın tecrübeye rağmen, günümüzde bu alanlarda uygulanan planlama yaklaşımları hala tartışma konusudur. Bu nedenle bu çalışmada, kültürel mirasın korunmanın geniş kapsamlı sosyal veya ekonomik boyutlarından ziyade, doğrudan planlama yöntemlerinin yarattığı sonuçlara odaklanılmıştır.

Türkiye'deki bu planlama tartışmalarının yasal zeminindeki en önemli dönüm noktalarından birini, 1983'te yürürlüğe giren 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu oluşturur. Kanun öncesinde çevreleriyle birlikte ele alınan bu alanlar, kanunla birlikte çevresel etkilere karşı korunmaları amacıyla "koruma amaçlı" olarak tanımlanan özel bir planlama sürecine dahil edilmiştir. Ne var ki bu iyi niyetli ayırım, temelde isimlendirmesinden kaynaklanan önemli bir eleştiriye de zemin hazırlamıştır: bir plan türünün "koruma amaçlı" olarak etiketlenmesi, koruma görevinin yalnızca o planın sınırları içinde geçerli olduğu, komşu alanlardaki diğer planlarda ise bu duyarlılığın göz ardı edilebileceği yönünde tehlikeli bir algı yaratabilmektedir (Kiper, 2005).

Bu çalışma, tarihi kent merkezlerini çevreleyen alanlara yönelik plan kararlarının, bu hassas dokular ile ilişkilerine dair eleştirileri temel almaktadır. Araştırmanın öncelikli hedefi, söz konusu eleştirilerin geçerliliğini ve mevcut planlama pratiğinin sonuçlarını analiz etmektir. Bu bağlamda, kentsel sit alanları ile çeperleri arasındaki morfolojik ilişki; kat sayısı ve yapı yoğunluğu gibi somut

historical areas in the plan decisions produced in their surroundings decreases. Based on this observation, this article draws upon Türkiye's conservation and planning experiences since the founding of the Republic, as well as discussions in the literature regarding the physical dimension of the comprehensive planning concept. Within this scope, framework policies are developed for ensuring the integrity of urban conservation areas with their surroundings.

Keywords: Comprehensive planning; buffer zone; conservation area; city development plan; law no. 2863.

göstergeler üzerinden incelenecektir. Çalışmanın nihai amacı ise, Türkiye'deki kentsel sit alanlarının çevresiyle fiziksel ve morfolojik bir bütünlük içinde gelişmesini sağlayacak, sürdürülebilir ve koruma odaklı planlama politikaları için bir çerçeve oluşturmaktır.

2. Kültürel Mirasın Kavramsal Çerçevesi ve Tarihi Kentlerde Bütünlük Planlama Kavramı

2.1. Kültürel Miras Kavramının Gelişimi

Kültür, bir toplumun nesiller boyu yarattığı ve aktardığı maddi ve manevi değerler bütünü olup, bu değerlerin günümüze ulaşan kısmı miras olarak tanımlanır. Sadece fiziksel varlıkları değil, aynı zamanda insanlığın ortak hafızasını oluşturan sanat, tarih ve bilim eserlerini de kapsayan bu mirasın korunması, toplumsal dayanışmayı pekiştirirken bireylerin aidiyet duygusunu güçlendirir (Tunçer ve İşbilen, 2006). Dolayısıyla, kültürel mirasın korunması, somut varlıkları muhafaza etmenin çok ötesinde bir anlam taşımaktadır.

Geçmiş dönemlerde dini yapılar ve anıt mezarlar gibi seçkin yapı türlerine odaklanan koruma anlayışı, günümüzdeki geniş kapsamlı koruma anlayışından oldukça farklıdır. Koruma anlayışındaki bu değişim, tarihsel süreç içerisinde kademeli olarak gerçekleşmiştir.

Kültürel mirasın planlı korunması düşüncesinin temelleri Rönesans ile atılmıştır. Alberti'nin "Eğer yerleşmede bir Roma yıkıntısı varsa korunmalıdır" ifadesi, yapıların estetik değerinin ötesinde tarihi ve kültürel önemini vurgulayan modern koruma felsefesinin ilk adımı sayılır (Papaioannou, 2017; Sezgin, 1994). Bu bakış açısı 17. yüzyıldan itibaren arkeolojik eserlere yönelik bir ilgiye dönüştü de asıl dönüm noktası 19. yüzyılda yaşanmıştır. Bu yüzyıl, bir yanda Viollet-le-Duc'un anıtsal yapılarda "üslup birliğine varış" ilkesiyle yürüttüğü restorasyonlara (Ersen, 2015), diğer yanda bu müdahaleci yaklaşıma eleştirel bir duruş sergileyen William Morris'in Tarihi Yapıları Koruma Derneği (SPAB) manifestosuna sahne olmuştur (SPAB, 1987). Bu entelektüel tartışmalar, Boito'nun anıtların tüm insanlığın ortak mirası olduğunu ve restorasyonlarda tarihsel doğruluğun esas alınması gerektiğini belirten "Çağdaş Restorasyonun Beş İlkesi" ile bir senteze ulaşmıştır (Örmecioğlu, 2010). Aynı dönemde, Prof. Francis Lieber tarafından hazırlanan Lieber Kanunu ile başlayan ve 1868 Saint Petersburg ile 1874 Brüksel Deklarasyonları ile devam eden hukuki düzenlemeler, kültür varlıklarını özellikle savaş sırasında güvence altına almayı hedeflemiştir (Çokışler, 2019).

Birinci Dünya Savaşı'nın kentlerde yarattığı büyük yıkımlar, koruma çabalarının artık bireysel veya ulusal ölçekte kalamaya çağını göstermiş ve uluslararası bir çerçeveyi zorunlu kılmıştır. Savaşın ardından hazırlanan Atina Bildirgesi, modern restorasyonun temel ilkelerini belirleyerek bu ihtiyaca cevap vermiştir (Kuban, 1962; ICOMOS 2011; Ahunbay, 1999). İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem ise çok daha karmaşık bir tablo sunmuştur. Bir yanda ulus devletlerin güçlenmesi ve milliyetçiliğin yükselişi, anıtları ulusal kimliğin somut sembolleri haline getirmiş ve korunmalarına simgesel bir önem atfetmiştir (Weiss ve Connelly, 2017). Diğer yanda ise savaşın yarattığı ağır tahribat, barınma ve altyapı gibi acil ihtiyaçları ön plana çıkarmıştır. Bu nedenle, eski ve köhne görülen tarihi alanlar, modern kentin ihtiyaçları doğrultusunda dönüştürülecek birer fırsat olarak görülmüştür. Bu çatışmalı ortamda, Varşova'nın korunarak yeniden inşası gibi nadir ve sembolik istisnalar dışında, Avrupa kent merkezleri yaklaşık yirmi beş yıl boyunca hızlı ve geniş çaplı dönüşümlere sahne olmuştur (Şehir Plancıları Odası, 2021).

Bu tarihsel birikimin ve çatışmalı derslerin bir sonucu olarak kültürel mirasın korunması anlayışı, 1964 Venedik Tüzüğü ile en köklü dönüşümünü yaşamıştır. Bu tüzük, o güne dek tekil anıtlara odaklanan koruma anlayışını, yapının tüm tarihi çevresini ve bağlamını kapsayacak şekilde genişleterek önemli bir değişim yaratmıştır (Yıldırım, 2008). Böylece, imar planlarının koruma sürecinde daha merkezi bir rol oynamasına zemin hazırlanmış; tarihi kent merkezleri, geleneksel sokak dokuları ve kültürel peyzajlar gibi geniş alanların bütüncül bir yaklaşımla korunması, modern koruma biliminin temel ilkesi haline gelmiştir.

2.2. Tarihi Kentlerde Bütünlük Planlama Kavramı

Şehirler, insanlık tarihi boyunca beslenme, inanç, güvenlik ve sosyalleşme gibi temel ihtiyaçlar etrafında şekillenmiştir; Milet, Efes ve Bergama gibi antik kentler bu doğal planlama içgüdüsünün en somut örnekleridir. Ancak günümüzün modern planlama anlayışı, Sanayi Devrimi'nin tetiklediği karmaşık kentleşme sorunlarına bir çözüm arayışıyla doğmuş ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında farklı bilim dallarını ve sosyal ilişkileri düzenleyen çok disiplinli bir yapıya evrilmiştir (Bally, 1997).

Planlama anlayışındaki bu evrim, tarihi alanların korunmasına yönelik bakış açısını da kökten değiştirmiştir. Koruma ile planlama arasındaki ilişki belirginleştikçe, bu yeni anlayış yasal çerçevelere de yansımıştır. Fransa'da Malraux Yasası (Loi n° 62-903, 1962), İtalya'da Kent Planlama Yasası (Legge n. 765, 1967) ve Türkiye'de Eski Eserler Kanunu (1973) gibi düzenlemeler, bu yaklaşımın ulusal düzeydeki somut yansımalarıdır.

Ulusal düzlemdeki bu gelişmeler, uluslararası platformda da karşılık bulmuştur. 1964 Venedik Tüzüğü'nün "kültürel mirasın çevresiyle korunması" fikri, 1975 Amsterdam Deklarasyonu ile "bütünlük koruma" kavramına dönüşerek olgunlaşmıştır. Bu deklarasyon, tarihi alanların korunmasının tüm şehir ve bölge planlamalarına dahil edilmesi gerektiğini vurgulayarak

planlamanın merkezi rolünü pekiştirmiştir (ICOMOS, 1975; Dinçer, 2013). UNESCO'nun bir yıl sonra kabul ettiği Varşova/Nairobi Tavsiyeleri ise bu bütünleşmeyi bir adım ileri taşımıştır. Bu belge, bir yandan devlet kurumları dışındaki paydaşların katılımını teşvik ederken, diğer yandan tarihi alanların silüetini ve özgünlüğünü tehdit edebilecek yeni yapılaşmaların yükseklik ve yoğunluğuna dair somut uyarılarda bulunmuştur (UNESCO, 1976; Bandarin, 2019).

1994 Nara Konferansı ise tarihi alanın özgünlüğünün korunabilmesi için, onu oluşturan somut ve somut olmayan tüm unsurların planlama süreçlerine entegre edilmesi gerektiği anlayışının gelişmesine katkı sağlamıştır (ICOMOS, 1994, Madde 13). 2000 yılında imzaya açılan Avrupa Peyzaj Sözleşmesi ve 2003 tarihli Somut Olmayan Kültür Mirası Sözleşmesi gibi uluslararası anlaşmalar da kültürel mirasın bütüncül bir anlayışla ele alınması yönündeki çabalara katkı sağlamıştır. Ancak, tarihi kentler ve çevrelerindeki artan trafik, turizm baskısı, yüksek katlı yapılar ve şehir merkezlerinin karşılaştığı sorunlar göz önüne alındığında, bu çabalar beklenen etkiyi tam olarak gösterememiştir. Bu durum, mevcut kavram ve yaklaşımların, kentlerin karmaşık sorunlarına daha etkili ve çevresiyel bütünlük çözümler sunabilmek adına yeniden değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur (Dinçer, 2013).

Kentsel mirasın çevresi ile birlikte yaşatılarak korunması ihtiyacına cevap olarak, UNESCO 2005'te "Dünya Mirası ve Çağdaş Mimari: Tarihi Kentsel Peyzajın Yönetimi" adlı Viyana Memorandumu'nu yayınlamıştır. Bu belge, tarihi kentsel peyzajın korunmasında tampon bölgelerin önemini vurgulamaktadır. Viyana Memorandumu'na göre tampon bölgeler, sadece fiziksel bir bariyer oluşturmakla kalmayıp, kültürel ve sosyal değerlerin korunmasına ve bu alanların çevreleriyle bütünleşmesine destek olması gereken alanlardır (Türkyılmaz ve Türkyılmaz, 2006).

2.2.1. Bütünlük Planlamanın Temel İlkeleri

Tarihi mirasın özgünlüğünü muhafaza etmek ve sürdürülebilir bir gelecek inşa etmek için bütünlük planlamanın şu temel adımlarının özenle uygulanmasını gerektirir:

- Değerlendirme ve Belgeleme: Koruma sürecinin temeli, bir tarihi alanın sahip olduğu somut (yapılar, sokaklar) ve somut olmayan (gelenekler, ritüeller) tüm miras unsurlarının ayrıntılı bir şekilde tanımlanması ve değerlerinin saptanmasıdır (UNESCO, 2011, Madde 9). Lowenthal'ın (1985) da ifade ettiği gibi, geçmişini anlamak özenli bir keşif ve yorumlama çabası gerektirir.
- Paydaş Katılımı ve İşbirliği: Koruma, yalnızca kamuya ait bir sorumluluk değildir. Yerel halktan sivil topluma, uzmanlardan özel sektöre kadar tüm paydaşların aktif katılımı, ortak bir vizyon oluşturmanın ve farklı bakış açıları süreci dahil etmenin ön koşuludur (Avrupa Konseyi, 2005, İlke 6). Bu bağlamda Forester (1999), planlamanın rolünü teknik

bilgi sunmaktan öte, farklı paydaşlar arasında iletişimi kolaylaştıran bir müzakereci olarak tanımlar.

- Çok Sektörlü Yaklaşım: Tarihi alanların yönetimi; korumaya, turizm, ekonomik kalkınma, çevre yönetimi ve altyapı gibi çeşitli sektörlerin entegrasyonunu gerektirir (ICOMOS, 2008, Madde 4). Bu sektörler arasındaki etkileşimlerin ve olası çatışmaların dikkate alınması, sürdürülebilir çözümler üretmek için önemlidir (UNESCO, 2011, Madde 10). Harvey'in (1989) kentsel politik ekonomi çalışmaları, farklı ekonomik ve sosyal güçlerin kentsel alanlar üzerindeki etkileşimini ve bunun sürdürülebilir planlama üzerindeki potansiyel etkilerini anlamak açısından değerlidir.
- Sürdürülebilirlik İlkeleri: Alınacak her karar, ekonomik canlılığı desteklerken toplumsal refahı artırmalı ve çevresel dengeyi gözetmelidir. Bu ilke, Birleşmiş Milletler'in (1987) de tanımladığı gibi, kaynakları akıllıca kullanarak gelecek nesillerin ihtiyaçlarını bugünden düşünmektir. Bu bağlamda, kentsel kaynakların verimli kullanımından, tarihi binaları yıkmak yerine çağdaş ihtiyaçlara uygun yeni işlevlerle değerlendirilmesine kadar her detay, sürdürülebilirliğin farklı bir boyutu olarak düşünülmelidir.
- Mekânsal Planlama ve Kentsel Tasarım: Geçmiş, bugünkü kimliğimizin temelini oluşturan canlı bir unsurdur. Mekânsal bağlamda tarihi dokunun korunması, kentsel planlama ve tasarım süreçlerinin vazgeçilmezidir. Bu yaklaşım, ulaşım ağları, altyapı sistemleri, kamusal alanlar ve yapılaşma koşulları gibi unsurların eş güdüm içinde ele alınmasını sağlar (ICOMOS, 2008, Madde 5). Bu bütünlük, kent sakinlerinin aidiyet duygusunu güçlendirir ve kentsel kimliği özgünleştirir. Bu nedenle, uzun ömürlü bir kent geleceği inşa etmek için geçmişin izlerini silmek yerine, onları günümüzün gereksinimlerine göre yeniden yorumlamak ve gelecek kuşaklara aktarmak gerekmektedir.
- Yönetim ve Uygulama Mekanizmaları: Bir planın hayata geçirilmesi; uygun yasal düzenlemeler, yetkin kurumsal yapılar ve sürdürülebilir finansman kaynakları gerektirir (UNESCO, 2011, Madde 14). Planın ilerleyişini izleyecek ve sonuçlarını değerlendirecek güçlü takip mekanizmaları, hedeflere ulaşılması ve vizyonun gerçekleşmesi için olmazsa olmazdır.

Bütünleşik planlamanın bu çok katmanlı çerçevesi geniş bir uygulama alanı sunsa da bu çalışma bilinçli bir odaklanmayla mekânsal boyuta öncelik vermektedir. Bu tercihin üç temel nedeni vardır:

Birincisi, mekân, diğer tüm unsurların somutlaştığı bir zemindir. Bir kentin sosyal etkileşimleri, ekonomik faaliyetleri ve kültürel kimliği, doğrudan doğruya fiziksel çevrenin tasarımıyla şekillenir.

İkincisi, kentin kimliği ve kolektif hafızası en belirgin şekilde morfolojisinde, yani fiziksel yapısında okunur. Lynch (1960),

Conzen (2004) ile Caniggia ve Maffei (1979) gibi öncülerin de işaret ettiği gibi, kentin fiziksel dokusu; yollar, sınırlar, yapı tipleri ve parseller aracılığıyla hem kent imgesini oluşturur hem de tarihsel süreçlerin somut bir kanıtı olarak işlev görür.

Son olarak bu çalışmanın odağını belirleyen en temel neden, tarihi doku ile onu çevreleyen yeni yapılaşma arasındaki uyumsuzluğun en somut ve ölçülebilir kanıtlarını kentin fiziksel yapısında barındırmasıdır. Dolayısıyla bu çalışmada kentsel morfoloji, hem sorunu teşhis etmek için birincil analiz düzlemi hem de çözüm odaklı politikalar geliştirmenin temeli olarak ele alınmıştır.

3. Türkiye'nin Tarihi Kentlerinde Mekânsal Planlama Deneyimleri

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Türkiye'de kentsel sit alanlarının planlama yöntemleri bakımından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu kanunla birlikte, daha önce çevreleriyle bütüncül bir yaklaşımla ele alınan tarihi kentler, kendilerini çevreleyen imar planlarından bağımsız, özel bir planlama sürecine dahil edilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye'nin Cumhuriyet dönemi boyunca edindiği mekânsal planlama ve koruma deneyimleri incelenecektir. Buradaki temel amaç, geçmişin birikiminden faydalanarak günümüz planlama yaklaşımlarını iyileştirecek politika önerileri sunmaktır.

3.1. 2863 Sayılı Kanun Öncesinde Türkiye'de Kentsel Koruma-Planlama Yaklaşımları

20. yüzyılın başlarında Avrupa'da ortaya çıkan ve anıtsal yapıların korunarak çevrelerinin güzelleştirilmesini hedefleyen "Güzel Kent" (Cité Jardin) yaklaşımı, 1910'lardan itibaren Türkiye'de de etkisini göstermiştir. Bu anlayışın temelindeki anıtların etrafını açarak onları ön plana çıkarma hedefi, önemli bir sorunu da beraberinde getirmiştir. O dönemde korunmaya değer görülmemeyen, ancak günümüzde tarihi dokunun ayrılmaz bir parçası kabul edilen pek çok sivil mimari örneği ve kentsel peyzaj unsuru bu süreçte ne yazık ki yok olmuştur (Erder, 1966).

Ayrıca, bu dönemde yalnızca anıtsal yapılara odaklanılması, anıtsal nitelik taşımayan dini yapılar, ticari yapılar veya resmi kurum binaları gibi pek çok değerli yapının geleceğini belirsizliğe itmiştir. Merkezi ve yerel yönetimlerin anıtsal yapılar için dahi kısıtlı bütçe ve teknik imkânlarla sahip olması, diğer yapıların korunması için yeterli özenin gösterilememesine neden olmuştur. Dahası, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla başlayan Batılılaşma ve çağdaşlaşma çabaları, Osmanlı-Islam kültürüne ait medrese, tekke ve zaviye gibi birçok geleneksel yapının işlevini yitirmesine veya ihmal edilmesine yol açmıştır (Erder, 1966).

Birinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı yıkım ve ülkenin ekonomik zorlukları, 1920'lerde "Güzel Kent" anlayışının yerini daha pragmatik olan "Pratik Kent" anlayışına bırakmasına neden olmuştur. Bu yeni dönemde estetik kaygılar geri plana itilmiş;

konut, ulaşım ve altyapı gibi temel sorunlara hızlı ve işlevsel çözümler üretilmeye odaklanılmıştır (Kejanlı vd., 2007).

1930'da yürürlüğe giren 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun tüm belediyelere imar planı yapma zorunluluğu getirmesi, başkent Ankara için benimsenen bu pratik anlayışın ülke geneline yayılmasına zemin hazırlamıştır. Pek çok şehirde tarihi doku göz ardı edilerek geniş bulvarlar açılmış; valilik, belediye, kütüphane gibi önemli tarihi yapılar bu yeni arterlere cephe verecek şekilde konumlandırılmıştır (Dinçer ve Akın, 1994). Anıtsal eserlerin, imar planlarında her yönden 10 metre boşluk bırakılarak korunması girişimi, koruma bilincinin oluşması açısından önemli bir başlangıç olsa da uygulamada istenilen düzeyde etkili olamamıştır (Alsaç, 1978). Bu dönemde uygulanan yetersiz koruma yaklaşımlarının ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlar, kültürel mirasın korunması konusunda daha ciddi ve sistemli çalışmaların yapılmasının gerektiğini göstermiştir. Yaşanan bu olumsuzluklar, daha sistemli koruma çalışmalarının gerekliliğini ortaya koymuş ve bu ihtiyaca yanıt olarak 2 Temmuz 1951'de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (Yüksek Kurul) kurulmuştur (Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun, 1951). Yüksek Kurul'un kuruluşu, Türkiye'de kültürel mirasın korunması adına atılmış en önemli adımlardan biri olarak kabul edilir ve bilimsel koruma uygulamalarının gelişimine öncülük etmiştir (Madran, 2009).

Yüksek Kurul'un koruma odaklı çabaları sayesinde, 1956 İstimlak Kanunu ve 1965 Kat Mülkiyeti Kanunu gibi yapılaşmayı hızlandıran düzenlemelere rağmen önemli bir gelişme yaşanmıştır. Türkiye'de bölgesel ölçekte ilk koruma girişimi olan "Protokol Alanı" kavramı, 1969 tarihli İmar ve Yol İstikamet Planlarının Tanzim Tarzları ile Teknik Şartlarına ve Bu İşleri Yapacak Uzmanlarda Aranacak Ehliyete Dair Yönetmelik'le yasal dayanağa kavuşmuştur (Akçura, 1981). Yönetmelik doğrultusunda imar planlarında "protokol alanı", "korunacak sokak dokusu", "korunacak meydan", "korunacak cephe" gibi tanımlamalar kullanılmaya başlanmıştır. 1969 tarihli Ayvalık ve 1970 tarihli Kastamonu imar planları, bu anlayışın benimsendiği ilk örneklerdendir (Kıtır, 2024, s.38).

1964 Venedik Tüzüğü'nün "kültürel mirasın çevresiyle korunması" ilkesi Türkiye'de de benimsenirken, koruma mevzuatının hala 1908 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi'ne dayanması, güncel bir yasa ihtiyacını doğurmuştur. Bu gereksinim, 1973'te kabul edilen 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu (1973) ile giderilmeye çalışılmıştır. Ancak, bu kanunun yeterli örgütsel, kurumsal ve mali destek sağlanmadan yürürlüğe girmesi (Madran, 2009), Yüksek Kurul'un birikimiyle daha kapsamlı bir düzenleme ihtiyacını gündeme getirmiş ve bu süreç 1983 yılında kabul edilen 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (1983) ile sonuçlanmıştır.

Özetle, incelenen dönem, Türkiye'deki koruma pratiğinin parsel ölçeğindeki münferit anıt korumacılığından, alansal ölçekte

bir koruma anlayışına doğru evrildiği temel bir geçiş sürecini yansıtmaktadır. Anıtsal yapıların etrafını açma veya 10 metrelik boşluklarla soyutlama gibi ilk ve yetersiz çabalar, zamanla yerini Yüksek Kurul'un öncülüğünde geliştirilen daha bilimsel yaklaşımlara bırakmıştır. Özellikle 1960'ların sonlarında "protokol alanı" gibi tanımlamaların imar planlarına girmesi, korumanın artık çevresiyle bir bütün olarak düşünülmeyle başladığının en somut göstergesidir. Dolayısıyla, bu dönemdeki tüm eksikliklere ve yetersiz uygulamalara rağmen asıl kazanım, kültürel mirasın kent dokusunun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmeye başladığı ve yasal zemine kavuşturulduğu bir anlayışın yerleşmeye başlamasıdır (Ahunbay, 1999).

3.2. 2863 Sayılı Kanun Sonrası Türkiye'de Kentsel Koruma-Planlama Yaklaşımları

1980'li yıllar, küreselleşme politikalarının etkisiyle Türkiye kentlerinde arazi değerinin ve yapılaşma baskısının arttığı, bu nedenle tarihi alanların büyük zarar gördüğü bir dönemdir (Kiper, 2004). Bu olumsuz gidişat, 1982 Anayasası'nın 63. maddesinde belirtilen devletin kültürel varlıkları koruma yükümlülüğünü daha da önemli kılmıştır. Bu bağlamda, 1983 yılında yürürlüğe giren 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu büyük bir dönüm noktası olmuştur. Bu yeni düzenlemeyle, Asar-ı Atika Nizamnamesi'nden beri kullanılan "eski" veya "tarihi" eser tanımlamaları, daha kapsayıcı bir ifadeyle "kültür varlığı" olarak yeniden tanımlanmıştır.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun getirdiği köklü değişikliklerden biri, kentsel sit alanlarının planlama yöntemlerine ilişkin olmuştur. Daha spesifik olarak, 2863 sayılı Kanun'da bir alanın sit alanı olarak ilan edilmesi durumunda mevcut imar planlarının geçerliliğini yitireceği belirtilmiş; Türkiye'de ilk kez "Koruma Amaçlı İmar Planı" kavramı yasal bir tanımla ortaya koyulmuştur. Ancak, bu planların hazırlanmasına dair detaylı usul ve esasların kanun metninde yer almaması önemli bir uygulama boşluğu yaratmıştır. Bu durum, 1990 yılında Bakanlık uzmanları tarafından hazırlanan teknik bir şartname ile giderilene kadar, kanunun yürürlüğe girdiği 1983'ten itibaren yedi yıl boyunca önceki dönemin planlama anlayışının uygulamalarda etkisini sürdürmesine neden olmuştur (Kıtır, 2024, ss. 41–44).

1990 tarihli bu teknik şartname, korumanın sadece fiziksel bir müdahale olmadığını; aynı zamanda bilinçli bir yaşatma ve çağdaş yaşamla bütünleştirme çabası olduğunu vurgulamıştır. Şartnameye göre koruma; kentin özgün karakteriyle uyumlu olmalı, yerel halkın katılımını önemsemeli ve ekonomik, sosyal, kültürel boyutları da içeren bütüncül yönetsel ve finansal modellerle desteklenmelidir. Şartname, sit alanlarının çevreleriyle birlikte planlanması gerekliliğini ve planlama sürecinin şehir plancısı, mimar, restorasyon uzmanı, sanat tarihçisi gibi farklı disiplinlerden oluşan bir ekiple yürütülmesi gerektiğini belirtmiştir (Kıtır, 2024, s.44).

Teknik şartnamenin ardından, özellikle 3386 ve 5226 sayılı Kanunlar ile temel kanunda yapılan kapsamlı değişiklikler ve Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik (2005) gibi düzenlemelerle kentsel sit alanlarının korunması daha sağlam bir hukuki zemine oturtulmuş ve günümüzde uygulanan planlama anlayışı büyük ölçüde şekillenmiştir.

4. 2863 sayılı Kanun Sonrası Kentsel Sit Alanlarının Çevresinde Üretilen Plan Kararlarında Koruma Hassasiyeti

Türkiye'de kentsel korumanın yasal ve teorik çerçevesi 2863 sayılı Kanun ile sağlam bir zemine oturtulmuşken, bu düzenlemelerin sahada nasıl karşılık bulduğu kritik bir araştırma konusudur. Özellikle bütünlük planlama ilkeleri çerçevesinde kentsel sit alanlarının çevresinde alınan plan kararlarının koruma hassasiyetini ne ölçüde yansıttığı, yasal çerçevenin başarısını ölçmek için büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışma, bahsedilen bu kritik konuya odaklanarak, Türkiye'deki kentsel sit alanları ile yakın çevrelerindeki plan kararları arasındaki yapısal (morfolojik) ilişkiyi incelemeyi hedeflemektedir. Kentsel morfoloji prensiplerinden yola çıkarak yapılacak bu analiz, kentsel sit alanlarının çevresinde üretilen plan kararlarının tarihi mirasla fiziksel uyumunu değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

4.1. Materyal ve Yöntem

Kentsel morfoloji, kentsel alanların fiziksel biçimi ve bu biçimin zaman içindeki değişimini inceleyen bilim dalıdır. Steadman'ın (1983) da vurguladığı gibi, kentsel mekânların anlamlı bir bütünlük oluşturmasındaki ana etken, mekânsal ilişkilerdir ve bu ilişkilerin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için morfolojik yapının incelenmesi gerekmektedir. Kentsel morfolojiyi anlamaya yönelik genel kabul, kentsel formu belirleyen üç temel unsurun binalar, parseller ve sokaklar olduğu yönündedir (Küçük Çalışkan ve Kubat, 2015).

Türkiye'deki planlama pratiği, bu morfolojik unsurları iki farklı yasal çerçeveyle ele alır. Kentsel sit alanlarının özgün karakterini anlamak için yapılan analizler, 2863 sayılı Kanun uyarınca

disiplinler arası bir yaklaşımla gerçekleştirilir. Bu analizlerde yapıların yoğunluğu, yüksekliği, malzeme ve cephe detayları gibi niteliksel özellikler incelenerek koruma amaçlı imar planı kararları üretilir. Buna karşın, kentsel sit alanlarını çevreleyen alanlardaki planlama süreçleri 3194 sayılı İmar Kanunu'na tabidir (İmar Kanunu, 1985). Bu kanun, yapılaşmayı daha çok yoğunluk (emsal), kat adedi ve yapı nizamı gibi sınırlı sayıdaki nicel parametrelerle denetler. Bu çalışmanın odağı, kentsel sit alanı ile çevresi arasındaki bu iki farklı planlama yaklaşımının yarattığı mekânsal sonuçları karşılaştırmak olduğundan, kat sayısı ve yapı yoğunluğu (emsal) temel değişkenler olarak belirlenmiştir. Bu iki parametrenin seçilmesi, aynı zamanda Conzen (2004) ve Whitehand'ın (2001) bir bölgedeki yapılaşmanın ölçeğini ve yoğunluğunu doğrudan etkileyen temel morfolojik unsurlar olarak tanımlanmasıyla da teorik bir temel kazanmaktadır.

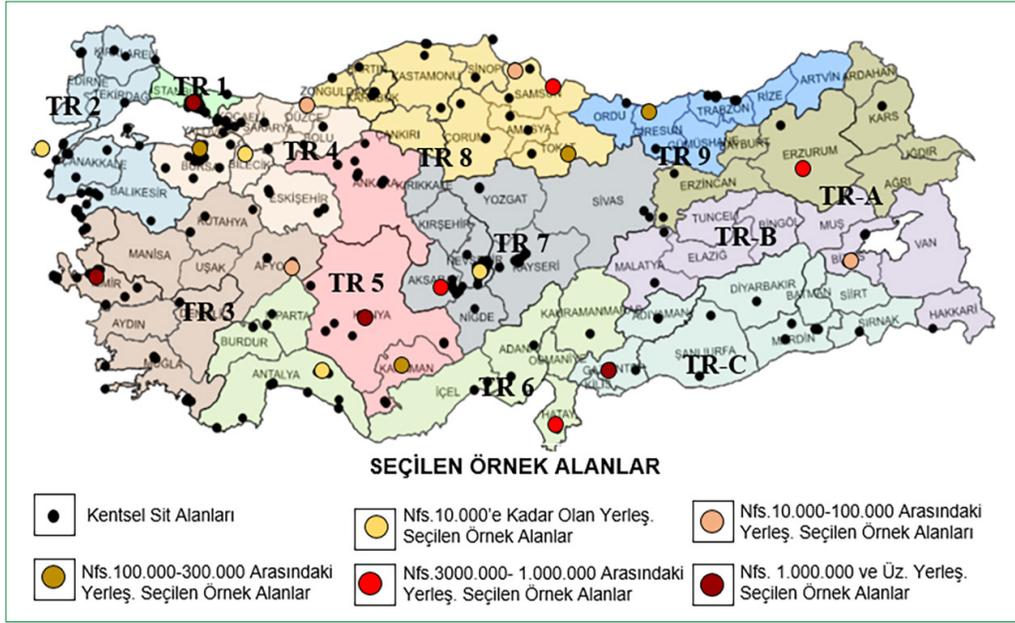
Çalışmanın metodolojik çerçevesi doğrultusunda, ilk aşamada Türkiye genelinde tescil edilmiş kentsel sit alanları ve bu alanların çevreleri için hazırlanmış, yürürlükteki uygulama imar planları incelenecektir. Bu kapsamda, söz konusu imar planlarında yer alan kat adedi ve yapı yoğunluğu (emsal) gibi temel iki yapılaşma parametresi derlenerek sistematik bir veri seti oluşturulacaktır. Oluşturulan bu veri seti, kentsel sit alanlarının mevcut yapılaşma özellikleri ile çevrelerindeki plan kararları arasındaki ilişkiyi analiz etmek üzere kullanılacaktır.

4.2. Araştırma ve Bulguları

Araştırmanın başlangıcında, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Koruma Bölge Kurulları ve yerel yönetimler nezdinde yapılan taramalar sonucunda, coğrafi konum bilgisine ulaşılabilen toplam 368 kentsel sit alanı verileri elde edilmiştir. Bu sit alanlarının mekânsal dağılımı, Netcad ve Google Earth yazılımları aracılığıyla haritalanmış ve buldukları yerleşim birimlerinin 2021 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre nüfusları belirlenmiştir. Çevreleriyle anlamlı bir karşılaştırma yapma imkânı sunmayan, tamamı kentsel sit alanı olan 69 yerleşim yeri, araştırma kapsamı dışına bırakılmıştır. Geriye kalan 299 kentsel sit alanı ise, Türkiye'deki yerleşim yerlerinin nüfus dağılımını esas alan daha önceki bir çalışmadan (Yazar, 2006) faydalanılarak, içinde buldukları yerleşim birimlerinin nüfus büyüklüklerine göre sınıflandırılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Araştırma evrenindeki kentsel sit alanlarının bulunduğu yerleşmeye göre dağılımı

Nüfus aralığı	Kentsel ölçek	KSA sayısı	Oran
0–10.000	Kırsal yerleşmeler	87	29.09
10.000–100.000	Küçük ölçekli kentler	87	29.09
100.000–300.000	Orta ölçekli kentler	36	12.04
300.000–1.000.000	Büyük kentler	22	7.35
1.000.000 ve üzeri	Metropol kentler	67	22.40
	Toplam	299	

Şekil 1. Nüfus ve İBBS sınırlarına göre belirlenen örnek alanların ülke içerisindeki dağılımı.

Tablo 2. Nüfus ve İBBS sınırlarına göre belirlenen örnek alanlar

Nüfus aralığı	İl	İlçe	Kentsel sit alanı (KSA)	Nüfus	Bölge
0-10.000	Nevşehir	Merkez	Kaymaklı KSA	4342	TR7
	Antalya	Akseki	Cevizli KSA	741	TR6
	Çanakkale	Gökçeada	Merkez KSA	7567	TR2
	Bilecik	Pazaryeri	Pazaryeri KSA	6243	TR4
10.000-100.000	Düzce	Akçakoca	Akçakoca KSA	27490	TR4
	Afyonkarahisar	Bolvadin	Bolvadin KSA	33443	TR3
	Samsun	Alaçam	Alaçam KSA	24860	TR8
	Bitlis	Merkez	Gazibey KSA	53023	TRB
100.000-300.000	Bursa	Mudanya	Mudanya KSA	105308	TR4
	Giresun	Merkez	Zeytinlik KSA	122787	TR9
	Karaman	Merkez	Karaman KSA	172683	TR5
	Tokat	Merkez	Merkez KSA	127988	TR8
300.000-1.000.000	Aksaray	Merkez	Aksaray KSA	315222	TR7
	Hatay	Antakya	Antakya KSA	555833	TR6
	Erzurum	Yakutiye	Erzurum KSA	337000	TRA
	Samsun	İlkadım	İlkadım KSA	340421	TR8
1.000.000 ve üzeri	Konya	Karatay	Mevlâna KSA	1Mil ve Üz.	TR5
	Gaziantep	Şahinbey	Kale ve Çvr. KSA	1Mil ve Üz.	TRC
	İstanbul	Üsküdar	Rumi Mehmet Paşa Cami Çevresi KSA	1Mil ve Üz.	TR4
	İzmir	Buca	Buca KSA	1Mil ve Üz.	TR3

İBBS: İstatistiksel Bölge Birimleri Sınıflandırması.

Tablo 3. Kentsel sit alanı içerisinde yer alan sivil mimarlık örneği yapıların ortalama kat sayısı ve yapı yoğunluk değeri

Nüfus aralığı	İl	İlçe	Kentsel sit alanı (KSA)	Sivil mimarlık örneği sayısı	Ort. kat sayısı	Ort. yapı yoğ.
0-10.000	Antalya	Akseki	Cevizli KSA	37	2.00	0.68
	Nevşehir	Merkez	Kaymaklı KSA	10	2.00	0.45
	Bilecik	Pazaryeri	Pazaryeri KSA	26	2.00	0.86
	Çanakkale	Gökçeada	Gökçeada KSA	51	2.00	1.15
10.000-100.000	Samsun	Alaçam	Alaçam KSA	56	2.00	0.70
	Düzce	Akçakoca	Akçakoca KSA	41	2.00	0.62
	Afyonk.	Bolvadin	Bolvadin KSA	71	2.00	1.71
	Bitlis	Gazibey	Gazibey KSA	135	2.00	1.23
100.000-300.000	Bursa	Mudanya	Mudanya KSA	134	2.00	1.44
	Giresun	Merkez	Zeytinlik KSA	105	2.00	0.92
	Tokat	Merkez	Tokat KSA	235	2.00	1.16
	Karaman	Merkez	Karaman KSA	26	2.00	0.74
300.000-1.000.000	Aksaray	Merkez	Aksaray KSA	12	2.00	0.58
	Erzurum	Yakutiye	Yakutiye KSA	48	2.00	1.33
	Samsun	İlkadım	İlkadım KSA	39	2.00	1.03
1.000.000 ve üzeri	Hatay	Antakya	Antakya KSA	103	2.00	0.74
	Konya	Karatay	Mevlâna KSA	42	2.00	0.74
	Gaziantep	Şahinbey	Kale ve Çevresi KSA	253	2.00	0.88
	İstanbul	Üsküdar	R. M. Paşa Kül. KSA	41	2.24	1.60
	İzmir	Buca	Buca KSA	85	2.00	0.74

Örneklem seçim sürecinde, İstatistiksel Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) ikinci temel ölçüt olarak kullanılmıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği uyum çalışmaları çerçevesinde, bölgelerin ekonomik, sosyal ve coğrafi benzerliklerine göre oluşturulan bu sınıflandırma (İBBS Hakkında Karar, 2002), çalışmada farklı coğrafi bölgelerdeki kentsel sit alanlarının karşılaştırmalı olarak analizine imkân sağlamıştır. Bu sayede, Şekil 1'de coğrafi konumları gösterilen ve Tablo 2'de temel bilgileri sunulan kentsel sit alanları ve bunların çevreleri, bu araştırmanın inceleme alanları olarak belirlenmiştir.

4.2.1. Kentsel Sit Alanlarının Ortalama Kat Sayısı ve Yapı Yoğunluğu Değerlerinin Analizi

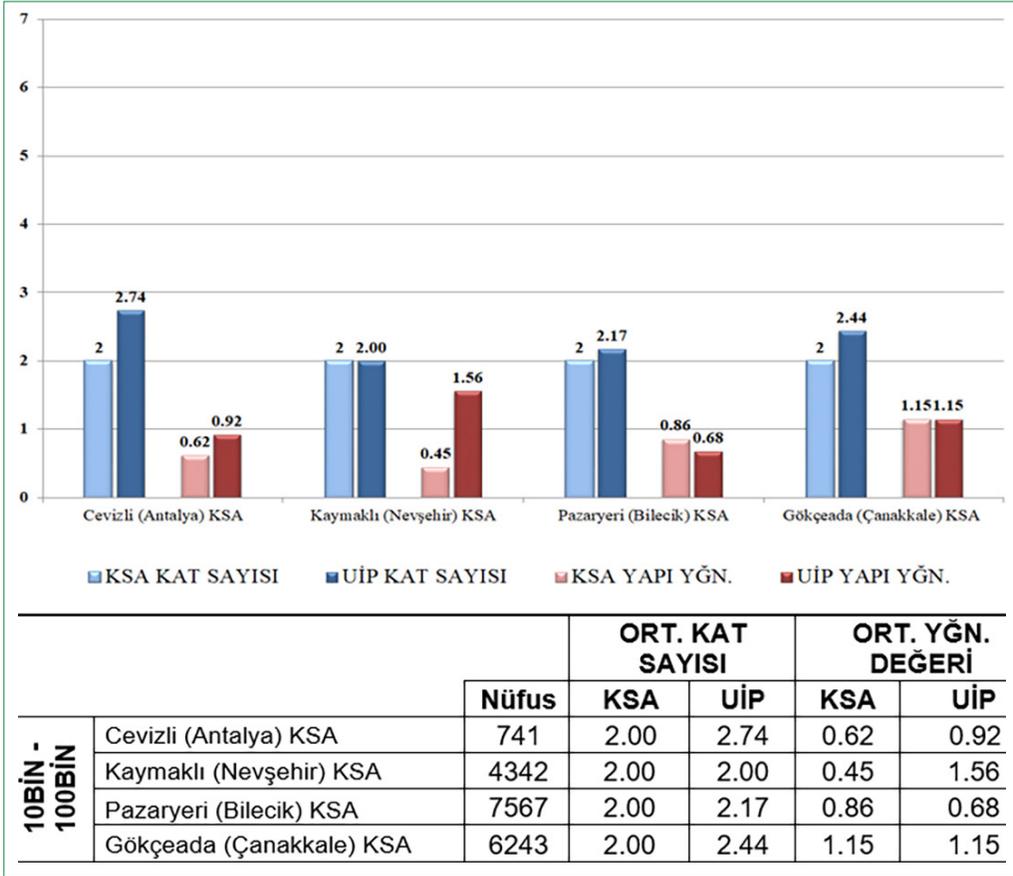
Kentsel sit alanlarının içerisinde ortalama kat sayısı ve yapı yoğunluğunu saptamak amacıyla, örneklemde yer alan sit alanlarına ait koruma amaçlı imar planları, halihazır veriler ve kadastr bilgileri incelenmiştir. Ancak, koruma amaçlı imar planı kararlarının veya mevcut yapılaşma değerlerinin tarihi doku özelliklerini her zaman tam olarak yansıtmayabileceği gerçeği göz önünde bulundurularak, analizler yalnızca kentsel sit alanları içerisindeki tescilli sivil mimarlık örnekleri üzerinden yapılmıştır. Bu yapıların kat adedi ve yapı yoğunluğu değerleri

tek tek hesaplanmış ve her bir kentsel sit alanının ortalama kat sayısı ve yapı yoğunluğu, bu tescilli yapıların ilgili değerlerinin aritmetik ortalaması alınarak hesaplanmıştır.

Elde edilen analiz sonuçları, İstanbul'daki Rumi Mehmet Paşa Külliyesi haricinde, incelenen tüm kentsel sit alanlarındaki tescilli sivil mimarlık örneklerinin ortalama kat sayısının 2 olduğu ve ortalama yapı yoğunluğu değerlerinin ise 0.45 ile 1.70 arasında değişkenlik gösterdiği şeklinde özetlenebilir (Tablo 3).

4.2.2. Kentsel Sit Alanlarının Çevresinde Üretilen Plan Kararlarında Ortalama Kat Sayısı Ve Yapı Yoğunluğu Değerlerinin Analizi

Kentsel sit alanlarının çevresindeki imar planı kararlarını analiz etmek amacıyla, her bir sit alanının sınırına komşu olan en az iki veya üç yapı adası incelenmiştir. Bu incelemelerde, kentsel sit alanlarında uygulanan yöntem benzer şekilde, imar planlarında belirlenen ortalama kat sayısı ve yapı yoğunluğu (emsal) değerleri temel değerlendirme kriterleri olarak kabul edilmiştir. Kamu kullanımına ayrılmış alanlar bu değerlendirmenin dışında tutulmuş, yalnızca özel mülkiyete konu taşınmazlara yönelik imar planı kararları dikkate alınmıştır.

Şekil 2. Nüfusu 10.000'e kadar olan yerleşmelerde bulunan KSA içerisindeki SMÖ yapılar ile çevresine ilişkin üretilen UİP kararlarının karşılaştırılması.

KSA: Kentsel sit alanı; SMÖ: Sivil mimarlık örneği.

Analiz sürecinde, imar planlarında yapı yoğunluğu kararı açıkça belirtilen imar adaları için ada bazında ortalama değerler hesaplanmıştır. Yoğunluk kararının belirtilmediği ve özellikle bitişik yapı düzeninin öngörülmediği imar adalarında ise, her bir parselin ön ve arka bahçe mesafeleri dikkate alınarak yoğunluk hesaplamaları ayrı ayrı yapılmış ve bu değerlerin aritmetik ortalaması ilgili imar adasının yapı yoğunluğu olarak belirlenmiştir. Bu analizler sonucunda elde edilen bulgular, daha önce tanımlanan farklı nüfus büyüklüğü aralıklarına göre gruplandırılarak, ayrı başlıklar altında sunulmuştur. Bu sunum, nüfus değişkeninin kentsel sit alanları ve çevrelerindeki plan kararları arasındaki ilişki üzerindeki potansiyel etkilerini daha net bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

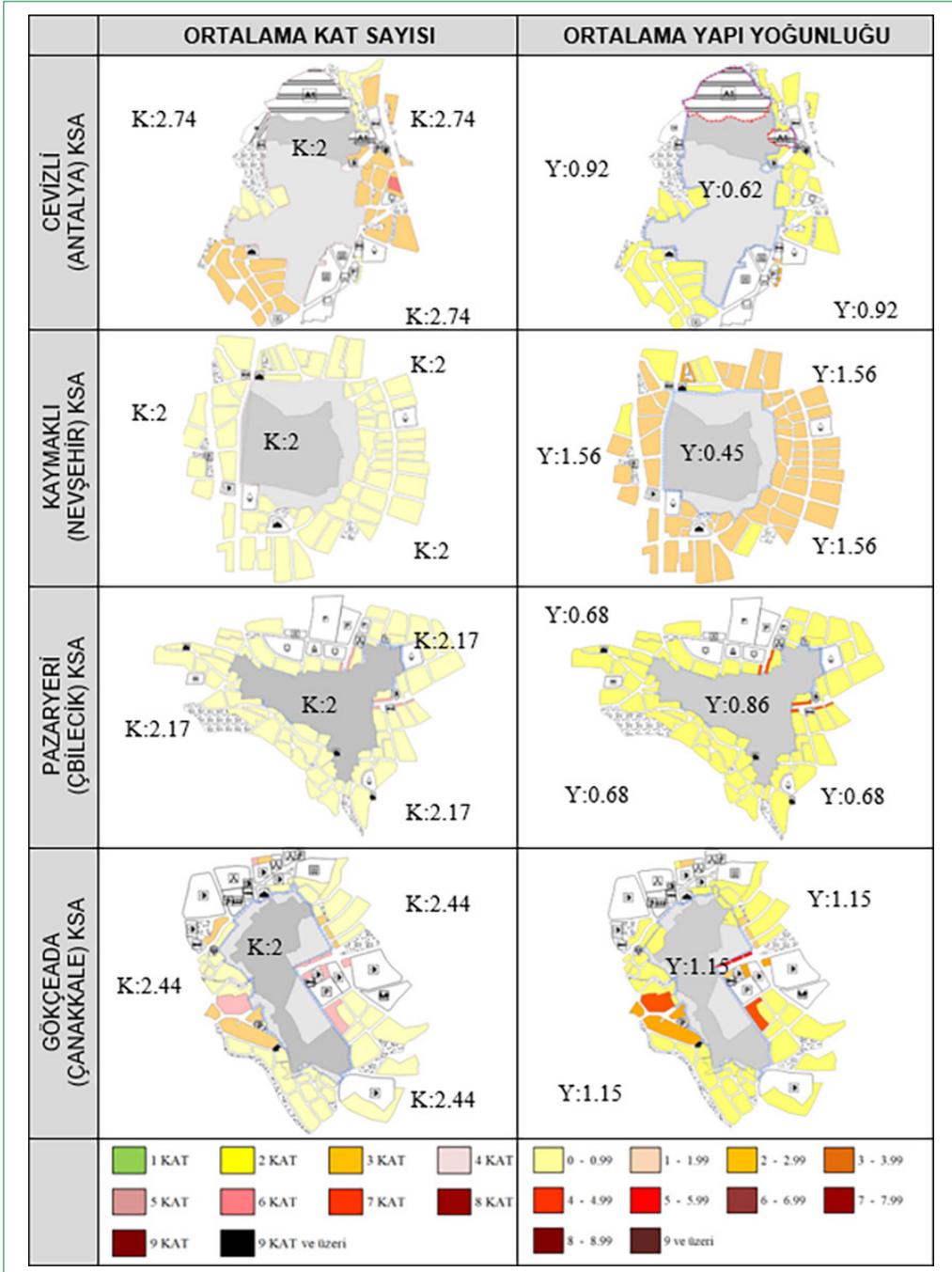
4.2.2.1. Kırsal yerleşmeler (nüfus <10.000)

Nüfusu 10.000 kişiye kadar olan yerleşimlerde bulunan Cevizli (Antalya), Kaymaklı (Nevşehir), Pazaryeri (Bilecik) ve Gökçeada (Çanakkale) kentsel sit alanları, kırsal yerleşimler içindeki örneklem grubu olarak belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, Cevizli (Antalya) kentsel sit alanındaki mevcut yapıların ortalama kat sayısı 2 iken, çevresindeki imar planlarında öngörülen ortalama kat sayısı 2.70 olarak tespit edilmiştir. Yerleşim

biriminin nüfusu yalnızca 741 kişi olmasına rağmen, çevrede 3 katlı yapılaşma önerilen yapı adalarının fazlalığı ve hatta 5 katlı yapılaşma kararının bulunması dikkat çekicidir. Sit alanı içindeki ortalama yapı yoğunluğu 0.60 iken, çevresinde bu değerin 0.90 olarak belirlenmesi, toplam yapılaşma hakları açısından dengesiz bir ilişki olduğunu ve tarihi alanın çevresindeki imar planında kat sayısı ve yapı yoğunluğu kararları bakımından koruma hassasiyetinin yetersiz kaldığını düşündürmektedir (Şekil 2, 3).

İncelenen bir diğer örnek olan Kaymaklı kentsel sit alanının çevresindeki imar planı kararlarında tüm yapıların tarihi alanın niteliklerine uygun olarak iki katlı önerilmesi olumlu bir göstergedir. Ancak, ortalama yapı yoğunluğu değerinin kentsel sit alanına kıyasla yaklaşık üç kat daha yüksek olması, planların yapı yoğunluğu kararlarında tarihi dokunun yeterince gözetilmediğini işaret etmektedir (Şekil 2, 3).

Pazaryeri ve Gökçeada kentsel sit alanlarının çevrelerine ait imar planı kararları incelendiğinde, kat sayısı açısından tarihi dokunun genel özelliklerinin dikkate alındığı görülmektedir. Her iki örnekte de yapı yoğunluğu kararının tarihi dokudan daha düşük veya ona eşdeğer olması dikkat çekicidir (Şekil 2, 3).

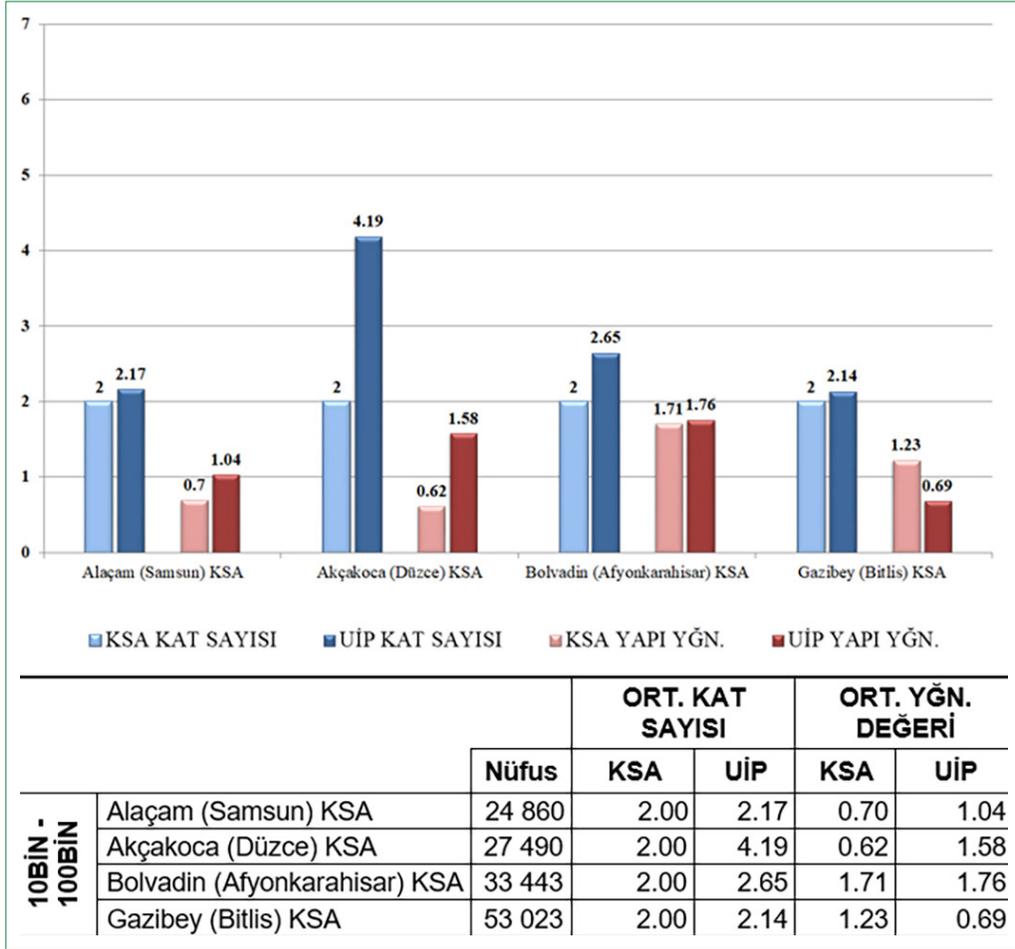
Şekil 3. Nüfusu 10.000'e kadar olan yerleşmelerde bulunan KSA ile çevresinde UİP ile üretilen plan kararlarında kat sayısı ve yoğunluk değerleri.

KSA: Kentsel sit alanı; UİP: Uygulama imar planı.

Genel olarak, nüfusu 10.000'in altında olan kırsal nitelikli yerleşimlerde gerçekleştirilen analizler, uygulama imar planlarının genellikle kentsel sit alanlarının mevcut kat sayısı ve yapı yoğunluğu değerlerine yakın kararlar içerdiğini ortaya koymuştur. Kaymaklı'daki yapı yoğunluğu istisnası dışında, imar planlarının tarihi dokuların korunmasına yönelik bir duyarlılık sergilediği gözlemlenmiştir.

4.2.2.2. Küçük ölçekli kentler (10.000 < nüfus < 100.000)

Nüfusu 10.000 ile 100.000 arasında değişen yerleşmelerde bulunan Alaçam (Samsun), Akçakoca (Düzce), Bolvadin (Afyonkarahisar) ve Gazibey (Bitlis) kentsel sit alanları incelendiğinde, Akçakoca (Düzce) dışında kalan örneklerde, kentsel sit alanı çevresine yönelik geliştirilen plan kararlarında kat sayısı açısından tarihi dokuya karşı bir hassasiyet gözlemlenmektedir. Kent-

Şekil 4. Nüfusu 10.000 ile 100.000 arasındaki yerleşmelerde bulunan KSA içerisindeki SMÖ yapılar ile çevresine ilişkin üretilen UİP kararlarının karşılaştırılması.

KSA: Kentsel sit alanı; UİP: Uygulama imar planı; SMÖ: Sivil mimarlık örneği.

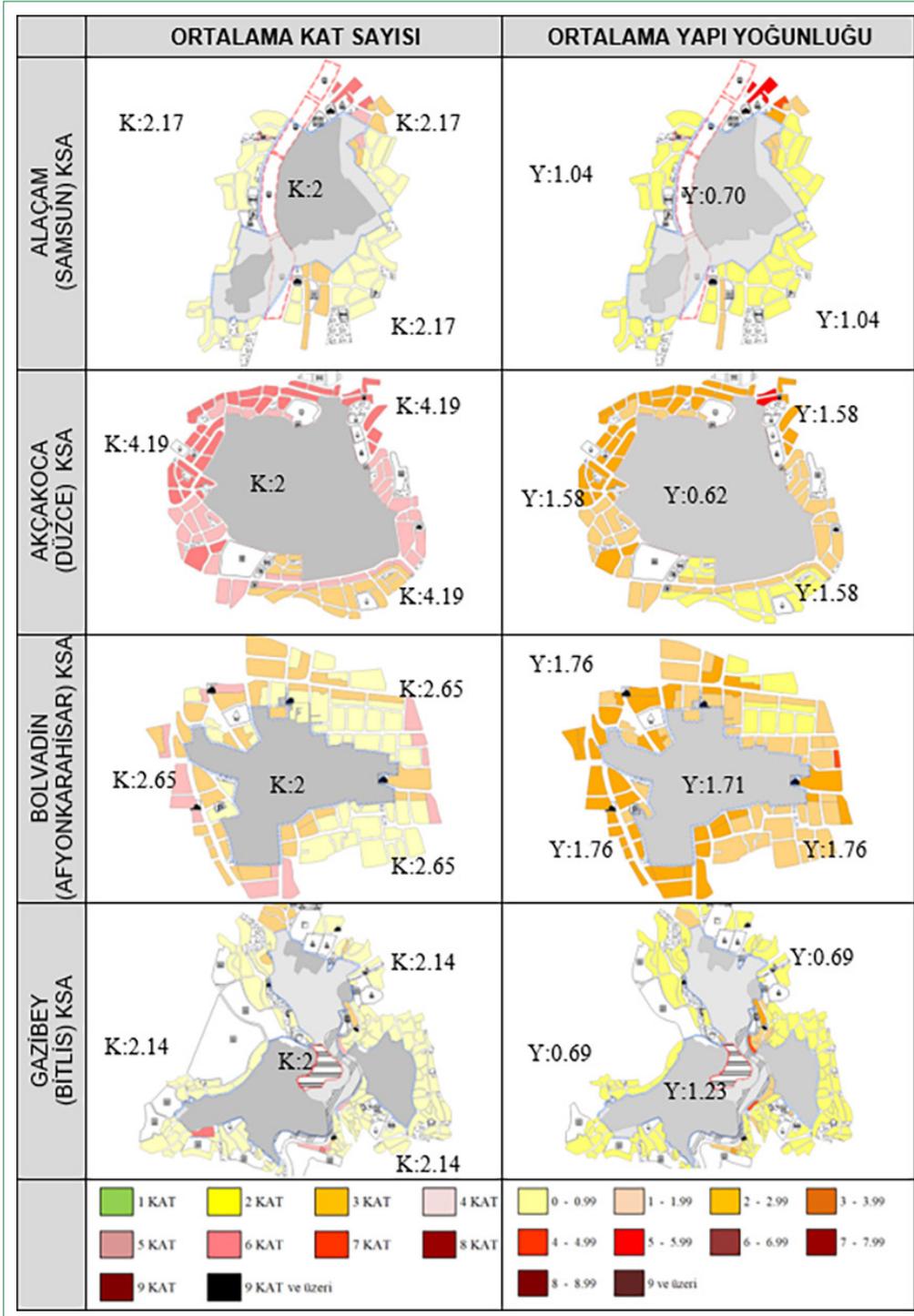
sel sit alanlarındaki ortalama kat sayısı 2 iken, çevrede öngörülen 2 ve 3 katlı yapılaşmaların tarihi alanların genel görünümünü olumsuz etkilemeyeceği söylenebilir. Akçakoca (Düzce) kentsel sit alanı çevresi için belirlenen 4.20 ortalama kat sayısı, tarihi dokunun yüksek yapılarla kuşatılması sonucunu doğurmaktadır. Bu örnekte kat sayısı bağlamında ortaya çıkan bu durum, yapı yoğunluğu açısından da benzerlik göstermektedir; bu yoğunluk, tarihi alanlara oranla yaklaşık üç kat daha fazladır (Şekil 4, 5).

Bolvadin (Afyonkarahisar) kentsel sit alanı çevresinde belirlenen yapı yoğunluğu değerleri, Akçakoca (Düzce) örneğindeki gibi dikkat çekicidir. Ancak tarihi dokunun kendisinin de yüksek bir yapı yoğunluğuna sahip olması nedeniyle, önerilen yüksek yoğunluklar mevcut yoğunlukla tutarlı bir planlama yaklaşımını yansıtmaktadır. Diğer taraftan, Gazibey (Bitlis) imar planında öngörülen yapı yoğunluğu, tarihi dokuya ait mevcut değerlerin altında seyretmektedir. Bu durum, Gazibey (Bitlis) imar planlarında tarihi dokunun özgün niteliklerine karşı zengin bir yaklaşımın benimsendiğini işaret etmektedir (Şekil 4, 5).

Elde edilen genel bulgular, küçük ölçekli kentlerde, Akçakoca (Düzce) örneği hariç tutulduğunda, tarihi dokuların çevresinde üretilen plan kararlarının ortalama kat sayısı ve yapı yoğunluğu açısından tarihi alanlarla büyük ölçüde uyumlu olduğunu göstermektedir. Kırsal yerleşmelerdeki örneklerde olduğu gibi, küçük ölçekli kentlerde de tarihi alanlardan daha düşük yapı yoğunluğu öneren plan kararlarının varlığı, tarihi dokuya verilen önemi ve koruma hassasiyetini teyit etmektedir. Bununla birlikte Alaçam (Samsun) ve Gazibey (Bitlis) imar planları incelendiğinde, tarihi alanın morfolojisinden kaynaklanan organik doku ile çevresinde benzer karakteristikler gösteren alanların korunduğu plan kararlarında, kat sayısı değerlerinin tarihi doku ile paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Buna karşın Akçakoca (Düzce) örneğinde olduğu gibi, bölgenin yeniden ele alınarak yeni bir dokunun üretildiği plan kararlarında ise kat sayısının belirgin bir şekilde arttığı söylenebilir.

4.2.2.3. Orta ölçekli kentler (100.000 < nüfus < 300.000)

Nüfusları 100.000 ile 300.000 arasında değişen orta ölçekli kentlerde yer alan Mudanya (Bursa), Zeytinlik (Giresun), To-

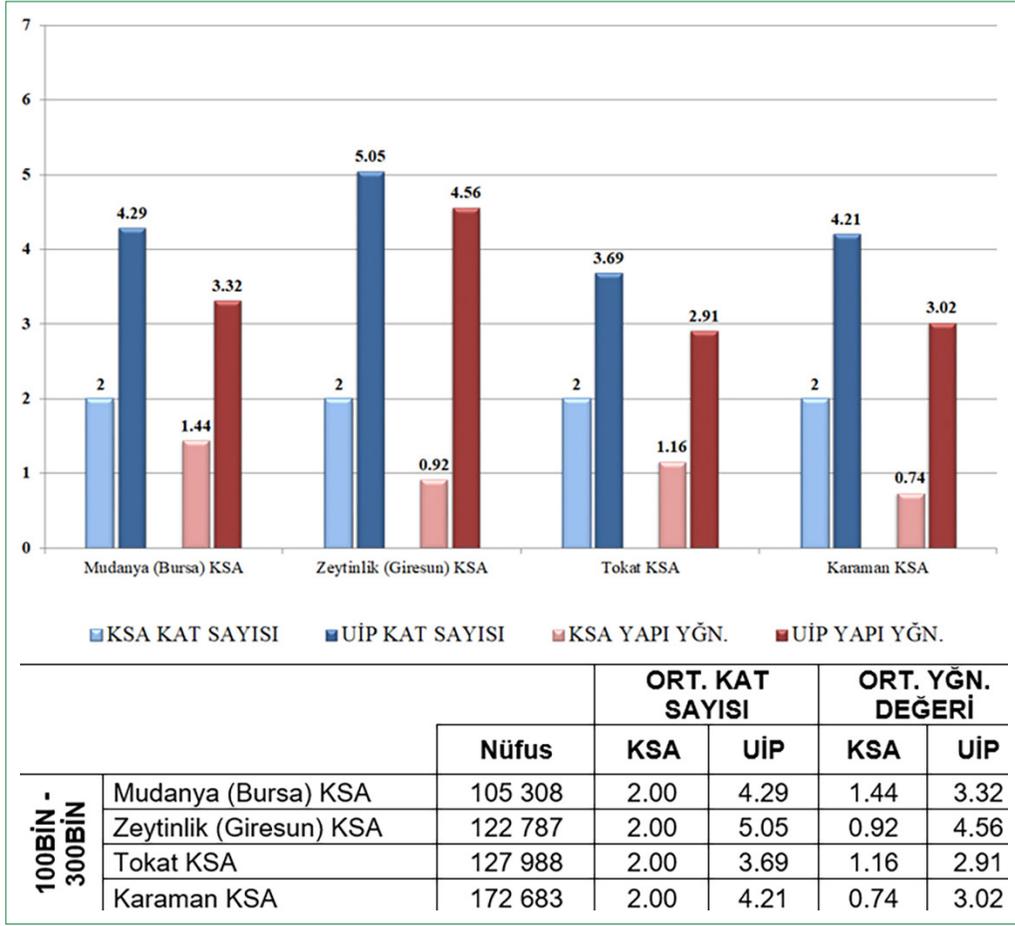

Şekil 5. Nüfusu 10.000 ile 100.000 arasındaki yerleşmelerde KSA ile çevresinde UİP ile üretilen plan kararlarında kat sayısı ve yapı yoğunluk değerleri.

KSA: Kentsel sit alanı; UİP: Uygulama imar planı.

kat ve Karaman örnekleri incelendiğinde, tarihi alanların yakın çevresi için plan kararlarının hem kat sayısı hem de yapı yoğunluğu açısından tarihi alanlara karşı yeterli özeni göstermediği anlaşılmaktadır (Şekil 6, 7).

Mudanya (Bursa) kentsel sit alanının etrafındaki uygulama imar planında 4 ve 5 katlı yapıların yaygınlığı, ortalama kat sayısının 4.30 gibi yüksek bir değere ulaşmasına neden olmaktadır. Kentsel sit alanı içinde 1.50 olan yapı yoğunluğu değerinin uy-

Şekil 6. Nüfusu 100.000 ile 300.000 arasındaki yerleşmelerde bulunan KSA içerisindeki SMÖ yapılar ile çevresine ilişkin üretilen UİP kararlarının karşılaştırılması.

KSA: Kentsel sit alanı; UİP: Uygulama imar planı; SMÖ: Sivil mimarlık örneği.

gulama imar planında 3 ile 5 arasında değişmesi, plan kararlarının kentsel sit alanlarına kıyasla daha yoğun bir yapılaşmayı teşvik ettiğini ve dolayısıyla tarihi alanlara karşı koruma hassasiyetinin zayıf olduğunu göstermektedir (Şekil 6, 7).

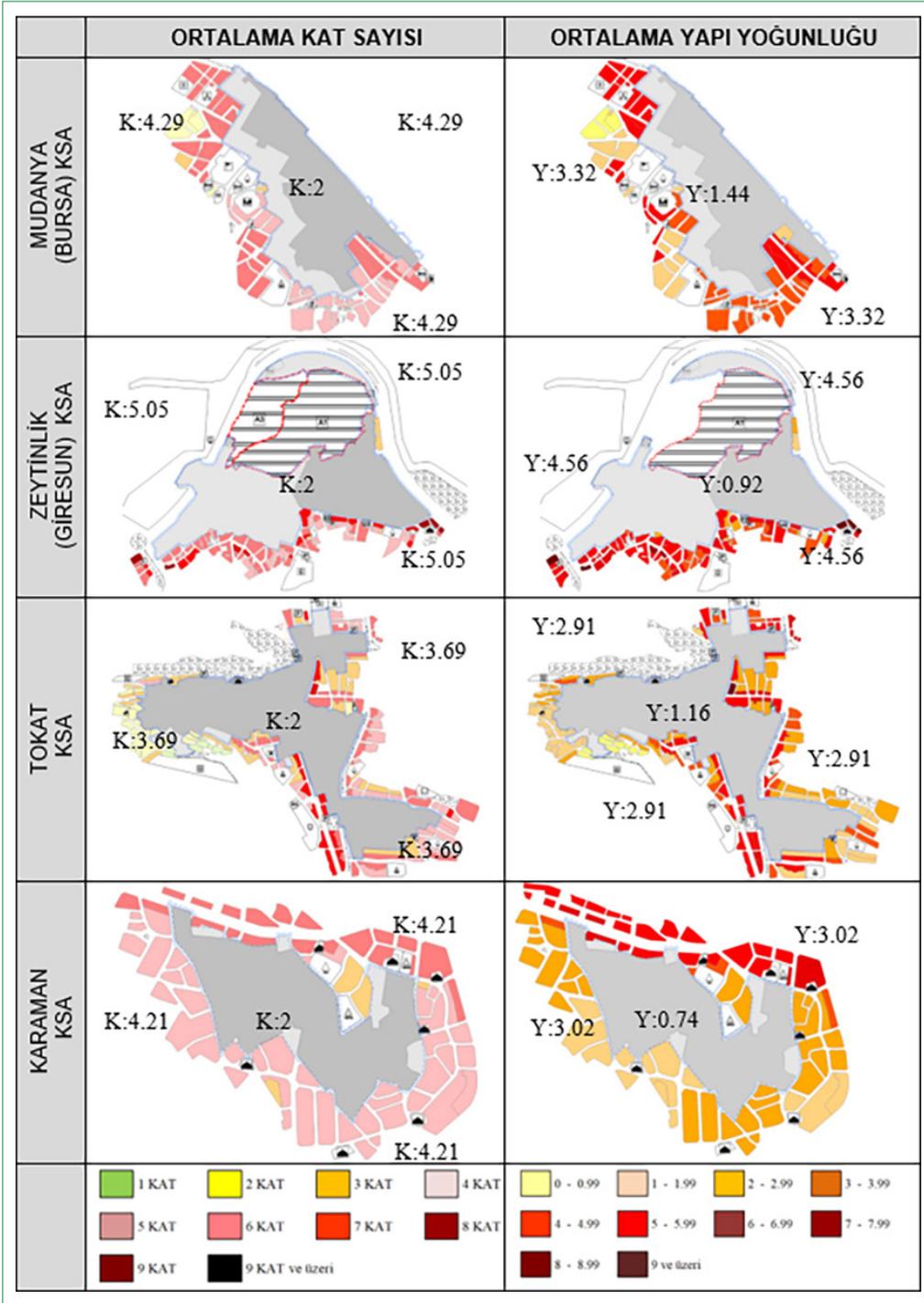
Tokat ve Karaman örneklerinde ise kentsel sit alanları ile çevrelerindeki ilişki, ortalama kat sayısı bakımından Mudanya (Bursa) örneğine benzer bir özellik sergilemektedir. Bu iki kentteki kentsel sit alanlarının çevresinde, tarihi alanlara kıyasla üç ila dört kat daha fazla yapı yoğunluğu söz konusudur (Şekil 6, 7).

Zeytinlik (Giresun) örneği, incelenen orta ölçekli kentler arasında ortalama kat sayısı ve yapı yoğunluğu değerleri açısından en yüksek seviyeyi temsil etmektedir. Tarihi alanların çevresinde, daha önceki örneklerde rastlanmayan 7 ve 8 katlı yapı önerileri, ortalama kat sayısının 5'e ulaşmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Kat sayısı verilerinde olduğu gibi, ortalama yoğunluk kararları açısından da tarihi alanlar ve çevresi arasında belirgin farklılıklar göze çarpmaktadır. Kentsel sit alanı içinde 0.90 olan yapı yoğunluğu, çevresinde yaklaşık beş kat daha fazladır. Bu tespit, uygulama imar planlarında tarihi alanların

yapısal özelliklerinin ve korunma gereksinimlerinin yeterince dikkate alınmadığını açıkça ortaya koymaktadır (Şekil 6, 7).

Yapılan genel analizler, orta ölçekli kentlerdeki tarihi alanların çevresinde hazırlanan imar planlarında, kentsel sit alanlarına karşı yeterli hassasiyetin gösterilmediğini ve imar planı kararları aracılığıyla yüksek kat sayısı ve yapı yoğunluğu değerlerine sahip yapılaşmaların teşvik edildiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu bulgular, çalışma kapsamında önerilecek planlama stratejilerinde, orta ölçekli kentlerde kentsel gelişim alanları ile kültürel mirasın korunması arasındaki hassas dengeyi sağlayacak daha etkili ve duyarlı planlama yaklaşımlarının geliştirilmesinin zorunluluğuna işaret etmektedir. Ayrıca, önerilecek politika önerilerinde, bugüne kadar alınmış hatalı imar planı kararlarının olumsuz etkilerini azaltacak ve mevcut yapılaşmış çevrenin koruma prensipleri çerçevesinde yeniden düzenlenmesini sağlayacak çözümlerinin sunulması büyük önem taşımaktadır.

4.2.2.4. Büyük ölçekli kentler (300.000 <nüfus <1.000.000)
Türkiye'de nüfusu 300.000 ile 1.000.000 arasında değişen büyük

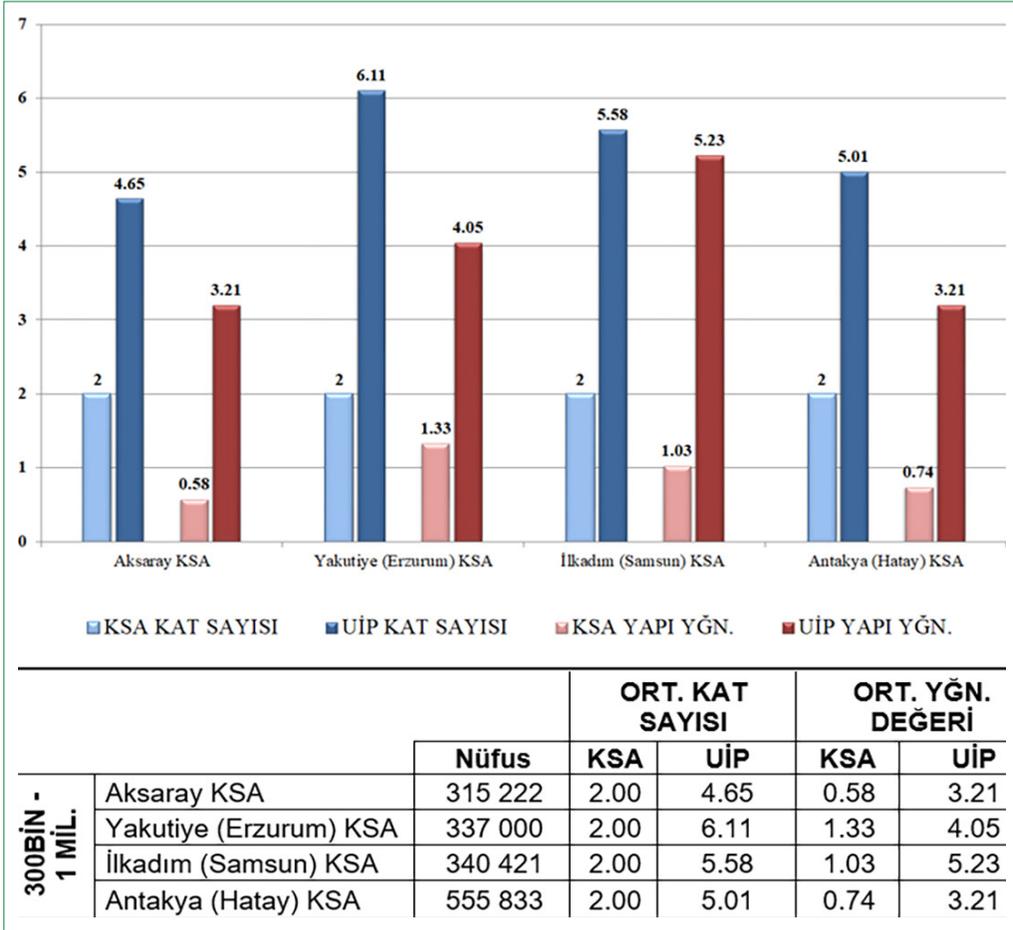
Şekil 7. Nüfusu 100.000 ile 300.000 arasındaki yerleşmelerde KSA ile çevresinde UİP ile üretilen plan kararlarında kat sayısı ve yapı yoğunluk değerleri.

KSA: Kentsel sit alanı; UİP: Uygulama imar planı.

ölçekli kentler arasından seçilen Aksaray kentsel sit alanının çevresine yönelik geliştirilen plan kararlarında ağırlıklı olarak 4 ve 5 katlı yapılaşma öngörülmektedir. Tarihi alanın yakın çevresinde, bu alanın mevcut yapı yoğunluğunun altı katına kadar daha yüksek yoğunluklu yapılaşma öneren imar planı kararlarının bulun-

ması, Aksaray imar planlarının çevresindeki tarihi dokuya yeterli özeni göstermediğini açıkça ortaya koymaktadır (Şekil 8, 9).

Yakutiye (Erzurum) ve İlkadım (Samsun) kentsel sit alanlarının çevrelerindeki imar planları da tarihi dokunun korun-

Şekil 8. Nüfusu 300.000 ile 1.000.000 arasındaki yerleşmelerde bulunan KSA içerisindeki SMÖ yapılar ile çevresine ilişkin üretilen UİP kararlarının karşılaştırılması.

KSA: Kentsel sit alanı; UİP: Uygulama imar planı; SMÖ: Sivil mimarlık örneği.

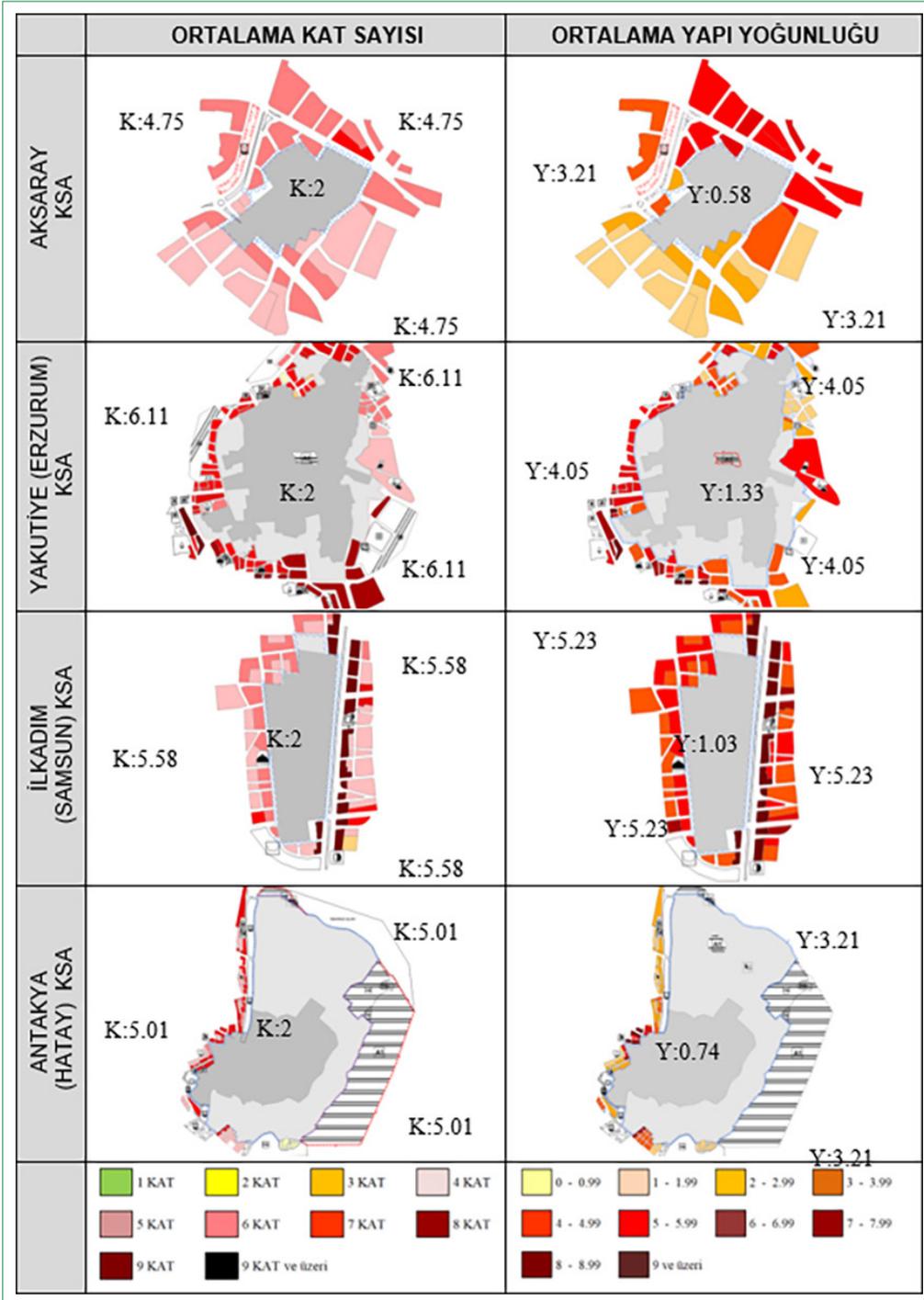
masına yönelik hassasiyetten uzak planlama yaklaşımlarını yansıtmaktadır. Parsellerde belirlenen yüksek yapı yoğunluğu ile birlikte Yakutiye'de 7 ve 8, İlkadım'da ise 9 katlı yapıların önerilmesi; Yakutiye'de tarihi alanın üç katı, İlkadım'da ise beş katından fazla yapı yoğunluğu kararlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu bulgular, söz konusu plan kararlarının tarihi dokuyu göz ardı eden bir anlayışa sahip olduğunu teyit etmektedir. Ayrıca, tarihi alanların hemen bitişiğinde parselin tüm zeminini kullanmaya olanak tanıyan bitişik yapı nizamı uygulaması, mevcut sorunu daha da derinleştiren bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil 8, 9).

Antakya (Hatay) kentsel sit alanı çevresinde önerilen 4, 6 ve 7 katlı yapılaşmalar, bu bölgelerde tarihi alanın ortalama yapı yüksekliğinin iki buçuk katına varan bir artışa sebep olmuştur. Uygulama imar planı ile öngörülen ortalama yapı yoğunluğu değeri ise tarihi alanın yaklaşık dört katıdır. Yakutiye (Erzurum) ve İlkadım (Samsun) kentsel sit alanları ile kıyaslandığında, Antakya'da tarihi dokuya karşı belirli bir düzeyde duyarlılık olduğu düşünülse de genel olarak küçük ve orta ölçekli kentlerdeki örneklere göre bu hassasiyetin oldukça yetersiz olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 8, 9).

Aksaray imar planları, bu nüfus aralığındaki kentler arasında incelenen örnekler içerisinde, ortalama kat sayısı açısından tarihi alanlara karşı en fazla özeni gösteren planlar olmasına rağmen, yine de tarihi alanın ortalama kat yüksekliğinin iki katı kadar bir yapılaşma önermektedir. Yakutiye (Erzurum), İlkadım (Samsun) ve Antakya (Hatay) örneklerinde ise tarihi alana karşı gösterilmesi gereken hassasiyet belirgin şekilde düşüktür ve bu durum plan kararlarına yansımaktadır. Elde edilen genel bulgular, tıpkı orta ölçekli kentlerde olduğu gibi, bu nüfus aralığındaki kentlerde de imar planlarının tarihi dokuya duyarlı bir şekilde hazırlanmasının tek başına yeterli olmayacağını, aynı zamanda mevcut yapılaşmış çevrenin de tarihi dokuya uygun hale getirilmesine yönelik kapsamlı politika ve stratejilere ihtiyaç duyulduğunu açıkça göstermektedir.

4.2.2.5. Metropol kentler (nüfus > 1.000.000)

Nüfusu 1.000.000'un üzerindeki metropol kentlerde incelenen Mevlâna (Konya) kentsel sit alanının çevresinde, dikkat çekici bir şekilde 15 katlı yapılaşma öneren bir yapı adası bulunmaktadır. Kentsel sit alanı çevresindeki genel kat sayısı önerisi 3 ila

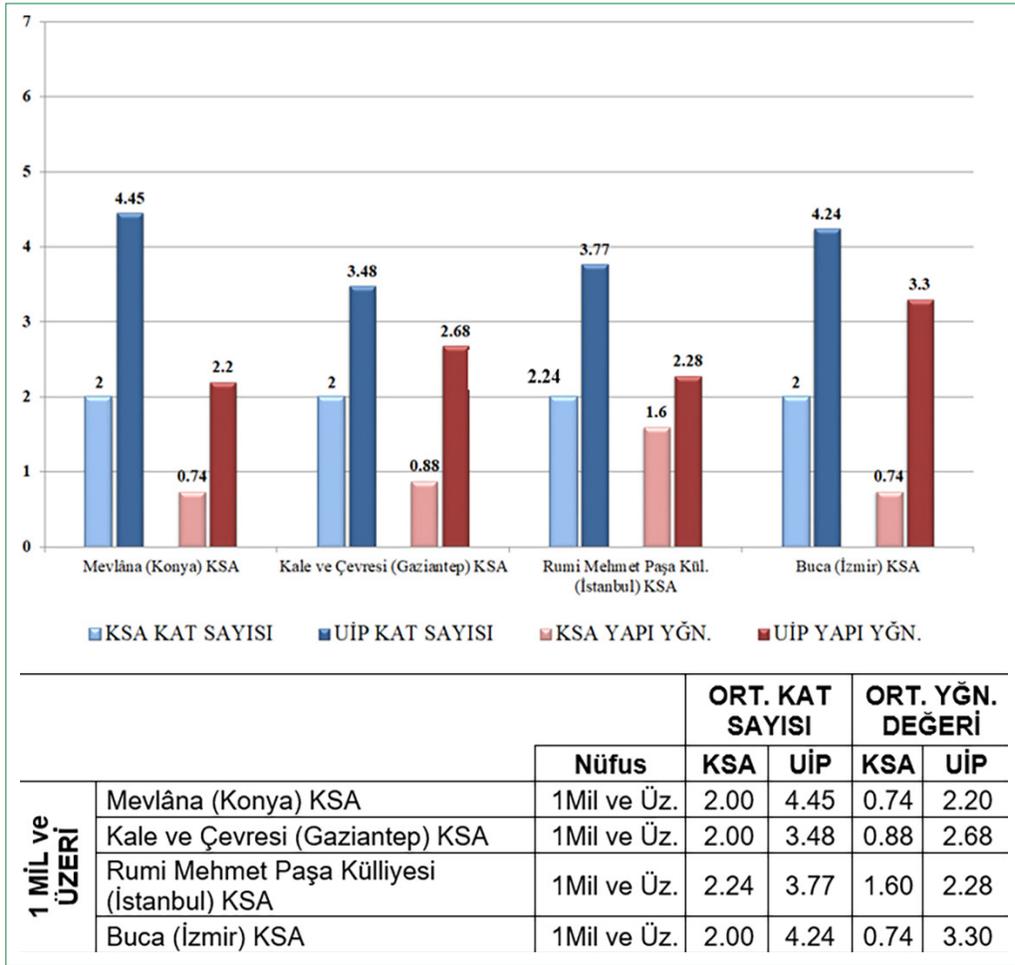
Şekil 9. Nüfusu 300.000 ile 1.000.000 arasındaki yerleşmelerde KSA ile çevresinde UİP ile üretilen plan kararlarında kat sayısı ve yapı yoğunluk değerleri.

KSA: Kentsel sit alanı; UİP: Uygulama imar planı.

6 arasında değişmekte olup, bu durum tarihi alanın ortalama kat sayısının yaklaşık iki buçuk katı bir ortalama kat sayısına işaret etmektedir. Uygulama imar planı ile belirlenen ortalama yapı yoğunluğu ise tarihi alanın üç katı seviyesindedir. Özellikle doğu sınırında yapılaşmayı yüksek katlılığa yönlendiren plan

kararları, bu sınırdaki tarihi dokuya karşı beklenen hassasiyetin yetersiz olduğunu açıkça göstermektedir (Şekil 10, 11).

Kale ve çevresi (Gaziantep), Rumi Mehmet Paşa Külliyesi (İstanbul) ve Buca (İzmir) imar planı kararlarının tarihi alanlarla

Şekil 10. Nüfusu 1.000.000 üzerindeki yerleşmelerde bulunan KSA içerisindeki SMÖ yapılar ile çevresine ilişkin üretilen UİP kararlarının karşılaştırılması.

KSA: Kentsel sit alanı; UİP: Uygulama imar planı; SMÖ: Sivil mimarlık örneği.

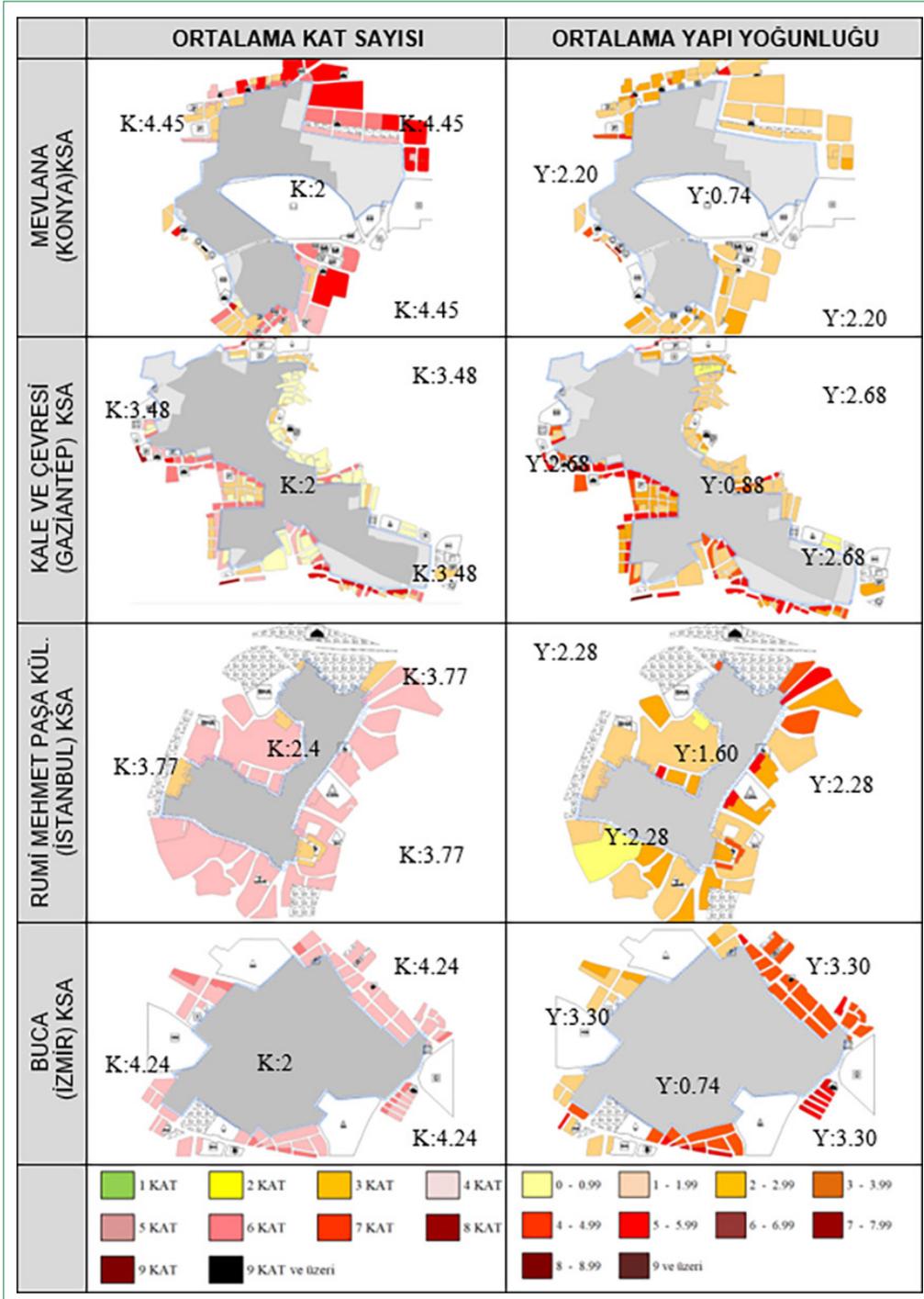
olan ilişkisi, kat sayısı değerleri açısından benzer bir tablo çizmektedir. Uygulama imar planlarında çoğunlukla 4 ve 5 katlı yapılaşma kararları öngörülmektedir. Bu alanlar için belirlenen ortalama yapı yoğunluğu değerleri incelendiğinde ise Mevlâna (Konya) ile Kale ve çevresinde (Gaziantep) tarihi alanların üç katı, Buca'da (İzmir) ise dört katı yoğunluk değerleri ile karşılaşılmaktadır. Buna karşın, tarihi alanlara yönelik daha duyarlı bir yaklaşım sergilendiği söylenebilecek Rumi Mehmet Paşa Külliyesi (İstanbul) örneğinde, ortalama yapı yoğunluğunun tarihi alan ile benzer düzeyde olması dik-kat çekicidir (Şekil 10, 11).

Elde edilen genel bulgular ışığında, nüfusu 1.000.000'un üzerindeki metropol kentlerde hazırlanan uygulama imar planlarında, ortalama kat sayısı bakımından tarihi alanlara karşı yeterli hassasiyetin gösterilmediği anlaşılmaktadır. İncelenen tüm örnek alanlarda, uygulama imar planları ile önerilen ortalama kat sayısı, tarihi alanların mevcut ortalama kat sayısının asgari iki katı kadardır. Ortalama yapı yoğunluğu açısın-

dan ise Rumi Mehmet Paşa (İstanbul) örneği dışında kalan metropol kentlerdeki plan kararları, tarihi alanların üç veya dört katı yoğunluk değerlerini içermektedir.

4.2.3. Genel Değerlendirmeler

Yukarıda farklı kentsel nüfus aralıklarına göre yapılan detaylı değerlendirmelerin özeti niteliğindeki karşılaştırmalı bilgiler Şekil 12 ve Şekil 13'te görsel olarak sunulmuştur. Şekil 12'deki verilere göre, kat sayıları bağlamında kırsal yerleşmeler ve küçük ölçekli kentlerdeki uygulama imar planları genel olarak tarihi alanlara karşı fiziki yapılaşma kararları bakımından bir duyarlılık sergilerken, Akçakoca (Düzce) bu genel eğilimin dışında kalmaktadır. Orta ölçekli kentlerde, tarihi alanların ortalama kat sayısının yaklaşık iki katı kadar kat sayısı önerilmekte; büyük ölçekli kentlerde ise bu oran üç katına kadar yükselmektedir. Metropol kentlerde ise orta ve büyük ölçekli kentlere kıyasla tarihi alanlara karşı daha fazla hassasiyet gösteren planlama yaklaşımlarının be-

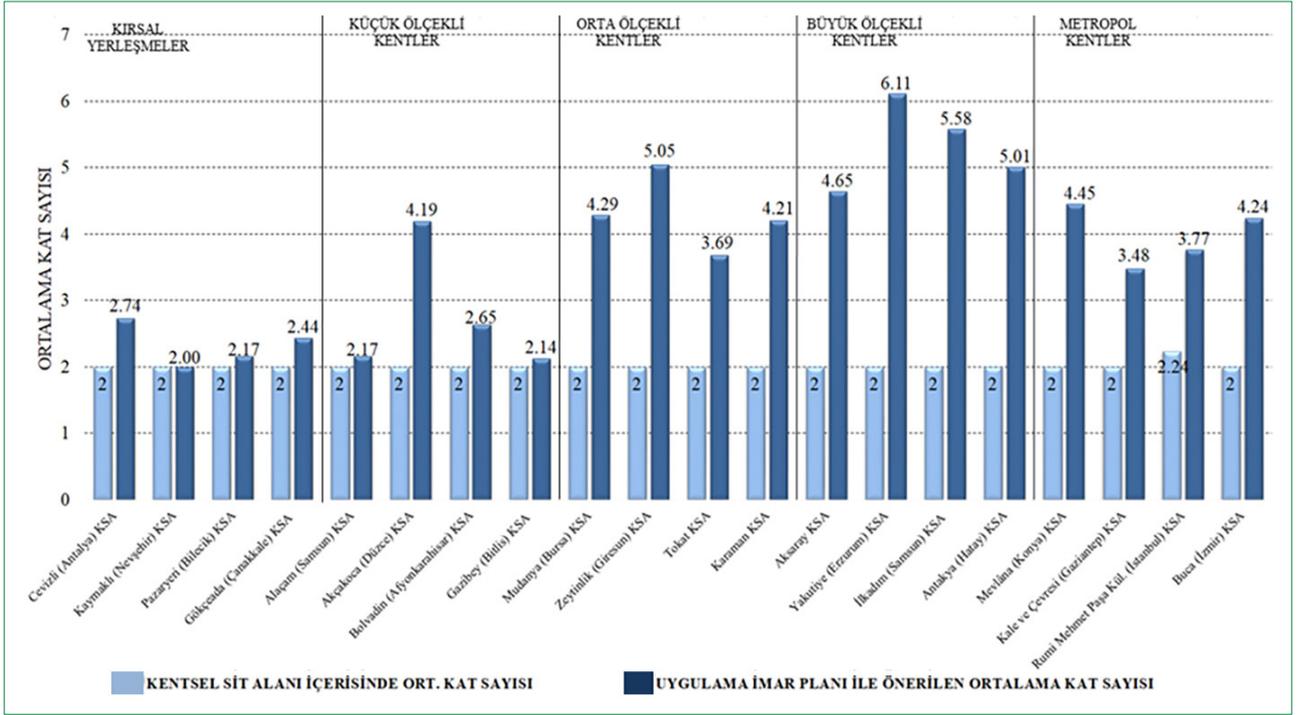

Şekil 11. Nüfusu 1.000.000 üzerindeki yerleşmelerde KSA ile çevresinde ÜİP ile üretilen plan kararlarında kat sayısı ve yapı yoğunluk değerleri.

KSA: Kentsel sit alanı; ÜİP: Uygulama imar planı.

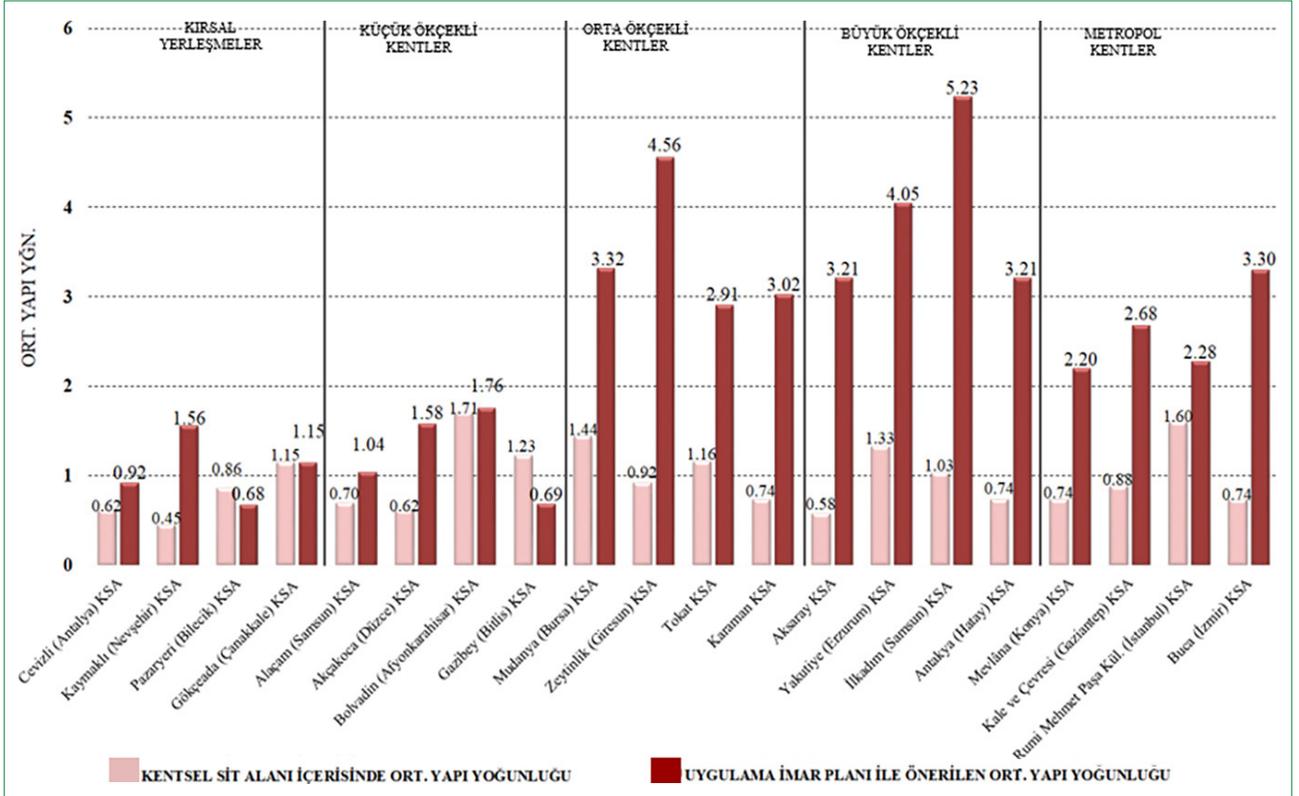
nimsendiği söylenebilir. Genel olarak, elde edilen bulgular, kentsel sit alanının içinde bulunduğu yerleşimin nüfusu arttıkça, uygulama imar planlarında belirlenen kat sayısı değerleri açısından tarihi alanların korunmasına yönelik hassasiyetin azaldığını açıkça ortaya koymaktadır.

Ortalama yapı yoğunluğu açısından incelendiğinde ise, kırsal nitelikli yerleşmeler ve küçük ölçekli kentlerdeki imar planlarında tarihi dokulara yönelik bir hassasiyetin varlığı görülmekle birlikte, orta ölçekli kentlerde tarihi alanların üç veya dört katına kadar çıkan yapı yoğunluğu kararları dik-

Şekil 12. KSA ve çevresinin ortalama kat sayısı bakımından karşılaştırılması.

KSA: Kentsel sit alanı.

Şekil 13. KSA ve çevresinden ortalama yapı yoğunluğu bakımından karşılaştırılması.

KSA: Kentsel sit alanı.

kat çekmektedir. Büyük ölçekli kentlerde bu artış beş katına kadar ulaşırken, metropol kentlerde, sadece orta ve büyük ölçekli kentlerle karşılaştırıldığında, tarihi alanlara karşı daha özenli bir planlama yaklaşımının izlendiği söylenebilir. Elde edilen genel bulgular, nüfusun artmasıyla birlikte uygulama imar planlarında yapı yoğunluğu kriteri bakımından da tarihi alanlara karşı gösterilen hassasiyetin belirgin bir şekilde azaldığını doğrulamaktadır (Şekil 13).

Yapılan değerlendirmeler, Türkiye'deki mevcut planlama sisteminin, nüfusu 100.000'e kadar olan yerleşmelerde tarihi alanların korunması açısından nispeten kabul edilebilir sonuçlar ürettiğini, ancak bazı istisnai durumların da göz ardı edilmemesi gerektiği ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, nüfusu 100.000'in üzerindeki kentlerde, artan nüfus baskısı ve buna bağlı olarak gelişen yapılaşma talebiyle birlikte, tarihi ve kültürel mirasın korunması için gerekli olan stratejilerin yetersizliği belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

4.2.4. Bir Planlama Aracı Olarak Etkileşim Geçiş Sahası (EGS) ve Uygulamadaki Yetersizlikler

Önceki bölümde kanıtlanan morfolojik kopukluklar ve özellikle nüfus baskısı arttıkça derinleşen bu uyumsuzluk, Türkiye'deki planlama sisteminin temel bir zaafını ortaya koymaktadır. Bu durum, kaçınılmaz olarak şu kritik soruyu gündeme getirmektedir: Mevcut planlama sistemi, tarihi doku ile çevresi arasında kademeli ve uyumlu bir geçişi sağlayacak araçlara sahip midir ve eğer sahipse, bu araçların uygulamadaki etkinliği ne düzeydedir? Teoride bu sorunun yanıtı nettir. Viyana Memorandumu gibi uluslararası belgelerle çerçevesi çizilen "tampon bölge" kavramının Türkiye'deki yasal karşılığı olan "Etkileşim Geçiş Sahası (EGS)" bu amaca hizmet etmek için vardır. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda (1983, Madde 3) EGS, "...korunması gerekli kültür varlıklarını ve sit alanlarını doğrudan etkileyen, sit bölgeleriyle bütünlük gösteren, daha önceden sit sınırları içindeyken sit sınırları dışına çıkarılmış veya sit sınırları dışında tutulmuş korunacak sokak, meydan, yapı grupları ve benzerlerinin yer aldığı, sit bölgeleri arasında kalmış, sitleri doğrudan etkileyen veya koruma amaçlı imar planlarının hazırlanma aşamasında göz önünde bulundurulması gereken alanlar..." olarak tanımlanmaktadır. Üstelik Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu da 1996 tarihli ilke kararıyla EGS'leri, koruma ile planlama disiplinini bütünleştiren "kilit bir araç" olarak nitelendirerek bu aracın önemini pekiştirmiştir.

Ancak bu güçlü yasal ve ilkesel çerçeveye rağmen, sahadaki tablo tam bir tezat oluşturmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Koruma Bölge Kurulu arşivlerinde yapılan incelemeler, bu önemli aracın kullanımının son derece sınırlı olduğunu ve yaygın bir şekilde ihmal edildiğini gözler önüne sermektedir. Çalışma kapsamında incelenen ve koruma

Tablo 4. Koruma amaçlı imar planı bulunan kentsel sit alanlarının etkileşim geçiş sahasına ait veriler

	EGS var	EGS yok	EGS belirleme oranı (%)
Kırsal yerleşmeler	38	11	77
Küçük ölçekli kentler	26	29	47
Orta ölçekli kentler	20	7	74
Büyük ölçekli kentler	5	13	27
Metropol vd. kentler	21	22	48
Toplam	110	82	57

EGS: Etkileşim Geçiş Sahası.

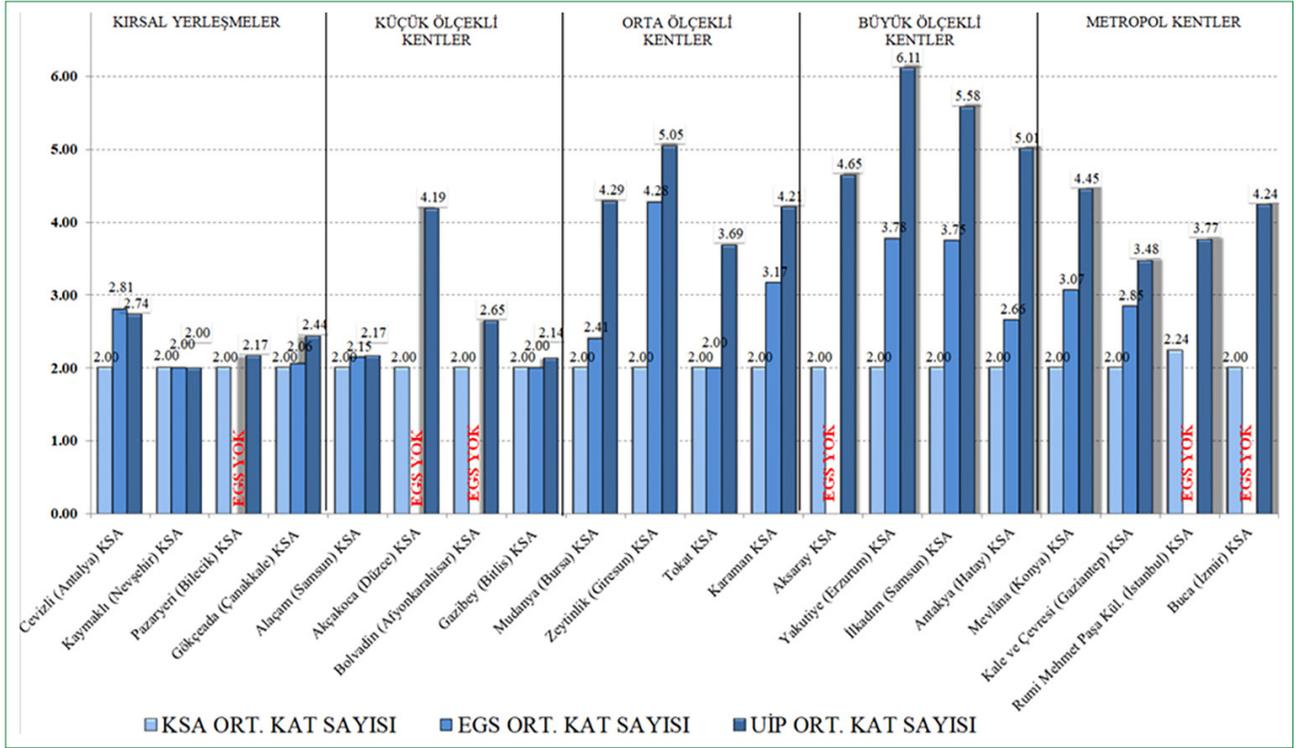
amaçlı imar planı onaylanmış olan 192 kentsel sit alanının 82'sinde (%43) Etkileşim Geçiş Sahası'nın hiç belirlenmemiş olması, bu ihmalin en somut göstergesidir. Bu durum, teoride var olan çözümün pratikte etkisiz kaldığını açıkça kanıtlamaktadır.

Daha da endişe verici olan ise, kentsel rant baskısının ve yapılaşma talebinin en yoğun olduğu yerlerde bu koruma kalkanından en çok feragat ediliyor olmasıdır. Araştırma bulguları, bir yerleşimin nüfusu arttıkça EGS belirleme oranının sistematik olarak düştüğünü doğrulamaktadır (Tablo 4). Özellikle büyük ölçekli kentlerde bu oranın kritik derecede düşük olması, planlama sistemindeki zaafın en somut kanıtı olup, koruma hassasiyetinin nüfus ve rant baskısı karşısında ne denli zayıf kaldığını göstermektedir.

Daha detaylı bir analiz için seçilen 20 örnek alanın incelenmesi, ilk bakışta umut veren bir tablo sunmaktadır: Kırsal ve küçük ölçekli kentlerde tanımlanan etkileşim geçiş sahaları, genellikle yapı yoğunluğu ve kat sayısı açısından tarihi dokuyla uyumlu bir geçiş sağlamaktadır. Ancak bu olumlu tablo, kentin ölçeği büyüdüğünde tamamen tersine dönmektedir. Nüfusu 100.000'in üzerindeki kentlerde EGS'ler, yasal tanımlarındaki koruma misyonunu yerine getirememiş ve tarihi doku ile çevresi arasında bir tampon bölge oluşturmada etkisiz kalmıştır (Şekil 14, 15).

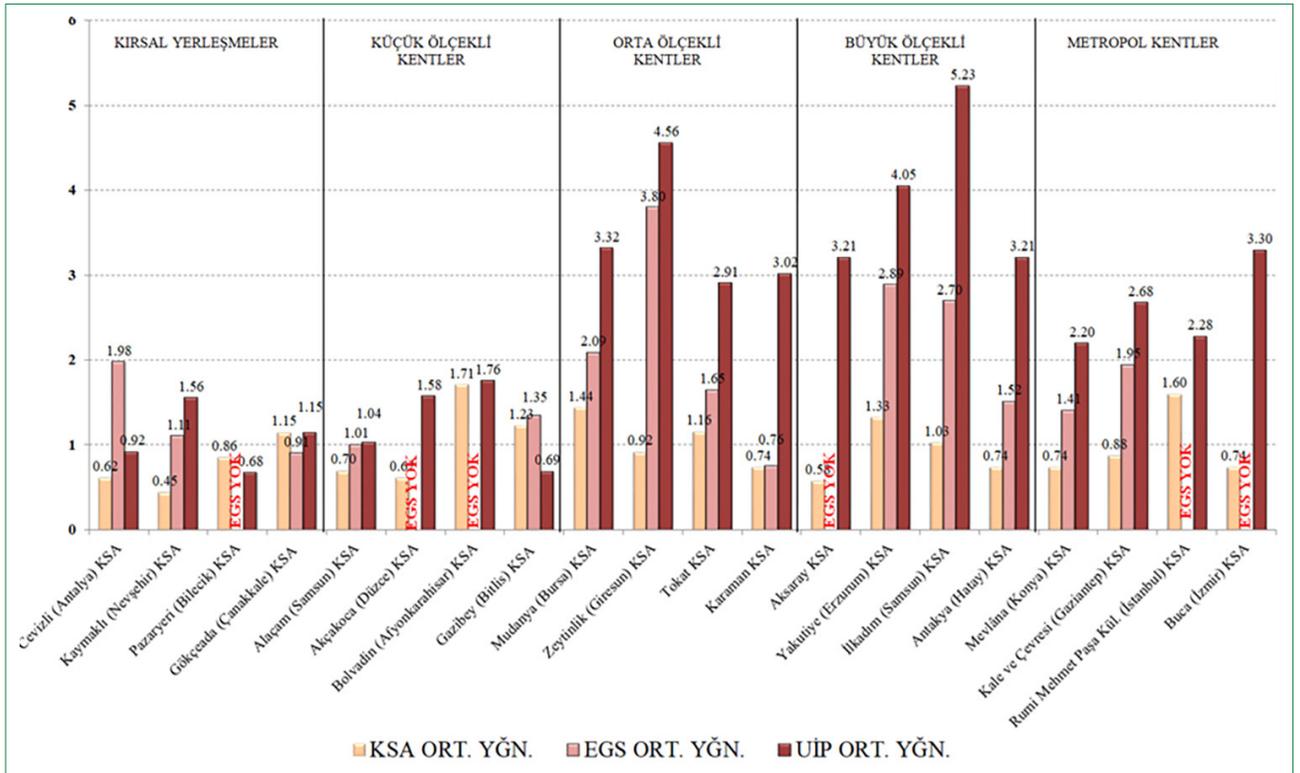
5. Tartışma ve Sonuçlar

Türkiye, asırlık tarihi ve kültürel birikimiyle sayısız kentsel sit alanına ev sahipliği yapmasına rağmen, bu mirasın korunması ve modern kent yaşamıyla bütünleştirilmesi hedeflenen düzeye henüz ulaşamamıştır. Yüz yılı aşkın süredir devam eden koruma çabalarına rağmen, farklı dönemlerde uygulanan yaklaşımlar ve planlama yöntemleri, bu çok boyutlu ihtiyaca tam olarak yanıt verememiş; bu durum da akademisyenler, uygulayıcılar ve ilgili paydaşlar arasında süregelen bir tartışma konusu olmuştur.

Şekil 14. KSA, EGS ve UİP kararlarının ortalama kat sayısı değerleri açısından karşılaştırılması.

KSA: Kentsel sit alanı; EGS: Etkileşim Geçiş Sahası; UİP: Uygulama imar planı.

Şekil 15. KSA, EGS ve UİP kararlarının ortalama yapı yoğunluğu değerleri açısından karşılaştırılması.

KSA: Kentsel sit alanı; EGS: Etkileşim Geçiş Sahası; UİP: Uygulama imar planı.

Mevcut koruma pratiklerinin sosyal, ekonomik ve hukuki boyutları elbette kritik bir öneme sahiptir. Ancak bu çalışma, kentsel sit alanlarının korunması ve çevreleriyle entegrasyonu sorununa daha spesifik bir açılım getirerek, Türkiye'deki planlama sisteminin mekânsal karar alma süreçlerine odaklanmıştır.

Bu odaklanma neticesinde yapılan araştırmalar, Türkiye'deki planlama pratiğinde "koruma amaçlı imar planları" ile bunlara komşu "uygulama imar planları" arasında ciddi bir kopukluk olduğunu gözler önüne sermektedir. Özellikle yerleşimlerin nüfusu arttıkça, kentsel sit alanlarının çeperlerinde tarihi dokunun morfolojik özellikleriyle uyumsuz, yoğun ve yüksek katlı yapılaşmalara izin verildiği tespit edilmiştir. Bu tablo, teoride tarihi dokuyu korumak için tasarlanan EGS aracının pratikte ya hiç tanımlanmadığını ya da tanımlandığı durumlarda dahi kentsel rant baskısı altında işlevsiz kaldığını kanıtlamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'de uygulanan mevcut planlama anlayışının, tarihi kentlerin fiziksel ve görsel bütünlüğünü tehdit ettiği ve sürdürülebilir koruma hedeflerine ulaşmada yetersiz kaldığı netleşmektedir. Bu tespitler ışığında, sorunun çözümüne yönelik bütüncül ve uygulanabilir politikaların geliştirilmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın devamında fiziksel planlama kararlarının iyileştirilmesine yönelik politika önerileri aşağıda başlıklar halinde sunulmuştur.

5.1. Politika 1: Bütüncül Mekânsal Planlama Yaklaşımının Benimsenmesi

Çalışma kapsamında incelenen imar planları, Türkiye'deki kentsel sit alanlarının bulunduğu yerleşimlerde nüfus arttıkça tarihi alanların çevresinde üretilen plan kararlarında kat sayısı ve yapı yoğunluğu konusunda etkin bir koruma politikasının yürütülemediğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu durumun temelinde, koruma amaçlı imar planlarının diğer imar planlarından ayrı bir süreç olarak ele alınması ve koruma yaklaşımlarının sadece sit alanlarına yönelik geliştirilmesi yatmaktadır. Temelde farklı yaklaşımlarla planlanan iki alanın bütünlük sergilemesi beklenemeyeceği gibi, birbirleri üzerindeki olumsuz etkileri de kaçınılmaz hale gelir. Dolayısıyla, tarihi alanların korunması için, koruma amaçlı imar planları kadar çevresindeki imar planlarının da koruma hassasiyeti taşıması ve bu iki alanın bütüncül bir anlayışla ele alınması gereklidir.

Mevcut sistemde, koruma amaçlı imar planları sanat tarihi, mimarlık gibi farklı disiplinlerin katılımıyla hazırlanırken, uygulama imar planları sadece şehir plancılarının analizlerine dayanır. Bu disiplinler arası kopukluğun ve planların farklı zamanlarda hazırlanmasından doğan uyumsuzluğun çözümü, işlevsel ve mekânsal bütünlük içeren, eş zamanlı olarak ele alınmış, fiziki, sosyal ve ekonomik öngörülerini tutarlı tek bir planlama süreciyle mümkün olacaktır. Bu doğrultuda temel politika önerisi; kentin tamamına yönelik eş zamanlı olarak hazırlanan ve onaylanan, koruma ve gelişme prensiplerini uyumlu bir şekilde birleştiren bütüncül bir planlama yaklaşımının benimsenmesidir.

5.2. Politika 2: Kentsel Sit Alanlarının Çeşitliliğine Duyarlı Sınıflandırma

Türkiye'de fabrika, depo, demiryolu tesisi gibi endüstriyel yapıların; han, çarşı, dükkân gibi ticari mekânların bir arada bulunduğu özgün alanlar ve geleneksel zanaat atölyeleriyle bütünlüğe sahip yerleşimler gibi zengin bir çeşitliliğe sahip alanların olmasına rağmen mevcut yasal düzenlemeler tüm bu alanları tek bir "kentsel sit alanı" kavramı altında ele almaktadır. Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun (2017) aldığı 681 sayılı ilke kararında kentsel sit alanları, "mimari, yerel, tarihi, estetik ve sanatsal değeri olan ve bir arada bulunmalarıyla ait oldukları dönemin yaşam biçimini gelecek kuşaklara aktaran, bu nedenle tek tek taşıdıkları değerden daha büyük bir öneme sahip kültürel ve doğal çevre unsurlarının (yapılar, bahçeler, bitki örtüleri, yerleşim dokuları, duvarlar, sokaklar, meydanlar vb.) bir arada bulunduğu bölgeler" şeklinde tanımlanmaktadır.

Bu tanım, sit alanının genel niteliklerini, demografik yapısını, konumunu, çevresel ilişkilerini, kentsel bütün içindeki yerini veya tipolojik özelliklerini göz ardı ederek, öncelikle içindeki sivil mimari örneklerinin niteliklerini ve bunlar arasındaki etkileşimi vurgulamaktadır. Yasal düzenlemeler de bu genel tanıma esas olarak koruma ilkelerini belirlemiştir. Bu yaklaşım, söz konusu alanların doğru anlaşılmasını, korunmasını, planlanmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını zorlaştırabilir. Bu sebeple, mevzuatın benzer nitelikli miras türlerinin bir arada bulunduğu alanları ayrı ayrı tanımlayacak (kırsal sit, ticari sit, endüstriyel sit, kentsel sit vb.) ve her birinin özgün yapısına uygun koruma ve yönetim prensiplerini benimseyecek şekilde güncellenmesi, kentsel sit alanlarının daha etkili bir biçimde korunmasına ve değerlendirilmesine önemli katkılar sunacaktır.

Bu sınıflandırmanın bir diğer kritik aşaması ise, çalışma bulgularının da işaret ettiği gibi, kentsel sit alanlarını çevreleyen yerleşimlerin demografik yapısı ile sit alanının yakın çevresiyle kurduğu ilişkilerin öncelikli olarak analiz edilmesidir. Fransa'da yüz ölçümü bakımından büyük tarihi alanlar ile küçük veya kırsal yerleşmeler için farklı yasaların ve stratejilerin uygulanması, bu konuda değerli bir örnek teşkil eder (Okuy, 2001). Araştırma bulguları, özellikle yüksek nüfuslu kentlerdeki sit alanlarında çevresel baskılar nedeniyle fiziksel bütünlüğün korunmasının zorlaştığını göstermektedir. Bu nedenle, yalnızca mimari özelliklere odaklanmak yerine, tarihi alanların çevresel bağlamını ve yerleşimlerin demografik yapısını temel alan bir yaklaşım benimsenmelidir. Bu çerçevede, nüfusu 100.000'e kadar olan kırsal ve küçük ölçekli kentler bir kategori; 100.000'in üzerindeki orta, büyük ve metropol kentler ise ikinci bir kategori olarak ele alınabilir. Bu iki ana kategori için farklı koruma öncelikleri ve araçları (örneğin EGS zorunluluğu gibi) tanımlanabilir.

5.3. Politika 3: Kentsel Sit Alanı Ve Etkileşim Geçiş Sahası Sınırlarının Belirlenmesi

Türkiye'deki uygulamalar, kentsel sit alanları ve EGS'lerin belirlenmesi sürecinde ciddi eksiklikler olduğunu göster-

mektedir. Merkezi yönetimin belirlediği bu alanlarda, yerel yönetimlerden tek yönlü bir şekilde koruma odaklı planlar üretmeleri beklenmektedir. Oysa bu sürecin en başında yerel yönetimlerin ve diğer paydaşların ortak iradesinin ve finansal çözüm önerilerinin dikkate alındığı katılımcı bir model, koruma kararlarının uygulanabilirliğini artıracaktır. Bu bağlamda, tüm paydaşlara EGS'nin önemi, kriterleri ve planlama ilkeleri hakkında kapsamlı eğitimler verilmesi kritik bir adımdır.

Mevcut işleyişteki bir diğer temel sorun, EGS'lerin koruma amaçlı imar planlarının hazırlanması gibi geç bir aşamada belirlenebilmesidir. Bu uzun süreçte, komşu alanlardaki uygulama imar planları tarihi dokunun hassasiyetleri göz ardı edilerek hayata geçirilmektedir. Bu nedenle, kent bütününe yönelik üst ölçekli planların veya uygulama imar planlarının hazırlanması aşamasında hem kentsel sit alanı hem de EGS sınırlarının eş zamanlı olarak belirlenmesi mevcut sorunların çözümüne önemli bir katkı sunacaktır. Fransa (Mairie de Paris, t.y.) ve İspanya'daki (El Puerto de Santa María, t.y.) örneklerde de görüldüğü gibi, sadece fiziksel müdahaleler değil; korumaya yönelik sosyal, kültürel ve ekonomik kararların da bu süreçte alınması ve sürece sivil toplumun aktif katılımı koruma politikalarının başarısı için esastır.

Son olarak, ülkemizdeki yaygın kanının aksine, EGS kavramını yalnızca kentsel sit alanlarının bitişiğindeki kat yüksekliği sınırlaması olarak dar bir şekilde ele alınmamalıdır. Aksine, tarihi yerleşimin görsel bütünlüğünü olumsuz etkileyebilecek her türlü planlama alanı bu tanımın kapsamına dahil edilmeli ve bu alanların planlanmasında, tampon bölgelerin sadece yapılaşma yoğunluğunu azaltmaya yönelik değil, aynı zamanda tarihi dokuyu destekleyici işlevler (kültür merkezleri, sanat atölyeleri vb.) içerecek şekilde tasarlanması teşvik edilmelidir.

Bu çalışma, Türkiye'de kentsel sit alanlarının çevresiyle fiziksel bütünlüğünün sağlanmasında mevcut planlama sisteminin, özellikle nüfusu 100.000'i aşan kentlerde yetersiz kaldığını morfolojik verilerle kanıtlamıştır. Temel argümanı ise şudur: Tarihi dokunun korunması, sadece sit sınırları içine hapsedilmiş "koruma amaçlı" planlarla değil; kentin bütününe yayılan, koruma ve gelişme hedeflerini eş zamanlı ele alan bütüncül bir yaklaşımla mümkündür. Önerilen politikalar, bu anlayışın hayata geçirilmesi için somut bir çerçeve sunmaktadır. Çalışmanın bulguları, aynı zamanda gelecekteki araştırmalar için de yeni kapılar aralamaktadır. Örneğin, ortaya konan bu morfolojik uyumsuzlukların tetiklediği sosyo-ekonomik etkilerin (soylulaştırma, yerinden edilme vb.) nitel yöntemlerle incelenmesi; başarılı uluslararası modellerin Türkiye'ye uyarlanabilirliğinin analiz edilmesi ve EGS gibi araçların kullanımını engelleyen kurumsal dirençlerin araştırılması, kültürel mirasımızın sürdürülebilirliği adına atılacak önemli adımlar olacaktır.

Ethics committee approval: As this study does not involve direct human participation or data that requires ethics committee approval, approval from the ethics committee was not obtained.

Informed consent: All participants were informed about the purpose and scope of the study, and written informed consent was obtained in accordance with ethical principles.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Acknowledgments: I owe a debt of gratitude to my advisor, Prof. Dr. Mehmet Çağlar MEŞHUR, who has unfailingly offered his assistance, support, patience, and expertise throughout this study, in which I sought to emphasize the significance of planning methods in the preservation of cultural values, and whose valuable insights and recommendations on every matter have been a source of pride to receive.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

Etik kurul onayı: Bu çalışma, doğrudan insan katılımı ya da etik kurul onayı gerektiren nitelikte veri içermediği için etik kurul onayı alınmamıştır.

Bilgilendirilmiş onam: Araştırmaya katılan tüm bireyler, çalışmanın amacı ve kapsamı konusunda bilgilendirilmiş; etik ilkeler doğrultusunda gönüllü katılımları sağlanarak yazılı onamları alınmıştır.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmanın herhangi bir aşamasında yapay zekâ tabanlı yazım ya da düzenleme araçları kullanılmamıştır.

Teşekkürler: Kültürel değerlerin korunmasında planlama yöntemlerinin önemini vurgulamaya çalıştığım bu çalışma süresince benden yardımlarını, desteğini, sabrını ve bilgisini esirgemeyen, her konuda değerli görüş ve önerilerini almaktan gurur duyduğum hocam Prof. Dr. Mehmet Çağlar MEŞHUR'a teşekkürü bir borç bilirim.

Hakem değerlendirmesi: Makale, yazar ve hakem kimliklerinin karşılıklı olarak gizli tutulduğu bağımsız hakemlik süreciyle değerlendirilmiş ve hakem görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Ahunbay, Z. (1999). Tarihi çevre koruma ve restorasyon. *Yapı Dergisi: Mimarlık, Tasarım, Kültür, Sanat*, (211), 19-20.
- Akçura, T. (1981). *İmar kurumu konusunda gözlemler* (Yayın No. 36). ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Alsaç, O. (1978). Koruma amaçlı imar planlarının yapılmasında göz önünde tutulması gereken ilkeler. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 4(2), 195-214.
- Avrupa Konseyi. (2005). *Framework convention on the value of cultural heritage for society (Faro Convention)*. Council of Europe.
- Bally, G. H. (1997). *The architectural heritage: Local authorities and the policies of integrated conservation*. Council of Europe Press.
- Bandarin, F. (2019). Reshaping urban conservation. A. P. Roders ve F. Bandarin (Eds.), *Reshaping urban conservation: The historic urban landscape approach in action* (ss. 3-20). Springer.
- Belediye Kanunu (Kanun Numarası: 1580). (1930, 14 Nisan). *T.C. Resmî Gazete*, 1471.
- Birleşmiş Milletler. (1987). *Our common future (Brundtland Report)*. Oxford University Press.
- Caniggia, G. ve Maffei, G. L. (1979). *Composizione architettonica e tipologia edilizia*. Marsilio Editori.
- Conzen, M. R. G. (2004). Thinking about urban form: Holism, historicism and morphogenesis. *Urban Morphology*, 8(1), 3-15.
- Çokışler, E. (2019). Silahlı çatışmalar sırasında kültürel malların korunması rejimi: Tarihsel gelişimin analizi. *Uluslararası İlişkiler*, 16(61), 55-74. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.541532>
- Diñçer, İ. (2013). Kentleri dönüştürürken korumayı ve yenilemeyi birlikte düşünmek: "tarihi kentsel peyzaj" kavramının sunduğu olanaklar. *ICORNARP International Journal of Architecture and Planning*, 1(1), 23-41.
- Diñçer, İ. ve Akın, O. (1994). Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında koruma planı ve idari yapısı. 2. *Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulama Kolokyumu Bildirileri* (ss. 127-131). İstanbul.
- El Puerto de Santa María. (t.y.). *Peprichye - Plan especial del conjunto histórico*. <https://www.elpuertodesantamaria.es/areas-municipales/urbanismo-y-patrimonio/urbanismo/plan-especial-del-conjunto-historico/peprichye-plan-especial-del-conjunto-historico>
- Erder, C. (1966). Mimari ve tarihi anıtların onarım sorunu. *Mimarlık Dergisi*, (8), 24-28.
- Ersen, A. (2015). E. E. Viollet-le-duc stilistik rekonpozisyon "üslup birliği" anlayışı ve rekonstrüksiyon düşüncesinin kökenleri. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, (14), 3-16.
- Eski Eserler Kanunu (Kanun Numarası: 1710). (1973, 12 Mayıs). *T.C. Resmî Gazete*, 14541.
- Forester, J. (1999). *The deliberative practitioner: Encouraging participatory planning processes*. MIT Press.
- Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun (Kanun Numarası: 5805). (1951, 2 Mayıs). *T.C. Resmî Gazete*, 7800.
- Harvey, D. (1989). *The urban experience*. Johns Hopkins University Press.
- ICOMOS. (1975). *The Declaration of Amsterdam - 1975*. <https://www.icomos.org/en/and/169-the-declaration-of-amsterdam>
- ICOMOS. (1994). *Nara özgünlük belgesi*. https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0756646001536913861.pdf
- ICOMOS. (2008). *Québec bildirgesi: Tarihi kentlerin ruhunun korunması*. 16. Genel Kurul, Québec.
- ICOMOS. (2011). *Tarihi şehirlerin, kasabaların ve kentsel alanların korunması ve yönetimi için Valetta ilkeleri*.
- İmar Kanunu (Kanun Numarası: 3194). (1985, 9 Mayıs). *T.C. Resmî Gazete*, 18749.
- İmar ve Yol İstikamet Planlarının Tanzim Taziraları ile Teknik Şartlarına ve Bu İşleri Yapacak Uzmanlarda Aranacak Ehliyete Dair Yönetmelik. (1969, 15 Mayıs). *T.C. Resmî Gazete*, 13199.
- İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Hakkında Karar (Karar Sayısı: 2002/4720). (2002, 22 Ağustos). *T.C. Resmî Gazete*, 24854.
- İstiklak Kanunu (Kanun Numarası: 6830). (1956, 8 Eylül). *T.C. Resmî Gazete*, 9402.
- Kat Mülkiyeti Kanunu (Kanun Numarası: 634). (1965, 2 Temmuz). *T.C. Resmî Gazete*, 12038.
- Kejanlı, T., Akın, C. T. ve Yılmaz, A. (2007). Türkiye'de koruma yasalarının tarihsel gelişimi üzerine bir inceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(19), 179-196.
- Kiper, P. (2004). Küreselleşme sürecinde kentlerimize giren yeni tüketim mekanları ve yitirilen kent kimlikleri. *Planlama*, (30), 13-22.
- Kiper, P. (2005). Koruma amaçlı imar planı kavramına eleştirel bir bakış. *Planlama Dergisi*, (31), 27-36.
- Kitir, M. (2024). *Türkiye'de kentsel koruma eyleminin planlama araçları ile ele alınma biçimine yönelik bir yöntem önerisi* [Doktora tezi, Konya Teknik Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulanması, Denetimi ve Mütefliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik. (2005, 26 Temmuz). *T.C. Resmî Gazete*, 25887.
- Kuban, D. (1962). Restorasyon kriterleri ve Carta "Del Restauro". *Vakıflar Dergisi*, 5, 149-151.
- Küçük Çalışkan, E. ve Kubat, A. S. (2015). Tarihi kent dokularında morfolojik bölgeleri belirlemek: Tarihi yarımada – Aksaray örneği. *Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu: Temel yaklaşımlar ve teknikler bildirileri* (ss.274-294). Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (Kanun Numarası: 2863). (1983, 23 Temmuz). *T.C. Resmî Gazete*, 18113.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (Kanun Numarası: 3386). (1987, 23 Haziran). *T.C. Resmî Gazete*, 19496.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (Kanun Numarası: 5226). (2004, 27 Temmuz). *T.C. Resmî Gazete*, 25535.
- Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu. (2017). Kentsel sitler, koruma ve kullanma koşulları (İlke Kararı No. 681).
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu. (1996). *Planlama sırasında etkileme geçiş alanı olarak göz önüne alınması gerekli görülen alanlara (planlama sınırları) ilişkin esaslar* (İlke Kararı No. 420).
- Legge 6 agosto 1967, n. 765. Modifiche ed integrazione alla legge urbanistica 17 agosto 1942, n. 1150. (1967, 31 Ağustos). *Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana*, 218. <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1967-08-06;765>
- Loi n° 62-903 du 4 août 1962 sur la protection du patrimoine historique et esthétique de la France et tendant à faciliter la restauration immobilière. (1962, 7 Ağustos). *Journal Officiel de la République Française*, 7891. <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000690022/>
- Lowenthal, D. (1985). *The past is a foreign country*. Cambridge University Press.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. MIT Press.
- Madran, E. (2009). Osmanlıdan günümüze tarihi çevre: Tavırlar-düzenlemeler. *Mimarlık Dergisi*, (347), 6-15.
- Mairie de Paris. (t.y.). *Secteurs sauvegardés (PSMV)*. <https://www.paris.fr/pages/secteurs-sauvegardes-psmv-2351>
- Okyay, İ. (2001). *Fransa'da kentsel sit alanlarının korunması: Malraux Yasası*. Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- Örmecioglu, H. T. (2010). Tarihi yapıların yapısal güçlendirilmesinde ana ilkeler ve yaklaşımlar. *Politeknik Dergisi*, 13(3), 233-237.
- Papaioannou, K. (2017). The international law on the protection of cultural heritage. *IJASOS-International E-Journal of Advances in Social Sciences*, 3(7), 257-262.
- Sezgin, S. (1994). Dünyada korumanın tarihi. *TAÇ Vakfı Yılığ*, 32-37.
- Society for the Protection of Ancient Buildings (SPAB). (1987). *SPAB Manifesto*. <https://www.spab.org.uk/about-us/spab-manifesto>

- Steadman, J. P. (1983). *Architectural morphology: An introduction to the geometry of building plans*. Pion.
- Şehir Plancıları Odası. (2021). *Kentsel koruma-2* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=r8Yco43v08s&list=PLjBac43pb9CmSE77vaqC_x3hTCBV9d2E3&index=19
- Tunçer, M. ve İşbilen, A. (2006, Kasım). *Türkiye’de tarihsel ve kültürel çevreleri koruma olgusu bağlamında; “taşınır” ve taşınmaz” kültürel öğelerin irdelenmesi, sorunlar ve politikalar* [Konferans sunumu]. Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu, İstanbul, Türkiye. <http://mehmet-urbanplaning.blogspot.com.tr/2010/02/turkiyede-tarihsel-ve-kulturel.html>
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Kanun Numarası: 2709). (1982, 9 Kasım). *T.C. Resmî Gazete*, 17863 (Mükerrer).
- Türkyılmaz, Ç. C. ve Türkyılmaz, E. (2006). UNESCO Konferansı hakkında notlar: World Heritage and Contemporary Architecture-Managing the Historic Environment Viyana, Mayıs 2005. *Megaron*, 1(2-3), 163-169.
- UNESCO. (1976). *Tarihi alanların korunması ve çağdaş rolü hakkında tavsiyeler* (Varşova/Nairobi). <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-concerning-safeguarding-and-contemporary-role-historic-areas>
- UNESCO. (2011). *Recommendation on the historic urban landscape*. <https://whc.unesco.org/en/hul>
- Weiss, T. G. ve Connelly, N. (2017). *Cultural cleansing and mass atrocities: Protecting cultural heritage in armed conflict zones*. Oxford University Press.
- Whitehand, J. W. R. (2001). British urban morphology: The Conzenian tradition. *Urban Morphology*, 5(2), 103-109.
- Yazar, H. K. (2006). *Sürdürülebilir kentsel gelişme çerçevesinde orta ölçekli kentlere dönük kent planlama yöntem önerisi* [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, K. (2008). Dünya kültür mirası (I) Kültür varlığı ile ilgili yetkin kurumlar ve miras mevzuatı. *Yerel Siyaset Dergisi*, (34), 82-86.

EXTENDED ABSTRACT

Policies for Ensuring Physical Integrity with the Historical Fabric in Planning Decisions Around Conservation Areas in Türkiye

 Murat Kitir

Konya Cultural Heritage Conservation Board Directorate, Konya, Türkiye

“Conservation Areas” in Türkiye, which house a rich cultural heritage, face the threat of losing their physical and morphological integrity under the pressure of rapid and uncontrolled urbanization. This study uses spatial data to analyze the disconnection between the historical fabric and new surrounding developments—a gap stemming from the “conservation-oriented development plan” paradigm established by Law No. 2863 in 1983, which confines conservation efforts within the site boundaries. The primary objective of the research is to reveal the extent of this disconnection and to propose sustainable planning policies that ensure historic city centers develop in physical integrity with their surroundings.

To this end, a sample of 20 Conservation Areas were selected from Türkiye's diverse geographical regions and from settlements of varying population sizes (rural, small, medium, large, and metropolitan). Based on principles of urban morphology, the study compares the average number of floors and building density (floor area ratio) of registered civil architecture within these sites with the building height and density regulations proposed by City Development Plans for adjacent development parcels.

The findings clearly reveal a fundamental weakness in planning practice: as a settlement's population grows, the commitment to conserving the historical fabric diminishes. In rural and small-scale towns with populations up to 100,000, planning decisions for areas surrounding the conservation sites were generally observed to be in harmony with the morphological structure of the historic fabric. However, the situation changes dramatically in medium, large, and metropolitan cities where the population exceeds 100,000. In these cities, development rights granted immediately on the periphery of Conservation Areas were found to permit building heights two to three times greater and building densities three to five times higher than the averages within the historic fabric. This leads to the degradation of historical skylines and the erosion of urban identity.

Furthermore, the Buffer Zone, a legal instrument intended to prevent this morphological disharmony, has proven ineffective in practice. In the cases examined, Buffer Zones were either not designated at all—especially in large cities with high rent pressure—or, where designated, they contained provisions allowing for high-density construction, thus failing to function as a genuine transitional area.

In light of these findings, the study presents three main policy recommendations:

1. **Comprehensive Planning:** The distinction between “conservation-oriented development plans” and “City Development Plans” should be abolished. A single, holistic planning approach that addresses conservation and development goals simultaneously for the entire city must be adopted.
2. **Classification of Conservation Areas by Characteristics:** Conservation Areas should be reclassified according to criteria such as the demographic structure and environmental context of their settlement. Tailored principles for conservation, planning, and Buffer Zone designation should be developed for each category.
3. **Effective Implementation of the Buffer Zone:** The designation process for Buffer Zones must be redesigned. It should be an integral part of the earliest stages of planning, involving local stakeholder participation and based on scientific criteria that consider not only structural but also visual and functional integrity.

In conclusion, this study underscores that the preservation of cultural heritage in Türkiye is achievable not merely by focusing within site boundaries, but through an integrated and sensitive planning vision that extends across the entire city.

Keywords: Comprehensive planning; buffer zone; conservation area; city development plan; law no. 2863.

Correspondence: Murat Kitir
e-mail: mkitir10@gmail.com

ARTICLE / ARAŞTIRMA

Constructing Legitimacy on Social Media: Public Perceptions of Urban Planning in the Context of the 2023 Earthquakes

Sosyal Medyada Meşruiyetin İnşası: 2023 Depremleri Bağlamında Kentsel Planlamaya Yönelik Algılar

İkranur Akbez,¹ Ebru Kamacı Karahan²

¹Freelance Urban Planner (MSc), Bursa, Türkiye

²Bursa Technical University, Department of City and Regional Planning, Bursa, Türkiye

ABSTRACT

The earthquakes that struck Türkiye on February 6, 2023, revealed the structural weaknesses of municipal institutions and significantly affected the legitimacy and visibility of urban planning. While often regarded as a technical discipline, this study positions urban planning as a key policy actor within broader land governance frameworks. Using qualitative content analysis of 1,000 geo-referenced tweets shared immediately after the disaster, the research examined perceptions of planning efficacy, responsibility, and institutional trust. Findings indicate that the profession experiences a brief but intense surge in visibility during crises, primarily shaped by dissatisfaction, accusations, and demands for accountability. The analysis also highlights role strain, planners' perceived powerlessness under political pressure, and public calls for justice, which reinforced a widespread sense of a "governance gap." Regional differences were notable: in provinces such as Hatay and Adıyaman, emotional intensity and loss of trust dominated, while in Ankara and Istanbul, discourse centered on structural reform. Social media emerged not only as a forum for critique but also as a platform for democratic participation, with strong demands for parliamentary representation of planners and technical veto powers. These findings underscore the dual function of social media as a space for real-time feedback and institutional accountability. In conclusion, transparency, accountability, and participation are critical to rebuilding planning's legitimacy in the post-disaster context. Consistent with the findings, the

ÖZ

6 Şubat 2023'te Türkiye'yi vuran depremler, kentsel kurumların sınırlılıklarını gün yüzüne çıkarmıştır. Bu tür yetersizlikler, kentsel planlama birimlerinin meşruiyeti ve görünürlüğü üzerinde dikkate değer bir etki yaratmıştır. Bu çalışma, kentsel planlamayı çoğunlukla teknik bir alan olarak görülmesine rağmen, daha geniş arazi yönetimi çerçeveleri içinde önemli bir politika aktörü olarak konumlandırmaktadır. Kamuoyunun sorumluluk algısı, kurumsal güveni ve kentsel planlamanın etkinliğine dair görüşleri, felaketin hemen ardından atılan 1.000 coğrafi konumlu tweet'in nitel içerik analiziyle incelenmiştir. Bulgular şehir ve bölge planlama meslek alanının kriz anlarında kısa süreli ancak yoğun bir görünürlük kazandığını göstermektedir. Bu görünürlük çoğu zaman memnuniyetsizlik, suçlama ve hesap verebilirlik çağrılılarıyla şekillenmiştir. Ayrıca analizler, mesleki rol gerilimini ve adalet taleplerini ortaya koymaktadır. Bu durum kamuoyunun "yönetişim boşluğu" algısını güçlendirmiştir. Bölgesel farklılıklar da dikkat çekicidir: Hatay ve Adıyaman gibi illerde duygusal ve güven kaybı yoğunken, Ankara ve İstanbul'dan gelen paylaşımlar daha çok yapısal reform taleplerine odaklanmıştır. Çalışma, sosyal medyanın sadece eleştiri değil, aynı zamanda demokratik katılım ve planlama mesleğinin eylem alanına daha doğrudan dâhil edilmesi yönünde toplumsal beklentileri de yansıttığını ortaya koymaktadır. Sosyal medyada, planlıların parlamentoda temsil edilmesi ve teknik veto yetkileri gibi taleplerin öne çıkması bu yönelimin güçlü bir göstergesidir. Sonuç olarak, şeffaflık, hesap verebilirlik ve toplumsal katılım, planlama mesleğinin afet sonrası meşruiyetinin yeniden inşasında kritik unsurlar olarak

This study was prepared as part of İkranur Akbez's master's thesis conducted in the Department of Urban Planning at Bursa Technical University.

Received: 01.07.2025 Accepted: 18.09.2025
Revised: 29.09.2025 Available online date: 14.11.2025
Correspondence: İkranur Akbez
e-mail: ikranur.akbez@gmail.com

article underscores that public perceptions of urban planning play a decisive role in shaping the legitimacy of the profession, while transparency emerges as a central mechanism for ensuring institutional accountability.

Keywords: Disaster governance; public perception; Urban planning; legitimacy; social media analysis.

öne çıkmaktadır. Bulgularla paralel biçimde makale, halkın kentsel planlamaya yönelik bakış açısının mesleğin meşruiyetini şekillendirmede belirleyici olduğunu ve kurumsal hesap verebilirliğin sağlanmasında şeffaflığın merkezi bir rol üstlendiğinin altını çizmektedir.

Anahtar sözcükler: Afet yönetişi; kamu algısı; kentsel planlama; meşruiyet; sosyal medya analizi.

Introduction

The February 6, 2023, earthquakes in Türkiye—two catastrophic tremors centered in Kahramanmaraş and Elbistan—laid bare not only the physical vulnerabilities of the built environment but also the socio-institutional fissures within the country's planning and governance structures. Affecting 11 provinces and over 15 million people, the disaster's repercussions extended beyond material devastation, catalysing widespread debates on professional responsibility, institutional trust, and the governance of risk. Urban planning, traditionally conceived as a technical domain focused on spatial regulation and development control, suddenly found itself at the center of public scrutiny. Citizens leveraged platforms like Twitter to question the efficacy of planning mechanisms, the accountability of professionals, and the structural failures that permitted such catastrophic urban collapse. This shift in public discourse marked a departure from viewing urban planning solely as an expert-driven function, highlighting its emergent role as a politically responsive policy actor whose legitimacy is increasingly shaped by societal perception (Yılmaz & Halman Tomaka, 2025).

Disasters function as institutional crucibles where the legitimacy of planning is renegotiated—not merely through technical performance but through its perceived responsiveness and alignment with public needs. Social media served as a real-time agora, amplifying voices that either blamed planners for systemic negligence or sought their expertise for recovery and resilience. In this dynamic context, planning visibility becomes intertwined with land-use legitimacy and civic trust. The earthquakes underscored that the presence of planning institutions in the public eye is not voluntary but emergent, tied to moments of heightened vulnerability when public expectations intensify. As Ataç et al. (2025) argue, institutional readiness is a prerequisite for meaningful disaster preparedness, positioning planners not just as implementers of policy but as critical agents in risk governance and urban resilience. Moreover, drawing from Antonovsky's Sense of Coherence (SOC) framework, urban planning must also address psychosocial dimensions—enhancing not only physical safety but also societal comprehensibility, manageability, and meaningfulness amid crisis (Ojo & Rider, 2025).

The political nature of urban planning becomes more visible in disaster contexts, where it transforms into a contested field navigating turbulent policy terrains (Karataş & Bek, 2024). This study adopts a view of planning as a mediating institution that

co-produces legitimacy through both expert action and public interpretation. In Türkiye's reactive earthquake governance landscape, the narrative of "legitimacy from below" is especially salient, emphasizing trustworthiness and perceived responsiveness over formal mandates (Ickert & Stewart, 2016). Here, Twitter operated as a digital archive of public sentiment and expectation, offering insights into how citizens reconstructed the social role of planning amid disaster. As Karaman (2020) notes, institutional trust hinges less on formal declarations and more on lived experiences of responsiveness during crisis.

This study builds on that perspective by positioning urban planning as a mediating institution between the state and society, especially in post-disaster recovery. Its legitimacy is thus co-produced—not only through professional performance but also through public discourse, expectations, and trust. And this article thus explores three interconnected questions: how was urban planning publicly perceived during and after the 2023 earthquakes; does social media discourse reflect trust or disillusionment with planning institutions; and what are the implications of these perceptions for land use legitimacy and resilient urban governance? Perception, shaped by cultural norms, historical memory, and media framing, plays a critical role in determining how communities interpret professional fields, especially under duress (Pamukçuoğlu, 2017). With social media accelerating the diffusion of affective narratives and shaping visibility hierarchies, platforms like Twitter emerge as vital for understanding evolving public expectations (Builes-Jaramillo et al., 2025; Karabay, 2023). Interdisciplinary approaches—from sociology to psychology and communication theory—enrich this analysis by revealing how message framing and individual cognitive filters influence societal perception (Ojo & Rider, 2025). Leveraging tools such as sentiment analysis and content mapping, this study offers a real-time understanding of how planning legitimacy is socially constructed in crisis contexts.

Ultimately, the Kahramanmaraş earthquakes exemplify how geophysical events are intensified by socio-spatial factors, including inadequate spatial planning, institutional neglect, and politicized urban development. Despite its strategic importance in disaster preparedness and land-use governance, urban planning remains episodically visible—surfacing during crises and fading in periods of stability. This disjuncture between technical relevance and public recognition underscores the need for a multidimensional strategy to enhance professional visibility. As research shows, planning legitimacy during

Table 1. Key themes in urban planning legitimacy and public perception (selected references)

Theme	Key arguments	Selected references
Shift from technocracy to legitimacy	Technical merit alone is insufficient; legitimacy now depends on transparency and responsiveness.	Laurian (2009); Taylor (2019)
Crisis of professional identity	Planners face tensions between traditional roles and new demands for accountability and participation.	McClymont (2006); Clifford (2013); Hirvola (2022)
Role of social media	Platforms like Twitter reshape narratives and challenge institutional control of legitimacy.	Maia (2009); Jackson and Foucault Welles (2015); Powell (2024); Uldam (2018)
Territorialized trust	Public trust is spatially uneven, emotions and regional disparities shape legitimacy perceptions.	Hansson (2018); Davies (2001)
Digital public engagement	Social media is used for narrative management but risks reducing legitimacy to communication strategy.	Johannessen et al. (2016); Eshuis and Edwards (2013)
Participatory governance and reform	Structural participation (not symbolic) is needed to restore trust and legitimacy.	Kwok et al. (2018); Lehtonen and De Carlo (2019); Connelly (2011); Williamson and Ruming (2019)

Key themes in urban planning legitimacy and public perception. (Selected references) (Source: Developed by the authors)

disasters depends as much on communicative capacity and participatory leadership as on technical outcomes (Ojo & Rider, 2025). Especially in centralized systems like Türkiye's, where political narratives shape urban policy, the planner's role is often constrained by bureaucratic structures and narrative framing. To reposition urban planning as an essential public institution, it is imperative to integrate community engagement, participatory governance, and digital responsiveness across all phases of disaster risk management.

Literature Review

Recent crises have highlighted the vulnerability of institutional legitimacy in urban planning. What once operated under the guise of technical neutrality now unfolds in a volatile public arena, where trust is earned—or lost—in real time. The growing body of literature challenges the long-standing assumption that sound technical reasoning is sufficient to legitimize urban planning decisions. Instead, legitimacy is increasingly tied to perceptions of institutional responsiveness, transparency, and procedural fairness (Laurian, 2009; Taylor, 2019).

This reframing exposes the core tension at the heart of planning: while traditionally rooted in regulatory authority, the field now finds itself having to justify its practices through broader socio-political metrics. Planners are no longer viewed merely as experts regulating space but as actors navigating a legitimacy crisis. The public demands not only outcomes that serve their interests, but processes that reflect democratic norms. In this climate, procedural justice has become as important as technical competence. As Taylor (2019) argues, legitimacy in planning is no longer an outcome—it's a performance, one continuously shaped by public perception and institutional behaviour.

At the same time, the professional identity of planners is under strain. McClymont (2006) points to the internal conflict between traditional planning ethics and external pressures for greater public accountability. The bureaucratic architecture of planning, long criticized for its opacity, is being restructured under the banner of "good governance." Yet these reforms often remain superficial. Clifford (2013) and Hirvola (2022) both caution that the turn toward accountability has created new institutional pressures without necessarily resolving the underlying trust deficit. The planner is thus caught between systemic inertia and rising public expectations, often without the institutional support to reconcile the two (Table 1).

The digital public sphere has further transformed this landscape. Social media platforms, particularly Twitter (now known as "X"), function as informal mechanisms of public oversight. Hashtags and viral content now have the power to reframe policy narratives and challenge institutional authority. As Maia (2009) and Powell (2024) suggest, digital spaces do not merely reflect public sentiment—they actively shape the legitimacy of planning institutions. The #myNYPD campaign, analyzed by Jackson and Foucault Welles (2015), exemplifies how online backlash can disrupt official narratives and expose institutional blind spots. Uldam (2018) goes further, arguing that digital participation destabilizes the expert-public divide by enabling alternative forms of knowledge and contestation.

Within this context, legitimacy is not just a matter of institutional design but of discursive control. Who defines what counts as legitimate planning? Whose voices are heard—and whose are ignored—in the construction of public trust? Hansson (2018) and Davies (2001) underline the territorial

dimension of trust, showing how spatial inequalities produce divergent perceptions of institutional credibility. Communities experiencing systemic neglect often express distrust not only through critique but through affect—anger, frustration, and alienation. This “territorialized trust” complicates universal models of governance and demands a more nuanced understanding of legitimacy as situated and contested.

Planners are increasingly aware of the need to manage these perceptions. Proactive engagement on digital platforms allows some degree of narrative control, but it is also a defensive maneuverer in an already sceptical public arena. Johannessen et al. (2016) and Eshuis and Edwards (2013) describe this as a shift from “government to governance,” where legitimacy must be constantly negotiated with a digitally empowered public. Yet, relying on communication strategies to manage trust risks reduces legitimacy to a branding exercise, rather than addressing the institutional shortcomings that erode it in the first place. More substantive responses are emerging in calls for deeper integration between urban planning and democratic governance structures. Legal empowerment, participatory budgeting, and co-governance mechanisms are promoted as ways to close the legitimacy gap (Kwok, Johnson, & Pojani, 2018; Lehtonen & De Carlo, 2019). Still, these efforts often struggle to deliver on their promises due to persistent institutional inertia and uneven capacity across local governments. Moreover, as Williamson and Ruming (2019) note, participatory practices can be co-opted, producing consensus without genuine inclusion. Participation, in other words, is not inherently democratic—it must be designed to resist instrumentalization. Connelly (2011) emphasizes that legitimacy emerges not from procedural box-checking but from sustained, meaningful engagement with communities. However, the operationalization of such engagement is often uneven and symbolic. Without structural changes in how planning institutions share power, public participation risks functioning as a legitimacy façade rather than a transformative force.

Increasing public expectations for accountability, transparency, and responsiveness have made technocratic expertise insufficient to justify urban planning’s judgments (Laurian, 2009; Taylor, 2019). Particularly in times of crisis, the visibility of planning institutions on social media platforms has revealed the political nature of professional practise and emphasised the limitations of traditional governance systems (Uldam, 2018; Jackson & Foucault Welles, 2015). Dealing with this legitimacy crisis requires a fundamental review of how planning institutions operate, who they serve and how public trust is developed—not just in terms of superficial procedural improvements or strategic communication (Connelly, 2011; Hirvola, 2022). This study responds to these challenges by using a qualitative and interpretivist approach to show how urban planning is discursively framed in the aftermath of the 2023 Türkiye earthquake. This approach emphasises narrative meaning-making and affective

public discourse, enabling a nuanced analysis of the co-production of professional legitimacy in times of crisis.

Methodology

This study adopts a qualitative, interpretivist research design to investigate how the urban planning profession is socially constructed and perceived in the aftermath of the February 6, 2023, Türkiye earthquakes. The choice of methodology is grounded in the need to capture lived experience, public sentiment, and narrative meaning-making, rather than measure empirical performance outcomes. Centering on symbolic meaning-making, public sentiment, and narrative formation rather than empirical performance metrics, the methodology aims to uncover the discursive and affective layers of professional legitimacy in crisis contexts. Employing a case study approach, the research treats the twin earthquakes as a “critical case” in disaster governance—exceptionally disruptive yet richly documented across digital platforms—making it suitable for exploring public interpretations of planning institutions. Analyzing about 1,000 tweets can reveal recurrent themes in public discourse and lead to topic saturation, according to similar qualitative studies (Takahashi et al., 2015; Scamfeld et al., 2010).

Data were gathered via the Twitter API (now X), yielding a corpus of 1,000 tweets selected through targeted keywords such as “kent planlama” (urban planning), “imar” (zoning), “şehir plancısı” (urban planner), “deprem” (earthquake), “Kahramanmaraş,” and “afet yönetimi” (disaster management). As can be seen in Figure 1, these tweets were filtered by temporal bounds (February 6–15, 2023), language (in Turkish), and thematic focus (urban planning discourse). The dataset was curated following methodologies exemplified by Aldamen and Hacimic (2023), who demonstrated social media’s efficacy in mapping civic response during disasters. Previous studies have confirmed that a sample of this size can be statistically robust, even though the dataset only represents a small portion of all earthquake-related activity on Twitter. For example, Kim et al. (2018) demonstrate that, with a 95% confidence level ($\pm 3\%$ margin of error), 1,000 randomly selected tweets can represent populations larger than 100,000 messages.

The analysis combined inductive thematic coding and deductive categorization using NVivo 14, guided by four principal dimensions derived from literature: visibility (frequency and virality), trust language (blame, hope, support), policy expectations (transparency, reform, participation), and institutional identity (mentions of planners, municipalities, and ministries) see the Figure 1. A secondary emotional tone analysis using valence coding was performed to capture affective responses such as anger, fear, and hope, in line with post-disaster sentiment models proposed by Jalali (2002) (Fig. 2). This approach not only maps public discourse but also situates urban planning within a broader affective and socio-cultural matrix, offering deep insights into its contested visibility and legitimacy in Türkiye’s evolving disaster governance landscape.

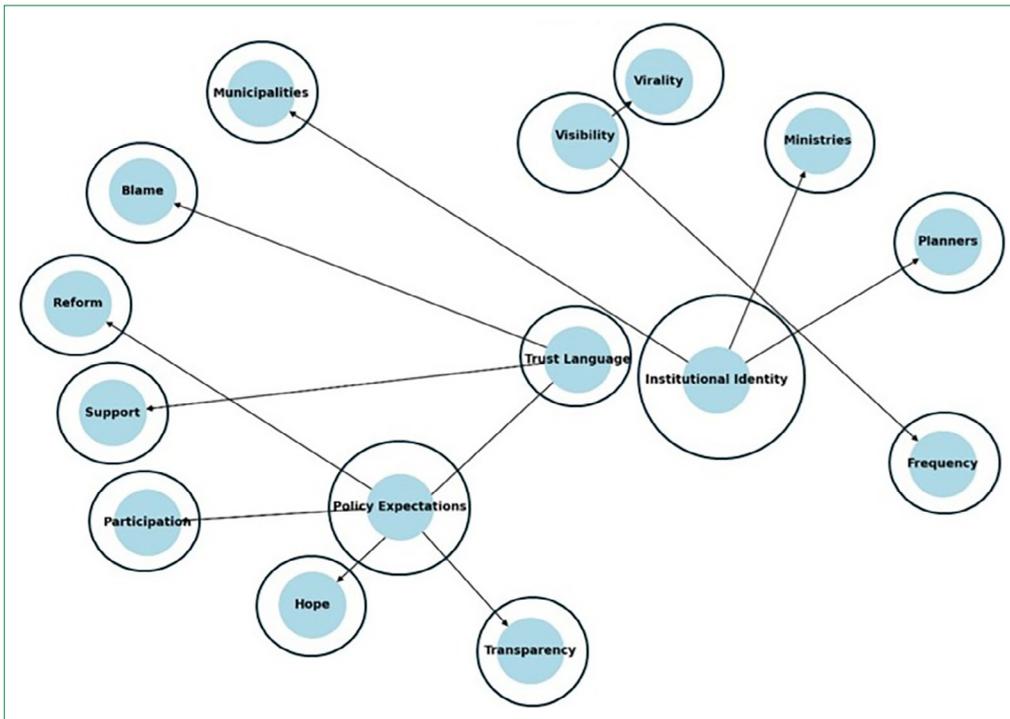

Figure 1. Thematic coding of tweets. (Source: Developed by the authors).

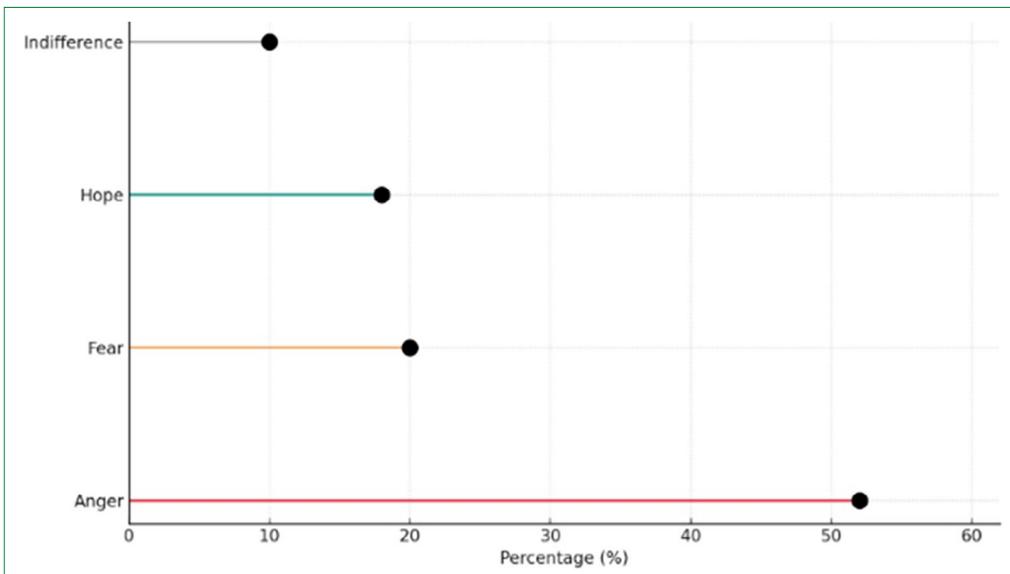

Figure 2. Emotional tone of tweets on urban planning. (Source: Developed by the authors)

However, the research has several limitations, primarily stemming from data access constraints associated with the X platform (formerly Twitter). Following the platform's rebranding from Twitter to X on July 23, 2023, updates to its data policies significantly restricted data collection capabilities, affecting the scope and progress of the study. Furthermore, due to budget constraints exacerbated by exchange rate fluctuations, access to historical tweets via Twitter's API has become impractical; thus, data collection was limited

to using the Apify Twitter scraper, restricting retrieval to specific keywords and a constrained dataset. Additionally, the study exclusively focuses on data from social media users in Türkiye, limiting the generalizability of the findings. However, according to reports, more than 52 million posts about the earthquake were shared on Twitter alone in the first two days following February 6, 2023 (Habertürk, 2023). Within this overall volume, it is not known how many tweets contained geolocation data; our dataset specifically focused

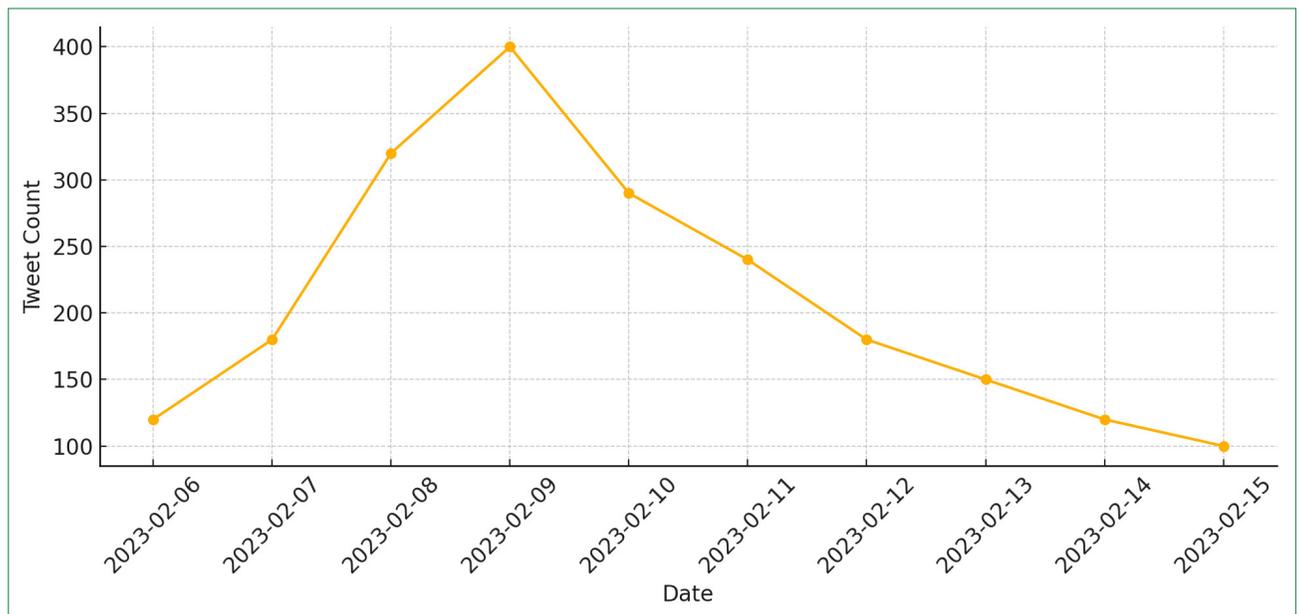

Figure 3. Daily tweet count—urban planning. (February 6–15, 2023) (Source: Developed by the authors)

on those tweets with available location information. Considering this, our 1,000-tweet dataset, which makes up only 0.002% of the entire volume—was intended to provide in-depth qualitative understanding rather than comprehensive coverage, in accordance with standard methodological procedures in disaster informatics (Toraman et al., 2023).

Findings and Discussion

The February 6, 2023, Kahramanmaraş earthquakes catalyzed a seismic shift not only in Türkiye's physical landscape but also in the sociopolitical terrain of urban planning legitimacy. Through a detailed thematic analysis of 1,000 Twitter posts, this study uncovers the dynamics of public discourse in the wake of catastrophe, situating it within broader scholarly debates on urban disaster governance, urban planning visibility, legitimacy of planning, and institutional trust.

Temporal Surge in Planning Visibility: A Crisis-Borne Spotlight

Prior to the disaster, urban planners and their institutional roles were largely invisible to the public—a condition consistent with professions that operate behind layers of bureaucracy and technicality (Karabay, 2023). However, the shift to hyper-visibility in the wake of the disaster was characterized not by admiration but by accusatory rhetoric and epistemic dissonance. Tweets such as “Did any planner oppose zoning amnesties?” encapsulate public suspicion regarding the complicity of professionals in systemic failures. As Orhan (2015) notes, Türkiye's disaster governance has long been shaped by traditional, security-focused paradigms that fragment urban space and marginalize planners from holistic risk mitigation strategies. This reactive

visibility thus renders planners symbolically central but operationally peripheral, challenging the assumption that increased visibility necessarily translates to enhanced legitimacy.

As seen in Figure 3, the immediate 72-hour spike in tweets referencing “urban planning” or “zoning” reflects what Jalali (2002) described as “crisis-borne visibility,” where institutions previously operating in the background of policymaking are thrust into public view through emotional and symbolic contestation. More than 40% of analyzed tweets conveyed blame, largely directed toward ministries, municipalities, and planning professionals, suggesting that visibility is not inherently empowering but deeply ambivalent. This pattern echoes Sengezer and Koç's (2005) assessment of urban planning in Türkiye, which asserts that planning institutions frequently operate within reactive rather than preventative paradigms, rendering them susceptible to post-disaster criticism. Moreover, the virality of emotionally charged content within the first 48 hours after the earthquakes demonstrates the affective intensity of such visibility, emphasizing how disasters open temporary “windows of recalibration” (Builes-Jaramillo et al., 2025), in which professional roles are renegotiated in the public eye.

Perceived Powerlessness and the Governance Gap

A dominant narrative in the analyzed tweets was the perceived powerlessness not only of urban planners but of state institutions more broadly. Comments like “Planners are just drawing” capture a public perception that technical experts lack the institutional authority to counter politically motivated decisions—such as zoning amnesties or the tolerance of unregulated construction. This aligns with Yılmaz and Halman Tomaka's (2025) theorization of a “governance gap” in Turkish planning, where

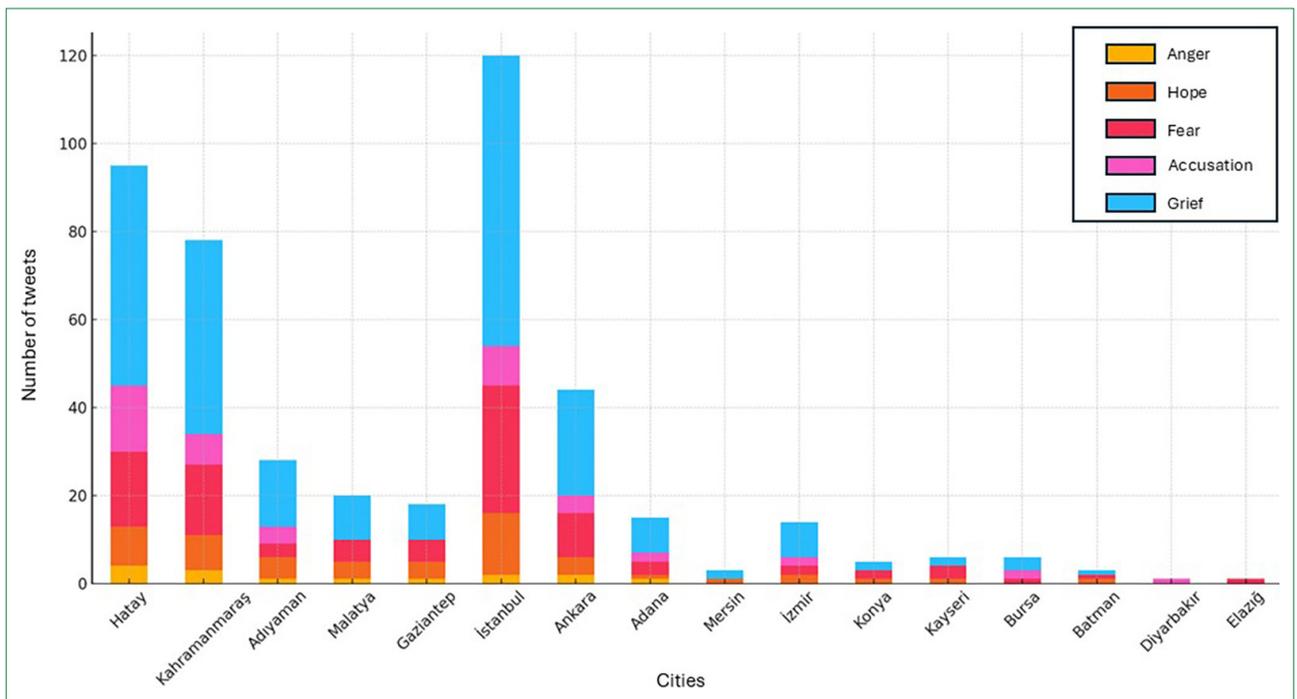

Figure 4. Density of thematic emotions by cities in Türkiye. (Source: Developed by the authors)

professionals are held responsible for structural failures they are not equipped to fix. Sengezer and Koç (2005) similarly argue that urban planning in Türkiye often lacks the regulatory power to challenge political expediency, even though it plays a key role in mitigating spatial risk. This discrepancy fuels the pressure on the professional role, a concept that appears in global literature especially in cases where technocratic sectors operate in opaque political systems (Benevolenza & DeRigne, 2019).

Tweets posted after the 6 February 2023 earthquakes extend this critique from planners to the broader state apparatus. One widely shared post read, “6 Şubat depremlerinden sonra bulunamayan kişiler yarın ölmüş kabul edilecek” (“People still missing after the 6 February earthquakes will officially be declared dead tomorrow”), framing the official response as cold and impersonal. Another tweet stated, “Türk Ordusunu sahaya sürmeyenleri ve enkaz altında tweet atıp yerini bildiren masumların internetine bant daraltması getirenleri unutmayacağız” (“We will not forget those who withheld the army from deployment and throttled the internet of victims tweeting their location from under the rubble”), pointing to both logistical failure and digital suppression. These expressions reflect a deepening erosion of trust in governance mechanisms.

The phrase “Asrın ihmalinin karşılığı olan Asrın felaketi” (“The catastrophe of the century born from the negligence of the century”) challenged the dominant framing of the earthquake as a natural disaster, casting it instead as a product of systemic negligence. In this context, the governance gap is not just bureaucratic; it becomes a moral accusation. Public frustration

also targeted political figures. A tweet referencing Minister Kurum’s live statement – “İstanbul depreminde ‘Ülke gider, bayrak gider, devlet kalmaz’ dedi” (“In the Istanbul earthquake, the nation, flag, and state will be lost”) – was read not as a warning or call to action, but as an admission of institutional paralysis.

Legal institutions were similarly viewed as complicit. One tweet declared, “Furkan Apartmanı davasında sanıklara beraat kararı verildi. Adalet, yalnızca parasını verebilene!” (“In the Furkan Apartment case, all defendants were acquitted. Justice belongs to those who can afford it”), suggesting a judiciary unable—or unwilling—to uphold accountability. Another demanded: “Adalet diyoruz. Duyan var mı?” (“We ask for justice. Is anyone listening?”). These sentiments align with Benevolenza and DeRigne’s (2019) analysis of trust erosion in post-disaster contexts, especially when governance is seen as either absent or obstructive.

Finally, the fragmentation of identity and collective memory surfaced in tweets such as “Hataylılar için hayat ikiye ayrılır. 6 Şubat’tan öncesi, 6 Şubat’tan sonrası” (For people from Hatay, life is divided in two: before and after February 6). This statement captures not just personal grief, but also a broader sense of rupture—one that state institutions have yet to recognize or repair.

Regional Differentiation: Territorialized Trust and Affect

Spatial analysis of geotagged tweets revealed stark regional differences in public perception. Provinces such as Hatay, Malatya, and Adıyaman—hardest hit by the disaster—produced tweets with more emotionally charged language, frequently associating planning with betrayal and abandonment (Fig. 4). One

widely shared post from Hatay stated, “Hataylılar için hayat ikiye ayrılır: 6 Şubat’tan öncesi, 6 Şubat’tan sonrası” (“For those from Hatay, life is divided into two: before February 6, and after”), encapsulating the enduring trauma etched into regional identity. In Malatya, a government official wrote, “Malatya’mızın geleceği için durmaksızın çalışmaya devam ediyoruz” (“We continue to work tirelessly for the future of Malatya”), signaling attempts to restore localized trust through political reassurance.

In contrast, as illustrated in Figure 4, tweets from Ankara or Istanbul often critiqued systemic flaws and proposed reforms, focusing less on the immediacy of suffering and more on structural governance issues. Tweets like “Deprem bütçesi nerelere kullanılıyor?” (“Where is the earthquake budget going?”) or “6 Şubat depremi Hatay’da oldu ama yardımlar gecikti” (“The February 6 earthquake struck Hatay, but the aid was delayed”) reflect this spatial detachment. These regional distinctions support Sezer’s (2024) findings on “territorialized trust,” where proximity to destruction intensifies affective responses toward institutions.

In highly affected zones, the perception of institutional betrayal is deeply felt (Fig. 4). For example, in Adıyaman, one tweet expressed disbelief and anger: “DASK, depremzedeye ödediği sigorta parasını fazla bularak geri istedi” (“The state insurance fund asked survivors to return half of the compensation, claiming it was ‘too much’”). Similarly, a protest in Hatay against Mayor Lütfü Savaş during a memorial ceremony highlighted the erosion of trust in local leadership: “Hatay’daki 6 Şubat anma töreninde Lütfü Savaş’a büyük tepki gösterildi” (“During the February 6 commemoration ceremony in Hatay, Lütfü Savaş faced strong public reaction”).

The emotional valence of tweets—ranging from anger and grief to tentative hope—suggests that urban planning is not perceived monolithically but is emotionally and cognitively situated within place-based experiences (Fig. 4). Territorial narratives—such as “Maraş’ta deprem olmadı, merkez Hatay’dı” (“The earthquake did not strike Maraş; the epicenter was Hatay”)—reveal even contention over geographic acknowledgment of suffering. Meanwhile, polarizing tweets blaming marginalized groups for looting in disaster zones further illustrate how affective trust and blame become spatially mapped. This nuance underlines the need for planners to adopt regionally sensitive engagement strategies that acknowledge the differentiated impacts of disasters across socio-spatial contexts. In doing so, they not only respond to infrastructural deficits but also to emotional landscapes shaped by proximity, memory, and identity.

Professional Identity, Role Strain, and Reflexive Advocacy

Interestingly, several tweets appeared to be authored by urban planners or professionals closely tied to the built environment, revealing internal tensions between normative commitments to spatial justice and institutional marginalization. One

tweet lamented seeing new construction atop the cleared rubble of Ebrar Sitesi, noting, “Öyle en yeni teknolojiyle yapılan deprem dirençli binalar olmadığına eminim” (“I’m sure they’re not using the newest earthquake-resistant technologies”), pointing to a profound sense of futility in the face of recurring negligence. Another engineer’s tweet underscored structural invisibility: “KPSS’de derece yapmış inşaat mühendislerimizin kamuda yeterli istihdam bulamaması kabul edilemez. 6 Şubat bu mesleğin ne kadar hayati olduğunu gösterdi” (“Engineers scoring high on exams still lack public job opportunities—6 February showed how vital our profession really is”). These expressions of grief, helplessness, and frustration suggest a profession grappling with role strain—torn between ethical imperatives and systemic constraints.

These sentiments were not lost on the public; many non-expert users amplified such posts, framing planners and engineers as “sessiz kahramanlar” (silent heroes) constrained by bureaucratic inertia. This reflexivity reinforces Benevolenza and DeRigne’s (2019) argument that professions with high normative ideals, but low political leverage often becomes emotionally and ethically strained in disaster contexts. Tweets such as “Benim suçum nedir? Depremi biz yapmadık ki” (“What’s my crime? We didn’t cause the earthquake”)—spoken by a building contractor on trial—highlight the tension between professional denial and public demand for accountability. Meanwhile, outrage over acquittals in collapse-related trials (e.g., “Adalet yalnızca parasını verebilene!” – “Justice is only for those who can pay!”) demonstrates the fragile line planners walk between professional responsibility and systemic impunity.

In Türkiye, where centralized decision-making and political patronage dominate urban policy, such strain is compounded by a lack of participatory governance structures that would otherwise enable planners to advocate effectively for risk-sensitive spatial policies. The professional inability to halt unsafe rebuilding or challenge populist planning policies speaks not to individual apathy but to institutional silence. Yet, through acts of reflexive advocacy—tweets, public statements, calls for systemic reform—many in the profession attempt to reclaim agency. The emotional labor involved in this advocacy, often taking place on digital platforms, has become a vital outlet for both ethical reckoning and civic engagement.

These dynamics can be traced back to broader political shifts in Türkiye’s planning history. Particularly after the 1980s, the rise of neoliberal policies and the reassertion of central authority weakened the political agency of the planning profession. As İlhan Tekeli (2001) notes, Turkish planning was long embedded in a technocratic tradition—one that prioritized expertise while becoming increasingly disconnected from the public sphere. This depoliticization undermined democratic legitimacy, rendering planners institutionally visible yet politically ineffective. Recent expressions of grief and frustration

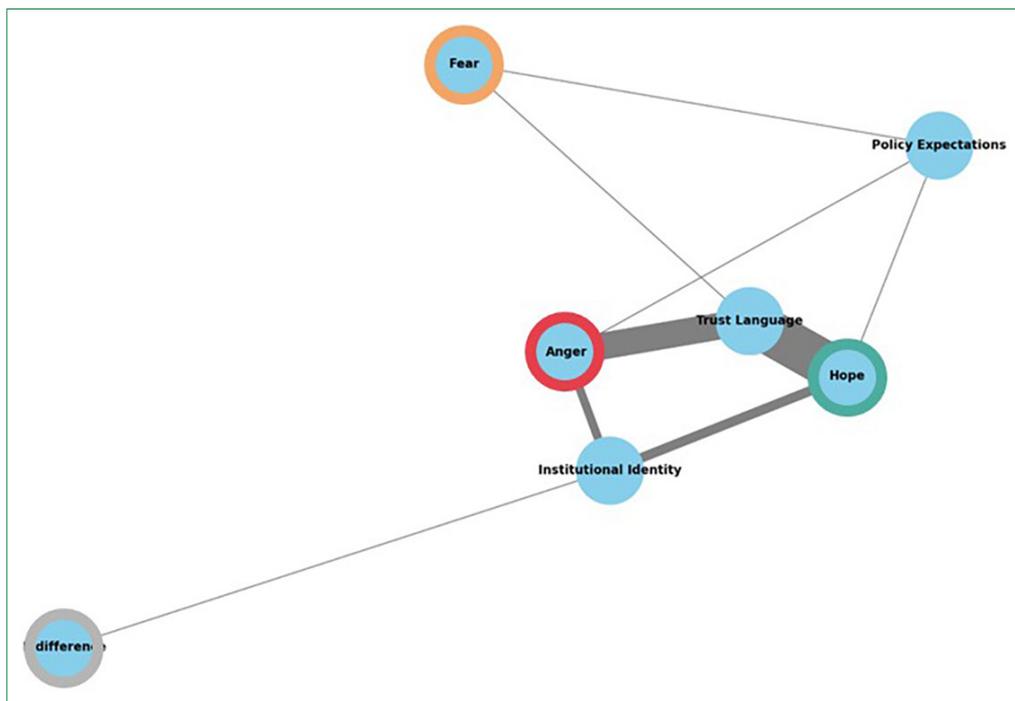

Figure 5. Theme-Emotion Network Graph of tweets. (Source: Developed by the authors)

among professionals reflect not only personal role strain but also this historical rupture between technical knowledge and political power. The February 6 earthquakes thus acted as a critical juncture, reigniting debates about the political representation and societal value of planners (Fig. 5).

As illustrated in the Theme-Emotion Network Graph (Fig. 4), the strongest affective connections occur between Trust Language and the emotions of hope and anger. This duality captures the emotional contradiction within the public discourse: while planners are seen as potential agents of change, their perceived institutional marginalization provokes frustration. Similarly, institutional identity is most linked to anger and indifference, suggesting a growing emotional distance from formal governance bodies. These affective pairings support the broader interpretation that disaster discourse is not simply technical or rational, but deeply emotional and relational, reinforcing Benevolenza and DeRigne's (2019) observation that emotional strain often accompanies normative-professional dissonance.

Public Demand for Democratic Inclusion of Planners

Perhaps the most policy-relevant insight from the data is the explicit call for urban planners to be included in national governance structures. Tweets advocating for “planners in parliament,” “technical veto powers,” and “a new planning law” suggest a clear shift in public consciousness: planning is no longer perceived solely as a technical domain but is increasingly framed as a democratic instrument. This aligns with Karataş and Bek's (2024) proposition that disasters politicize profes-

sional legitimacy, creating discursive openings for public movements to contest the state's monopoly over spatial authority.

The resonance of these demands is rooted in a deeper historical critique. As Tarık Şengül (2009) and Mehmet Ersoy (1992) argue, planning in Türkiye has long struggled to balance technical competence with normative goals like justice, equality, and democratic representation. Şengül frames this tension as a “professional contradiction,” whereby planners, despite their expertise, are sidelined in decision-making processes—resulting in a fragmented professional identity. The emotional and political responses on social media following the earthquake, especially those calling for planners to hold parliamentary seats—reflect a growing public awareness of this contradiction. Planning is increasingly perceived not only as a tool for spatial design but as a mechanism for public accountability and democratic restoration.

The emotional valence of tweets referencing urban planning is far from neutral. As shown in the lollipop chart (Fig. 6), anger constitutes over half of all emotional references—an indication of widespread frustration with perceived failures in governance, accountability, and risk management. However, hope and fear each represent nearly one-fifth of the discourse, suggesting that while citizens are deeply concerned, they still see planning as a domain of possibility and protection. Interestingly, expressions of indifference are rare, implying a highly invested and emotionally engaged public. These findings reinforce the idea that urban planning is no longer viewed as a purely technical field, but rather as a deeply politicized and emotionally charged arena, especially in post-disaster contexts.

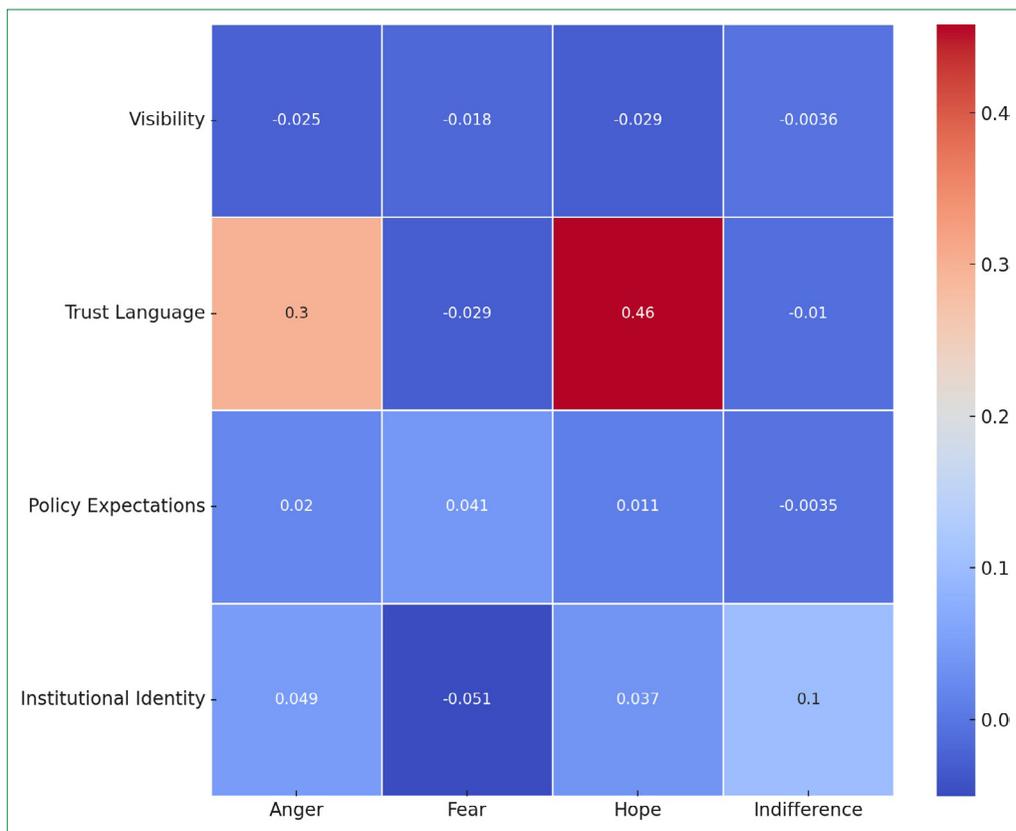

Figure 6. Correlation heatmap between themes and emotional tones of tweets. (Source: Developed by the authors)

Such sentiments were echoed in numerous posts, including one that proclaimed, “6 Şubat depremi bu mesleğin ne kadar hayati olduğunu gösterdi” (“The February 6 quake showed how vital the planning and engineering professions truly are”), signaling a newfound societal appreciation for the role of technical experts. Others linked these insights directly to institutional failure: “Deprem bütçesinin sadece %2.2’si harcanmış” (“Only 2.2% of the earthquake budget was used”)—an implicit call for professional oversight and accountability in public spending. Meanwhile, civic frustration with political actors was translated into electoral terms, as one user stated, “Ben oy vermeye giderken 6 Şubat’ı unutmuyacağım” (“I won’t forget February 6 when I vote”), framing spatial risk governance as a matter of political consequence.

These affective responses were not only visible in individual tweets but were also statistically validated through correlation analysis. As shown in the heatmap below, the theme “Trust Language”—which encapsulates public discourse on institutional integrity and professional legitimacy—was strongly correlated with both hope ($r=0.46$) and anger ($r=0.30$). This dual valence underscores the emotional complexity of public demands: while planners are viewed with optimism as agents of change, their current institutional exclusion fuels frustration. In this context, affective language becomes a barometer

of democratic aspiration and civic urgency.

The post-disaster context thus becomes an arena for renegotiating the social contract of urban planning, where legitimacy is predicated not only on expertise but also on representation, participation, and responsiveness. The public’s call is not simply for more planners, but for planners with power—those who can challenge clientelist zoning practices, intervene in budgetary decisions, and uphold the principles of spatial justice. This moment offers a rare convergence of affective solidarity, technocratic credibility, and democratic aspiration, underscoring the urgent need to institutionalize planners as both experts and agents of civic accountability.

Urban Morphology and the Material Grammar of Trust

An unexpected yet critical insight emerging from the tweets is the materiality of public trust. Across the dataset, built form—its durability, aesthetics, and compliance—was consistently interpreted as an ethical and institutional statement. Tweets referencing planned districts or areas with historically stronger regulation expressed more favorable sentiments, while those from informal settlements or speculative developments conveyed deep distrust. One tweet starkly observed, “Hatay’da tüm yapıların sahte yapıldığını gördük. Yazık!” (“We saw that all buildings in Hatay were fake. Shameful!”), encapsulating the

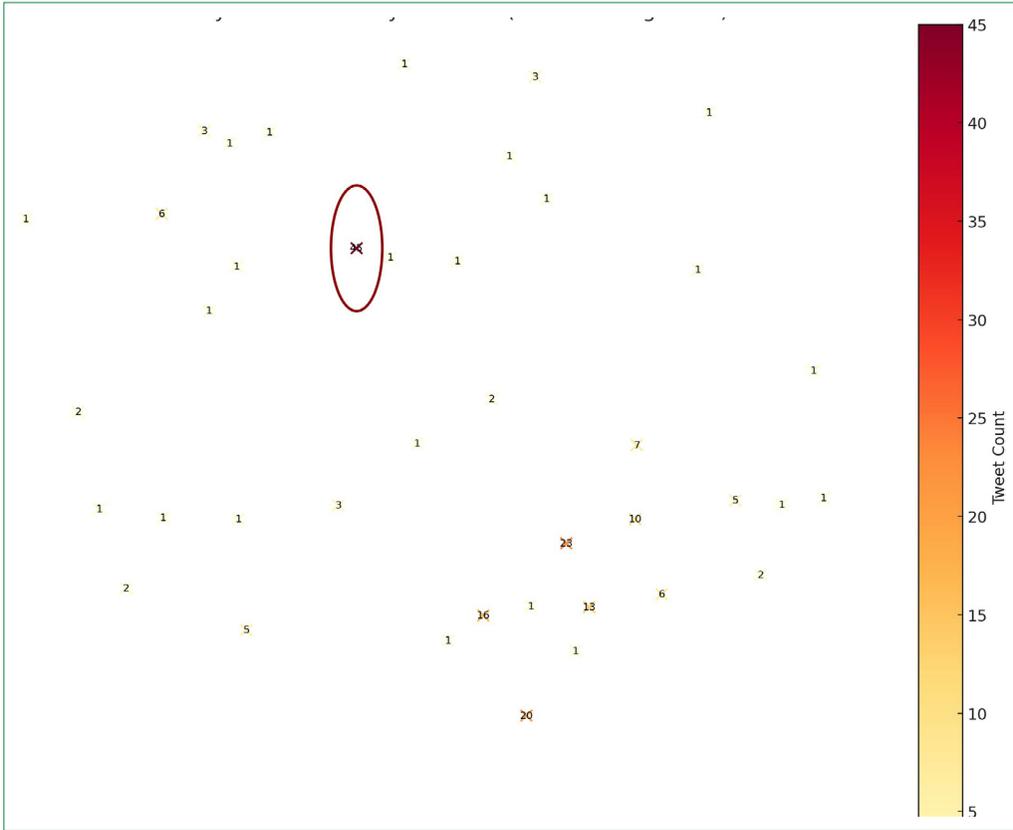

Figure 7. Türkiye tweet volume map with circular highlights. (Source: Developed by the authors)

moral disintegration of architectural form in the public imagination. In another, a user documented their neighborhood before and after the earthquake with a haunting reflection: “Yıkımın büyüklüğü gerçekten korkutucu” (“The scale of destruction is truly terrifying”). Here, urban morphology becomes a visual and emotional archive, bearing witness to failed systems.

This spatial affectivity highlights how built environments mediate emotional responses to disaster and professional legitimacy. In planned areas where damage was limited, re-planning was retrospectively appreciated; in unregulated zones, urban form became a material index of systemic neglect. Tweets condemning reconstruction without improved standards—such as “Ebrar sitelerinin yerine tekrar bina dikilmiş, yine dayanıklı değil” (“New buildings erected where Ebrar once stood—still not earthquake-resistant”)—reflect a loss of faith in both form and those who authorize it. In Diyarbakır, 300 kilometers from the epicenter, building collapse was met with outrage: “Bunun sorumlusu deprem değildir” (“The earthquake is not to blame”), redirecting anger toward design and oversight rather than natural forces.

Interestingly, tweet distribution was not confined to the disaster epicentre. As the map in Figure 7 shows, metropolitan areas such as Istanbul and Ankara generated high volumes of tweets. These were not merely expressions of grief or trauma but often took the form of policy critiques, planning reform demands, and ap-

peals for technocratic oversight. This spatial separation between emotional impact and political discourse supports the argument that urban planning is increasingly understood as a national—not just local—governance issue. The visibility of urban planning failures, even at a geographic distance, feeds into a broader narrative of democratic accountability and spatial justice.

Such findings resonate with Onay’s (2024) study on the adequacy of gathering areas in urban spaces, which revealed a strong correlation between spatial design and perceived post-disaster safety. The implication is clear: planning legitimacy is materially grounded—it must be seen, experienced, and remembered through the spaces it helps shape. Tweets praising traditional materials like kerpiç (adobe) and ahşap (wood) over modern but poorly executed concrete structures reinforce this idea: morphology is not neutral—it communicates care or neglect, safety or danger. In post-disaster Türkiye, urban form itself becomes a grammar through which trust is built, withdrawn, or contested.

Conclusion and Recommendations

The February 2023 earthquakes in Türkiye revealed that urban planning’s legitimacy is no longer judged solely by technical competence but has become a profoundly performative and emotionally resonant public issue. What was once a technocratic domain assumed symbolic, political, and emotional

significance, as the visibility of planning institutions came to stand in for the state's overall capacity and care. In the quake's aftermath, planning authority was essentially "performed and negotiated" in the public sphere: citizens expected planners to demonstrate empathy and transparent communication in addition to expertise. Public trust was consequently driven more by communicative engagement and emotional resonance than by the technical correctness of plans. Social media, especially Twitter, amplified these expectations by serving as a real-time civic barometer that spotlighted unmet needs and evaluated institutional responsiveness. In this digitally mediated environment, planning legitimacy became dynamic and contested, anchored as much in affective governance and public perception as in regulatory performance.

Rebuilding legitimacy requires reforming urban planning's institutional framework in response to this transition. Building planners' legal authority and autonomy so they can preserve safety and planning requirements without political intervention is crucial. Comparative instances and public conversation reinforce this tendency. Post-disaster outcry includes requests for planners to have formal decision-making power (even a "planner's seat" in parliament) to limit political arbitrariness. Finland and Germany's high trust planning systems demonstrate how to implement such reform. These countries allow professional planning bodies to issue binding technical objections to unsound zoning changes and hold independent planning review boards, which increase land-use accountability. Similar measures in Türkiye would empower planners as impartial built environment guardians, directly answering public demand for more responsibility.

Although this study's conclusions are applicable to various urban planning settings, it primarily focuses on post-earthquake planning. To implement the study's recommendations, such as increasing the role of urban and regional planners in policymaking and legislation, institutional reform is necessary. Our empirical findings and their moral grounds call for two related reform measures.

The first path emphasizes strengthening the legal authority and autonomy of planners so they can act independently of political pressure, a reform direction encapsulated in the principle of Planners' Legal Autonomy and Veto Authority. Considering our findings, we recommend strengthening the legal authority of urban planners so that they can act independently of political pressure. One way to achieve this is through a new comprehensive Urban Planning and Land Use Act that would grant planners greater technical autonomy in decision-making. This recommendation is well entrenched in public opinion: our Twitter analysis revealed widespread frustration with politically driven planning outcomes and calls for greater oversight. Some posts even called for planners to be given a direct role in policy (e.g. calling for a seat in parliament), emphasizing the public's desire for planners

'with power' who can maintain accountability in land use decisions. Implementing international best practice from planning systems with high legitimacy (e.g. Finland and Germany) could operationalize this reform. For example, the following measures should be considered: Binding Technical Oversight [give professional planning bodies the right to submit binding technical objections against politically motivated zoning changes (such as blanket building amnesties or unapproved rezonings)]; independent review board [establish a planning review board, made up of certified planners, legal experts and citizen representatives, to evaluate and reject ill-considered land use proposals]; and Ethics and Accountability Code [adopt a robust code of ethics and accountability for planning (modelled on the UK RTPI guidelines) to protect planners from undue political or administrative influence]. Together, these legislative reforms would empower planners as impartial guardians of the built environment, which our analysis of the post-disaster discourse suggests is pressing public expectation. Importantly, we frame this as a policy proposal based on evidence, not as a prescriptive directive.

The second pathway, articulated as Participation in All Planning Phases, focuses on embedding meaningful public participation at every stage of the planning process rather than treating it as a symbolic afterthought. We argue for institutionalizing meaningful public participation at every stage of the planning process, rather than relegating it to a superficial afterthought. Social media reports show that mistrust and alienation arise when communities feel they are excluded or only heard as an afterthought. To make planning processes more inclusive and responsive to the needs of the public participatory practices should be systematically embedded from the initial stages of risk assessment and design through to implementation; in this context, we propose the following measures: Co-design workshops [organizing co-design workshops in communities during the early planning stages to ensure that local knowledge informs decisions]; Participatory budgeting [implementing participatory budgeting processes for placing funds to address public frustration over opaque spending]; and Citizen juries [convening citizen juries to deliberate on key planning proposals before final decisions are made to ensure transparency and representation].

In sum, democratic urban and regional planning is necessary for resilience and public trust. By implementing these strategies, urban and regional planners can respond to public demands for transparency and inclusivity and close the trust gap found in our analysis. To successfully navigate this terrain, planning institutions should prioritize technical solutions, communication strategies, institutional sensitivity, and democratic engagement. These ideas, if carefully thought through, can support urban planning's development into a civic institution that builds a more resilient, inclusive, and equitable urban future.

Ethics committee approval: As this study does not involve direct human participation or data that requires ethics committee approval, approval from the ethics committee was not obtained.

Informed consent: All participants were informed about the purpose and scope of the study, and written informed consent was obtained in accordance with ethical principles.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): During manuscript preparation, the authors used ChatGPT by OpenAI to assist with language polishing under human supervision.

Authorship contributions: Research/project coordination – I.A., E.K.K.; Conceptualisation – I.A., E.K.K.; Research design and structuring – I.A., E.K.K.; Methodology – I.A., E.K.K.; Data sources and documentation – I.A.; Data analysis and/or interpretation – I.A.; Mapping/visualisation – I.A.; Literature review – I.A., E.K.K.; Writing – original draft – I.A.; Writing – review and editing – I.A., E.K.K.

Acknowledgments: The corresponding author appreciates the encouragement from her colleagues and family and supervisor, whose support kept her motivated throughout the research process.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

References

- Habertürk. (2023, February 7). Twitter Kahramanmaraş depreminin sesi oldu! 52 milyon paylaşım... *Habertürk*. <https://www.haberturk.com/twitter-deprem-bolgesinin-sesi-oldu-3564115-teknoloji>
- Aldamen, Y., & Hacimic, E. (2023). Positive determinism of Twitter usage development in crisis communication: Rescue and relief efforts after the 6 February 2023 earthquake in Türkiye as a case study. *Social Sciences*, 12(8), 436. <https://doi.org/10.3390/socsci12080436>
- Ataç, M., Avcı, D., & Kaplan, A. (2025). Relationship between disaster preparedness perception, self-efficacy, and psychological capital among Turkish nurses. *International Nursing Review*. <https://doi.org/10.1111/inr.13097>
- Builes-Jaramillo, A., Winson, A., Bee, E., Quirós, N., Urán, D., Rua, J. L., Rivera Flórez, L. A., Restrepo-Estrada, C., Gómez Miranda, I. N., Dashwood, C., & Porto de Albuquerque, J. (2025). Community-driven natural hazard and physical vulnerability assessment in a disaster-prone urban neighborhood. *Natural Hazards and Earth System Sciences Discussions*. <https://doi.org/10.5194/nhess-2024-221>
- Clifford, B. P. (2013). Rendering reform: Local authority planners and perceptions of public participation in Great Britain. *Local Environment*, 18(1), 76–95. <https://doi.org/10.1080/13549839.2012.719015>
- Connelly, S. (2011). Constructing legitimacy in the new community governance. *Urban Studies*, 48(5), 929–946. <https://doi.org/10.1177/0042098010366744>
- Davies, A. R. (2001). Hidden or hiding? Public perceptions of participation in the planning system. *Town Planning Review*, 72(2), 193–216. <https://www.jstor.org/stable/40112447>
- Ersoy, M. (1992). *Kent planlaması: Kuram ve yöntem*. İmge Kitabevi.
- Eshuis, J., & Edwards, A. (2013). Branding the city: The democratic legitimacy of a new mode of governance. *Urban Studies*, 50(5), 1066–1082. <https://doi.org/10.1177/004209801245958>
- Hansson, S. (2018). The role of trust in shaping urban planning in local communities: The case of Hammarkullen, Sweden. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 40(40), 23–30. <https://doi.org/10.2478/bog-2018-0016>
- Hirvola, A. (2022). Professional lobbying in urban planning: Publicity management and transparency discourse on a collision course? *Planning Theory & Practice*, 23(2), 283–302. <https://doi.org/10.1080/14649357.2022.2034922>
- Ickert, J., & Stewart, I. S. (2016). Earthquake risk communication as dialogue—Insights from a workshop in Istanbul's urban renewal neighbourhoods. *Natural Hazards and Earth System Sciences*, 16(5), 1157–1173. <https://doi.org/10.5194/nhess-16-1157-2016>
- Jackson, S. J., & Foucault Welles, B. (2015). Hijacking #myNYPD: Social media dissent and networked counterpublics. *Journal of Communication*, 65(6), 932–952. <https://doi.org/10.1111/jcom.12185>
- Jalali, R. (2002). Civil society and the state: Turkey after the earthquake. *Disasters*, 26(2), 120–139. <https://doi.org/10.1111/1467-7717.00196>
- Johannessen, M. R., Sæbø, Ø., & Flak, L. S. (2016). Social media as public sphere: A stakeholder perspective. *Transforming Government: People, Process and Policy*, 10(2), 212–238. <https://doi.org/10.1108/TG-01-2015-0003>
- Karabay, M. (2023). Toplumda mesleki görünürlük algısı ve sosyal medya etkisi üzerine değerlendirmeler. *Kent ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 33–50.
- Karaman, Z. T. (2020). Persuasion capacity of public administration in disasters. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 245–263. <https://doi.org/10.47130/bitlissos.761755>
- Karataş, D., & Bek, M. G. (2024). Digital battlegrounds: The interplay of social media, state power, and influencers in Türkiye's earthquake response. *Social Media + Society*, 10(1). <https://doi.org/10.1177/20563051241233459>

- Keleş, R. (2012). *Kentleşme politikası*. İmge Kitabevi.
- Kim, H., Jang, S. M., Kim, S.-H., & Wan, A. (2018). Evaluating Sampling Methods for Content Analysis of Twitter Data. *Social Media + Society*, 4(2). <https://doi.org/10.1177/2056305118772836>
- Kwok, M., Johnson, L., & Pojani, D. (2018). Discretion and the erosion of community trust in planning: Reflections on the post-political. *Geographical Research*, 56(4), 382–392. <https://doi.org/10.1111/1745-5871.12310>
- Laurian, L. (2009). Trust in planning: Theoretical and practical considerations for participatory and deliberative planning. *Planning Theory & Practice*, 10(3), 369–391. <https://doi.org/10.1080/14649350903229810>
- Lehtonen, M., & De Carlo, L. (2019). Diffuse institutional trust and specific institutional mistrust in Nordic participatory planning: Experience from contested urban projects. *Planning Theory & Practice*, 20(2), 203–220. <https://doi.org/10.1080/14649357.2019.1606929>
- Maia, R. C. M. (2009). Media visibility and the scope of accountability. *Critical Studies in Media Communication*, 26(2), 165–183. <https://doi.org/10.1080/15295030903176666>
- McClymont, K. E. (2006). Ideology, legitimacy and values in practice: Reconceptualising professionalism in town planning [Doctoral dissertation, University of Sheffield]. *White Rose eTheses Online*. <https://etheses.whiterose.ac.uk/id/eprint/21803>
- Ojo, C. A., & Rider, T. R. (2025). Positioning the sense of coherence (SOC) in disaster recovery planning and design. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 22(2), 161. <https://doi.org/10.3390/ijerph22020161>
- Pamukçuoğlu, A. (2017). Toplumsal algı, medya ve mesleki imaj ilişkisi. *İletişim Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 49–65.
- Powell, A. B. (2024). Objectivity vs affect: How competing forms of legitimacy can polarize public debate in data-driven public consultation. *Information, Communication & Society*. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2024.xxxxxx>
- Scanfeld, D., Scanfeld, V., & Larson, E. L. (2010). Dissemination of health information through social networks: Twitter and antibiotics. *American Journal of Infection Control*, 38(3), 182–188. <https://doi.org/10.1016/j.ajic.2009.11.004>
- Sengezer, B., & Koç, E. (2005). A critical analysis of earthquakes and urban planning in Turkey. *Disasters*, 29(2), 171–194. <https://doi.org/10.1111/j.0361-3666.2005.00279.x>
- Şengül, T. (2009). *Kentsel çelişki ve siyaset*. İletişim Yayınları.
- Takahashi, B., Tandoc, E. C., & Carmichael, C. (2015). Communicating on Twitter during a disaster: An analysis of tweets during Typhoon Haiyan in the Philippines. *Computers in Human Behavior*, 50, 392–398. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.04.020>
- Tasnia, T., & Growe, A. (2025). A systematic literature review of water-sensitive urban design and flood risk management in contexts of strategic urban sustainability planning. *Land*, 14(2), 224. <https://doi.org/10.3390/land14020224>
- Taylor, Z. (2019). Pathways to legitimacy. *Planning Theory*, 18(4), 397–417. <https://doi.org/10.1177/1473095218806929>
- Tekeli, İ. (2001). *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde kent planlaması*. Tarih Vakfı Yayınları.
- Tekeli, İ. (1991). *Planlama politikası*. İmge Kitabevi.
- Toraman, C., Kucukkaya, I., Özcelik, O., & Sahin, U. (2023). Tweets under the rubble: Detection of messages calling for help in earthquake disaster. *arXiv*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2302.13403>
- Uldam, J. (2018). Social media visibility: Challenges to activism. *Media, Culture & Society*, 40(1), 41–58.
- Williamson, W., & Ruming, K. (2019). Urban renewal and public participation in Sydney: Unpacking social media strategies and use for contesting consensus. *Urban Policy and Research*, 37(3), 350–366. <https://doi.org/10.1177/016344371770499>
- Yılmaz, E. E., & Halman Tomaka, D. (2025). Beyond the disaster: Vulnerability of governance in the Turkey-Syria earthquake. In I. Pardo, & D. G. B. Prato (Eds.), *Forms of Inequality and the Legitimacy of Governance (Vol. II)* (pp. 139–161). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-031-78694-5_8

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Mekânsal İçselliğin Yıkımı Üzerine: Bitlis Çarşısında “Detournement” Etkisi Yaratan Fenomenolojik Sürecin İrdelenmesi

The Destruction of Spatial Internalization: A Phenomenological Inquiry into the “Détournement” Effect in the Bitlis Bazaar

 Gamze Yalçın,¹ Meral Nalçakan²

¹Eskişehir Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İç Mimarlık Anasanat Dalı, Eskişehir

²Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Eskişehir

ÖZ

Detournement kavramı, ilk olarak 1950’lerde Letterist International adlı sanatçı grubu tarafından ortaya atılan, 1957 yılında ise Guy Debord öncülüğündeki Sitüasyonist Enternasyonal adlı avangart sanatçıların oluşturduğu sanat hareketiyle ön plana çıkarılan devrimsel bir pratiktir. Yön değiştirme, bozma, saptırma anlamlarına gelen Detournement, bir şeyin veya durumun, mevcut yapısını yıkıma uğratarak kaybolan anlamını sansasyonel bir etki ile yeniden canlandırmayı amaçlamaktadır. Birçok disiplinde olduğu gibi mimari düzeyde de uygulanması önerilerek kentsel çevrenin parçalanmasıyla da yeni bir bütünün yaratılabileceği ileri sürülmektedir. Bu çalışmanın amacı, Tarihi Bitlis çarşısının çevresel, sosyal ve ekonomik sorunları beraberinde getiren plansız yapılaşmasına çözüm olarak “Dere Üstü İslah Projesi” ile başlayan kentsel dönüşüm ve restorasyon çalışmalarıyla kentsel bellekte içselleşen mekânların yıkımının kullanıcılar üzerindeki etkisinin irdelenmesidir. Çalışma kapsamında üç ayrı kategoriye ayrılan kullanıcılar ile yarı yapılandırılmış bireysel görüşmeler yapılarak, bu fenomenolojik sürecin mekânsal, sosyal, ekonomik ve duygusal etkileri detournement kavramıyla ilişkili olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak; kullanıcıların kentsel mekânla kurduğu içsellik, aidiyet, aşinalık gibi bağların parçalanmasıyla mekânsal deneyime dair ortaya çıkan yeni farkındalıklar ve sosyal, ekonomik, kültürel düzeyde ise yeni

ABSTRACT

The concept of détournement, first introduced in the 1950s by the artist collective Letterist International and later brought to prominence in 1957 by the avant-garde movement Situationist International under the leadership of Guy Debord, represents a revolutionary practice. Denoting diversion, disruption, or subversion, détournement seeks to revive lost meanings through sensational impact by dismantling existing structures. Its application has been suggested across various disciplines, including architecture, where the fragmentation of the urban environment is seen as a means of creating new totalities. This study investigates the impact on users of the demolition of spaces internalized in urban memory through the urban transformation and restoration processes initiated by the “Dere Üstü Rehabilitation Project,” which was introduced as a response to the unplanned construction of the Historical Bitlis Bazaar that had generated environmental, social, and economic challenges. Semi-structured individual interviews were conducted with users categorized into three groups, and the spatial, social, economic, and emotional effects of this phenomenological process were analyzed in relation to the concept of détournement. The findings reveal that the fragmentation of users’ connections to urban space—such as intimacy, belonging, and familiarity—has fostered new forms of spatial awareness while simultaneously

Bu makale Eskişehir Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’ne bağlı İç Mimarlık Anasanat Dalı’nda Sanatta Yeterlik programı kapsamında Bitlis çarşısındaki kentsel iç mekânlar üzerine yürütülen tez çalışmasından üretilmiştir.

Geliş tarihi: 27.04.2025 Kabul tarihi: 20.09.2025
Revizyon tarihi: 01.10.2025 Online yayımlanma tarihi: 18.11.2025
İletişim: Gamze Yalçın
e-posta: yalcnmgz@gmail.com

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

sorunsalların olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada akademik literatürde insan-mekân diyalektiğini yeniden düşünmeyi teşvik ederek farklı bir bakış açısı kazandırmayı sağlayacak sonuçlar sunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Çarşı; detournement; mekânsal bellek; mekânsal içsellik; kentsel mekân.

producing new challenges at social, economic, and cultural levels. Ultimately, this study contributes to academic literature by encouraging a reconsideration of the human-space dialectic and offering a distinctive perspective for future discourse.

Keywords: Bazaar; détournement; spatial memory; spatial internalization; urban space.

Giriş

Mekân; içerisinde yaşanılmış zamanı, varlıkları ve durumları bireyin zihinsel haritasına işleyen, yeniden hatırlatmak üzere saklayan bir bellek görevi görmektedir. Mekânsal bellekteki biriktirilmiş deneyimler aidiyet duygusu yaratarak; -mekânlar yok olsa bile- toplumsal ve bireysel ölçekte geçmişle bağlantı kurulmasını sağlamaktadır. Mekânla kurulan duygusal bağlar belirli bir süreç içerisinde edinilmiş deneyimlerin kalıcı anlamlar yaratmasıyla bağlantılıdır. Bu ilişkiselliği yer duygusu olarak ifade eden Yi-Fu Tuan, sıradan alanların, daha iyi tanınması ve değer kazandırılması sonucu farklılaştığını ve bir yere dönüştüğünü vurgular (Tuan, 1977, s. 7). Mekân-insan diyalektiği ontolojik bir süreç olarak değerlendirildiğinde; mekânın üretimini toplumsal edimlere bağlayan Henri Lefebvre'in (1974), toplumsal mekân kuramı ön plana çıkar. Lefebvre'e göre toplumsal mekân, canlı-cansız ayırt etmeksizin tüm varlıkların, amaçlı veya olası eylemlerle, ister çatışma durumunda isterse de iş birliği içerisinde bir araya geldiği, kendiliğindenliğin, toplaşmanın ve buluşmanın yarattığı sosyal bir formdur (Lefebvre, 2014, s. 125). Benzer şekilde Edward W. Soja da mekânın varoluş biçimini fiziksel bir gerçeklikten öte sosyal eylemler ve ilişkilerin sistematığı içinde ele almıştır. Mekân, hem toplumsal yapının bir sonucu hem de bu yapının üretiminde etkili bir şekillendiricidir (Soja, 2003'ten aktaran Bengü, 2024, s. 62). Dolayısıyla insan varlığından ve eylemlerinden bağımsız tutulamayan mekânın, kazanılmış sosyal bir değeri ve atfedilmiş deneyimsel-bireysel anlamları vardır.

Mekân-insan ilişkiselliğinin fiziksel ve sosyal formları zamanın getirdiği birçok koşul ile birlikte gelişmekte, evirilmekte ve yeniden şekillenmektedir. Toplumsal, ekonomik, teknolojik, politik veya diğer değişen dinamiklerle birlikte mekânların da işlevsel, anlamsal ve fiziksel varlıkları giderek farklılaşma ihtiyacı göstermektedir. Özellikle değişen yaşam koşullarına karşı dirençleri azalan mekânlar yıkıma veya dönüşüme maruz kalmaktadır. Geçmiş deneyimleri barındıran bellek mekânlarındaki bu değişim, yerle kurulan içsel bağların ve duyulan aidiyetin de yıkımına neden olmaktadır. Fiziksel alanı yeniden icat etmek geçmiş deneyimleri yıkarak aynı zemin üzerinde yeni bir deneyim ve bellek inşa etmeyi de getirmektedir. Bir bakıma yıkım, yön değiştirme veya sapma anlamlarına gelen ve 1950'lerde ortaya çıkarak Sitüasyonist Enternasyonal (1957-1972) grubu tarafından da benimsenerek geliştirilen *detournement* kavramı, mevcut sanat eserlerin veya sosyal unsurların zıt bir etkiyle yeniden üretimini esas almaktadır. İlk olarak sanat eserlerine yönelik çarpıcı bir sanatsal uygulama

olarak başlayan bu yaklaşım, mimari ve kentsel açılımlara kadar genişlemeyi ön görmüştür. Bu çalışmada, detournement pratiğinin mevcut durumları yıkarak yeniden üretme kapsamı çerçevesinde; bir dönemin izlerini taşıyan kent belleğinin yok olması ve yeniden inşası irdelenecektir. Çalışma alanı olarak "Dere Üstü İslah Projesi" kapsamında iş yeri ve konut gibi birçok mekânın yıkıldığı Bitlis tarihi çarşısı ele alınmıştır. Çarşı merkezi insanların sosyokültürel ve ekonomik yaşamlarının göstergesi olarak mimarisıyla, sokaklarıyla, dokusuyla, odak noktalarıyla ve gerçekleşen hareketliliğin niteliğiyle içselleşerek kentsel ölçeğin iç mekânını oluşturmaktadır. Sosyokültürel yaşamda önemli bir yere sahip olan kentsel mekân günümüzde dışsallığın ötesinde, aidiyet ve aşinalık üreten içsellik ve evsellik kavramlarıyla da görünür olmaya başlamıştır (Sözgen, 2021, s. 104). Dolayısıyla kentsel-kamusal mekânların özel yaşam alanlarıyla örtüşen nitelikler atfedilmesi geliştirmesiyle yaşam alanları haline rolünü göstermektedir.

Kentlilerce içselleşen ve aşına olunan Bitlis çarşısının mekânsal örgütlenmesinin ve alışveriş mekânlarının bir anda yıkılarak yeni bir projeye eskinin dönüştürülmüş-değiştirilmiş bütünlüğü üzerinde başka bir kurguyla üretilecek olması araştırma problemini doğurmaktadır. Bu bağlamda; yıkım gibi sarsıcı bir etkiyle *detourne* edilen kentli-kullanıcı belleğindeki mekânsal içsellikçe dair izler bireysel söylemler aracılığı ile ele alınmıştır. Çalışmanın zaman çizelgesi henüz çarşıdaki yıkım çalışmalarının devam ettiği ve kentin yeni örüntüsünü tamamlamadığı bir aşamada bulunmaktadır. Detournement pratiğindeki sıradanlığa, alışılmışı karşı aykırı, yıkıcı, sansasyonel etkinin kentin yıkım aşamasında ön plana çıktığı düşünülerek toplumsal yaşamın akışına, kültürel belleğe ve mekânsal ilişkilere (iç-dış, özel-kamusal) olan etkileri tartışılmaktadır.

Yıkımın Yaratıcı Etkisi: Detournement

"İçinde kendimizi sıkışmış hissettiğimiz hayatta ve toplumda olanaklı en özgürleştirici değişimi arzuluyoruz."

Guy Debord

Detournement, 1950'lerde Letterist International adlı sanatçılar grubu tarafından ortaya atılmış; 1957' de Guy Debord öncülüğündeki sanatçı topluluğu tarafından kurulan Sitüasyonist Enternasyonal hareketiyle ön plana çıkan sanatsal pratiklerden biridir. Toplumsal ve kentsel düzeyde anti-kapitalist tavırla sanatı bir eleştiri aracı olarak kullanan Sitüasyonist Enternasyonal hareketinde detournement, var

olanın herhangi bir şeyini değiştirerek kaybolan kavramları yeniden canlandırmayı amaçlayan yön değiştirme veya saptırma eylemi olarak karşılık bulmuştur (Izadpanah, 2020, s. 15). Detournement'in amaçları ve kullanım koşulları, Guy Debord ve Gil J. Wolman'ın 1956 yılında yazdıkları "*Methods of Detournement*" ve "*A User's Guide to Detournement*" adlı metinlerle tanımlanmıştır. Debord ve Wolman, detournement'in mevcut gerçekliği bozarak, yıkarak veya saptırarak oluşturduğu etkiyle yeniden canlanmaya yönelik parodi sunması açısından gerekli olduğunu savunmaktadır. Bunu da "*Dolambaçlı unsurların birikiminin, özgün bir esere gönderme yaparak infial veya kahkaha uyandırmayı amaçlamak yerine, anlamsız ve unutulmuş bir orijinale karşı kayıtsızlığımızı ifade edeceği ve belirli bir alt sınır vermekle ilgileneceği parodik-ciddi bir aşama tasarlamak*" şeklinde açıklamışlardır (Debord ve Wolman, 1956, s. 4). Böylece uygulamanın ön gördüğü yıkım veya saptırma, alışılmışla gelen yadsıma durumuna karşı farkındalığı arttıracak devrimsel bir harekettir. Varlığı kanıksanmış olanı çeşitli müdahalelerle değiştirerek dönüştüren ve yeni varyasyonlar türeterek anlamını ön plana çıkaran etkili bir söylem hedeflemektedir.

Detournement pratiği gösterişli bir denetim sistemindeki var olan gerçekliğin giderek sıradanlaşan veya yabancılaşan doğallığını teşhir etmek için yapısını zıt etkilerle değiştirerek aynı zemin üzerinde yeniden inşa eder. Amacı doğallığa veya asıl işlevine dönmek yerine daha baskın bir şekilde özünden uzaklaştırarak parodi yaratmaktadır (Elias, 2010, s. 824). Bu şekilde eleştirel bir bakış sunar ve yeniden düşünmeyi teşvik eder. Debord ve Wolman (1956b), detournement pratiğini aşağıda sıralanan dört yasa ile formülize etmişlerdir.

1. Genel izlenime en keskin şekilde katkıda bulunan, bu izlenimin doğasını doğrudan belirleyen öğeler değil, en uzak yoldan saptırılmış öğedir. Örneğin, İspanya İç Savaşı ile ilgili bir metagrafta, en belirgin devrimci anlamı olan ifade, bir ruju reklamından bir parçadır: "Güzel dudaklar kırmızıdır."
2. Detournement'in ana etkisi, elementlerin orijinal bağlamlarının bilinçli ya da yarı bilinçli olarak hatırlanmasıyla doğrudan ilişkili olduğundan, çarpıtmalar mümkün olduğunca basitleştirilmelidir.
3. Yön değiştirme, rasyonel bir cevaba ne kadar yaklaşırsa o kadar az etkilidir. Yanıtın rasyonel karakteri ne kadar belirginse, benzer şekilde rakibin sözlerini kendisine karşı kullanan sıradan ruhundan o kadar ayırt edilemez hale gelir.
4. Basit tersine çevirme ile saptırma her zaman en doğrudan ve en az etkili olandır.

Evrensel olarak geçerli olan detournement'in kullanımında ilk yasa esas alınmakta; diğer üçü ise yalnızca yanıltıcı yön değiştirmeler için uygulanmaktadır (Debord ve Wolman, 1956b, s. 3). Detournement pratiğinde etkili bir gösterge yaratmak için, çarpıtılan öğenin orijinal bağlamını yıkıma uğratarak gönderme içerecek yeni bir kapsam içinde üretmek gerekmektedir.

Detournement, sinema, resim, edebiyat, heykel, mimari gibi toplumun kültürel ve sanatsal varlığını ifade eden çeşitli iletişim biçimlerinde uygulanabilmektedir. Debord ve Wolman bu tür saptırmaların çoğaltılabileceğini ve yeni yaratımlara açık olabileceğini ifade etmişlerdir. Özellikle kentsel düzeyde bir detournement'in karışıklığı da ortadan kaldırılabilecek kentsel bir planlama aracı olabileceği ön görülmektedir. "*Detournement, şehirci gerçekleştirmelere kadar genişletilseydi, pek çok insan bir şehrin bütün bir mahallesinin bir diğerinin tam bir yeniden inşasından etkilenmeyecekti. Hayat asla çok kafa karıştırıcı olmazdı, bu seviyedeki bir detournement onu canlandırabilirdi*" (Debord ve Wolman, 1956b, s. 5). Toplumun yaşamsal ve kültürel aktivitesinin geniş bir bölümünü kapsayan kentsel mekânın detournement yaratımlarıyla kuvvetli yeni ilişkisel ağlar geliştirmesi düşünülmektedir. Çünkü kentsel bütünlüğün içerisindeki alışılmış ahengin parçalanmasıyla ve yeni şaşırtıcı etkilerin oluşmasıyla, insanların kentsel akışta körleştiği durumlara karşı yeniden görme gerçekleştirebilecektir.

"*Fiziksel mekânı yeniden icat etmek, boş zamanı yeniden icat etmenin aracıydı, ama aynı zamanda algıyı (alışkanlık etkilerine tabi kılınmasından itibaren) yenilemenin ve böylece kapitalist tarafından yaratılan yabancılaşmaya ve can sıkıntısına radikal bir şekilde meydan okumanın bir yolu*du" (Elias, 2010, s. 825).

Kentsel mekânın dokusundaki yapay çevrenin, zamanın akışı içinde sürekli bir birikimle katlanarak büyümesi ve bu dolaşım alanının toplumsal yaşamı da biçimlendirmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu bağlamda kentsel mekânın şekillendirdiği toplumsal bilinçle ortak alışkanlıkların ve deneyimlerin etkisinde kalıplaşmış kentsel bellek ve mekânsal içsellik oluşmaktadır. Kentsel alanın yeniden üretilmesini arzu eden Sitüasyonistler, kapitalizmin etkisiyle meta haline gelen kentleri ve bu şekilde pasifize edilmiş zihinleri, eylemler aracılığıyla alışkanlıklarından saptırarak yeniden canlandırmayı amaçlamışlardır (Hiçyılmaz ve Gürel, 2019, s. 205). Detourne edilerek yıkıma uğratan kentsel bütünde yeni olasılıklar yeniden bir deneyim sunabilecektir. Bu yüzden detournement mevcut durumlar üzerinde yeni amaçlara ulaşmak için yalnızca bir araç olarak kullanılır. Sitüasyonistlerden biri olan Hollandalı mimar ve sanatçı Constant Anton Nieuwenhuys, mimarlığın gündelik hayatın gerçekliğini değiştireceğine inanarak Yeni Babil (New Babylon) projesini çizer. Ütopik bir kent planlaması olarak görülen Yeni Babil'i Constant gerçekçi ve kaçınılmaz bir proje olarak tanıtır. "*Ben bundan gerçekçi bir proje olarak bahsetmeyi tercih ediyorum, çünkü gerçeklikle tüm bağı yitirmiş mevcut durumdan hareket ediyor ve teknik olarak mümkün olana, insani açıdan arzu edilene ve toplumsal açıdan kaçınılmaz olana dayanıyor*" (Wigley, 1998, s. 132). Constant, kentsel mekândaki giderek göz ardı edilen ve gerçekliğinden uzaklaşan toplumsal yaşamına da bir anlamda dönüştürücü bir sapma gerçekleştiriyordu. Sadler'e göre Yeni Babil sanat veya edebiyattan değil, modern mimari ve şehir planlamasından bir sapma ve kaçıştır (Sadler, 1999'dan aktaran Dur ve Wark, 2011, s. 41). Debord şehircilik düzeyin-

Şekil 1. Gordon Matta Clark'ın kesik yapıları: Window Blowout – Splitting – Bronx Floor – Day's End. (Kaynak: Karadağ, t.y.).

deki bir saptırmanın bütünsel sanatı da mümkün kılacağını ima ederken; “*her semt, komşu ahenklerden kopmuş, kesin bir ahenge yol açabilecek; daha doğrusu içsel uyumun maksimum düzeyde parçalanması üzerinde oynayabilecektir*” şeklinde parçalanmanın yarattığı idealize bir bütünden bahsetmektedir (Debord, 1957, s. 44). Yıkımın yarattığı sarsıcı etkiyi kullanan Gordon Matta Clark, sanatıyla kentsel yaşamdaki mimari algıyı yeniden inşa etmeyi hedeflemiştir. Atıl durumdaki binaları keserek, parçalayarak, delerek oluşturduğu bilinçli bir fiziksel yıkımla kentsel ölçekteki algıyı detourne etmektedir. Hiçyılmaz ve Gürel (2019) Gordon Matta Clark'ın bu eylemini “*topluma ve sanata dair özgürleştirici yeni bir olasılık*” olarak değerlendirmiştir (s. 204). Kendi halinde yıkılmaya maruz bırakılmış binaları ve bu görüntüyü kanıksamış kentsel bilinci, kasıtlı yıkıcı eylemlerle sarsmış; yapı bozumuna uğratılmış yapılarla kentsel ölçekte yeni mekânsal deneyim olasılıklarını ortaya çıkarmıştır. Kentsel mekânı yıkımla dönüştürürken aynı zamanda kentsel belleği de sarsarak eskinin algısında yeni ağlar kurmuştur (Şekil 1).

Detournement'in mimari açılımında politik bir söylem vardır. Var olanın eleştirel bir yıkımıdır fakat tamamen yok oluşu değildir. Eskiye yıkıcı bir eylemle provoke ederken yeniyi aynı zemin üzerinde kurgulayarak heterojen bir yapı inşa eder. Bu yüzden mimari detournement kaynağını mevcut kentin, mevcut mimarinin ve mevcut tarihsel söylemin pratiğinde bulur (McDonough, 2001, s. 102). Dolayısıyla detournement eski kültür alanlarının eskimişliğini ve önemlerinin azalmışlığını ifşa eden bir propaganda yöntemini tarifler (Yarımbaş, 2017, s. 43). Tamamen yeni bir üretim yaratma amacının ötesinde eskinin değerini ortaya çıkarmayı hedefler. Mevcut durumun neden olduğu ataleti harekete geçirmek için var olan unsurların kaybolan anlamlarını geri getirerek yeni bir kimlikle yeniden kurgulanmasını sağlar (Plant, 1992, s. 86). Bu yönüyle kentsel ve mimari düzeydeki detournement kentsel dönüşüm, yenilenme ve yeniden canlandırma uygulamalarıyla ve bu uygulamaları gerekli kılan sebeplerle paralellik gösterir. Kentsel mekân, küreselleşmenin ve sanayileşmenin zorunlu kıldığı modern yaşam içinde hızla büyüyerek genişleyen fiziki çevre, nüfus artışı, plansız yapılaşma, mimari dejenerasyon ve sosyal çözülme gibi sorunlara maruz kalabilmektedir. Kentsel mekândaki fiziksel ve sosyal bozulmalar doğal, tarihi, geleneksel ve kültürel dokunun özgün kimliğinin silikleşmesine, yanlış müdahaleler sonucu işlevsizleştirilmesine ve bağlamından koparak değerlerin unutulup yitirilmesine neden olabilmektedir.

Kentsel dönüşüm zamanla çeşitli sebeplere maruz kalarak bozulan, kullanılamaz hale gelen, değerini yitiren veya terk edilen mevcut kentsel mekânın yaşanabilir koşullara getirilerek yeniden kullanıma açılmasını sağlar. Kentsel dönüşüm toplumsal, fiziksel, çevresel ve ekonomi gibi toplumsal yaşama katılan tüm mevcut ilişkilerin iyileştirilip geliştirileceği stratejileri tanımlar. Genellikle kentsel dönüşümle aynı anlamda kullanılan kentsel yenilenme kavramı ise eskimiş ve değerini yitirmiş alanların yıkılarak yerine yenisinin inşa edildiği uygulamaları ifade eder (Eyidiker, 2021, s. 98). Tarihi kentsel mekânların yeniden kullanımı kapsamında uygulanan kentsel canlandırma, bozulmaya uğramış tarihi ve kültürel mirasın yeniden işlevlendirilerek kente ve turizme kazandırılmasını amaçlayan kentsel dönüşümün türlerinden biridir. Yeniden canlandırmanın kenti turizme kazandırma amacını taşıyan ekonomik boyutunun yanı sıra Tekin (2021) toplumsal ve kültürel boyutunun önemine dikkat çekmiştir. Tekin'e göre, kentlinin yaşam alanlarını terk etmesi yalnızca mekânsal bir terk edişten öte o mekânlardaki toplumsal belleğin ve kültürün yok olmasına yol açan kültürel bir terk ediştir (Tekin, 2021, s. 86). Bu durumda geçmişin bellek mekânlarının iyileştirilerek yeniden canlandırılması kültürel ve sosyal sorumluluk taşıır. Kentsel dönüşüm ve canlandırma uygulamaları zamanın akışı içinde bozulan, unutulmuş ve yitirilen değerleri iyileştirmeyi hedeflerken; detournement sarsıcı ve çarpıcı bir etkiyle eski değerleri hatırlatarak provoke bir tavır sergiler ve ters yüz edilmiş anlamı başka bir şekilde yeniden canlandırmayı amaçlar. Plant'a (1992) göre “*iyileştirme ve saptırma karşıt güçlerin strajeleri olarak değil; eş-değer bağlamlar arasındaki sonsuz geçiş olarak düşünülebilir*” (s. 110). Belli bir dönemde etkinlik göstermiş bu sanatsal pratiğin günümüz kentsel ve mimari uygulamalarda benzer etkiler yarattığı ve tarihsel bağlam oluşturduğu göz önüne alındığında detournement'in yalnızca sanatsal bir müdahale biçimi değil; kentsel mekânların dönüşüm süreçlerinde ortaya çıkan bir araç olarak değerlendirilebileceği söylenebilir.

Doğal çevre verilerinin etkisiyle gelişen Bitlis'in tarihi kent dokusu, zamanla artan plansız yapılaşma, ruhsatsız eklentiler ve bakımsız bırakılan fiziksel çevre nedeniyle estetik değerini kaybetmeye başlamıştır. Özellikle anıtsal nitelikteki Bitlis Kalesi ile deresi arasında kurulmuş kentin odak noktalarından biri olan çarşı merkezi, bilinçsiz yapılaşmanın yoğunlukta olduğu bölgelerden biri olmuştur. Doğal, tarihi ve kültürel doku, yapısal tabakalaşma altında giderek kaybolursa da; yaşam düzeni

içinde alışılmış ve görüntüye duyarsızlaşmış bir kentsel bilinç oluşmuştur. Zamanla eklemlenen kütsel yapılarla birlikte bir anlamda iç-dış, kamusal-özel ve mahremiyet sınırlarının da aşıldığı mekânsal kullanım biçimi, içselleşerek kültürel bir yaşam tarzına dönüşmüştür. Bitlis çarşısında 2019 yılında uygulanmaya başlanan “Dere Üstü İslah Projesi”; bilinçli bir detournement uygulaması olmasa da bir anlamda detournement’in önerdiği sansasyonel etkiyle şehrin dinamiğini değiştirerek; yadsınan mevcut görüntüyü yıkıp unutulmuş tarihi ve doğal kentsel dokuyu açığa çıkarmıştır. Bu bağlamda mekânsal içselliği ve belleği sarsarak özne-mekân diyalektiğini yeniden dönüştüren fenomenolojik bir olaydır.

Günlük Yaşamın İçselleşen Mekânı: Çarşı

Günlük yaşam ve kamusal etkinlikler çarşı içerisinde gerçekleşir. İnsanları bir araya toplayan, birleştiren ve maddi manevi her türlü üretim-tüketim ilişkisini barındıran plüralist bir mekânsallığa sahiptir. Çarşı kentsel mekân olmanın ötesinde kentlinin içselleştirdiği bellek mekânı, zamanın katmanlaştırdığı tarihi mekân, fiziksel ölçekte iç-dış ilişkilerinin birbirine geçtiği ara kesitlerin ve sosyo-mekânsal ilişkilerin dinamikliğiyle bir günlük yaşam alanıdır. Günlük yaşam insan-mekân etkileşiminin önemli bir sonucudur. “Günlük yaşamın incelenmesi bize insanların gerçekliği şekillendirmek için nasıl yaratıcı bir şekilde hareket edebileceğini ortaya koyar” (Giddens ve Sutton, 2009, s. 251). Çeşitli işlevlerle günlük yaşama katılan mekânlar, toplumsal olarak üretilen ve zamanla hem psikolojik hem de fiziksel olarak katmanlaşarak içselleşen yerlerdir. Dolayısıyla çarşıdaki dükkânlar, sokaklar, meydanlar, açık veya kapalı tüm kamusal mekânlar insanların deneyimleriyle bütünleşir. Yaşanmışlık mekâna anlam getirir. Bachelard ev metaforu üzerinden insan-mekân ilişkisindeki yaşanmışlığa dair kurduğu derin bağlantıyı şu şekilde aktarmıştır:

“Yalnız anılarımız değil, unuttuklarımız da ‘bir yere yerleşmiştir’. Bilinçdışımız ‘yerleşmiştir’. Ruhumuz bir konuttur. Ve ‘evleri’, ‘odaları’ hatırlayarak kendi içimizde ‘konaklamayı’ öğreniriz. Eve ilişkin hayallerin iki yönde birden ilerlediği daha şimdiden görülüyor: biz onların içinde olduğumuz kadar, onlar da bizim içimizdedir” (Bachelard, 2014, ss. 29–30).

Günlük yaşamın konutlardan kente doğru genişlemesi, özellikle çarşılar gibi kentsel mekânın odağındaki kamusal alanların insanların belleğinde daha fazla yer edinmesini ve giderek daha fazla anlam kazanmasını sağlar. Kentsel yaşamın teşvik ettiği üretim-tüketim ilişkileriyle birlikte özel alanlara özgü faaliyetlerin şehir ölçeğinde yaşanabilir hale gelmesi kamusal alanlarda geçirilen zamanı, sosyal etkileşimleri ve mekânsal aidiyeti besler. Özel-evsel durumlar, eylemler ve duygular kentin dinamiğine karışır. Fransız şair ve sanat eleştirmeni Charles Pierre Baudelaire (2014), evselliği kalabalıklık arasında inşa eden şehir gezgini *flaneur*’den bahsederken; kamusal ölçüğe içsel bir bağlam kurar. Ona göre; flaneur insanların ortasında, hareketin git-gel nokta-

sında ve gelip geçiciliğin arasında mesken tutmanın verdiği hazla yaşar. Şehir için evden uzaktayken bile evinde gibi hisseder.

“Nasıl ki kuş havada, balık suda yaşarsa, o da kalabalıklarda var olur. Aşk, işi, gücü kalabalıklardır. Kusursuz flaneur için, tutkulu gözlemci için, ahalinin tam orta yerini, hareketin gel-git noktasını, gelip geçici ile sonsuzun arasını mesken tutmak müthiş bir keyiftir. Evden uzak kalmak ama her yerde evinde hissetmek; dünyanın merkezinde olmak, dünyayı gözlemek ama dünyadan saklı kalmak...” (Baudelaire, 2014, s. 33).

Kentsel kamusal mekâna içselleştirici bir anlam atfetmek, mekânın sınırlayıcı ve sarmalayıcı geometrik yapısından öte zamansallık ve yaşanmışlıkla ilgili olmaktadır. Uzun süre vakit geçirilen dış mekânların kullanım biçimi, zamanla yerleşen kültürel kalıplar ve bireysellikten kamusalığa evrilen alışkanlıklar dolayısıyla iç mekânın fonksiyonelliği ile bütünleşmeye başlar. Dış mekânın kamusalığı, aidiyet bağları gelişmiş kullanıcı için içsel-evsel bir özelliğin atmosferini taşır. “Başlangıçta ahlaki ‘hakikat’ kavramıyla iç içe geçmiş olan içsellik kavramı, bilinçli farkındalık, bireysellik, öznelilik gibi ekolojik ve karmaşık bir yaklaşımı izleyerek, belirli kentsel veya dış mekânların doğasının tanımlanmasının yanı sıra iç mekânın içsel karakteristiğiyle birlikte daha açık bir mekânsal anlama dönüşür” (Shah, 2021, s. 1). Bu bağlamda ilk kurulduğu günden bugüne köklü bir geçmişe sahip Bitlis çarşısının zaman-mekân-insan triyalektiği içerisinde içselleşen aidiyet mekânlarına bu çalışma ile birlikte dikkat çekilmekte ve yıkımla beraber ortaya çıkan sosyo-mekânsal durumlar detournement ölçeğinde analiz edilmektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Alan çalışması kapsamında öncelikle Bitlis çarşısında yürütülen uygulamalar yerinde gözlem yoluyla araştırmacı tarafından incelenmiştir. Kentin yıkılma aşamasında gerçekleştirilen gözlemlerdeki veriler, fotoğraf çekimleri ve alınan notlarla birlikte sistematik bir şekilde kayıt altına alınmıştır. Çarşıda gerek iş yerleri yıkılan gerekse kişisel tanıklığı, yaşanmışlığı bulunan kullanıcılar üzerindeki mekânsal belleğin yıkımı ve yeniden üretiminin etkileri için nitel araştırma yöntemlerinden yorumlayıcı (*hermeneutic*) fenomenoloji yaklaşımı benimsenmiştir. Husserl’in öğrencisi olan Martin Heidegger öncülüğünde gelişen yorumlayıcı fenomenoloji, belirlenen fenomen çerçevesinde yaşanmış deneyimlere odaklanarak çalışır. Fenomenin tasviri ve yorumlanmasına dayalı bir süreç olan bu yaklaşımda bireylerin yaşadığı deneyimlerden anlam çıkararak, ayrıntılar üzerine araştırmacı tarafından yorum getirilmektedir (Yalçın, 2022, ss. 219–220). Deneyimin yorumsal yapısı üzerine çalışılan fenomenoloji temelli çalışmalar yorumlayıcı olarak adlandırılmakla birlikte; insanın çevresini anlama, etkileşimde bulunma ve bunları nasıl tanımladığı üzerine düşünmeyi ve yorumlamayı gerektirir. Dolayısıyla içerisinde “diyalog”, “metinsel anlam”, “yorumlama”, “özsezi”, “gelenek” gibi temel kavramları barındıran anlatıya dayalı çok çeşitli alanlarda ve beşeri bilimler üze-

rine yapılan çalışmalarda sıklıkla kullanılan bir yöntemdir (Güçlü, 2021, s. 292). Yöntem, deneyimin doğasını şekillendiren ana temaların tespit edildikten sonra bu oluşumun sebeplerini ne/neler/nasıl şeklinde sorgulayarak ilerler. Araştırma problemi-ne konu olan fenomeni tecrübe eden ve tecrübelerini açık bir şekilde aktarabilecek insanların bulunması yöntemin gerçekleştirilebilmesi için önemlidir. Fenomenolojik yaklaşımla yürütülen araştırmalarda gözlem ve diğer veri toplama yöntemleri destekleyici bir işlev görürken genellikle temel veri kaynağı olarak görüşme yöntemlerine başvurulur (Creswell, 2003'ten aktaran Güler vd., 2015, ss. 236–243). Bu bağlamda çalışmanın veri toplama aşamasında fenomenoloji desenine uygun veri toplama aracı olan yarı yapılandırılmış bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların belirlenmesi aşamasında Patton (1987) tarafından geliştirilmiş olan amaçlı örnekleme sınıflandırmaları arasında yer alan ölçüt örnekleme yaklaşımı izlenmiştir. Bu örnekleme yönteminde problemin niteliğine bağlı olarak araştırmacı tarafından oluşturulan veya daha önceden hazırlanmış ölçüt listesini karşılayan tüm durumların çalışmasını gerektirir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, ss. 117–120). Bu çalışma özelinde araştırmacı tarafından belirlenen ölçütlerin temeli Bitlis çarşısındaki yıkım sürecinin insanlar üzerindeki etkisinin değerlendirilmesine dayanmaktadır. İnsan-mekân ilişkisi bağlamında ele alınan bu etkilerin ölçümlenebilmesi için mekânsal içsellik ve aidiyet bağlarının düzeyi önemli bir ölçüt olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda üç ayrı sınıflandırma altında homojen katılımcı kategorileri oluşturulmuştur. Farklı kategoriler oluşturulmasındaki amaç farklı ölçütlere sahip beşeri toplulukların farklı derecelerde mekânsal deneyim ve aidiyet bağları açığa çıkarabileceği ihtimalinin değerlendirilmesidir. Bu kapsamda katılımcı kategorilerinde üç ana ölçüt şu şekildedir:

1. Bitlis çarşısında doğrudan bir mekâna sahip olup gündelik yaşamlarının büyük bir bölümünü çarşıda geçirmiş olanlar (esnaf kategorisi),
2. Bir mekân sahibi olmasalar bile tercihen çocukluktan itibaren yaşanmışlığı bulunanlar (uzun süreli mekânsal deneyim),
3. Bitlis'e herhangi bir sebeple yerleşmek durumunda kalarak çarşısında kısa süreli mekânsal deneyim yaşayanlar (kısa süreli mekânsal deneyim).

Örnekleme ilişkin ölçütler belirlendikten sonra örneklem büyüklüğü üzerinde araştırma yapılmıştır. Literatürde, katılımcıların veri oluşturduğu fenomenolojik araştırmalarda örneklem büyüklüğünün 5 ile 25 kişi arasında olabileceği önerilmektedir (Creswell, 2007; Mawn, 1999; Polkinghorne, 1989; Zamarripa vd., 2011'den aktaran Güler vd., 2015, s. 242). Literatürün önerdiği sayı aralığı referans alınarak; kategoriler altındaki katılımcılar problemin amacına uygun şekilde tespit edilmiştir. Çarşının yıkımından dolayı iş yerleri kapatılan esnaflardan ulaşım sağlanabilen 8 kişi katılımcı olarak belirlenmiştir. Ulaşılabilirlik ve görüşmeye gönüllü olmak katılımcı belirleme sürecindeki kısıtlılıkları oluşturmaktadır. Diğer gruplardaki katılımcı

sayıları da esnaflardan oluşan birinci grup katılımcıların sayısına paralel belirlenerek tüm gruplar arasında eşdeğer sağlanmıştır. Bu bağlamda örnekleme bulunan katılımcıların nitelikleri ve sayısal ölçütleri aşağıdaki şekilde kategorize edilmiştir:

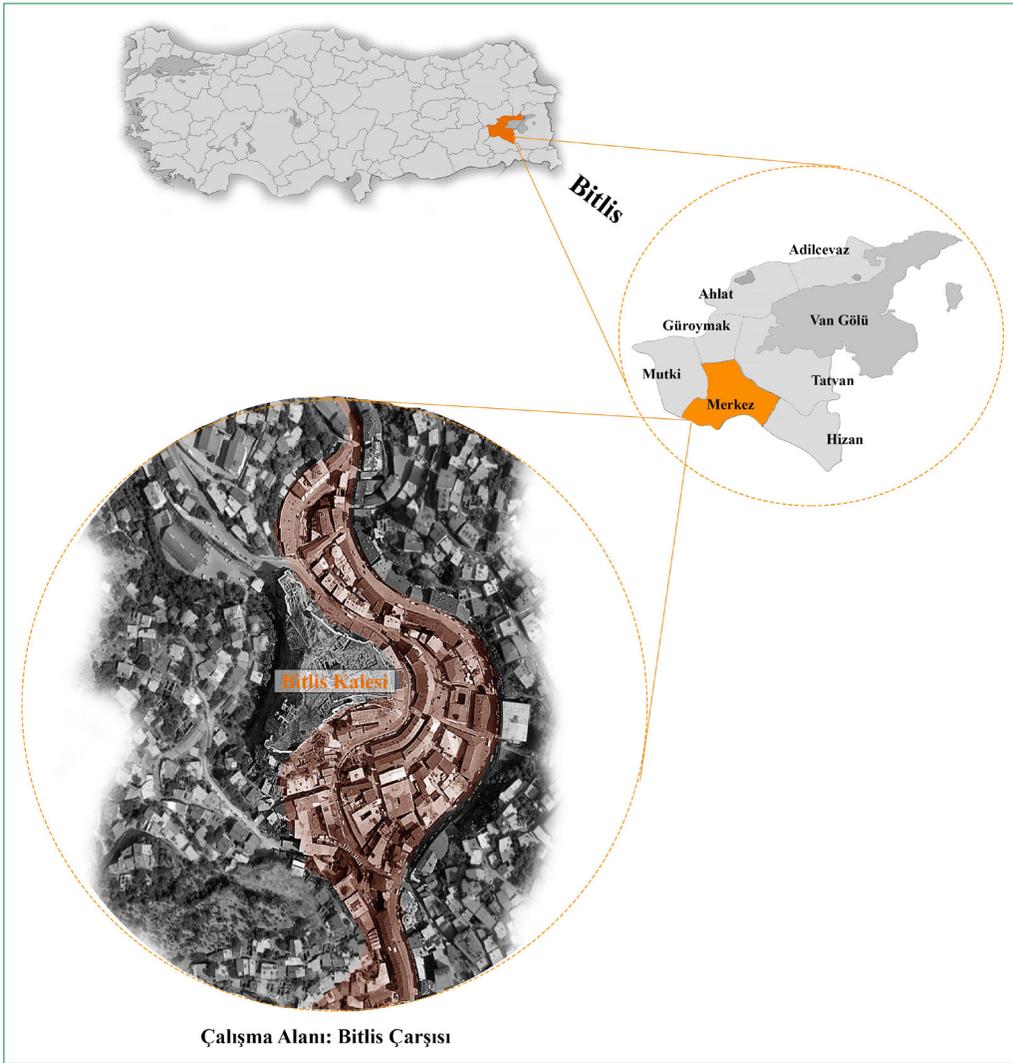
- Çarşı merkezinde iş yeri yıkılan kentlilerden 8 kişi,
- İş yeri olmayıp kentte uzun yıllar ikamet ederek yaşanmışlığı bulunanlardan 8 kişi,
- Başka bir memleketten çalışma amacıyla kente gelip yerleşerek kısa süreli tanıklığı bulunanlardan ise 8 kişi olmak üzere 3 farklı bakış açısıyla gruplandırılmış toplam 24 gönüllü katılımcı bulunmaktadır.

Yarı yapılandırılmış bireysel görüşmeler için etik kurul izni alınmıştır. Görüşmelere başlanmadan önce katılımcılara gönüllü katılım formu sunularak çalışmanın amacı ve görüşmenin içeriği ile ilgili gerekli bilgiler verilmiştir. Katılımcıların bilgisi ve onayı doğrultusunda da ses kaydı alınarak; daha sonraki aşamada bulguların analizinin sağlıklı ve eksiksiz şekilde yürütülebilmesi için kullanılmıştır. Görüşme süreleri 30 ile 60 dakika arasında değişmekle birlikte tüm katılımcılara yeterli zaman tanınmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerdeki analizinde fenomenoloji desenine uygun olarak tümdengelim içerik analizi uygulanmıştır. Tümdengelim içerik analizinde elde edilen veriler araştırma sorusu/soruları çerçevesinde oluşturulan temalara göre irdelenerek yorumlanır. Bu yaklaşımda temalarla ilişkilendirilen görüşme verileri sistematik bir şekilde düzenlenerek betimlenir. Betimleme yapılırken görüşülen bireylerin ifadelerine sıklıkla doğrudan alıntılar yoluyla yer verilerek anlatımı çarpıcı bir şekilde güçlendirir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 244). Yıkım aşamasının bir anlamda detournement etkisi yaratarak mekân-insan ilişkisi sorgulandığından; verilerin analizi “kanıksama, açığa çıkarma, sarsma ve farkındalık” kavramlarına göre yapılandırılmıştır. Bu temalarla ilişkilendirilen çarşının yıkım aşamasında ortaya çıkan mekânsal içsellik ve aidiyete yönelik etkiler, neden-sonuç ilişkileri ve ileriye yönelik mekânsal tahminler/öneriler ortaya çıkarılmıştır.

Çalışma Alanı

Alan çalışması, tarihi geçmişiyile birçok medeniyetten izler taşıyan ve eski bir yerleşim olan Bitlis ilinin çarşısında yapılmaktadır. Şehrin merkezindeki çarşısı, topografyaya uygun gelişen organik bir forma ve kültürel çeşitlilikle oluşan katmanlı bir yapılanmaya sahiptir. Çarşı, Urartular dönemine ait olduğu düşünülen ve şehrin en güçlü imgelerinden biri olan Bitlis Kalesi çevresinde gelişmiştir. Bu yerleşimi şekillendiren ise doğal çevre verileri ve coğrafi konumun ticari potansiyeli olmuştur. Engabeli topografyanın hâkim noktasında bulunan kalenin çevresindeki genişleyen vadi tabanı Bitlis deresi ile birlikte ikiye ayrılmıştır. Dere yatağına paralel uzanan ana yol ise, tarihi süreçte Doğu ile Güneydoğu arasındaki ulaşımın sağlanması ve ticari fonksiyonlar için kullanılmıştır. Selçuklular ve Osmanlılar gibi yerleşik medeniyetlerin

Şekil 2. Çalışma alanının haritadaki konumu (Kaynak: Şekil yazar tarafından oluşturulmuştur).

kale çevresine kurulu ticari yapılanma sistemlerinin de etkisiyle; sosyoekonomik faktörler, coğrafi konum, iklimsel ve kültürel dinamikler şehrin merkezi çarşısını oluşturmuştur (Şekil 2).

Evliya Çelebi'nin 17. yüzyılda kaleme aldığı Seyahatname'de, Bitlis'in kentsel yapısı ve sosyal yaşamına dair önemli bilgiler yer almaktadır. Çelebi, şehri tanımlarken kalenin çevresinde çarşılar, pazar yerleri ve yüzlerce konut bulunduğu dikkat çekmiştir. İç kale ve dış kale olmak üzere hiyerarşik düzenden bahseden Çelebi, İç Kale'nin büyük bir kısmının Han Sarayı'na ait olduğunu ve burada yaklaşık 300 evin bulunduğunu ifade etmiştir. Aşağı Kale'de ise, surlarının sağlam olmadığı ve her iki tarafında demir kapılar bulunan bir çarşı, bir bedesten ve pazar yerlerinin yanı sıra yüzlerce konut olduğunu belirtmiştir (Arıncı, 1995, s. 76; Tuncel, 1980, s. 105).

Bitlis Kalesi etrafında gelişen çarşı, günümüze kadar geleneksel mimari ve kentsel dokusunu korumuştur. Çarşıda yer

alan tarihi köprüler, camiler, hanlar, hamamlar ve 19. yüzyıla ait kamu ve sivil mimari örnekleri uzun süre özgün varlığını sürdürmüştür. Ancak son yüzyılda, doğal çevre koşullarının göz ardı edilmesi ve yanlış yapılanmalar nedeniyle, tarihi çarşı silüeti giderek değişmeye başlamıştır. 1960'lı yıllarda dere yatağına paralel inşa edilen ve çarşı içerisinden geçen karayolu sebebiyle doğal çevreyi olumsuz etkileyen plansız yapılaşmanın önü açılmıştır. 1998 yılına ait 1/1000 ölçekli imar planı raporuna göre, 1960'lı yıllarda çarşı içerisinden geçen bir karayolunun yapılmasıyla birlikte artan ticari faaliyetlere çözüm olarak derenin üzeri kapatılmış ve bu alanda tek katlı yapıların inşa edilmesine izin verilmiştir (Eriçok vd., 2021, s. 221). Bitlis Çarşısı'ndaki plansız ve bilinçsiz yapılaşmanın önemli bir sebebi olan dere üstünün kapatılması çevresel ve toplumsal sorunları beraberinde getirmiştir. Bu süreçte, derenin üzerinde kaçak katların yükselmesi, atıkların dereye akıtılması, çarşı sirkülasyon alanlarının daralması gibi doğal ve yapay çevrenin giderek daha çok bozulmasına sebebiyet vermiştir.

Şekil 3. Bitlis çarşısının yıkımlardan önceki kuşbakışı görüntüsü (a), yıkılan hal binası (b) ve Hanedan Oteli (c) (Kaynak: b) Bitlis Tek Yürek, 2020; c) Bitlis Valiliği, 2019).

2019 yılında çarşıdaki sorunların çözümüne yönelik “Dere Üstü İslah Projesi” gündeme gelmiştir. Bu projede, derenin üstünde inşa edilen iş yerlerinin ve çarşı merkezindeki geleneksel dokuya zarar veren niteliksiz eklenti yapıların kaldırılması amaçlanmıştır. Projenin ilk aşamasında, içerisinde bir otel ve 39 iş yeri bulunan “Hanedan Oteli” ile 78 iş yeri barındıran, 50 yıllık geçmişe sahip Hal Binası yıkılmıştır. Çarşı merkezindeki yıkılacak iş yerleri, Hüsrevpaşa mahallesinde, Bitlis Valiliği ve Adalet Sarayı’nın yakınında inşa edilen yeni bir çarşıya taşınmıştır. Taşınma sürecinin uzamasının ardından, 2021 yılında yıkım çalışmaları hız kazanmıştır (Şekil 3).

Bu araştırma, alan çalışmasının yürütüldüğü Bitlis çarşısının kentsel dönüşüm ve restorasyon projelerinin yıkım aşamaları sırasında gerçekleştirilmiştir. 2022 yılına tarihlenen araştırmada, hem yıkım hem de yapım işlerinin eş zamanlılığına dayalı bir çalışmanın gündelik hayatın izinde zaman-mekân-insan triyalektiği için fenomenolojik bir sürecin başlangıcı olarak değerlendirilmiştir.

Bulgular

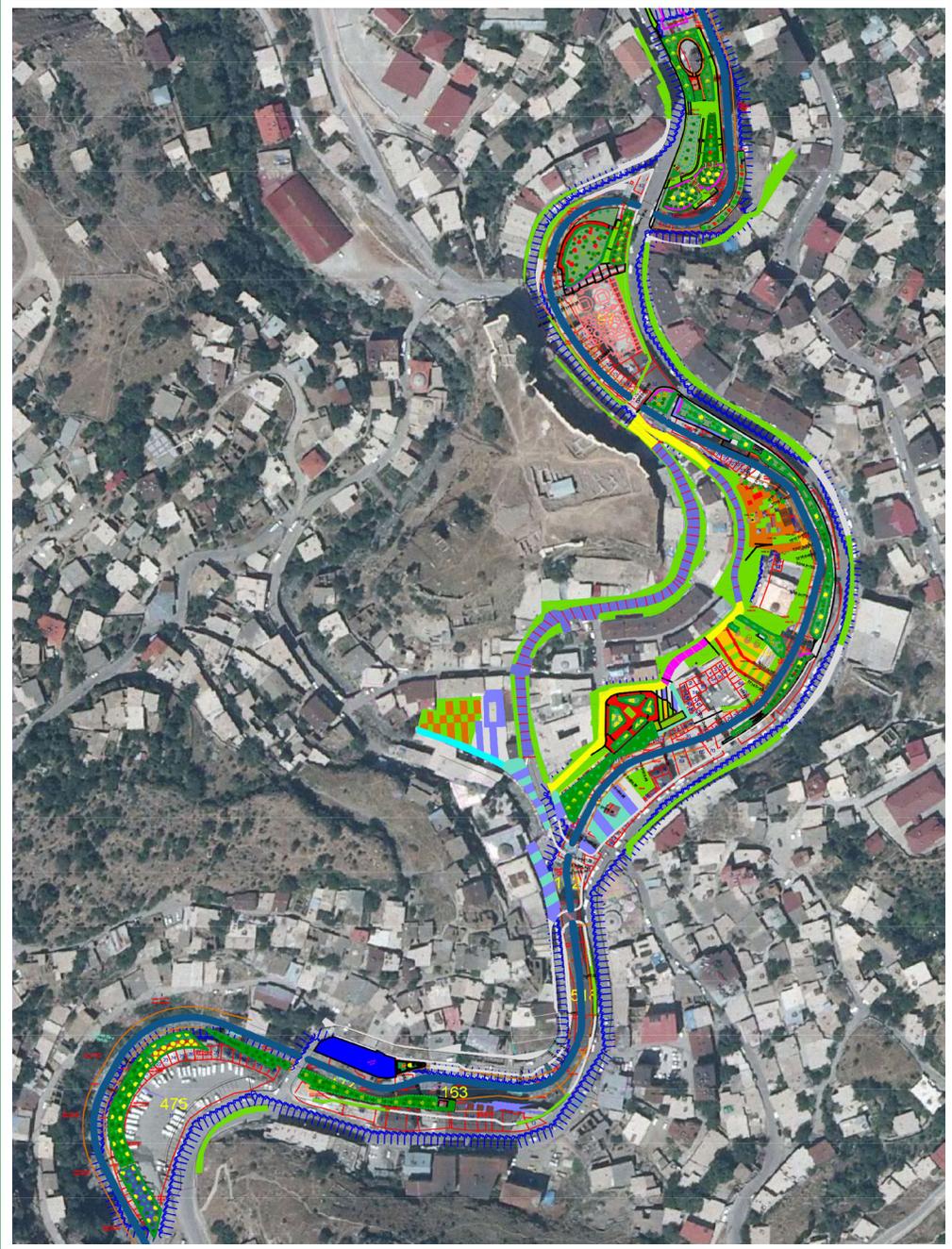
Bitlis çarşısını iyileştirmeye yönelik 2019 yılında başlatılan proje çalışmaları, esnafın iş yerlerini kapatmaya yönelik isteksizliklerinden dolayı yavaş ve kesintili bir ilerleme kaydetmiştir. Bu süreçte çarşı esnafının taşınmaları için Bitlis merkezde

yer alan Hüsrevpaşa mahallesinde yeni bir çarşı kurulmuştur. Esnafın taşınma konusundaki çekimserliği çarşının yıkımını güçleştirirken; insanları da, yıkılmak ile direnmek arasındaki çatışmada dramatik bir kentsel mekânı tanımlamıştır. Mekân ilişkilerinin aşına olunan kentsel bellekten çözülmeye başlandığı bu yavaş ilerleyen süreçte içsel-dışsal sorunsallığıyla birlikte kaotik bir atmosfer yaratmıştır (Şekil 4).

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde üç ayrı kategori altında belirlenen katılımcılar için kimlik bilgilerinin gizliliği esas alındığından;

- Esnaf Kategorisi: Katılımcı A
- Kentli Kategorisi: Katılımcı B
- Kısa Süreli Kullanıcı Kategorisi: Katılımcı C şeklinde kodlandırılmıştır.

Görüşme yapılan katılımcılar 30–57 yaş aralığındaki yetişkinlerden oluşmuştur. Esnaf kategorisi için görüşülen katılımcılar yıkımdan önce çarşıda dükkân işleten yıkımdan sonra ise Hüsrevpaşa mahallesinde yeni yapılan çarşıya taşınarak mesleklerine devam eden esnafları kapsamıştır. Fakat görüşmeler sırasında çarşı yıkıldıktan sonra yeni yapılan yere taşınmayan, taşınsa bile aynı ekonomik getirinin sağlanamamasından dolayı dükkânını kapatan, iş değiştiren veya Bitlis’ten taşınarak memleketlerini terk etmek zorunda kalan esnafın olduğu

Şekil 4. Bitlis çarşısının ortofoto üzerinde kentsel dönüşüm ve restorasyon proje alanı (Kaynak: Bitlis Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü, 2022).

anlaşmıştır. Bu esnaflara ulaşım ve iletişim sağlanamadığından ve edinilen bilgiye dair veriler yetersiz kalacağından bu durum çalışmanın dışında tutulmuştur.

Esnaf ve kentli kategorisindeki katılımcılar doğma-büyüme Bitlislisi olduklarından çarşmayı deneyimleme süresi çocukluk dönemlerine dek uzanırken; kısa süreli katılımcıların yıkımdan önce de çarşmayı deneyimleme koşuluna bağlı olarak en az 4 yıllık bir yaşamışlıklarının olmasına dikkat edilmiştir (Tablo 1).

Katılımcılara yıkımlar gerçekleştirilmeden önce çarşmaya gitme amaçları ve sıklıkları sorulduğunda, genel olarak alışveriş ve yemek yeme için gittikleri kaydedilirken; esnaf ve kentli kategorisine oranla kısa süreli kullanıcı kategorisinin “çok az-ayda bir kez” şeklindeki cevaplarıyla nadiren çarşmaya gittikleri ortaya çıkmıştır. Esnaf kategorisindeki katılımcılar çarşmanın her ne kadar çeşitli problemleri olsa da dükkânlarının çarşı içerisindeki konumundan memnun olduklarını dile getirirken; diğer kategorideki katılımcılar ise çarşmaya alışveriş veya

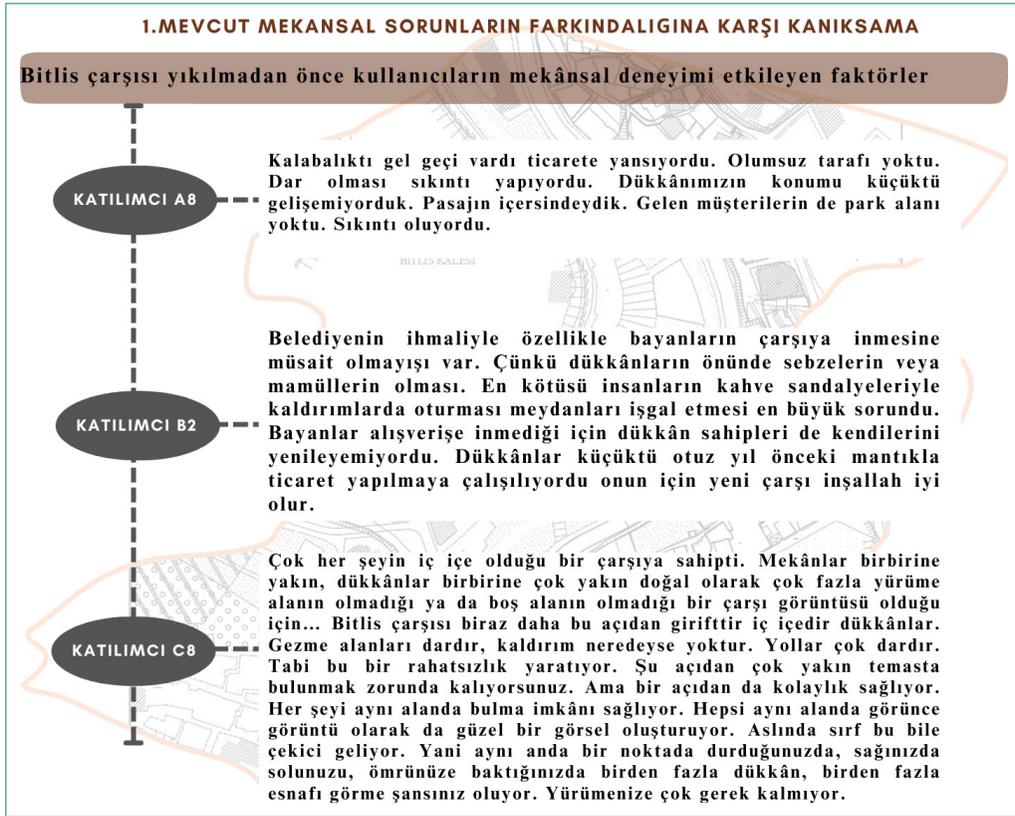
Tablo 1. Çalışmaya yarı yapılandırılmış görüşmeler için gönüllü katılım sağlayan katılımcıların demografik bilgileri

Katılımcı ismi	Cinsiyeti	Yaşı	Mesleği	Çarşığı deneyimleme nedeni	Çarşığı deneyimleme süresi	Görüşme tarihi
Katılımcı A1	Erkek	37	Esnaf	İş yeri (Tuhafiye)	Çocukluğundan itibaren	09.04.2022
Katılımcı A2	Erkek	50	Esnaf	İş yeri (Marangoz ve kırtasiye)	Çocukluğundan itibaren	23.04.2022
Katılımcı A3	Erkek	44	Esnaf	İş yeri (Telefon dükkânı)	Çocukluğundan itibaren (38 yıl)	26.04.2022
Katılımcı A4	Erkek	40	Esnaf	İş yeri (Beyaz eşya)	Çocukluğundan itibaren	13.09.2022
Katılımcı A5	Erkek	50	Esnaf	İş yeri (Kuruyemiş)	Çocukluğundan itibaren	13.09.2022
Katılımcı A6	Erkek	53	Esnaf	İş yeri (Kuyumcu)	Çocukluğundan itibaren	13.09.2022
Katılımcı A7	Erkek	55	Esnaf	İş yeri (Market-Beyaz eşya-Aygaz)	Çocukluğundan itibaren	14.09.2022
Katılımcı A8	Erkek	45	Esnaf	İş yeri (Giyim)	Çocukluğundan itibaren	14.09.2022
Katılımcı B1	Erkek	41	Sürekli işçi	Alışveriş, sosyalleşme	Çocukluğundan itibaren	27.09.2022
Katılımcı B2	Erkek	57	Memur	Alışveriş, gezme	Çocukluğundan itibaren	03.10.2022
Katılımcı B3	Erkek	36	Güvenlik Görevlisi	Alışveriş, sosyalleşme	Çocukluğundan itibaren	17.03.2023
Katılımcı B4	Erkek	38	Güvenlik Görevlisi	Alışveriş	Çocukluğundan itibaren	17.03.2023
Katılımcı B5	Erkek	31	Akademisyen	Alışveriş, yeme-içme, sosyalleşme	Çocukluğundan itibaren	20.03.2023
Katılımcı B6	Erkek	48	Akademisyen	Alışveriş, sosyalleşme	Çocukluğundan itibaren	21.03.2023
Katılımcı B7	Erkek	32	Akademisyen	Alışveriş, yeme-içme	Çocukluğundan itibaren	23.03.2023
Katılımcı B8	Kadın	30	Memur	Yemek yeme	Çocukluğundan itibaren	20.04.2023
Katılımcı C1	Erkek	35	Akademisyen	Yemek yeme	4 yıl	22.09.2022
Katılımcı C2	Erkek	43	Akademisyen	Alışveriş, yemek yeme	4 yıl	22.09.2022
Katılımcı C3	Erkek	32	Akademisyen	Yeme-içme	4 yıl	22.09.2022
Katılımcı C4	Kadın	34	Akademisyen	Alışveriş, Yemek yeme, gezme	10 yıl	28.09.2022
Katılımcı C5	Erkek	37	Akademisyen	Alışveriş, gezme	7 yıl	28.09.2022
Katılımcı C6	Erkek	35	Akademisyen	Alışveriş, yeme-içme	5 yıl	29.09.2022
Katılımcı C7	Kadın	33	Ev Hanımı	Alışveriş, yemek yeme	5 yıl	11.10.2022
Katılımcı C8	Kadın	45	Akademisyen	Alışveriş, yeme-içme, gezme	4 yıl	13.10.2022

herhangi bir aktivite için gittiklerinde çevresel, mekânsal ve sosyokültürel sorunlardan önemli ölçüde etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların bu problemleri ayrıntılı bir şekilde ifade etmeleri için; “**çarşıda mekânsal bir deneyim yaşarken çevreden kaynaklı herhangi bir rahatsızlık duydukları veya eksik/hatalı olduğunu düşündükleri sorunlar**” sorulmuştur. Esnaf kategorisindeki katılımcılar genel olarak iş potansiyeli açısından düşünerek çarşının işlek ve kalabalık olması, dükkânların önünden geçen yaya akışı-

nın sürekliliği ve yerleşik düzenlerine bağlılıklarından dolayı olumlu taraflarına odaklanmışlardır. Olumsuz tarafları için ise tüm kategorilerde benzer ifadeler kullanılmıştır. Her bir katılımcı için ifadeler analiz edildiğinde ortak paydada birleşen sorunlar aşağıda sıralanmıştır:

1. Trafik ve park sorunu: Topografik yapısıyla dar ve engebeli bir vadiye yer alan çarşıda dar yollar ve plansız yapılaşmanın da bir sonucu olarak araçlara uygun otopark alanının sağlanamaması.

Şekil 5. Detournement'in ilk aşaması: mevcut mekânsal sorunların farkındalığına karşı "kaniksama" (Kaynak: Şekil yazar tarafından oluşturulmuştur).

2. Derenin kirliliği: Dere üstüne inşa edilen ve yakınında bulunan tüm dükkânların atıklarını dereye boşalttıkları ve bununla beraber derenin çevreye hem görüntüsüyle hem de atıklardan yayılan kokusuyla rahatsızlık vermesi.
3. Kaldırım yetersizliği: Kaldırımların dar olmasına karşın özellikle kahvehanelerin ve diğer kaldırıma cephesi olan dükkânların taburelerini kaldırımlara yerleştirerek yürüme alanlarını işgal etmeleri.
4. Dükkânların ölçüğü: Dükkânların iç mekân kapasitesinin yetersiz olmasına karşın kütle hacmini doldurmuş çarşı/pasaj içerisinde yeterli alan olmadığı için genişlemelerinin ve gelişmelerinin mümkün olmaması.
5. İnsanların bakışları: Kaldırımlarda, sokak aralarında veya damlı kahvehanelerde oturan insanların sürekli olarak gelen geçen yayaları izlemesi.
6. Çarpık kentleşme ve mimariye bilinçsiz yaklaşım: Çarşıdaki dere üstünün niteliksiz yapılarla kapatılmasıyla birlikte var olan nitelikli ve tarihi değere sahip yapıların bilinçsiz kullanımı sonucu yıpranması.

Neredeyse bütün katılımcılar için ortak olan bu sorunlardan en sık tekrarlananları arasında derenin üzerine inşa edilen yapıardan kaynaklı atık sorunu ve dar-düzensiz olan çarşıda kaldırımların da işgal edilerek yürüme alanının bırakılmaması olmuştur.

Kaldırımların iç mekânların bir uzantısı olarak kullanılması, çarşıdaki sirkülasyon şemasını etkileyerek; "daha uzun yolu kullanıyordum kestirme yoldan gidemiyordum" (Katılımcı B1) veya "kaldırımlar işgal edildiğinden gidip gelirken anayolu kullanmak durumunda kaldınız çoğu zaman" (Katılımcı B6) şeklindeki şikayetlerine bakıldığında kullanıcıların da hareket özgürlüğünü sınırlandırmıştır. Sokakların da aynı şekilde dar ve etrafını çevreleyen binaların yükseklikleriyle kasvetli, karanlık bir görüntüye sahip olduğunu bir katılımcı "binalar üstümüze üstümüze geliyordu çok karanlık oluyordu" (Katılımcı C7) şeklinde ifade etmiştir. Kaldırımların, sokakların ve mekânlar(dükkânlar) arasındaki mesafenin dar olmasını kısa süreli yaşayanlar kategorisindeki C8 kodlu katılımcı farklı bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Katılımcıya göre çarşının iç içe geçmiş örüntü sistemi fonksiyonel bir mekânsal deneyim sunmuştur. Çarşıdaki hareket şemasını zamansal ve mekânsal olarak daha verimli hale getirmiştir (Şekil 5).

Çarşıdaki mekânsal deneyimi etkileyen sorunlara genel çerçeveden bakıldığında kentsel örüntü sisteminde iç-dış bağlamı arasındaki ilişkinin, çevresel, mekânsal ve kültürel düzeni etkilediği ve dönüştürdüğü görülmektedir. İç ve dış arasındaki etkileşim sıkı ve dinamikdir. İç mekân ile dış mekân üretiminin eş zamanlılığından (Colomna, 2001, s. 274) dolayı birindeki herhangi bir değişim veya sorun bir diğerini etkilemektedir. Katılımcıların belirttiği üzere çarşıdaki dükkânlar küçük ve hacimsel olarak

Tablo 2. İçselleştirme sürecinin mekanizması (Harani vd., 2021, s. 7)

İçselleştirmenin mekanizması (Harani vd., 2021, s. 7)	Bitlis çarşısının içselleştirilme süreci
İç koşulların şekillendirici aracı olarak nesnelere	Kahvehanelerin sandalyelerini, dükkânların da teşhir ürünlerini iç mekândan çıkarıp dış mekâna yerleştirmesidir.
İç koşulların oluşturucusu olarak faaliyetler	Kahvehanelerin veya dükkânların önünde oturan insanların iç-dış sınırını sohbet etmek, çay içmek, oyun oynamak gibi eylemlerle kullanması veya esnafın müşteriye dışarıda satış yapmasıdır.
İç mekânı oluşturmaya yönelik mekânsal strateji olarak toplu sözleşmeler	İç mekândan dışarıya taşınan nesnelere ve faaliyetler sonucunda toplu sözleşme niteliğinde “seyir” kültürünün oluşmasıdır. Böylece dışarıdaki tüm kaldırımlar, sokaklar, etrafı binalarla çevrili dar alanlar, meydanlar ve binaların üst örtüleri (damlı kahvehane şeklinde), içselleştirilerek sosyal etkileşim noktaları olarak kullanılmıştır.

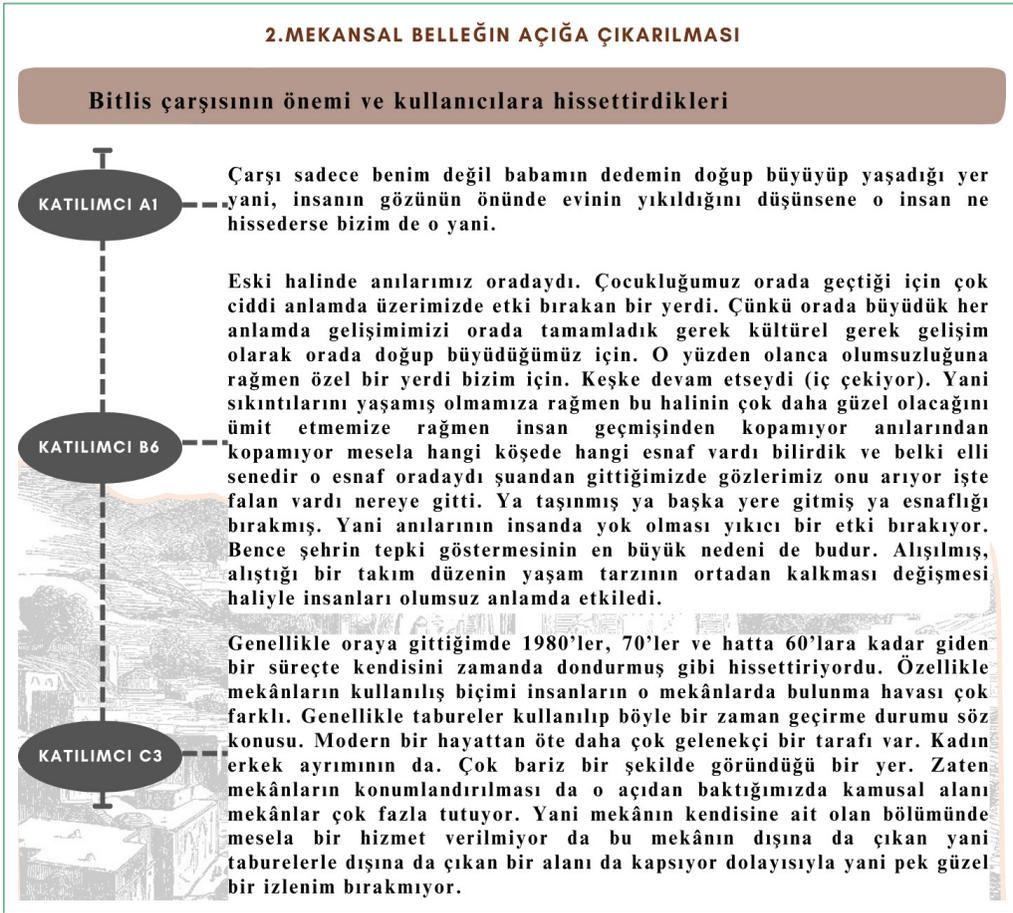
genişletilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla esnafın ürünlerini dükkân içinde teşhir etmek yerine kaldırımlara taşıması ve aynı şekilde kahvehanelerin de kaldırımlara tabure yerleştirmesi dış mekânı iç mekânın uzantısı haline getirmiştir. Kamunun taşınmaz malları içerisinde yer alan kaldırımlar artık fiziksel olarak iç mekânın ve mülkiyet hakkı çerçevesinde de esnafa ait kamusal mekânın bir parçası gibi algılanmaktadır. Çarşının mekânsal kullanımına yerleşen bu düzen, yayaların kaldırımlarda, sokaklarda veya meydanlarda yürüme özgürlüğünü engellemiş ve daha da ötesi burada oturan insanlar da özel bir alandaki kadar rahat hissederek çevreyi-insanları izlemeye başlamışlardır.

Çarşıdaki kaldırımların, sokakların ve hatta teras şeklinde damların iç mekâna dair nesnelere ve eylemlerle donatılarak iç mekânların bir uzantısı gibi kullanılması, kullanıcılar için dış mekânın atmosferini ve kamusallığını değiştirmiştir. Dış mekân doğallıkla iç mekânlaştırılmış ve bu durum kentli belleğine yerleşen kültürel bir aktiviteye dönüşmüştür. Burada iç-dış, kamusal-özel sınıraşmaları gerçekleşmiş ve mahremiyet-özgürlük kavramlarının da birbirine karışmasına sebep olmuştur. Harani vd. (2021) tarafından ortaya koyulan içselleştirmeyi meydana getiren üç ana mekanizma Bitlis çarşısında açığa çıkarılmıştır. Çünkü içselleştirilme süreci bir bakıma iç-dış sınır geçişleri gibi belirli bir alanı işgal etmeye yönelik mekânsal bir stratejidir (Harani vd., 2021, s. 2). Tıpkı flaneur’un yaptığı gibi bir genişleme tekniği olan içselleştirme, iç alanı dışarıya doğru sınırsızca genişletir (Attwill, 2011, s. 14) (Tablo 2).

Çevresel sorunlarıyla birlikte çarşıdaki dükkânların mekânsal (iç-dış) kapasiteleri de göz önünde bulundurulduğunda yenilenmesinin gerekli olduğu kullanıcılar tarafından da kabul edilmiştir. Fakat içselleştirilen ve aidiyet bağlarının bulunduğu mekânsal belleğin ve içselliğin yıkımı özellikle dükkânları yıkılan esnafalarda ve çocukluklarından itibaren geçmiş deneyimleri bulunan kentli kullanıcılarda derin bir etki bırakmıştır. Tüm katılımcılara “**çarşının sizin için önemini ve size hissettirdiklerini ifade edebilir misiniz**” diye sorulduğunda uzun süreli yaşanmışlığa sahip katılımcılar mekânsal belleğin izlerini

evselleşen bir temsiliyetle ifade etmişlerdir. Özellikle esnaf ve kentli kategorisindeki katılımcılar çarşının önemini “*doğduğum büyüdüğüm, çocukluğum, gençliğim, hayatım, anılarım, ekme kazandığım yer, hatıralarımız, alıştığımız yerler-komşuluklar-arkadaşlıklar, samimiyet ortamı, köklü bir tarih ve ticari geçmiş*” şeklinde betimlemişlerdir. Uzun süreli yaşamışlığı bulunan kentliler için çarşı doğup büyüdüğü evle özdeşleşmiştir. Bachelard (2014), doğduğumuz evin anılarımızın da ötesinde fiziksel olarak içimize işlendiğini söyler. Doğallıkla şekillenmiş bir takım alışkanlıkla doludur. Unutulan isimsiz tüm diğer merdivenlere rağmen yirmi yıl sonra bile o ilk merdivenin reflekslerini yakalarız, o yüksek basamağında tökezlemeyiz. Evin tüm varlığı, bizim varlığımıza sadık bir şekilde açar kapılarını. Gıcırdayan kapıyı aynı hareketle iter, karanlıkta bile tavan arasına giden yolumuzu buluruz (Bachelard, 2014, s. 92). B3 kodlu katılımcının “*herkesin bir çatı altında toplandığı bir alanı vardı. Bunları göremeyince de bizde bir eksiklik oluyor*” ifadesindeki gibi her köşesini ezberle bildikleri çarşı; tanıdıklarla karşılaşmaların, samimi dostlukların ve geçmiş yaşamın izleriyle içselleştirilmiş evselleştirilmiş bir anlama sahiptir.

Kısa süreli kullanıcılar için ise Bitlis çarşısının önemi aidiyet ve içsellik bağları üzerine kurulmamıştır. Bu katılımcılar yaşamışlıktan ziyade çarşının yıkılmadan önceki son birkaç yılına tanıklık eden bir pozisyonda değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla çarşı hakkındaki izlenimleri bir önceki soruda belirttikleri sorunlar ölçüsünde şekillenmiştir. Bir kısmı çarşıdaki geleneksel ve tarihi dokuyu otantik bulurken; bir kısmı ise bu otantik görüntüyü bozan betonarme yapılar ve çarpık kentleşmenin etkisini dile getirmişlerdir. Bitlis’e gelmeden önce düşündükleri tarihi yerleşim atmosferini bulamadıklarını ve hayal kırıklığına uğradıklarını ifade etmişlerdir. C6 kodlu katılımcı çarşının mimarisini anlatırken “*beni rahatsız eden tek şey mimari yapıları. Sanat okulu okuduktan sonra o tarihi köprüleri tarihi okulları o binaların arasında görünce nefessiz kaldığımızı hissediyorduk. O yapıların boğulmuş olduğunu düşünüyorduk*” şeklinde empatik bir yaklaşımla betimlemiştir (Şekil 6).

Şekil 6. Detournement'in ikinci aşaması: Mekânsal belleğin açığa çıkarılması (Kaynak: Şekil yazar tarafından oluşturulmuştur).

Katılımcılara çarşı yıkılırken neler hissettikleri sorulduğunda esnaf kategorisindekilerin neredeyse tamamında "üzüntü ve kaygı" kelimeleri ön plana çıkmıştır. Mekânsal deneyimin de ötesinde doğrudan mekânları yıkılan esnafın çarşının yıkım aşamasından en çok etkilenen kategori olmuştur. "Çarşı yıkıldığı gün biz de yıkıldık" (Katılımcı A8), "Yani üzüntü ama böyle çok yüksek bir üzüntü... Yani kelimeler belki onu ifade edemez, çöküntü diyebiliriz" (Katılımcı A4), "İçim el vermiyordu izlemeye dükkânının yıkılmasını, hiç orada olmadım" (Katılımcı A5) şeklinde benzer cümlelerle derin bir üzüntü duyduklarını ifade etmişlerdir.

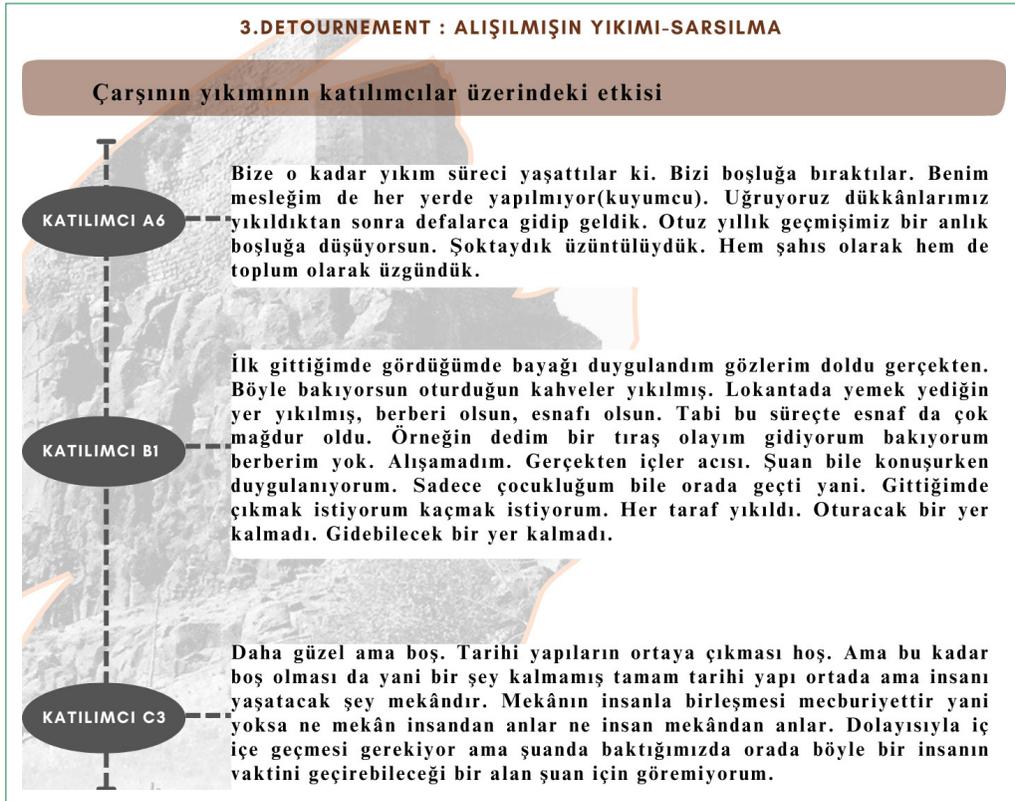
Esnafın oranla kentli kategorisindekiler ise hem üzüntü hem de sevinç, umut gibi her iki duygunun aynı anda yaşadığını belirtmişlerdir. "Çok duygulandım fakat sevinç desen sevinç de vardı" (Katılımcı B1), "Bitlis'te yıkıma sevinen ender insanlardan biriyim. Yıkım otuz yıllık rüyamdı" (Katılımcı B2), "Ağırıklık olarak üzüntü tabii ki. Fakat dediğim gibi belki daha güzel olacak... Çok duygusal anlar yaşadık yaşayanları da biliyorum ağlayanları hüznlenenleri gözleri dolanları biliyorum" (Katılımcı B6) ifadeleriyle çarşının yıkımının doğru bir yaklaşım olduğunu fakat yıkım aşamasının kentin belleğinde yarattığı duygusal çöküntüyü de dile getirmişlerdir.

Kısa süreli kullanıcı kategorisindeki katılımcıların yıkım aşamasına daha rasyonel bir tavırdaki yaklaşıtları görülmüştür. Sevinç, mutluluk ve umut kavramları bu bağlamda daha baskın bir şekilde dile getirilmiştir. "Açıkçası sevindim daha güzel bir şey bekliyorum... Yıkım aşamalarını izlemedim fakat muhtemelen mutluluk hissedirdim" (Katılımcı C4), "Bende sevinç ve umut duygularını ortaya çıkarttı" (Katılımcı C5), "Aşırı sevindik. Çünkü dedik ki herhalde çok içten diledik ve birileri bizi duydu" (Katılımcı C7) şeklinde yanıtlar vermişlerdir (Şekil 7).

Katılımcılara **çarşıya yıkımlardan sonra uğrayıp o görüntüyü gördükleri zaman neler hissettikleri ve bu duruma alışıp alışamadıklarıyla ilgili** sorular sorulduğunda yıkım aşamasına verdikleri tepkilere paralel duygular hissettikleri ve düşündükleri görülmüştür. Özellikle mekânsal belleğin izleri ile yıkılan aidiyetin ve aşinalığın çatışmaları belirgin bir şekilde hissedilmiştir. "Çocukluğumuzun geçtiği, yolda yürüdüğümüz yani yoldaki çukuruna kadar bildiğimiz yerlerin bir anda kaybolduğunu böyle gölgesinde durduğumuz binaların bir anda yıkıldığını görmek" şeklinde ifade eden Katılımcı B5'te olduğu gibi çocukluğundan itibaren mekânsal deneyimi ve anıları bulunan tüm katılımcıların benzer etkiyi yaşadığı görülmüştür (Şekil 8).

Şekil 7. Çarşının yıkım aşamaları (Kaynak: Bitlis Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü, 2022).

Şekil 8. Detournement'in üçüncü aşaması: Alışılmışın yıkımı ve sarsılma (Kaynak: Şekil yazar tarafından oluşturulmuştur).

Araştırmamızın bu aşamasına kadar sorulan sorular çarşıda mekânsal deneyimi ve yaşanmışlığı, tanıklığı bulunan katılımcıların bellek aktarımlarında makro ölçekten mikro ölçüğe, içsellikten rasyonelliğe kadar mekânların ne ölçütte algılandığı ve anlamlandırıldığı açığa çıkarılmıştır. İç mekânın koşulları altında şekillenen dış mekânlar ve insan ilişkileri irdelenmiştir. Kentsel dokunun bir anlamda yaşam alanı-yaşayan bir organı gibi içselleşen çarşının mekânsal kapasitesini doldurduğunu, plansız yapılaşmanın tüm işlevsel-çevresel alanlara zarar veren bir yayılım gösterdiğini ve gelenekselleşen mekânı kullanma biçiminin sosyal düzeni etkilediği belirlenmiştir. Fakat çarşının tüm olumsuz taraflarına rağmen mekânsallıkla beraber gelenekselleşmiş bir sosyal, ekonomik ve kültürel yapısının olduğu açıktır. İnsanların da duygusal bağlarla birlikte bu organik oluşumlu mekânsal düzenlemeyi kanıksadıkları çarşı yıkılırken yaşadıkları şaşkınlık, kaygı ve hüznün birlikte görülmüştür. "Ömrünüzün yarısı orada geçmiş yarısını almışlar gibi geliyor insana kolay bir şey değil çok büyük bir üzüntü" (Katılımcı A4). Bu yüzden çarşının restorasyonuna sevinenler için de üzülenler için de yıkım bir anlamda sarsıcı bir detournement etkisi yaratmıştır. Çarşı yıkılmadan önce tüm sorunlarını apaçık gören, hisseden ve yaşayan insanlar için de yıkım aşaması bir anda gerçekleşmiş bir afet gibi şaşırtıcı bir etki bırakmıştır. Yıkımla birlikte detournement pratiğinin yıkıcı, şaşırtıcı ve sansasyonel etkisinin doğallıkla geliştiği bir fenomenolojik süreç başlamıştır. Yaşanmışlığı bulunanlar için içselleşen, sıra-

danlaşan ve kanıksanan; kısa süreli kullanıcılar için ise doğallığını yitiren ve yabancılaşan mekânsal düzen yıkımın teşhir edici gücüyle daha baskın bir şekilde açığa çıkmıştır.

Mekânsal olarak bakıldığında; çarşının iç-dış, kamusal özel sınır aşimlariyle birlikte sosyo-mekânsal dinamiği, kütle-boşluk etkisiyle birbirine geçkin örüntü sistemi ve bu örüntü sisteminin ara mekânları, kentsel içleri ve geçiş bölgeleri detournement pratiğinde olduğu gibi bir anda yön değiştirmiştir. "Bitlis o işte karmaşık, o küçük birbirinin çok içi içine geçmiş haliyle meşhurdur aslında... Hani bir anda sanki o yapının böyle yerle bir olduğu gibi bir his yaratıyor" diyen Katılımcı C8 çarşının özünü oluşturan kentsel içlerin doğasındaki mekânsal çözülmeyle ani bir yıkıcılıkla betimlemiştir. Bu anlamda C3 kodlu katılımcının "Tarihi yapıların ortaya çıkması hoş. Ama bu kadar boş olması da yani bir şey kalmamış, tamam tarihi yapı ortada ama insanı yaşatacak şey mekândır. Dolayısıyla iç içe geçmesi gerekiyor ama şuanda baktığımızda orada böyle bir insanın vaktini geçirebileceği bir alan şuan için göremiyorum" şeklindeki ifadesi de yıkımdan sonraki sosyo-mekânsal çözülmeye doğrudan işaret etmektedir.

Kentsel örüntüdeki bilindik, alışıldık mekânlar, ara kesitler ve mekânsal ilişkiler yıkılırken; tarihin bilinmeyen katmanları da diğer yandan açığa çıkmıştır. Çarşıdaki plansız yapılaşma, niteliksiz ekler, sağlıksız kullanım ve çeşitli müdahalelerle kimlikleştirilerek kentsel mekândan silinen tarihi yapılar yıkımla beraber tekrar görünür olmuştur. Katılımcıların neredeyse

4. DETOURNEMENT: MEKANSAL BELLEĞİN YENİDEN SORGULANMASI - FARKINDALIK

Çarşının yıkımı sonrasında ortaya çıkan yeni mekânsal katmanlar ve katılımcıların farkındalığı

KATILIMCI A5

Eskiden daracık bir şekildeydi sokaklar şimdi biraz daha açılma oldu. Peyzaj alanları kuruluyor. İnsanların orada oturması bir rahatlık olur görsel olarak. Peyzaj alanları hiç yoktu. Derenin üstü açıldıktan sonra dere bankları açıldı oralarda mesire alanları kuruluyor dere yatağı düzenleniyor. Biraz daha ferah oldu bence. Köprülerin görünenlerini fark ediyorduk gizli kalmışları vardı yıkıldıktan sonra ortaya çıktı.

KATILIMCI B7

Yıkımdan sonra şuna kadar göremediğimiz tarihi yapıların ortaya çıktığına şahit olduk. Var olan tarihi yapıların aslında çok kötü kullanıldığına şahit olduk. Bunların gün yüzüne çıkması bizim için farklı bir deneyim oldu. Mutluluk kaynağı oldu. Bazı tarihi yapıların farkındaydık ama bazılarının değildik. Çünkü köprülerin üzerine biliyorsunuz ki beton örmeler asfaltlar yapılmıştı ve biz çocukluğumuzdan beri üzerinden geçmemize rağmen bu yapıyı fark edememiştik maalesef ama şimdi fark ettiğimiz için mutluyuz. Suyun varlığını fark ediyorduk ama şu anki kadar değil. Bir suyun akması köprüyle daha bir anlamlı olurken normal bir yolun altından akması çok anlamlı oluyor. O yüzden fark etmemiz de zor oluyor bizim için.

KATILIMCI C2

Ben hep böyle yerlere, yapılara dikkatle bakarım gelmeden önce Bitlis'in eski tarihi fotoğraflarına da baktım. Eski tarihi fotoğraflarında kemerli köprüler görünüyordu. Burada da baktım ki o gecekodu yapıların köprüleri bir şekilde zapt altına aldığı yani üzerine beton dökülüp işte gecekodu dükkân yapıldığı ya da köprünün işte dükkânın altında kaldığı ya da yıprandığı ve üzerinden geçilmez pozisyonda olduğunu görüyordum bu beni rahatsız ediyordu. Şimdiki projede yıkıldıktan sonra o köprülerin tekrardan restore edilmesi onarılması ve beni mutlu ediyor çünkü dereyi görüyorsunuz hem de işte o tarihi yapıların korunduğunu görüyorsunuz bu mutluluk verici bir şey.

Şekil 9. Detournement'in dördüncü aşaması: Mekânsal belleğin yeniden sorgulanması, "farkındalık" (Kaynak: Şekil yazar tarafından oluşturulmuştur).

Şekil 10. Bitlis çarşısında kentsel dönüşüm ve restorasyon çalışmaları, 2022 (Kaynak: Bitlis Valiliği, 2022).

hepsi çarşıda daha önceden fark etmedikleri fakat yıkımdan sonra açığa çıkan tarihi, doğal ve kültürel çevrenin gizli kalmış varlığını şaşkınlıkla karşıladıklarını dile getirmişlerdir (Şekil 9).

Mevcut çevrede aşına olunan ve bir süre sonra gündelik hayatın durmadan devam eden akışı içerisinde kanıksanan olumsuz tüm mekânsal katmanlar yıkılırken tarihin başka katmanlarının ortaya çıkması kullanıcılara detournementin farkındalık aşamasını yaşatmıştır. Kentin topografyaya uygun gelişen mevcut formunu fonksiyonist ve modernist yaklaşımlar ile bozan uygulamalar zamanla engellenemeyecek bir boyutta katlana-

rak, kullanıcıların mekânsal belleğine yerleşmiştir. Bu yüzden Bitlis çarşısındaki kentsel dönüşüm ve restorasyon çalışması bir anlamda mekânsal örüntüyü ters yüz ederek gündelik hayatın rutinini bozmuştur. Bununla birlikte üzeri kapatılarak kentsel bellekten silinen bir dönemi yeniden görünür kılmış, kütlelerin arasında sıkışan ve sirkülasyonun dinamiği içerisinde farkındalığını yitiren doğal-yapay yapılanma şaşırtıcı bir şekilde kullanıcılara yeni bir mekânsal deneyim sunmuştur. Bu bağlamda yıkım, mekânsal örüntünün gündelik hayattaki alışılmışlığına karşı yapılan sarsıcı bir darbe niteliğinde olmuştur (Şekil 10).

Kentsel dönüşüm projesiyle birlikte kendi zamanına da ait olmayan çağdışı, bilinçsiz ve niteliksiz yapılar yıkıldıktan sonra çarşının içerisinden karayolunun geçmediği dönemlere biraz daha yaklaştığı görülmüştür. Tarihi yapıların etrafındaki binalar yıkıldıktan sonra yapılar odak noktası haline gelmişlerdir. Çocukluklarından itibaren çarşıda yaşayan insanlar bile betonarme yapılar altında kalan tarihi yapıların ve köprülerin varlığını gerek kendi yaşamışlıkları gerekse büyükleri dolayısıyla bilseler bile bir süre sonra unuttuklarını ve tekrar gördüklerinde ise şaşırıldıklarını ifade etmişlerdir.

Kütleler arasında sıkışan tarihi belge niteliğindeki yapılar ortaya çıkarıldıktan sonra kullanıcıların daha önceden önünden geçmeler de ilk defa gördüklerini düşündükleri yeni bir algısal sürece girmişlerdir. Bu yönüyle detournement'in mevcut yapının niteliklerinde kırılmalar yaratarak alışılmışı saptırma, zıt bir etkiyle karşı karşıya bırakma ve yapı bozumuna uğratarak yeni deneysel olasılıklar geliştirme çabası Bitlis çarşısının yıkımında doğallıkla oluşmuştur. Unutulmaya yüz tutmuş tarihi değerlere ve mekânsal ilişkilere karşı körleşen zihinleri yıkımla sarsarak şaşırtmış ve geçmişin yeniden görünür olmasıyla insanları sorgulamaya itmiştir.

Sonuç

Mekân fiziksel bir üretim olmasının yanı sıra, zaman ve insan ilişkisi içerisinde gerçek varlığını kazanır. Mekânı anlamlı ve unutulmaz kılan belli bir zamansal deneyime bağlı olarak gelişen yaşamışlık düzeyidir. İnsanların bir mekânı tanımlarken başvurdukları algısal ve bilişsel şemalar orada geçirdikleri zamansal ölçüte göre şekillenir. Bu ilişkisel varoluş, birbirini etkileyen, değiştiren ve dönüştüren bir etkileşim sisteminin varlığını da gösterir. İnsan edimlerinin sonucu olarak mekânın gerek fiziksel gerekse anlamsal biçiminde değişimler meydana gelirken, yaşamın bir parçası olan mekânlardaki herhangi bir değişim de insan yaşamını etkileyebilmektedir. Özellikle kentsel ölçekteki kamusal mekânların değişimi bireyselden kolektife varan toplumsal sonuçlar doğuran etkilere sahip olabilmektedir. Bu çalışmada Bitlis çarşısındaki gündelik yaşamda önemli bir yeri olan alışveriş mekânlarının yıkımıyla yaşanan sürecin mekânsal içselliğe, aidiyete ve belleğe karşı sarsıcı etkisi ortaya koyulmuştur. Detournement etkisi olarak değerlendirilen bu süreçte, olumsuz yönlerinin farkındalığıyla kullanılan kentsel-kamusal mekânların ortadan kalkmasıyla birlikte mekânsal, toplumsal ve ekonomik boyuttaki sansasyonel dönüşümlerin varlığına dikkat çekilmiştir. Bitlis çarşısındaki yıkım, Debord'ın önerdiği gibi bilinçli bir detournement pratiği olmasa da ortaya çıkardığı durumsallığın doğallıkla gelişen bir saptırma, yön değiştirme ve şaşırtma niteliği taşıdığı düşünülmektedir.

Bitlis çarşısının mekânsal ve kentsel ölçekteki problemleri neredeyse tüm kullanıcılar tarafından ortak paydalarda kesişse de; bu mekânların yıkımı daha çok uzun süreli mekânsal deneyimi bulunanları etkilemiştir. Yıkılan mekânlarda uzun süreden beri yaşamışlığı bulunanlar ve özellikle o mekânların geçim kaynağı olduğu esnaf kategorisindeki kullanıcılar için yıkım, hayatın olağan akışında derin kırılmalar gerçekleştirmiştir. Kentsel

mekândaki gündelik yaşam düzeni değişmiş; sosyal, ekonomik ve kültürel yapılar zemininden sarsılmıştır. Bir anlamda sorunlarıyla birlikte kabullenilen sistem, aniden tersyüz edilmiştir. Bu duruma çoğunlukla sevinen kategori ise çarşıda kısa süreli deneyim yaşayarak mekânsal ve çevresel sorunlara karşı duygusal ifadelerin aksine daha nesnel yargılarla değerlendiren kullanıcılar olmuştur. Bu durumun sebeplerinden biri ise yıkılan mekânların diğer kategorideki kullanıcılar kadar hayatlarının herhangi bir alanında değişim yaşatacak ölçüde geçmiş bağlarının, içselleşmiş anılarının ve işlevsel öneminin olmamasıdır. Her ne kadar yıkım rasyonel bir tavırla gereklilik olarak görülsede bir zamanlar var olan mekânların ortadan kalkmasıyla mevcut yapılanmanın başka bir katmanını görünür kılarak kullanıcıları şaşırtmıştır. Detournement'in bozarak bir şeyin niteliklerinde değişim yaratma, şaşırtma ve algılayıcıyı bilinçli bir sorgulamaya yöneltme gibi etkileri bu aşamada görülmüştür. İnsanların mekânlarla kurduğu ilişki yön değiştirerek bir anda farklı bir mekânsal dinamiğin etkisi altına girilmiştir. Çarşıda bir dizi mekânsal sorunlar altında unutulmuş veya görünürlüğüne yitirmiş mevcut doğal ve yapay yapılanmalar yeniden kullanıcının dikkatine sunulmuştur.

Araştırma sonucunda görülmüştür ki insan-mekân ilişkisinde her iki tarafın sürekli olarak birbirini etkileyen sıkı bir dinamiği vardır. İnsanların mekânlar üzerindeki geçmiş deneyimlerinin yoğunluğu ve niteliği aidiyet bağlarının güçlenmesini sağlar. Kentsel ölçekteki aidiyet bağlarıyla içselleşen mekânların insanların yaşam alanı haline geldiği ve evsel bir temsiliyete dönüştüğü görülür. Aidiyet duyulan mekânlardaki zamanla biriken sorunlar bile yaşam rutini içerisinde görmezden gelinerek rahatsızlık duyulan durumlara karşı duyarsızlaşma sürecine girilir. Bir yandan ise sorunlarına rağmen işlevselliğini ve fonksiyonelliğini sürdüren, insanların sosyal, kültürel ve ekonomik düzeyinin temelini oluşturan mekânların değişimi ve dönüşümü bu temellerin sarsılmasına da sebep olabileceği için bilinçli bir duyarsızlaşma yaklaşımı benimsenir. Dolayısıyla, kentsel-kamusal mekân gibi toplumsal hayatın odağındaki mekânların kolektif bir şekilde insanların yaşam düzeni üzerindeki etkisinin baskın ve şekillendirici bir güç olduğu ve buralardaki ani bir değişimin çarpıcı sonuçlar doğurabileceği de açıkça ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın ortaya çıkardığı sonuçlar dikkate alınarak mekânsal üretimin yanı sıra mekânsal tüketimin ve yıkımın da tasarıya dâhil süreçlerine yönelik öneriler geliştirilmiştir. Araştırma süreci yıkım ve yapım aşamalarının eş zamanlı bir şekilde yürütüldüğü bir zaman diliminde gerçekleştiği için geliştirilen öneriler bu süreçlerin iyileştirilmesine yönelik sunulmaktadır. Kentsel mekân gibi büyük ölçekli bir yeniden planlamanın küçük ölçekli bellek mekânları ve kullanıcıları kapsamında tarihi, kültürel, işlevsel ve deneysel örüntüler altında şekillenmesi beklenilmektedir. Bu doğrultuda geliştirilen öneriler aşağıda sıralanmaktadır.

1. Yapılan araştırmanın ana eksenini kullanıcıların duygusal tepkileri üzerinden şekillendiği için mekânlara yönelik yıkıcı ve dönüştürücü uygulamalarda yalnızca proje ekibi-

- nin yönettiği bir projelendirme sürecinden öte kullanıcı işbirliğine dayalı bir yaklaşımın geliştirilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Bu bağlamda yeniden projelendirmenin ilk aşamalarından itibaren kullanıcıların doğrudan sürece dâhil edildiği katılımcı tasarım yöntemi önerilmektedir. Yıkım ve yenileme süreçlerinde kullanıcıların görüşleri, istekleri çerçevesinde sorunların ve gereksinimlerin tespit edilmesi ve yapılabilecek yeniden üretim veya işlevlendirme stratejilerinin geliştirilmesinde ortak kararların alınması uygun bulunmaktadır. Bu yaklaşım yıkım aşamalarının kullanıcıya yaratacağı olası olumsuz etkilerin en aza indirilmesini sağlarken; kullanıcıların içinde buldukları sürecin bilinmezliğini de ortadan kaldırır. Kullanıcı odaklı tasarlanan yeni projenin ise beklentiyi karşılama oranını arttırarak yeni duygusal bağlarını gelişimini destekler.
2. Toplumsal bellek mekânlarında her ne kadar yıkımı ve dönüşümü zorunlu hale getiren sorunlar bulunsa da bu mekânlar kullanıcı için belli bir dönemin, yaşantının ve aidiyetin temsidir. Dolayısıyla fiziksel sorunların çözümü kimi zaman belleğin yok olmasına da neden olabilmektedir. Bu kapsamda kullanıcının mekânlara yüklediği duygusal anlamın ve geleneksel yaşamın korunarak yeni ile eski arasında katmanlı bir yapı kurulması önerilmektedir. Yıkımdan önce mevcut yapılanmada tarihsel değeri olmayan yıkılması zorunlu niteliksiz yapılar bile mutlaka belgelenmeli ve anımsatıcı uygulamalar geliştirilmelidir. Bu belli bir dönemin tüm mevcut sorunlarıyla birlikte kullanıcıya bıraktığı duygusal etkilerin unutulmamasını da sağlar. Fotoğraf, çizim, 3d tarama ve video gibi dijital belgeleme ve arşiv yöntemleri kullanılarak yeni yapılacak tasarıma entegre edilebilir veya geçmişin ruhunu yaşatan bellek mekânlarında sergilenen unsurlara dönüştürülebilir. Böylece hem geleceğin bilimsel ve uygulamalı çalışmaları için belge niteliği taşıyan hem yıkımdan etkilenen kullanıcılar için belleğin somut varlıklarını oluşturur hem de geçmişi bilmeyen yeni kullanıcılar için neden-sonuç ilişkisinin kurulmasını sağlar.
 3. Yıkılması zorunlu olan sorunlu veya yetersiz kapasiteli mekânların tamamen yıkılması yerine esnek kullanıma imkân sağlanabilen iç-dış, doğal-yapay bağlarının kurulabileceği küçük ölçekli müdahaleler yapılabilir. Yeterli ölçeğe veya genişletilebilecek alana sahip olmayan mekânların ise işlevleri değiştirilerek yeni projede kullanıma adaptasyonu sağlanarak toplumsal bellekten tamamen silinmesi engellenebilir. Çevreye zararlı kaçak yapıların yıkımıyla işlevsel mekânların azaldığı durumlarda boşlukların ara mekân olabilme potansiyeli kullanılarak geçici, esnek ve atmosferik tasarımlarla kent+iç mekân ilişkiselliği kurulabilir. Modüler sistemlerle esnek oturma alanları yaratılması, yarı açık yapılarla atmosfer tasarımı, küçük ölçekli veya portatif ticari mekânların üretimi, ortaya çıkan (köprü gibi) tarihi yapıların yeniden canlandırma uygulamalarıyla karşılaşma ve buluşma noktaları haline getirilmesi şeklinde çeşitli işlevsel çözümler üretilmesi önerilmektedir. Böylece işlevsel nite-

likteki iç mekânların ortadan kalkması ile birlikte kentsel mekândaki kütesel boşalmanın mekân-insan bağlamında yeniden kurgulanmasının önemi vurgulanmaktadır.

4. Yıkım ve dönüşüm aşamalarında mekânsal bağlama dair kültürel yaşam göz ardı edilmemelidir. Kullanıcıların mekânların kullanımına dair belirli kültürel yaklaşımları/ alışkanlıkları varsa çağdaş ve geleneksel yaşamın birlikteliğini destekleyen katmanlı tasarım yapılması önerilmektedir. Çağdaş yaşam formları içerisinde kültürel mekânsal pratiklerin devam edebileceği konforlu ve estetik tasarım yaklaşımları geliştirilebilir. Bu tasarım yaklaşımı yıkım aşamalarının kademeli olarak sürdüğü bir ortamda geçici kültürel aktivite alanları yaratılarak; dönüşüm aşamalarında ise geleneksel mekân kullanımını çağdaş gereksinimlerle bütünleştirerek kullanıcı odaklı bir anlayışla uygulanmalıdır. Kültürel sürdürülebilirliğin ve aidiyetin sağlanmasında önemli ölçüde etkilidir. Bu anlayışla yapılan yeniden dönüşüm, canlandırma, mekân tasarımı ya da mekânın yeniden işlevlendirilmesi uygulamalarında kullanıcıların yabancılaşma hissetmesinin veya kendi imkânlarıyla kültürel aktivitelerini devam ettirebilme çabalarının da önüne geçilebilmektedir.

Bu çalışmanın konuya yaklaşım şekli, ortaya çıkardığı bulgular ve ulaşılan sonuçlar açısından kent-insan-mekân ilişkiselliğini disiplinlerarası bir perspektiften ele alması dolayısıyla akademik literatüre farklı bir bakış açısı kazandırılması ve gelecekteki uygulamalı-teorik çalışmalara katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Ethics committee approval: This study was approved by Eskişehir Technical University on 06/04/2022 with approval number 6. The ethics committee approval document has been uploaded to the submission system.

Informed consent: All participants were informed about the purpose and scope of the study, and written informed consent was obtained in accordance with ethical principles.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Authorship contributions: Research/project coordination – G.Y., M.N.; Conceptualisation – G.Y., M.N.; Research design and structuring – G.Y., M.N.; Methodology – G.Y., M.N.; Data sources and documentation – G.Y.; Data collection and/or processing – G.Y.; Data analysis and/or interpretation – G.Y.; Mapping/visualisation – G.Y.; Literature review – G.Y.; Writing – original draft – G.Y., M.N.; Writing – review and editing – G.Y., M.N.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

Etik kurul onayı: Bu çalışma, Eskişehir Teknik Üniversitesi tarafından 06/04/2022 ve 6 ile onaylanmıştır. Etik kurul onay belgesi başvuru sistemine yüklenmiştir.

Bilgilendirilmiş onam: Araştırmaya katılan tüm bireyler, çalışmanın amacı ve kapsamı konusunda bilgilendirilmiş; etik ilkeler doğrultusunda gönüllü katılımları sağlanarak yazılı onamları alınmıştır.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmanın herhangi bir aşamasında yapay zekâ tabanlı yazım ya da düzenleme araçları kullanılmamıştır.

Yazarlık katkıları: Araştırma/proje koordinasyonu – G.Y., M.N.; Konsept – G.Y., M.N.; Araştırma tasarımı ve kurgusu – G.Y., M.N.; Yöntem – G.Y., M.N.; Veri kaynakları ve dokümantasyon – G.Y.; Veri toplama ve/veya işleme – G.Y.; Veri analizi ve/veya yorumlama – G.Y.; Haritalama/görselleştirme – G.Y.; Literatür taraması – G.Y.; İlk taslağın yazımı – G.Y., M.N.; Yazının gözden geçirilmesi ve düzenlenmesi – G.Y., M.N.

Hakem değerlendirmesi: Makale, yazar ve hakem kimliklerinin karşılıklı olarak gizli tutulduğu bağımsız hakemlik süreciyle değerlendirilmiş ve hakem görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Arıncı, K. (1995). Geçmişteki önemi azalmış kent yerleşmelerine bir örnek: *Bitlis. Doğu Coğrafya Dergisi*, 1(1), 67–95.
- Attwill, S. (2011). Urban and interior: techniques for an urban interiorist. R. Urban Hinkel (Ed.), *Urban interior: Informal explorations, interventions and occupations* içinde (ss. 11–24). Spurbuchverlag.
- Bachelard, G. (2014). *Mekânın poetikası*. (A. Tümertekin, Çev.). İthaki Yayınları.
- Baudelaire, C. (2014). *Modern hayatın ressamı*. (A. Berktaş, Çev.). İletişim Yayınları.
- Bengü, D. (2024). Mekânsal dinamikler, kamusal alan ve fenomenoloji: sosyal altyapının katılımcı tasarım süreçleriyle entegrasyonu. *Planlama Dergisi*, 34(3), 360–379. <https://doi.org/10.14744/planlama.2024.63308>
- Bitlis Tek Yürek. (2020, 4 Aralık). *Bitlis eski hal binası yıkılıyor*. Facebook. https://www.facebook.com/permalink.php/?story_fbid=1474998042688666&id=172372382951245&locale=bn_IN adresinden 9.11.2022 tarihinde edinilmiştir.
- Bitlis Valiliği. (2019, 29 Eylül). *Bitlis'te 'dere üstü islah projesi' için ilk yıkım başlandı*. <http://bitlis.gov.tr/bitliste-dere-ustu-islah-projesi-icin-ilk-yikim-basladi> adresinden 9.11.2022 tarihinde edinilmiştir.
- Bitlis Valiliği. (2022, 27 Ekim). Bitlis Dereüstü Kentsel Dönüşüm Projesi'nde son durum. *Bitlis Valiliği, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü*. <https://bitlis.csb.gov.tr/bitlis-dereustu-kentsel-donusum-projesinde-son-durum-haber-279147> adresinden 20.11.2022 tarihinde edinilmiştir.
- Colomna, B. (2001). *Mahremiyet ve kamusal alan, kitle iletişim aracı olarak modern mimari*. (A. U. Kılıç, Çev.) Metis Yayınları.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed method approaches*. Sage Publications.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches*. Sage Publications.
- Debord, G. (1957). Report on the construction of situations. *Situationist International Anthology*, 22, 3–15.
- Debord, G. ve Wolman, G. J. (1956). Methods of détournement. *Les Lèvres Nues*, 8.
- Debord, G. ve Wolman, G. J. (1956b). A user's guide to détournement. *Les Lèvres Nues*, 8(7).
- Dur, A. ve Wark, M. (2011). New New Babylon. *October*, 138, 37–56.
- Elias, A. J. (2010). Psychogeography, détournement, cyberspace. *New Literary History*, 41(4), 821–845. <https://doi.org/10.1353/nlh.2010.0033>
- Eriçok, A. K., Güler, E. ve Özdemir, Ö. F. (2021). Geleneksel kent dokularının korunmasında, koruma amaçlı imar planlarının önemini Bitlis örneğinde irdelenmesi. *İdeal Kent*, 12(32), 208–241. <https://doi.org/10.31198/idealkent.847642>
- Eyidiker, U. (2021). Kentsel dönüşüm-kentsel yenileme ayrımı ve Türkiye'de kentsel dönüşüm. *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 96–104. <https://doi.org/10.25272/j.2149-8385.2021.7.2.03>
- Giddens, A. ve Sutton, P.W. (2009). *Sociology*. Polity.
- Güçlü, İ. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Nika Yayınevi.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M. B. ve Taşğın, A. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma: teorik çerçeve-pratik öneriler-7 farklı nitel araştırma yaklaşımı-kalite ve etik hususlar*. Seçkin Yayıncılık.
- Harani, A. R., Atmodiwirjo, P. ve Yatmo, Y. A. (2021). Interiorization: Spatial mechanism to generate interior condition in an urban kampung neighborhood. *Alam Cipta*, 14(2), 1–9.
- Hiçyılmaz, G. ve Gürel, A. A. (2019). Mimarinin heykelle postmodern kesimi: Gordon Matta Clark'ın 'kesik' yapıları. *3rd International Art Symposium / "Everywhere, Everything & So on"*, 201–210.
- Izadpanah, S. (2019). The situationist urban design: rules and principles. *Space Ontology International Journal*, 8(4), 13–25.
- Karadağ, Ö. (t.y., 8 Aralık). Gordon Matta-Clark. *Arkitektuel*. <https://www.arkitektuel.com/gordon-matta-clark/> adresinden 11.10.2022 tarihinde edinilmiştir.

- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi*. (I. Ergüden, Çev.) Sel Yayıncılık.
- Mawn, B. (1999). Raising a child with HIV: An emerging phenomenon. *Families, Systems, & Health*, 17(2), 197. <https://doi.org/10.1037/h0089882>
- McDonough, T. (2001). Fluid spaces: Constant and the situationist critique of architecture. C. de Zegher ve M. Wigley (Ed.), *The activist drawing: retracing situationist architectures from Constant's New Babylon to beyond* içinde (ss. 93–104). The MIT Press.
- Patton, M. Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. Sage Publications.
- Plant, S. (1992). *The most radical gesture: The Situationist International in a postmodern age*. Routledge.
- Polkinghorne, D. E. (1989). *Phenomenological research methods*. R. S. Valle ve S. Halling (Ed.), *Existential-phenomenological perspectives in psychology: Exploring the breadth of human experience* içinde (ss. 41–60). Springer US.
- Sadler, S. (1999). *The situationist city*. MIT Press.
- Shah, S. J. (2021). The interpretation of “interiority” through research in design context of public space exploring the continuity of interior into urban (or exterior) and vice versa. 2nd Stage Submission Ca2re / Ca2re + Ljubljana: Reformulation.
- Soja, E. W. (2003). Writing the city spatially. *City*, 7(3), 269–280. <https://doi.org/10.1080/1360481032000157478>
- Sözgen, E. K. (2021). Kentsel iç mekân: kamusalığın evselleştirilmesinin / “iç” selleştirilmesinin söylemsel inşası: kentsel iç mekân: söylemsel inşası. *Tasarım+ Kuram*, 17(34), 101–110. <https://doi.org/10.14744/tasarimkuram.2021.43043>
- Tekin, G. (2021). Tarihi kent merkezlerinde yeniden canlandırmanın kültürel boyutu. *Milli Folklor*, 17(130), 84–95.
- Tuan, Yİ-FU. (1977). *Space and place: The perspective of experience*. University of Minnesota Press.
- Tuncel, M. (1980). Bitlis şehri. *Coğrafya Araştırmaları*, 101–110.
- Wigley, M. (1998). *Constant's New Babylon: the hyper-architecture of desire*. 010 Publishers.
- Yalçın, H. (2022). Bir araştırma deseni olarak fenomenoloji. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 213–232. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227345>
- Yarımbaş, D. (2017). Kentin yürüyerek deneyimlenmesi: İletişim elemanları. *Mimarlık*, 393.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Zamarripa, M. X., Lane, I., Lerma, E. ve Holin, L. (2011). Self-knowledge and identity in a Mexican American counseling course: A qualitative exploration. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 33(1), 88–104. <https://doi.org/10.1177/0739986310386907>
- Methods of Detournement” Methods of Detournement” Methods of Detournement” Methods of Detournement”

EXTENDED ABSTRACT

The Destruction of Spatial Internalization: A Phenomenological Inquiry into the “Détournement” Effect in the Bitlis Bazaar

 Gamze Yalçın,¹ **Meral Nalçakan²**

¹Eskişehir Technical University, Institute of Graduate Education, Department of Interior Architecture, Eskişehir, Türkiye

²Eskişehir Technical University, Faculty of Architecture and Design, Department of Interior Architecture, Eskişehir, Türkiye

Introduction: Reinventing a physical space involves erasing past experiences and constructing new memories and meanings on the same ground. In this regard, the concept of “détournement”—literally denoting diversion or deviation—emerged in the 1950s and was further developed by the Situationist International (1957–1972). The notion centers on the reproduction of existing artworks or social elements to create contradictory effects. Initially conceived as a provocative artistic intervention, it eventually expanded into the fields of architecture and urban planning. This study investigates the disappearance and reconstruction of urban memory within the framework of détournement, focusing on the historic bazaar of Bitlis, where numerous commercial and residential buildings were demolished as part of the “Dere Üstü Rehabilitation Project.”

Purpose and Scope: The bazaar center, as a core of socio-cultural and economic life, becomes internalized by citizens through its architecture, streets, textures, focal points, and the quality of its activities. This forms the “interior” of the urban scale. The sudden demolition of this spatial organization—long familiar and internalized by Bitlis residents—and its replacement with a new project that overlays a transformed version of the old fabric, constitutes the research problem. Within this context, traces of spatial interiority inscribed in collective memory, now détourned by the disruptive force of demolition, are examined through individual narratives. Conducted while the demolition process was ongoing and before the city’s new configuration was complete, the study addresses how the disruptive and sensational effects associated with détournement emerge during urban destruction. The implications for social life, cultural memory, and spatial relations (inside–outside and private–public) are critically discussed.

Method: Although not conceived as a deliberate act of détournement, the “Dere Üstü Rehabilitation Project,” initiated in 2019, created a comparable disruptive effect by dismantling the existing urban image and revealing forgotten historical and natural layers. This transformation constitutes a phenomenological event that reshapes the relationship between subject and space. Fieldwork combined direct site observations with semi-structured interviews, analyzed within an interpretive phenomenological framework. A criterion-based purposive sampling strategy was employed to capture variations in spatial experience and attachment. Accordingly, twenty-four participants were selected:

- Eight citizens whose workplaces in the bazaar were demolished,
- Eight long-term residents of the city who did not own businesses in the bazaar,
- Eight recent arrivals who had settled in Bitlis for work and had only short-term familiarity with the area.

Findings and Conclusion: Semi-structured interview data were analyzed using deductive content analysis. As the demolition itself disrupted the human–space relationship, the findings were structured around four concepts: “Familiarization, revelation, disruption, and awareness.” The results indicate that urban public spaces, as focal points of social life, exert a dominant and formative influence on everyday practices. Consequently, abrupt transformations within such spaces have striking and far-reaching consequences, revealing the extent to which collective memory and social order are embedded in the spatial fabric of the city.

Keywords: Bazaar; détournement; spatial memory; spatial internalization; urban space.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Umudun Altyapıları: Afet Sonrası Kentleşmede Prekarite, Radikal Empati ve Kolektif Umut için Kuramsal Bir Model

Infrastructures of Hope: A Theoretical Model for Precarity, Radical Empathy, and Collective Hope in Post-disaster Urbanism

 Devran Bengü

İstanbul Arel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul

ÖZ

Bu makale, afet sonrası dirençliliği yalnızca mühendislik boyutuyla sınırlamadan, Prekarite → Radikal Empati → Kolektif Umut akışını merkez alan Umudun Altyapıları (UA) adlı dört katmanlı (maddi–mekânsal, ilişkisel–pratik, söylemsel, zamansal) bir kuramsal model önerir. Bu çalışmada ampirik bulgu raporlanmaz; katkı üç eksendedir: (i) kuramsal — UA kavramsallaştırması ve prekarite–radikal empati–kolektif umut yönlü akışının planlama yazınına taşınması; (ii) yöntemsel — bağlama uyarlanabilir bir sınanabilirlik/raporlama şablonu (CFA → SEM akışı, Panel A/B) ve yeni ölçek geliştirmeden, geçerlenmiş ölçeklerle uyarlama ilkeleri; (iii) uygulama/politika — Kolektif Eylem Niyeti'nin (KEN) sonuç/izleme göstergesi adayı olarak çerçevesi. Kuramsal dayanak prekarite için Butler, umut için Bloch, radikal empati için Nussbaum ile Caswell ve Cifor çizgisidir. UA, geçerlenmiş ölçeklerin bağlamsal uyarlamasıyla H1–H6 hipotez yollarının (umut, empati, algılanan prekarite, KEN) sınanmasına olanak tanır. Şablonda ölçüm için CFA, yapısal ilişkiler için SEM önerilir; aracılık (H6) Empati→KEN hattında öngörülür. Önerilen karma yöntem akışı, etnografik/katılımcı atölyeler, söylem/anlatı analizi ve gözlemlerle nitel keşfi; uyarlanmış anketlerle nicel sınamayı birleştirir; söylemsel ve zamansal katmanlarda çerçeveleme, temsil eşitliği, vizyon/senaryo döngüleri gibi göstergeleri operasyonelleştirir. Uygulamada UA, (i) yakınlık/erişim, geçirgenlik ve esnekliği duygulanımsal güvenlik–aidiyet hedefleriyle birlikte ele almayı; (ii) katılım ve eş-yönetimin kurumsallaştırılmasını; (iii) kapsayıcı çerçevelemenin

ABSTRACT

This article proposes a four-layer theoretical model—Infrastructures of Hope (IH)—that centers the flow Precarity → Radical Empathy → Collective Hope in post-disaster urbanism, moving beyond a purely engineering view of resilience. No empirical findings are reported. The contribution is threefold: (i) theoretical—articulating IH and introducing the directed chain precarity–radical empathy–collective hope to planning scholarship; (ii) methodological—offering a context-adaptable testability/reporting template (CFA → SEM flow, Panels A/B) and principles for adapting validated scales without new scale development; (iii) application/policy—framing Collective Action Intention (CAI) as a candidate outcome/monitoring indicator. The model draws on Butler for precarity, Bloch for hope, and Nussbaum with Caswell & Cifor for radical empathy. Through contextual adaptation of validated instruments, IH enables testing of H1–H6 paths (hope, empathy, perceived precarity, CAI). The template recommends CFA for measurement and SEM for structural relations; mediation (H6) is expected along the Empathy → CAI route. A mixed-methods sequence combines qualitative exploration (ethnographic/participatory workshops, discourse/narrative analysis, observation) with quantitative testing (adapted surveys), operationalising indicators such as framing, representational equity, and vision/scenario cycles in the discursive and temporal layers. In practice, IH recommends: (i) aligning proximity/access, permeability, and flexibility with affective safety and belonging; (ii) institutionalising par-

Bu makalenin araştırma, yazım ve revizyon süreçleri, yazarın İstanbul Arel Üniversitesi, Mimarlık-Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'ndeki görevi sırasında tamamlanmıştır (İstanbul, Türkiye). Yazarın güncel akademik durumu: İstanbul Kent Üniversitesi (İstanbul, Türkiye) ve İstanbul Medipol Üniversitesi (İstanbul, Türkiye). İletişim: devran.bengu@kent.edu.tr, devran.bengu@medipol.edu.tr

Geliş tarihi: 02.06.2025

Revizyon tarihi: 22.09.2025

Kabul tarihi: 13.10.2025

Online yayımlanma tarihi: 28.11.2025

İletişim: Devran Bengü

e-posta: devranbengu@gmail.com

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

vizyon ve senaryo döngüleriyle sürekleştirilmesini önerir. Yeni ölçek geliştirme iddiası yoktur; ölçümler, çeviri–geri çeviri, uzman paneli ve pilot çalışma adımlarıyla bağlama uyarlanır. UA, afet sonrası mekânsal üretimi fiziksel olduğu kadar etik ve duygulanımsal bir toplumsal dönüşüm olarak çerçeveleyen, operasyonel olarak sınanabilir bir kuramsal mimari sunar.

Anahtar sözcükler: Afet sonrası planlama; mekânsal adalet; radikal empati; prekarite; umut.

I. Giriş

Afet sonrası dirençlilik, son on yılda mühendislik temelli yeniden yapılanmanın ötesine geçerek sosyal, yönetsel ve çevresel boyutları birlikte ele alan çok katmanlı bir alana dönüşmüştür (Davoudi, 2012; Meerow vd., 2016). Bununla birlikte, afet deneyimlerinin etik, duygulanımsal ve kolektif yönleri çoğu zaman mekânsal kararlara yeterince entegre edilememektedir (Evans ve Reid, 2013; McKeown vd., 2021). Fiziksel onarım ve yönetsel süreklilik çoğu yaklaşımda analizin merkezine yerleşirken; kolektif onarım, etik tanınma ve geleceğe dair tahayyül gibi bileşenler arka planda kalmaktadır. Bu boşluk, kırılğan toplumsal grupların görünürliğini azaltmakta ve yeniden inşa süreçlerini yalnızca “altyapı”yı teknik bir meseleye indirgeme riski taşımaktadır.

Bu makale, söz konusu boşluğu Umudun Altyapıları (UA) adlı kuramsal model önerisiyle ele alır. UA, *Prekarite* → *Radikal Empati* → *Kolektif Umut* yönlü çekirdek akışını dört katmanlı mimarisine işler hâle getirir ve Kolektif Eylem Niyeti’ni (KEN) modelin normatif çıktısı olarak konumlandırır. Amaç, afet sonrası mekânsal üretimi; fiziksel ve yönetsel göstergeler ile etik/duygulanımsal boyutları bütünleştiren bir çerçevede kavramsallaştırmak; böylece dirençlilik literatüründe işaret edilen kavramsal eksikliği planlama/tasarım pratiğiyle köprüleyen bir çerçeve kurmaktır. Çalışma ampirik bulgu sunmaz ve yeni ölçek geliştirmez; bunun yerine model için bir test edilebilirlik şablonu sunar: Hipotez yolları, ölçüm uyarlaması ve analiz akışı önerileri birlikte verilir. Modelin normatif yönelimi, etik tanınma ve adalet ufkunun planlama ve tasarım kararlarına için kılınmasıdır.

Kavramsal temel üç eksenle kuruludur: Prekarite, Butler’ın (2009) çerçevesinde hem maddi güvencesizliği hem de eşit olmayan tanınma ve dışlanma düzeneklerini içerir. Umut, Bloch’un (1986) “henüz-olmayan” fikri üzerinden kolektif tahayyül ve geleceğe yönelim kapasitesi olarak ele alınır; bireysel iyimserlikten ziyade kamusal/kurumsal bir yönelimdir. Radikal empati ise Nussbaum (2001) ile Caswell ve Cifor’un (2016) izinden, bireylerarası duygudaşlığın ötesinde kurumsal karar süreçlerine eklenen etik bir kapasite olarak yorumlanır. KEN, bağlama göre değişen bir izleme/performans göstergesi olarak düşünülür ve modelin pratik yönünü geleceğe açar.

UA, literatürde üç boşluğa yanıt verir: (i) umudun mekânsal ve ölçülebilir karşılıklarının dağınık kalması; (ii) empatinin planla-

ticipation and co-governance; and (iii) sustaining inclusive framing through vision and scenario cycles. No new scale development is claimed; measurements are adapted via back–translation, expert review, and piloting. IH frames post-disaster spatial production as an ethical and affective social transformation and offers an operationally testable theoretical architecture.

Keywords: Post-disaster planning; spatial justice; radical empathy; precarity; hope.

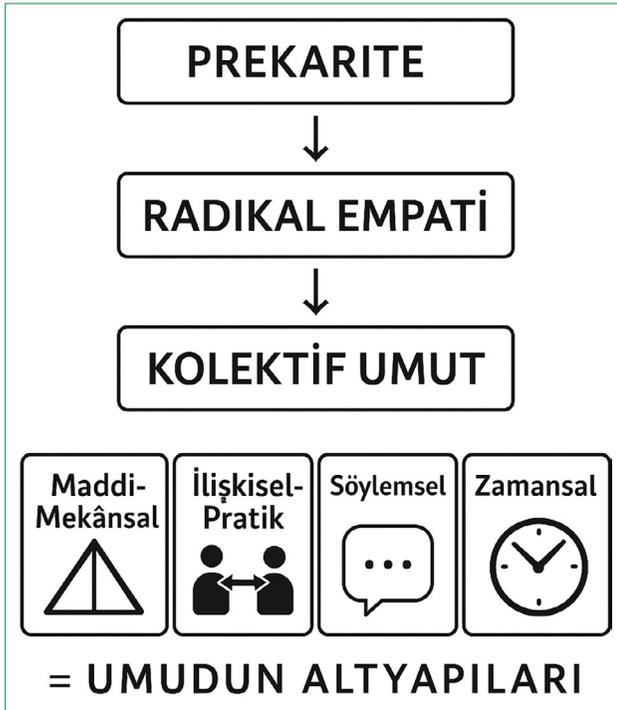
ma/tasarım pratiklerine kurumsal eklemelişindeki zayıflık; (iii) prekaritenin mekânsal dışlanma düzenekleriyle kuramsal düzeyde ilişkilendirmenin yetersizliği. Bu çerçevede çalışma şu Araştırma Soruları (AS) ile ilerler: AS1: Afet sonrası prekarite, hangi maddi-mekânsal göstergeler ve söylemsel anlatılar üzerinden görünürleşir; bu görünürlük hangi planlama/tasarım kararlarını koşullar? AS2: Radikal empatiye dayalı pratikler, karar ve tasarım süreçlerinde ilişkisel-pratik ve söylemsel katmanlar aracılığıyla kolektif tahayyülü nasıl dönüştürür? AS3: Umudun kolektif biçimleri, zamansal düzenekler (ritimler, süreklilik, bellek–gelecek bağlantısı) üzerinden sosyal altyapıların inşasına nasıl yön verir?

Makalenin katkısı iki yönlüdür. Kuramsal olarak, prekarite–empati–umut ilişkisini dört katmanlı bir mimaride birleştirerek UA adıyla özgül bir kavramsal çerçeve sunar ve KEN’i modelin normatif çıktısı olarak tanımlar. Yöntemsel olarak, test edilebilirlik şablonu önerir: çekirdek ilişkiler H1–H6 hipotez yolları biçiminde düzenlenir; ölçümler geçerlenmiş ölçeklerin bağlama uyarlanması ile yapılır; ölçüm geçerliği Doğrulayıcı Faktör Analizi (CFA), yapısal ilişkiler Yapısal Eşitlik Modellemesi (SEM) ile sınanır ve H6 kapsamında empati aracılığı (Prekarite → Empati → KEN) değerlendirilir. Böylelikle çalışma, kuramsal odağı korurken ileride yapılacak uygulamalar için operasyonelleştirilebilir ve karşılaştırılabilir bir yol haritası sunar. Ölçümler birey düzeyinde yapılır; kolektif çıkarımlar uygun olduğunda çok-düzye/çoklu-grup ayrı kurulumlarda sınanır.

Makalenin akışı şöyledir: Bölüm 3, UA’nın dört katmanlı kavramsal mimarisini tanımlar (Şekil 1); Bölüm 4, H1–H6 hipotez yollarını açıklar ve Şekil 2 ile görselleştirir; Bölüm 5, test edilebilirlik şablonunu sunar (ölçüm uyarlaması, analiz akışı ve raporlama önerileri); Tartışma ve Sonuç bölümü, UA’nın kuramsal katkısını dirençlilik literatürünün tartışma eksenleriyle yeniden ilişkilendirir, politika/uygulama çıkarımlarını, sınırlılıkları ve gelecek araştırma ufkunu ele alır.

2. Literatürdeki Kavramsal Eksiklerin Eleştirel Analizi

Planlama literatüründe dirençlilik çoğunlukla teknik ve yönetsel boyutlarda ele alınmakta; duygulanımsal ve etik kavramlar sistematik olarak dışlanmaktadır. Bu bölüm, afet sonrası mekân üretiminde ihmal edilen üç temel kuramsal boşluğu analiz ederek UA modeline geçişin teorik zeminini oluşturmaktadır.

Şekil 1. Prekarite → Radikal Empati → Kolektif Umudun akışı ve dört katmanın (maddi-mekânsal, ilişkisel-pratik, söylemsel, zamansal) modellerdeki rolleri.

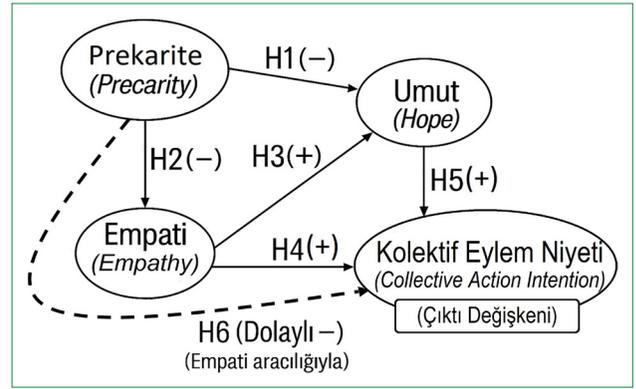
Okuma yönü yukarıdan aşağıdır; şema kavramsal mimariyi gösterir.

2.1. Dirençlilik Söyleminde Teknik–Neoliberal Sapma

Afet ve iklim risklerine yanıt amacıyla geliştirilen dirençlilik politikaları, kentsel planlama literatüründe çoğunlukla mühendislik ve altyapı odaklı yaklaşımlara indirgenmiştir. Kavram disiplinlerarası açıklamalarla zenginleşse de, uygulamadaki genelgeçer anlayış, sistemi korumaya odaklı “hızlı toparlanma” (*bounce back*) stratejileriyle sınırlıdır (Davoudi vd., 2012, ss. 301–305; Meerow vd., 2016, s. 40; Weichselgartner ve Kelman, 2014, s. 22; Alexander, 2013). Bu yaklaşım, akıllı bariyerler, sensörlü veri sistemleri ve sigorta temelli finansal araçlara odaklanarak eşitsizlikleri derinleştirme riski taşır (Doyle, 2016; Doost vd., 2023; Joseph, 2013; Vale, 2014).

Davoudi’ye (2019) göre dirençlilik, adaptasyon ve dönüşüm kapasitesiyle tanımlanmalıdır. Ancak uygulamada bu yaklaşım göz ardı edilmekte ve dirençlilik, fiziki altyapıların hızlı onarımına indirgenmektedir. Meerow ve diğerleri (2016), bu indirgemeci eğilimin temel bir kavramsal gerilim yarattığını ve “kimin için, neye karşı direnç?” gibi soruların yeterince tartışılmadığını vurgular (ss. 41–44; Kapucu vd., 2024).

Grove ve diğerleri (2024), güncel dirençlilik politikalarının piyasa temelli ve finansallaştırılmış araçlarla biçimlendiğini ve bunun kolektif eylem alanlarını daraltarak toplumsal eşitsizlikleri derinleştirdiğini öne sürer. Bu piyasa-merkezli, teknokratik dirençlilik söylemi, adalet, katılım ve empatiye alan açmadığı;

Şekil 2. Hipotez yolları (H1–H6).

Oval: gizil yapı; düz çizgi: doğrudan etki; noktalı çizgi: aracılık. Ok uçları beklenen işareti gösterir: H1–H2 (–), H3–H5 (+), H6 dolaylı (–). Diyagram kavramsaldir; hipotezleri test etmez, ilerideki uygulamalar için yol haritası sunar. KEN sonuç/izleme değişkenidir; kuramsal çekirdeğe dâhil değildir. Yalınlık için yalnız H6 çizilmiştir; H1+H5 ve H2+H3+H5 gibi bileşik dolaylılar metinde kısaca anılır ve modele eklenmez (bkz. 5.2). KEN: Kolektif Eylem Niyeti.

bireyden sürekli uyum/adaptasyon talep ederek değişim taleplerini dışladığı ölçüde bir yaşam siyasetine evrilir (Grove vd., 2024, ss. 13–15; Evans ve Reid, 2013). Kuramsal yazında bu yaklaşım, “kriz-çağı neoliberalizmi”nin kırılabilirliği yönetim nesnesine indirgeyen rasyonalitesinin bir parçası olarak okunur; kırılabilirlik bireysel sorumluluk ve piyasa uyumu içinde yeniden kodlanır (McKeown vd., 2021).

Bu yönelim, neoliberal bir kolonyalizm biçimi olarak değerlendirilebilir. Dirençlilik planlamaları, bireysel sorumluluk ve piyasa entegrasyonu ekseninde yapılandırılarak, toplumsal kırılabilirliklerin tarihsel kökenlerini görünmez kılmakta ve eşitsizlikleri yeniden üretmektedir (Joseph, 2013; While vd., 2009; O’Callaghan, 2023). Bu yapı, performans temelli yönetim araçlarıyla kurumsallaşmakta (da Cruz vd., 2019) ve toplumsal adaleti ikincil konuma itmektedir. Böylece, kırılabilir grupların kolektif eylem ve görünürlük alanlarını daraltan, eşitsizlikleri derinleştiren tartışmalı bir dirençlilik rejimi oluşmaktadır (Doost vd., 2023).

Bu dönüşüm, kentsel karar alma süreçlerini Swyngedouw’un (2011) tanımladığı “post-politik” alana sıkıştırmakta; teknik çözümler aracılığıyla politik taleplerin bastırılmasına neden olmaktadır. MacKinnon ve Derickson’a (2012) göre, bu durum dirençlilik kavramını neoliberal bir çerçevede kent hakkının pazarlık konusu hâline getirerek, radikal dönüşüm ihtimallerini yapısal olarak dışlamaktadır.

Teknik ve piyasa odaklı yaklaşım, kırılabilir grupların duygulanımsal deneyimlerini —yas, belirsizlik, kolektif umut— görünmez kılar. Oysa Weichselgartner ve Kelman (2014), dirençliliği şoklara dayanma kapasitesiyle sınırlamayıp tarihsel ve yapısal eşitsizlikleri dönüştürme yönelimiyle birlikte düşünmeyi önerir (ss. 21–23). Bu çizgide, Cretney (2014) duygusal direnç için mekânsal strateji açığını vurgular. Söz konusu boşluğu kapatan

istikamet, altyapı-insan ilişkisini algı, aidiyet ve kamusal faydalar üzerinden okuyan tutumsal çerçevelerdir: Wang ve Foley (2023) mavi-yeşil altyapıyla kurulan ilişkinin bu boyutlarını sistematik biçimde kavramsallaştırır; Latham ve Layton (2022) ise sosyal altyapının karşılama, birlikte-olma ve aidiyet üretimiindeki rolünü öne çıkarır. Bu kuramsal bağlam, planlamanın “umudun kurumsal teknolojileri” aracılığıyla duygulanımsal boyutları güçlendirebileceğini de düşündürür (Inch, 2023).

Bu çalışma, Bloch’un umut, Butler’in ontolojik kırılabilirlik ve Nussbaum’un merhamet etiği/yetenekler yaklaşımı ile Caswell ve Cifor’un radikal empati kavramlarını bir araya getirerek, tekniğe dönüşmüş dirençlilik söylemini yeniden politize etmeyi ve duygusal dirençliliği mekânsal planlamanın merkezine taşımayı hedefler (Bloch, 1995; Butler, 2004; Nussbaum, 2001).

2.2. Duygusal Boyutun Görünmezliği

Kentsel dirençlilik literatürü, fiziksel altyapıya odaklanması nedeniyle yas, korku, aidiyet ve özellikle umut gibi duyguların mekânsal yeniden yapılanmadaki rolünü gözardı etmektedir. Duyguların “kişisel” ya da “normatif” görülüp ölçüm dışı bırakılması, sosyomekânsal eşitsizlikleri görünmez kılan teknik bir söyleme yol açmaktadır (Shukla ve Pujara, 2025, ss. 2–4). Özellikle empati, tanım ve operasyonel boyutlarındaki çeşitlilik nedeniyle ‘semsiyeye terim’ olarak kullanıldığında alanı muğlaklaştırabilir; bu yüzden alt boyutların ve göstergelerin açıkça yazılması kritik önemdedir (Hall ve Schwartz, 2018).

Refah ve mutluluğa odaklanan araştırmalar, planlama süreçlerine uygulanabilir nicel araçlar geliştirememekte; duygusal tasarım literatürü ise estetik ile iyilik hâli arasındaki ilişkiyi vurgulamasına rağmen mekânsal duygulanımları değerlendirecek güvenilir ölçütler ortaya koyamamaktadır (Fredrickson, 2001; Ryff ve Keyes, 1995; Desmet, 2012; Höök, 2008). Bu eksikliklerin tipik bir örneği, kolektif imgelem ve olumlu duygulanım olarak tanımlanan umut kavramıdır. Mekânsal pratiklerde somutlaştırılması için hâlâ metodolojik çerçevelerden yoksundur (Sandercock, 2003; Snyder vd., 1991). Psikoloji yazınındaki “genişlet–ve–inşa et” yaklaşımı ise olumlu duyguların—umut dahil—düşün–eylem repertuarını genişleterek zaman içinde ortak kaynaklar inşa edebildiğini gösterir (Fredrickson, 2013); bu, umudun yalnız bir duygu değil, kolektif kapasite üreten bir süreç olarak ele alınmasını destekler.

Mekân–duygu etkileşimi araştırmaları genellikle nitel haritalama ve anlatı analizine dayandırılmakta; umut gibi geleceğe dönük duyguların ayrıştırılmasında yetersiz kalmaktadır (Kangieser, 2012; Kyttä vd., 2013). Kyttä ve diğerleri (2013), SoftGIS yöntemiyle pozitif duyguların güvenilir ölçümünde metodolojik zorluklara dikkat çekerken, Kangieser (2012) ise işitsel ve görsel anlatıların umut gibi soyut duygulara dair sınırlarını vurgular. Gallagher ve diğerleri (2017) “genişletilmiş dinleme”yle çevrenin duygulanım üzerindeki etkisini analiz ederek çok duyulu mekânsal metodolojilere,

Kyttä ve diğerleri (2016) ise çevresel nitelikler ile bireysel esenlik arasındaki ilişkiye işaret etmektedir.

Duyguların mekânsal bağlamda ölçülebilir hâle getirilmesinde hâlen özel yargılara aşırı bağımlılık, tekil yöntem tercihleri ve kültürel farkların göz ardı edilmesi gibi metodolojik sınırlılıklar devam etmektedir (Shukla ve Pujara, 2025, ss. 4–5; Gallagher vd., 2017; Kyttä vd., 2016). Bu eksiklikler, kırılabilir toplulukların duygusal dirençlilik kapasitelerini ölçme ve bu kapasiteyi mekânsal politikalarla destekleme açısından kayda değer bir boşluğa işaret etmektedir.

Bu nedenle, umut kavramının hem bireysel ölçekteki psikolojik göstergelerden hem de estetik deneyim odaklı duygusal tasarım yaklaşımlarından ayrılarak, mekânsal pratiklerde somutlaştırılmasına yönelik özgün bir kuramsal modele ihtiyaç vardır. Bu çalışmanın önerdiği UA modeli, tam da bu boşluğa yanıt olarak, umut, kırılabilirlik ve radikal empatinin mekânsal ve duygulanımsal bileşenlerini disiplinler arası bir çerçevede yeniden tanımlamayı hedeflemektedir.

2.3. Empati ve Prekarite Arasındaki Kavramsal Kopukluk

Butler, prekariteyi maddi yoksunluğun ötesinde tanınmama ve korunmama ilişkilerinden türeyen varoluşsal kırılabilirlik olarak kavramsallaştırır; neoliberal yönetim pratikleri bu kırılabilirliği fiziksel, duygulanımsal, etik ve sembolik güvencesizlik biçimlerinde sürekli yeniden üretir (Butler, 2004; 2009). Bu ontolojik kırılabilirliğin kent kuramı ve planlama yazınında sıklıkla teknik-ışlemsel çerçeveler içinde eritildiğini ise postkolonyal tartışma açık biçimde gösterir: Roy, evrenselci/kapsayıcı bir “tekil kent kuramı” arayışının tarihsel farkı yok ettiğini vurgular ve kuramın yer-bilgi-iktidar ilişkilerine ve tarihsel farklılıklara duyarlı bir zemine taşınmasını önerir (Roy, 2016a; 2016b). Bu çerçevede, prekaritenin yalnız lojistik/altyapısal risk olarak değil, tanınma, hak ve yönetim teknolojileri üzerinden üretilen bir güvencesizlik rejimi olarak kavranmasını; dolayısıyla “empati”nin etik-politik bir arabuluculuk olarak kurumsal pratiklere bağlanacağı bir model ihtiyacını görür kılar.

Güncel eylem-araştırma bulguları, planlamacılar ile yeni kentli gruplar arasında sosyal empati kurulduğunda katılımın ve kapsayıcılığın belirgin biçimde güçlendiğini göstermektedir (Sza-boova vd., 2024).

Wacquant (2008), kent yoksulluğunun sadece ekonomik değil, aynı zamanda duygulanımsal ve ontolojik olarak da dışlanmaya maruz kaldığını ortaya koyar. Bu dışlanma, radikal empati gibi etik ilkelerin kent politikalarında yeterince yer bulamamasıyla daha da pekişmektedir.

Bu bağlamda Caswell ve Cifor’un (2016) tanımladıkları “radikal empati” önem kazanır. Arşivcilik pratiklerinden türetilen radikal empati, kent çalışmalarında etik-politik sorumluluk

olarak değerlendirilebilir. Bu kavram, duygusal paylaşımı etik ve politik bir düzeye taşıyarak kurumsallaştırmayı hedefler (Caswell ve Cifor, 2016, ss. 24–25).

Ancak, radikal empatinin planlama literatüründe kurumsal göstergelere dönüşümü henüz gerçekleşmemiştir. Empatinin etik katılım süreçleri ve duygusal tasarım ilkeleriyle entegrasyonu sınırlı kalmaktadır. Evans ve Reid (2013), neoliberal direniş söylemlerinde bireysel dayanıklılık idealinin, duygusal ve yapısal destek mekanizmalarının yerini aldığını; bu nedenle etik-politik ilkelerin, özellikle empati gibi değerlerin, karar süreçlerinde yapısal karşılık bulamadığını savunur. Benzer şekilde Healey (1997), planlama pratiğinin değer-yüklü olduğunu ve meşruiyetin iletişimsel süreçler ile kurumsal tasarım/kapasite içinde üretilmesi gerektiğini savunur; buna karşın yerel katılım düzeneklerinde bu etik yükümlülüklerin eşitsiz ve kırılabilir biçimde yer tuttuğunu gösterir. Duygulanımsal farkındalık boyutuna ilişkin kurumsallaşma açığı ise literatürde Sandercock'un (2003) "terapötik/öyküleme" pratikleri ve Forester'in (1999) "dinleme-arabuluculuk" odaklı müzakereci planlama çalışmalarıyla daha açık biçimde tartışılır. Bu nedenle, etik yönelimler kadar duygulanımsal kaygıların da tasarım ve katılım protokollerine kurumsal karşılık bulması gerekir (Sandercock, 2003; Forester, 1999). Psikoloji yazını, empatik duygulanımın özgecil/pro-sosyal motivasyonu tetiklediğine dair güçlü kanıtlar sunar (Batson ve Shaw, 1991); bu, modeldeki Empati → KEN yolunu kuramsal olarak destekler.

Bu çerçevede iki temel kuramsal sorun belirginleşir:

1. Prekarite → Empati Aracılık (Mediation) Açığı: Prekarite literatürü etik tanınmayı vurgulasa da, duygulanımsal/etik arayüzü kurumsal pratiklere taşıyacak aracılık mekanizmalarını tanımlamaz; bu durum kırılabilir grupları pasif yardım alıcılarına indirger (Wacquant, 2008, ss. 1–15; Todd, 2016, ss. 7–9).

2. Empati → Tasarım Operasyonelleştirme (Operationalization) Açığı: Radikal empati, planlama söyleminde değerli bir etik duruştur; ancak ölçülebilir tasarım ölçütlerine/gösterge setlerine dönüşümü çoğu zaman yapılmaz (Caswell ve Cifor, 2016, s. 26; Evans ve Reid, 2013).

Bu iki açığın birleşik etkisi, dirençlilik politikalarında adalet duygusunu zayıflatır ve kırılabilir grupların duygulanımsal kapasitelerini dönüştürücü biçimde ifade etmelerini engeller.

Bu makalede önerilen UA modeli, radikal empatiyi prekarite ile Blochçu umut arasında aracı kavram olarak konumlandırır. Bloch'un (1995) "henüz olmamış" ve "ütopik işlev" kavramlarıyla, empati etik bir tepki olmanın ötesine geçerek kolektif tahayyülün etkin bir aracı hâline gelir (ss. 115–120). Böylelikle prekarite, empati ve umut, bireysel ya da etik tepkiler olmanın ötesine geçip mekânsal planlama süreçlerinde kullanılabilir, ölçülebilir ve dönüşüme yönelik kolektif altyapı bileşenleri olarak yeniden tanımlanabilir.

Bu aracılık, modelin merkezinde yer alan verimli bir kuramsal gerilimi de yönetir. Butler'ın prekarite analizi, mevcut adaletsizlikleri teşhis eden güçlü bir eleştirel çerçeve sunarken, alternatif bir geleceğe giden yolu açıkça tarif etmez. Bloch'un umut felsefesi ise, aksine, daha iyi bir geleceğin potansiyeline duyulan ontolojik bir inanca dayanır. UA modeli, bu iki felsefi damar arasında "radikal empati"yi bir katalizör olarak konumlandırır. Prekaritenin eleştirel teşhisinin politik bir umutsuzluğa dönüşmesini engellerken, umudun da mevcut maddi mücadelelerden kopuk soyut bir ütopya olmasının önüne geçer. Böylece modelin itici gücü, bu teşhis ile tahayyül arasındaki diyalektik gerilimden doğar.

Böylelikle, kırılabilirliğin yönetimi (McKeown vd., 2021), empati literatüründeki ölçüm uyarıları (Hall ve Schwartz, 2018), olumlu duyguların kapasite inşası (Fredrickson, 2013) ve planlamada sosyal empatiye ilişkin güncel bulgular (Szaboova vd., 2024), önerilen modeli hem etik-duygulanımsal hem de operasyonelleştirilebilir bir zeminde birleştirir.

Bir sonraki bölüm, bu kuramsal çerçeveyi ve dört katmanlı yapıyı ayrıntılı olarak tanıtarak, afet sonrası kent planlamasında duygusal adaletin nasıl kurumsallaştırılabileceğine yönelik bütüncül bir modeli açıklayacaktır.

3. Kuramsal Model: Umudun Altyapıları (UA)

Bu bölüm, UA kavramını kuramsal olarak konumlandırmayı ve modeli dört katmanlı mimarisıyla—maddi-mekânsal, ilişkisel-pratik, söylemsel, zamansal—tutarlı biçimde yapılandırmayı amaçlamaktadır. Kentsele dirençlilik tartışmalarında duygulanımsal ve etik boyutların çoğu kez sistematik biçimde geri planda kalması, umut, empati ve prekarite (kırılabilirlik) kavramlarının planlama yazınında yeterince operasyonelleştirilmemiş olduğunu göstermektedir. Bu eksiklikten hareketle bölüm, sırasıyla (3.1) kavramın kuramsal temelleri ve ilişkili kuramsal damarları, (3.2) dört katmanlı çerçevenin bileşenleri ve işleyişini, (3.3) literatürdeki yakın kavramlarla ayırım noktalarını sunmaktadır. Özetleyici olarak, Tablo 1 kuramsal damarların model içindeki rolünü; Tablo 2 ise üç çekirdek kavramın kuramsal kökenleri ile modelde üstlendikleri işlevleri göstermektedir.

3.1. Kavramsal Temeller ve Teorik Konumlanış: Umudun Altyapıları (UA)

UA, afet sonrası yeniden inşayı, yalnızca fiziksel üretim olarak değil, aynı zamanda duygulanımsal ve ilişkisel boyutları içeren çok katmanlı bir mekânsal üretim süreci olarak konumlandırır. Kuramsal model; prekarite ile kırılabilir grupların etik tanıma ihtiyacını görünür kılar, radikal empati aracılığıyla bu tanınmayı kurumsallaştırır ve geleceğe dönük kolektif tahayyülü tetikleyen umut kavramını merkeze alır. Model, aşağıda özetlenen beş kuramsal damarla beslenir; ayrıntılar Tablo 1'de derlenmiştir:

Tablo 1. UA'da kuramsal damarlar: Rol ve katman eşleşmesi

Kuramsal damar	Temel referans(lar)	Ana kavram	Modeldeki rol	Katman eşleşmesi
Gelecek-odaklı umut	Bloch (1995)	Henüz-olmayan (not-yet)	Umudu kolektif tahayyül ve eylem kapasitesi olarak konumlandırır; hedeflere yönelik zamansal yönelim ve anlatımı meşrulaştırır.	Söylemsel, zamansal
Sosyo-teknik altyapı	Star ve Ruhleder (1996)	İlişkisel altyapı (relational infrastructure)	Umudun görünmez bağlantılar, erişim/arayüzler ve bakım ağları içinde yeniden üretildiğini ortaya koyar.	Maddi-mekânsal, ilişkisel-pratik
Duygulanımsal altyapı	Larkin (2013)	Duygulanımsal duyu-evreni (affective sensorium)	Mekân-duygu bağlarını ve duygu rejimlerinin mekânsal örgütlenmesini açıklayarak anlatı ve karşılıklı pratiklerini şekillendirir.	Söylemsel, ilişkisel-pratik
Öngörüye dayalı yönetim	Guston (2013); Muiderman vd. (2020)	Geleceğe açıklık (open futurity)	Risk-umut dengesini kurumsallaştırır; senaryo ve önceliklendirme yoluyla karar süreçlerine yön verir.	Maddi-mekânsal, zamansal
Sosyal empati	Segal (2011, 2018) Wenzel vd. (2024)	Katılımcı / kurumsal empati	Karşılıklılık, bakım ve tanıma pratiklerini güçlendirerek kolektif eylemliliğin etik dayanağını kurar.	İlişkisel-pratik, söylemsel

UA: Umudun Altyapıları.

Tablo 2. Prekarite, Radikal Empati ve Umudun kuramsal kökenleri ve modeldeki işlevleri

Kavram	Kuramsal köken(ler)	Modeldeki işlevi
Prekarite	Butler (2004)	Mekânsal dışlanma ve eşitsiz tanıma düzeneklerini görünür kılar; maddi-mekânsal ve söylemsel düzeylerdeki eşitsizlikleri ifşa eder.
Radikal empati	Nussbaum (2001); Caswell ve Cifor (2016)	Etik tanınmayı yalnız bireyler arası değil, planlama/tasarımın kurumsal karar pratiklerinde de kurumsallaştıran bir ilke olarak işler; ilişkisel-pratik ve söylemsel katmanlarda eylemliliği güçlendirir.
Umut	Bloch (1995)	Kolektif tahayyülü harekete geçirerek mekânsal üretime zamansal yönelim ve anlatsal meşruiyet kazandırır; yeniden inşa eder, anlamlandırır ve dönüştürür.

Yeni ölçek iddiası yoktur. Kavramlar, geçerlenmiş ölçümlerin (örn. Snyder Hope Scale, IRI) bağlama uyarlanmasıyla operasyonelleştirilebilir.

- 1. Gelecek Odaklı Umut — Ernst Bloch'un "Henüz-olmayan" Kavramı:** Ernst Bloch'un *Das Prinzip Hoffnung* eserinde (1954/1959) ortaya koyduğu "henüz-olmayan" (*noch-nicht*) kavramı, geleceği edilgen bekleyişten çıkarıp aktif dönüşüm alanı olarak kurgular. Bloch'a (1995) göre umut, edilgen bir duygu değil, kolektif tahayyül ve eylem kapasitesini harekete geçiren politik bir güçtür (ss. 115–120). UA bu anlayışla geleceği dönüştürülebilir ve tasarlanabilir bir alan olarak yeniden konumlandırır. Böylece umut, zamansal katmanda 'henüz-olmayan'a yönelik ortak bir tahayyül kurar; söylemsel katmanda kolektif hedefleri meşrulaştıran bir anlatı üretir. Güncel yazın, umudu durağan bir kişilik özelliğinden ziyade bağlama duyarlı, ilişkisel ve dinamik bir süreç olarak kavramsallaştırmaktadır (Colla vd., 2022; Walinga vd., 2022).
- 2. Sosyoteknik Altyapılar — Star ve Ruhleder'in İlişkisel Ağ Kuramı:** Star ve Ruhleder (1996), toplumsal ve ilişkisel olarak kurulan sistemler olarak tanımlar. Bu çerçevede, umudun da benzer şekilde görünmez ilişkisel ağlarla kurulduğunu ve altyapısal nitelikte olduğunu ifade eder. Bu yaklaşım, maddi-mekânsal katmanda arayüz ve bakım altyapılarını; ilişkisel-pratik katmanda gündelik ağların örgütlenmesini açığa çıkarır.
- 3. Duygulanımsal Altyapılar — Larkin'in Hissedilen Altyapı Kavramı:** Altyapılar, yalnızca teknik işlevleriyle değil, aynı zamanda duygusal ve duyumsal etkileriyle de toplumsal yaşamı şekillendirir (Larkin, 2013; Star, 1999). Bu perspektif, duygulanımı altyapısal bir unsur olarak kavrayarak, UA modelinin duygusal ve duyumal boyutlarını kuramsallaştırır. Duygulanımsal altyapı, söylemsel ve ilişki-

sel-pratik katmanlar arasında köprü kurarak mekân-duygu ilişkisini ölçülebilir göstergelere bağlamayı mümkün kılar.

4. Öngörüye dayalı yönetim — Umudu Yönetişimsel Bir Kapasite Olarak Düşünmek: Guston (2013) ve Muiderman ve diğerleri (2020), “*anticipatory governance*” kavramıyla geleceğin öngöründen ziyade, etik ve kolektif tahayyüle dayanan bir yönetim kapasitesi olduğunu savunur. Bu perspektif, umudu yönetim pratiklerine entegre edilebilen bir kapasite olarak ele alır. Zamansal katmanda süreklilik ve risk-umut dengesini; maddi-mekânsal düzeyde önceliklendirme mantığını besler.

5. Sosyal Empati — UA'nın Toplumsal Dayanakları: Sosyal empati (*social empathy*), yalnızca başkasının duygularını anlamının ötesinde, bağlamsal anlama ve yapısal farkındalık üzerinden ortak geleceğe yönelik duygusal yatırım üretme kapasitesi olarak ele alınır (Segal, 2011; 2018). Wenzel ve diğerlerinin (2024) gösterdiği gibi, pozitif gelecek tahayyülü umudu ve kolektif eylem bağlılığını güçlendirir; bu bağlamda sosyal empati, planlamada katılım ile kolektif tahayyülü besleyen altyapısal bir kapasite kazanır. Bu kapasite, ilişkisel-pratik katmanda karşılıklılık ve bakım pratiklerini güçlendirir; söylemsel katmanda ise eşitsiz tanınma düzeneklerine müdahale eden etik bir çipa işlevi görür.

Bu kuramsal damarların her biri, UA modelinin hem kavramsal temellerini hem de normatif hedeflerini belirlemektedir. Tablo I, bu beş kuramsal yaklaşımın model içindeki işlevsel rolünü karşılaştırmalı biçimde sunar:

Bu kuramsal damarlar, UA modelinin kavramsal temelini güçlendirir ve dört katmanlı mimarisinin (maddi-mekânsal, ilişkisel-pratik, söylemsel, zamansal) analitik iskeletini oluşturur. Bu hizalama Şekil I'de görselleştirilmiştir. Model, prekarite-radikal empati-umut eksenindeki çekirdek akışı bu katmanlar boyunca işletir; böylece afet sonrası mekânsal üretimi sosyoduygusal bir altyapı mantığında temellendirir.

Bu makalede UA, afet sonrası kentlerde prekariteyi görünür kılan düzeneklerin, radikal empati aracılığıyla etik tanınmayı kurumsallaştırdığı ve kolektif umudun geleceğe dönük tahayyülü örgütlediği dört katmanlı bir sosyoduygusal altyapı mimarisi olarak kavramsallaştırılır.

Prekarite, bireysel güven kaybının ötesinde mekân üretimini belirleyen çıkar ilişkileri ve kurumsal şiddet tarafından derinleştirilen mekânsal-siyasal bir düzenektir (Lesutis, 2021; Blustein vd., 2024). Bu düzenekte tanınmanın eşitsiz/yanlış işlemesi (*misrecognition*) öznel deneyimi ikirciklilik (*ambivalans*) ve kırılganlık olarak kurar (Valenzuela vd., 2023). Bu çerçevede, modelin üç çekirdek kavramının (prekarite, radikal empati, umut) kuramsal kökenleri ve modeldeki işlevleri Tablo 2'de özetlenmektedir.

Bu çalışmada radikal empati, duygudaşlığın ötesinde etik tanınma talebini kamusal ve mekânsal düzeyde kurumsallaştıran bir yönelimdir. Nussbaum (2001) ve Caswell ve Cifor'un (2016) çizgisi, kavramın bireyler arası sınırları aşarak politika ve planlama bağlamlarında işlenmesini mümkün kılar; bu nedenle modelde etik bir kapasite olarak konumlanır. Bu kapasite, dört katmanlı mimaride özellikle ilişkisel-pratik ve söylemsel katmanların taşıyıcı eksenini oluşturur.

3.2. Dört Katmanlı Modelin Açıklaması: UA'nın Bileşenleri

Dört katman birbirini dışlamaz; kırılganlığı görünür kılan düzenekler, etik tanınmayı kurumsallaştıran pratikler ve umudu meşrulaştıran anlatılar katmanlar boyunca eşzamanlı işler. Aşağıda her katman, kısa tanım ve örnek operasyonel göstergelerle özetlenmiştir.

3.2.1. Maddi-Mekânsal Katman

Tanım: Fiziksel çevrenin sunduğu olanak/engel setleri; bakım, erişim ve karşılaşma için altyapısal arayüzler.

Kuramsal dayanak: Afet sonrası barınma altyapıları yalnızca fiziksel korunma sağlamaz; aynı zamanda güvenlik hissi ve kolektif aidiyet üreten mekânsal arayüzlerdir. Pascucci'nin (2017) “topluluk temelli barınma altyapıları” (*community infrastructures*) çerçevesi, barınma mekânlarının çevresinde örgütlenen öz-yardım (*self-reliance*) ağlarını ve polymorphic borders diye anılan, çok katmanlı ve bağlama göre değişen sınır rejimlerini birlikte düşünmeyi önerir; bu ağ ve rejimler, mekânsal adalet ve politik öznellik inşasında belirleyici olabilir (Fan, 2012). Türkiye bağlamında çadır-kent deneyimleri de dayanışma ve duygusal destek pratiklerinin barınma altyapıları üzerinden örgütlenişine işaret eder (Çalışkan ve Kaya, 2021).

Örnek uyarlanabilir gösterge türleri:

- **Barınma memnuniyeti ve algılanan güvenlik düzeyi** (*literatürde geçerlenmiş ölçek maddelerinin dilsel/kültürel uyarlanmasıyla*).
- **Yakınlık/erişim:** Kritik hizmet ve mekânlara ağ tabanlı yürüme süresi (dk)/mesafe (su, sanitasyon ve hijyen; sağlık; gıda-temel ihtiyaç; barınak/lojistik; bilgi-iletişim; toplu taşıma-tahliye; eğitim-topluluk mekânları; açık/yeşil alan-toplanma; güvenlik).
- **Geçirgenlik:** Yaya ağında kesinti sayısı ve bağlantı ölçütleri.
- **Esneklik:** Geçici/kalıcı mekânların birlikte kullanımını mümkün kılan düzenlemeler.

3.2.2. İlişkisel-Pratik Katman

Tanım: Gündelik yaşamın karşılıklılık, birlikte eylem ve koordinasyon pratikleri; topluluk içi ağlar ve birlikte-yapma biçimleri.

Kuramsal dayanak: *Radikal empati*, bireyler arası duygudaşlığın ötesine geçerek kurumsal karar pratiklerine eklenen etik bir kapasite olarak kavramsallaştırılır. Caswell ve Cifor (2016), bu kapasitenin kurumsal düzlemde nasıl işlerlik kazanabileceğini tartışır. Bu perspektif, Bangladeş'te CAP-RES programı kapsamında yürütülen katılımcı atölyelerde kolektif dönüşüm üretme biçimleriyle somutlaşmaktadır (Aktar vd., 2024; *International Centre for Climate Change and Development [ICCCAD]*, 2023–2026). Bulgular, katılım mekanizmaları ve eş-yönetim süreçlerinin tanınma ve kolektif eylemlilik kapasitesini güçlendirdiğini destekler (Wenzel vd., 2024).

Örnek uyarlanabilir göstere türleri:

- **Dayanışma ağlarına katılım:** Etkinlik/etkileşim sıklığı; sosyal ağ ölçütleri yoğunluk, köprüleyicilik (*betweenness*), merkezilik (*degree/eigenvector*).
- **Katılım mekanizmaları (kurumsallaşma):** Mahalle meclisi, forum, çalıştay vb. karar platformlarının varlığı; temsil çeşitliliği endeksi (cinsiyet, yaş, engellilik, gelir temsili).
- **Eş-yönetim/ortak üretim çıktıları:** Birlikte tasarlanan plan/prototip sayısı; uygulamaya geçme oranı.
- **Koordinasyon kapasitesi:** Aktörler arası uyarı-toplanma süresi (ilk duyurudan koordinasyon toplantısına geçen süre); yazılı protokol ve görev paylaşımı varlığı.
- **Kolektif eylem niyeti ve güven / prosedürel adalet algısı:** Literatürde geçerlenmiş ölçeklerin ilgili maddelerinin dilsel-kültürel uyarlanması.

3.2.3. Söylemsel Katman

Tanım: Afet deneyimine ilişkin anlatısal çerçeveler, görünürlük/temsil rejimleri ve kamusal dil; umudu meşrulaştıran veya soğuran söylemsel repertuarlar.

Kuramsal dayanak: Duygulanımsal duyu-evreni (*affective sensorium*) yaklaşımı, mekân-duygu bağlarının üretimini ve bu bağların anlatılar üzerinden nasıl meşrulaştırıldığını açıklar (Larkin, 2013). Çerçeveleme kuramı, hangi öğelerin vurgulanıp hangilerinin arka plana itildiğinin kolektif tahayyülü yönlendirdiğini gösterir (Entman, 1993; Houston vd., 2012). Türkiye bağlamında umut-birlik-dayanışma temalarının kamusal söylemde belirginleştiğine ilişkin bulgular mevcuttur (Çalışkan ve Kaya, 2021; Dursun, 2024).

Örnek uyarlanabilir göstere türleri:

- **Çerçeve dağılımı:** Resmî açıklamalar ve yerel medya içeriklerinde kapsayıcı, dışlayıcı ve umut/gelecek-odaklı çerçevelerin oranı (temel içerik analizi kod kitabıyla).
- **Temsil eşitliği endeksi:** Kırılgan grupların (ör. çocuklar, yaşlılar, göçmenler, engellilik vb.) belediye/metin/medya içeriklerindeki görünürlük payı.
- **Kamusal dilde biz-onlar ayrımı:** Damgalayıcı adlandır-

ma, genelleme ve suçlama ifadelerinin sıklığı (kodlanmış söylem göstergeleri).

- **Yer adlandırması ve simgesel işaretleme:** Anı-hafıza mekânları, yeniden adlandırma ve levhalama uygulamaları ile bunların kullanım sıklığı.
- **Katılımcı anlatı pratikleri:** Hikâyeleme oturumları, yurttaş arşivleri, anlatı atölyeleri gibi etkinliklerin varlığı ve katılım oranı.
- **Duygusal değerlik (bağlama ve veri erişimine bağlı):** Metinlerde umut ve çaresizlik temalarının görece ağırlığı; yöntem seçenekleri: kod kitabı ile içerik analizi, duyguların türkçe karşılıkları ile değerlik puanı, denetimli sınıflandırma.

Bu katman, afet anlatılarında neyin görünürleştiğini/arka plana itildiğini ve bunun ortak tahayyül üzerindeki etkisini çözümlemeye odaklanır.

3.2.4. Zamansal Katman

Tanım: Ritimler, süreklilik/kesinti ve zamansal yönelim; afet sonrasında bellek ile gelecek tahayyülünün (vizyon, hedef, senaryo) ilişkileneş biçimleri.

Kuramsal dayanak: *Öngörüye dayalı yönetim*, senaryolama ve önceliklendirme üzerinden kararların zamansal yönelimini kurumsallaştırır (Guston, 2013; Muiderman vd., 2020). *Gelecek okuryazarlığı* toplulukların olası/tercih edilen gelecekleri tartışıp eyleme çevirebilme kapasitesini tanımlar ve bu yönelimi destekler (Miller, 2007). Bloch'un "henüz-olmayan" kavrayışı, umudun geleceğe açıklık üzerinden örgütlendiğini vurgular (Bloch, 1995). Bu yaklaşımın kurumsal uygulamalarına São Paulo'nun "2030 Manifestosu" gibi şehir vizyonu belgeleri örnek verilebilir (World Cities Culture Forum [WCCF], 2023).

Örnek uygulanabilir göstere türleri:

- **Geçici mekânların kullanım süresi ve dönüşüm takvimi:** Geçici kullanımın ortalama süresi (gün) ve kalıcı düzenlemeye geçiş süresi (gün).
- **Hizmet sürekliliği / güvenilirlik:** Kritik hizmetlerin çalışma oranı (%) ile kesinti sıklığı (adet/ay) ve kesinti süresi (saat/ay); yeniden tesis süresi (gün).
- **Planlama ritimleri:** Kamusal toplantı/çalıştayların periyodu (hafta), plan-senaryo güncelleme aralığı (ay) ve tatbikat/simülasyon sıklığı (adet/yıl).
- **Vizyon ve anma döngüleri:** "Gelecek/umut" temalı etkinliklerin takvimlenmesi ve devamlılık derecesi (%); vizyon hedeflerine katılım/geri bildirim hacmi (katılımcı sayısı, yorum/anket sayısı).
- **Önceliklendirme ufku:** Bütçe/programlarda kısa-orta-uzun vade dağılımı (%) ve pilot/öncü proje oranı (%).

Bu zamansal yönelim, kent vizyon belgeleri, senaryo-temelli planlar ve kurumsal takvimler gibi araçlarla somutlaşır. Özel-

Tablo 3. Benzer yaklaşımlarla karşılaştırma – ortak zemine / umuda göre ayırt edici yönler

Kavram	Ortak zemin	UA'ya göre ayırt edici yön
Sosyal Altyapı Klinenberg (2018)	Fiziksel mekânın toplumsal bağı güçlendirmesi.	Umut/duygulanım boyutunu açıkça merkeze almaz; geleceğe yönelik kolektif tahayyül sistematik biçimde işlenmeyebilir; ölçüm çoğunlukla tanımlayıcı/nitel kalır.
Duygulanımsal Altyapı Larkin (2013)	Altyapılar ile duygular arasındaki ilişki.	Geleceğe dönük toplumsal dönüşüm vurgusu sınırlıdır; operasyonel göstergeler ikinci plandadır.
Altyapı Mekânı Easterling (2014)	Altyapıların ağ-mantığı ve protokoller üzerinden işleyişi.	Duygusal/etik boyut çoğunlukla dışarıda kalır; odak lojistik/ağ rasyonalitesindedir, kolektif tahayyül ikincil kalır.

UA: Umudun Altyapıları.

Tablo 4. Kuramsal yaklaşımlar ile UA katmanlarının eşleşmesi ve özgünleştirme biçimi

Kuramsal yaklaşım	Modeldeki katmanlar	UA'ya göre özgünleştirme biçimi
Sosyal Altyapı (Klinenberg, 2018)	İlişkisel–pratik (ikincil: maddi–mekânsal)	İlişkisel bağları radikal empati ve etik tanıma ile kurumsallaştırır; kolektif eylem niyetine bağlar.
Duygulanımsal Altyapı (Larkin, 2013)	Söylemsel+maddi–mekânsal	Duygu–mekân bağı ölçülebilir göstergelerle (anlatı çerçeveleri, algılanan güvenlik vb.) operasyonelleştirir.
Altyapı Mekânı (Easterling, 2014)	Zamansal+maddi–mekânsal (ağ-mantığı, protokoller ve standartlar)	Ağ-mantığını zamansal yönetim (senaryo döngüleri, güncelleme aralıkları) ve gelecek yönelimli tahayyül ile bütünleştirir.

UA: Umudun Altyapıları.

likle normatif vizyonlama ve ortak gelecek senaryolarının kurumsal ritimler ve güncelleme döngüleriyle eşlenmesi, toplumsal umudun sürekliliğini besler (Pelling vd., 2023).

Dört katman, Prekarite → Radikal Empati → Kolektif Umut akışını mekânsal ve toplumsal düzlemlerde eşzamanlı işler kılar; görselleştirme Şekil 1'dedir, yönlü ve sinanabilir ilişkiler ise Bölüm 4'te (H1–H6) sunulmaktadır.

Bu dört katman, Prekarite → Radikal Empati → Kolektif Umut akışının mekânsal ve toplumsal düzlemlerde nasıl işlediğini kavramsallaştırır (Şekil 1). Katmanlar eş-zamanlıdır; kırılmalı görünür kılan düzenekler, etik tanımayı kurumsallaştıran pratikler ve umudu meşrulaştıran anlatılar birlikte işler. Bu çalışma modeli kuramsal olarak önerir; ampirik test sunmaz. İzleyen bölümlerde, modelin sinanabilirliği için hipotez yolları ve karma yöntemli bir uygulama şablonu özetlenmiştir.

3.3. Benzer Kavramlarla Ayrım: Umudun Altyapılarının (UA) Özgünlüğü

UA, sosyal altyapı (Klinenberg, 2018), duygulanımsal altyapı (Larkin, 2013) ve altyapı mekânı (Easterling, 2014) ile akılabılır; ancak (i) yönlü akış (Prekarite → Radikal Empati → Kolektif Umut) ve (ii) dört katmanlı mimari sayesinde epistemik/yöntemsel olarak ayrışır; ayrıca operasyonel göstergeler ve test şablonuyla ampirik köprü kurar. Tablo 3, or-

tak zemin/ayırt edici yönleri; Tablo 4, kuramsal damarların katmanlarla eşleşmesini özetler.

Karşılaştırma, UA'nın duygusal/etik boyutu merkezileştirdiğini, gelecek yönelimini kurumsal ritimler ve senaryo döngüleriyle bağladığını, ayrıca hipotez ve gösterge setleri üzerinden sinanabilirlik sağladığını ortaya koyar.

Tablo 4, literatürdeki her bir kuramsal damarı UA'nın katmanlarıyla eşleştirerek "UA bu yaklaşımı nasıl özgünleştiriyor?" sorusunu yanıtlar:

Bu eşleştirme, UA'nın kuramsal özgünlüğünü (umudun katmanlı mimarisi ve yönlü akış) ile ampirik uygulanabilirliğini (katman-özü göstergeler ve test edilebilirlik şablonu) birlikte görünür kılar. Karşılaştırma tabloları, herhangi bir normatif üstünlük iddiası taşımadan, UA'nın kapsama farkını ve ölçülebilirlik imkânını netleştirir. İzleyen bölümde bu çerçeve H1–H6 hipotez yollarına dönüştürülmekte; Şekil 2 yönlü ilişkileri özetlemektedir. Böylece Bölüm 4, kavramsal modelden sinanabilir önermeye geçişin açık köprüsünü kurar.

4. Hipotezler ve Yol Diyagramı

Bölüm 3'deki Prekarite → Radikal Empati → Kolektif Umut mimarisi temelinde, bu bölüm H1–H6 yönlü hipotezlerle sinanabilir bir yol diyagramı sunar. Kuramsal dayanak kısaca şöyledir: Prekarite, ortak kırılmanın siyasal-ekonomik

Tablo 5. Kuramsal hipotezler: Kavramsal yol, beklenen etki ve kısa kuramsal gerekçe

Hipotez	Kavramsal yol	Beklenen işaret	Kısa kuramsal gerekçe	Temel kaynaklar
H1	Prekarite → Umut	(-)	Yüksek prekarite, umut kapasitesini sınırlandırır.	Butler, 2004, 2009; Blustein vd., 2024
H2	Prekarite → Empati	(-)	Süregelen güvencesizlik, karşılıklılık ve duygusal açıklığı aşındırır; empatik yönelim zayıflar.	Valenzuela vd., 2023; Blustein vd., 2024; Butler, 2004
H3	Empati → Umut	(+)	Radikal empati, etik tanınma ve aidiyeti tesis edip ortak umut ufku genişletir.	Caswell ve Cifor, 2016; Nussbaum, 2001; Colla vd., 2022
H4	Empati → Kolektif Eylem Niyeti (KEN)	(+)	Kurumsallaşmış empati, katılım ve birlikte üretim pratiklerini meşrulaştırır; kolektif eyleme geçme niyetini güçlendirir.	Caswell ve Cifor, 2016; Nussbaum, 2001
H5	Umut → KEN	(+)	Umut, ortak hedef-yol (pathway) kurgusu ve geleceğe açıklık üzerinden eylemliliği ve kolektif motivasyonu artırır.	Bloch, 1954/1959; 1995; Colla vd., 2022; Pelling vd., 2023
H6*	Prekarite → Empati → KEN	Dolaylı (-)	Prekarite empatinin zayıflaması yoluyla KEN'i dolaylı ve negatif etkiler (H2 negatif × H4 pozitif bileşkesi).	Butler, 2004; Valenzuela vd., 2023; Caswell ve Cifor, 2016; Nussbaum, 2001

Bu tablo kavramsal ilişkilere yöneliktir; ölçüm ve istatistiksel yordam ayrıntıları Bölüm 5'te sunulmaktadır. *: H6: Prekarite → Empati → KEN aracılık yolu (dolaylı etki). KEN: Kolektif Eylem Niyeti.

düzenlemelerle belirli hayatlarda yoğunlaşmasıyla üretilen yapısal bir durumdur. Bu durum, tanınma rejimlerindeki asimetrikler, “yas tutulabilirlik” hiyerarşileri ve yanlış tanınma deneyimleri üzerinden eylemlilik kapasitesini, karşılıklılık ve gelecek ufku aşındırır (Butler, 2004, 2009; Valenzuela vd., 2023; Blustein vd., 2024). *Radikal empati*, kişilerarası duygudaşlığın ötesine geçerek kırılabilirliği kamusal düzlemde görünür kılan ve etik tanınmayı kurumsallaştıran bir yönelimdir; bu yönelim, kamusal muhakeme ve merhametin siyasal/etik rolüne ilişkin tartışmalarla birleştiğinde tanınma ve karşılıklılık zeminini güçlendirir (Caswell ve Cifor, 2016; Nussbaum, 2001). Kolektif umut, bir duygu durumunun ötesinde “henüz-olmayan” ufka yönelik ortak tahayyül ve yönelimi örgütleyen ilkedir (Bloch, 1954/1959; 1995). Güncel yazın, umudu dinamik sistem yaklaşımıyla yeniden kavramsallaştırarak topluluk düzeyinde hedef-yol (pathway) ilişkileri ve geleceğe açıklığın ortak eylem ufku nasıl dönüştürdüğünü gösterir (Colla vd., 2022; Walinga vd., 2022; Pelling vd., 2023).

Bu kuramsal mimariyi sınanabilir kılmak için hipotezlerin açık tanımlar ve net ilişkilerle formüle edilmesi esastır (Jaccard ve Jacoby, 2020). Şekil 2 yol mimarisini ve beklenen işaretleri tek bakışta gösterir: H1–H2 negatiftir; H3–H5 pozitifdir; H6, aracılık (mediation) mantığına dayalı dolaylı etkidir. Tablo 5, her hipotezin özlü gerekçesini derleyerek kavramsal model ile istatistiksel olarak sınanabilir önermeler arasında işlevsel bir köprü kurar. Bu bölüm ampirik sonuç raporlamaz; hangi ilişkilerin hangi işaretlerle sınanacağına odaklanır. İlişkiler eşzamanlı test edilir; yönlülük kuramsaldır; nedensellik iddi-

ası yoktur. Yapılar birey düzeyinde ölçülür; kolektif yönelimli yorumlarda çoklu-düzye duyarlılığı korunur. Ölçüm araçları, ölçek uyarlama ilkeleri ve istatistiksel yordamlar Bölüm 5'teki test edilebilirlik şablonunda özetlenmiştir. Model çıktısı olan KEN, çekirdeğin sonuç/çıktı değişkeni olarak konumlandırılır (Şekil 2, Tablo 5). İzleyen 4. l'de her yol yönlü ve kısa kuramsal gerekçelerle sunulur.

4.1. Hipotez Seti (H1–H6)

Aşağıdaki hipotezler, Bölüm 3'de kurulan *Prekarite → Radikal Empati → Kolektif Umut* mimarisini sınanabilir yollar hâlinde ifade eder. İşaretler beklenen etki yönünü gösterir; bağlama göre farklı örüntüler görülebilir ve bu durum sonuç yorumunda ayrıca belirtilir:

H1 (-) Prekarite → Umut

Tanım: Prekarite düzeyi arttıkça umut düzeyi azalır.

Kuramsal gerekçe: Eşitsiz dağıtılan kırılabilirlik ve “yas tutulabilirlik” hiyerarşileri, bireylerin ve toplulukların geleceğe açıklığını daraltır; bu durum ortak umut kapasitesini sınırlar (Butler, 2004, 2009; Blustein vd., 2024). *Umudun henüz-olmayan* ufka yönelen toplumsal bir yönelim olduğu düşünüldüğünde, bu ufku daraltması umut düzeyini aşağı çeker (Bloch, 1954/1959; 1995).

H2 (-) Prekarite → Empati

Tanım: Prekarite arttıkça empati azalır.

Kuramsal gerekçe: Süreğen güvencesizlik ve yanlış tanıma düzenekleri, başkalarına açıklığı ve karşılıklılık zeminini aşındırır; bu da empatik yönelimi zayıflatır (Valenzuela vd., 2023; Blustein vd., 2024). Butler'ın "çerçeveler" (*frames*) analizine göre, kriz/afet yönetiminde dolaşıma giren "acil durum" ve "risk" çerçeveleri ötekinin tanınabilirliğini ve yas tutulabilirliğini daraltabilir; bu çerçeve daralması da perspektif alma ve tanıma pratiklerini kısıtlar (Butler, 2009; 2004). Afet-sonrasında "acil durum" ve "risk" söylemlerinin genişlemesi, Butler'ın tarif ettiği çerçeve daralmasını hızlandırır; bu daralma tanınmayı ve dolayısıyla empatiyi zayıflatır. Etkinin büyüklüğü bağlama duyarlıdır; kurumsal güven ve katılım deneyiminin yüksek olduğu yerlerde zayıflayabilir (ileride moderasyon olarak sınıanabilir).

H3 (+) Empati → Umut

Tanım: Empati düzeyi arttıkça umut düzeyi artar.

Kuramsal gerekçe: Radikal empati, kırılğanlığı kamusal düzlemde görünür kılar ve etik tanınmayı kurumsallaştırır; bu süreç, aidiyet ve karşılıklılık üzerinden ortak tahayyülün zeminini güçlendirir ve umudun ufkunu genişletir (Caswell ve Cifor, 2016; Nussbaum, 2001). Dinamik umut yaklaşımları, bu tür ilişkisel/kurumsal süreçlerin umut üretimini artırdığını vurgular (Colla vd., 2022; Walinga vd., 2022).

H4 (+) Empati → Kolektif Eylem Niyeti (KEN)

Tanım: Empati düzeyi arttıkça KEN artar.

Kuramsal gerekçe: Radikal empati, kişilerarası duygudaşlığın ötesine taşınan ve kırılğanlığın kamusal olarak görünür kılınması ile etik tanınmanın kurumsallaştırılmasını hedefleyen bir ilişkisel/kurumsal yönelimdir. Bu yönelim; katılım, birlikte-üretim ve eş-yönetim gibi pratikleri meşrulaştırır, karşılıklılık ve aidiyet duygusunu güçlendirir, böylece birlikte hareket etmeye dönük kolektif yönelimi artırır (Caswell ve Cifor, 2016; Nussbaum, 2001). Yanlış tanıma ve kırılğanlığın yarattığı ikirciklenme, tanıma süreçleriyle aşıldığında toplumsal özneleşme daha istikrarlı hâle gelir ve eyleme katılım eşiği düşer (Valenzuela vd., 2023). Dolayısıyla H4'te pozitif bir ilişki beklenir.

H5 (+) Umut → Kolektif Eylem Niyeti (KEN)

Tanım: Umut düzeyi arttıkça KEN artar.

Kuramsal gerekçe: Umut, Bloch'un kavramsallaştırdığı "henüz-olmayan" ufkuna dönük ortak tahayyül ve yönelim üreten bir düzenleyici ilkedir; salt bir duygu durumu değil, geleceğe açıklığı ve hedef-yol (*pathway*) kurgularını örgütleyen bir kapasitedir (Bloch, 1954/1959; 1995). Güncel dinamik yaklaşımlar, umudun topluluk düzeyinde amaçlar ile bu amaçlara giden yollar arasındaki geri beslemeleri güçlendirerek eylemliliği artırdığını; ortak vizyon kurma süreçlerinin (senaryo/futures okuryazarlığı, normatif gelecek tasavvurları) kolektif hareketi harekete geçiren bir çerçeve sunduğunu gösterir (Colla vd.,

2022; Miller, 2007; Pelling vd., 2023; ayrıca bkz. Walinga vd., 2022). Bu nedenle H5'te pozitif bir ilişki beklenir.

H6 (dolaylı, -) Prekarite → Empati → KEN

Tanım: Prekaritenin KEN üzerindeki toplam etkisi, empati aracılığıyla dolaylı ve negatiftir.

Kuramsal gerekçe: Prekarite empatiyi zayıflattığında (H2), tanıma ve karşılıklılık zeminleri daralır; buna karşın empati KEN'i yükselttiği için (H4) birleşke etki negatif olur. Dolaylılık, prekaritenin tanınmayı aşındırmasının ve empatinin eylemliliği güçlendirmesinin kuramsal bileşkesidir (Butler, 2004; Valenzuela vd., 2023; Caswell ve Cifor, 2016; Nussbaum, 2001). Dolayısıyla prekaritenin KEN üzerindeki etkisi, H2'nin (-) ve H4'ün (+) bileşkesi uyarınca empati aracılığıyla dolaylı (-) seyretmektedir.

Şekil 2, Bölüm 3'de kurulan mimariyi hipotez yolları (H1–H6) düzeyinde görselleştirir; işaretler ve metodolojik uyarılar şekil notunda verilmiştir.

Diyagram, hipotezler arası yönleri ve beklenen işaretleri tek bakışta sunarken, Tablo 5 her bir yolu kısa kuramsal gerekçesi ve çekirdek kaynaklarıyla özetler. Ayrıntılı kavramsal tartışmalar Bölüm 2–3'dedir; burada yalnızca bu tartışmaların H1–H6 yol mantığına indirgenmiş özü verilmiştir.

Tablo 5'in özeti, izleyen 4.2'de ayrıntılandırılacak aracılık mantığına geçişi sağlar. Orada, prekaritenin empatik yönelimi aşındıran etkisi (H2) ile kurumsallaşmış empatinin KEN'i besleyen etkisinin (H4) birlikte nasıl okunacağı tartışılır ve bu okuma dolaylı yolun yönüne ilişkin beklentiyi temellendirir. Ölçme ve raporlama ise Bölüm 5'teki test edilebilirlik şablonunda çerçevelenir.

4.2. Aracılık (*Mediation*) Mantığının Kuramsal Gerekçesi

Butler'ın ayrımıyla, hepimizin paylaştığı ortak kırılğanlık (*precariousness*), siyasal-ekonomik düzenlemelerde belirli hayatlar üzerinde yoğunlaştırılan bir dağıtım mantığı ile prekariteye dönüşür (Butler, 2004; 2009). Bu dönüşüm, tanıma rejimlerindeki asimetrikler ve "yas tutulabilirlik" hiyerarşileri aracılığıyla kişileri ve toplulukları farklılaştırarak karşılıklılık zeminini aşındırır; bunun sonucu eylemlilik kapasitesinde daralma ve ortak gelecek ufkunda kısılma olur (Valenzuela vd., 2023; Blustein vd., 2024). Bu nedenle modelde prekaritenin temel düzeyde umut ve empati üzerinde zayıflatıcı etkileri öngörülür (H1–H2). Dolaylı etki de bu mantığa uygundur: prekarite empatik yönelimi aşındırır; empati kurumsallaştığında kolektif eylem niyetini besler; böylece prekaritenin KEN üzerindeki etkisi empati kanalı üzerinden aktarılır ve toplam yön zayıflatıcıdır (bkz. Bölüm 4.1, H6; Şekil 2 notu).

Radikal empati, kişilerarası duygu paylaşımının ötesinde, kırılğanlığın kamusal olarak görünür kılınması ve etik tanınmanın

kurumsallaştırılması yönünde bir ilişkisel/kurumsal yönelimdir (Caswell ve Cifor, 2016). Nussbaum'un (2001) merhamet ve kamusal muhakeme tartışması, bu yönelimin etik zeminini güçlendirir. Tanınmanın kurumsallaştığı bağlamlarda aidiyet ve karşılıklılık güçlenir; bu da hem umut ufkunu genişletir (H3) hem de KEN'i yükseltir (H4).

Bloch'un kavramsallaştırdığı "henüz-olmayan"a yöneliş, umdu salt bir duygu hâli olmaktan çıkararak ortak tahayyül ve yönelim üreten bir düzenleyici ilkeye dönüştürür (Bloch, 1954/1959; 1995). Umudun dinamik bir topluluk süreci olarak yeniden düşünülmesi, ortak hedef-yol kurguları ve geleceğe açıklığın eylemliliği nasıl dönüştürdüğünü gösterir (Colla vd., 2022; Walinga vd., 2022). Kent ölçeğinde normatif gelecek tasavvurları da bu yönelimin yönetimsel boyutunu ortaya koyar (Pelling vd., 2023). Bu nedenle umudun KEN üzerinde güçlendirici bir etkisi beklenir (H5).

Modelin çekirdeğinde, prekaritenin KEN üzerindeki toplam etkisinin empati aracılığıyla şekilleneceği varsayımı bulunur. Gerekece şudur: Prekarite tanınmayı aşındırdığı ölçüde empatiyi zayıflatır (H2); buna karşılık, empati tanınmayı kurumsallaştırarak katılım ve birlikte üretim pratiklerini meşrulaştırır ve KEN'i güçlendirir (H4). H2'nin negatif ve H4'ün pozitif işaretlemlerinin bileşkesi, prekaritenin KEN üzerindeki dolaylı (-) etkisini verir. Ampirik düzeyde doğrudan etki veya kısmi aracılık olasılığı dışlanmaz; fakat bu sınıflandırma, kuram-inşa ile uygulamayı ayıran bir tutumla, ayrı bir çalışma kapsamında ve Bölüm 5'te özetlenen şablona göre değerlendirilecektir (Jacard ve Jacoby, 2020; bkz. Bölüm 5).

Bu alt bölüm, aracılığın neden gerekli olduğuna dair kuramsal açıklığı sağlar ve 4.1'de yönlü olarak formüle edilen H1-H6 ile tam uyum içindedir. Takip eden bölümde (Bölüm 5), bu kuramsal mimarinin nasıl sınanabileceğine ilişkin sade bir raporlama güzergâhı (ölçüm uyarlaması ilkeleri, CFA → SEM akışı, aracılık için güven aralığı temelli raporlama) sunulur—yeni bir ölçme tekniği geliştirmeden, yalnızca şeffaf ve tekrarlanabilir bir uygulama çerçevesi önerilir. Modelin dinamik yönleri boylamsal tasarımlarla sınanabilir; burada kesitsel SEM çerçevesini esas alan bir uygulama akışı önerilmektedir.

5. Test Edilebilirlik Şablonu: Ölçüm, Analiz ve Raporlama

Bu bölüm ampirik sonuç raporlamaz; Bölüm 4'te yönlü olarak formüle edilen H1-H6 ilişkilerini ileride sınamak isteyen araştırmacılar için uygulanabilir ve bağlama duyarlı bir şablon sunar. Adımlar reçete niteliği taşımaz; bağlama göre uyarlanır. Amaç, kuramsal mimariyi sahaya aktarıırken izlenebilecek şeffaf ve tekrarlanabilir bir yol haritası vermektir.

Bu çalışma yeni ölçek geliştirmez; anılan araçlar örnek ölçek aileleridir ve "ölçek" sözcüğü ölçme aracı/anket anlamında kullanılır. Türkçe uygulamalarda daha önce geçerlenmiş

uyarlamalar tercih edilir; bağlama uygun denk/işlevsel alternatifler de seçilebilir.

Ölçeklerin yanıt aralıkları farklı olsa da bu durum analitik aşamada sorun yaratmaz: CFA → SEM akışında maddeler kendi gizil (latent) değişkenleri altında standartlaştırılarak birlikte modellenir; böylece karşılaştırılabilirlik korunur. Betimsel/özet tabloların okunabilirliğini artırmak amacıyla, puanlar basit bir doğrusal dönüşümle ortak bir göstergeye (örn. 0-100) çevrilebilir; bu dönüşüm sunuma yöneliktir ve analitik sonuçları etkilemez.

Bu bölümün geri kalanında, 5.1'de ölçülecek kavramlar için literatürde geçerlenmiş araçların seçimi ve Türkçe bağlama uyarlama ilkeleri özetlenir (örn. empati için IRI – *Interpersonal Reactivity Index*; umut için hedef-yol temelli ölçekler; KEN için kolektif eylem niyeti maddeleri; prekarite için algılanan güvencesizlik göstergeleri). 5.2'de, CFA'dan SEM'e geçerek ölçümün doğrulanmasından modeldeki ilişkilerin eşzamanlı sınanmasına uzanan akış kısaca tanımlanır; H6 kapsamındaki dolaylı etkiler için güven aralığı temelli yorum esası belirtilir; tahminleyici seçimi [MLR – *Robust Maximum Likelihood* (Sağlamlaştırılmış En Çok Olabilirlik) / WLSMV – *Weighted Least Squares Mean and Variance Adjusted* (Ortalama/Varyans Düzeltmiş Ağırlıklı En Küçük Kareler)], eksik veri ve aykırı değer tercihlerinin kısa beyanı yapılır. 5.3'te sonuçların sözel özet biçiminde standart raporlanmasına yönelik bir şablon verilir (Şekil 3: Panel A boş kalıp, Panel B temsili örnek; sayısal ayrıntıların ek materyale bırakılması öngörülür); 5.4 ise aynı mimarinin sahada izlenecek kısa uygulama protokolünü özetler. Şablon, öz-bildirimli ölçümlerin doğasına ilişkin yöntemsel duyarlılıkları gözetir; ayrıntılı kontroller ampirik uygulamaların kapsamındadır. Bu gönderime ek materyal dâhil değildir; metindeki 'ek materyalde' atıfları, ileride yürütülecek uygulamalı raporlar kapsamında sunulması öngörülen sayısal ayrıntılara yöneliktir.

5.1. Ölçüm Seti ve Bağlamsal Uyarlama

Bu alt bölüm, Bölüm 5'teki ilkeleri uygulamaya çevirir; her kavram için geçerlenmiş ölçek ailelerinden seçim yapılarak Türkçe bağlama uyarlanır. Yapılar (umut, empati, KEN, algılanan prekarite) dolaylı ölçülür; yüklerin tutarlılığı ve yapıların ayrımlaşmasının kısaca raporlanması öngörülür. Göstergeler aynı analitik düzeyde eşleştirilir; düzeyler arası ilişkiler gerekiyorsa ayrı kurulumlarda ele alınır. Kural olarak, tanımlanabilirlik ve güvenilirlik için her boyutta ≥ 3 madde (soru) esas alınır; istisnalar gerekçelendirilir; maddeler kendi ölçek kategorileriyle çalıştırılır; madde paketleme öngörülmez. Uygunluk göstergelerinin ayrıntıları 5.2'deki raporlama düzenine göre ele alınır. Gruplar arası karşılaştırmada gerektiğinde sınırlı uyarlama kabul edilebilir. Örnek göstergeler bağlamsal uyarlamaya yöneliktir.

Umut: Umudu, hedef-yol kurgusu ve geleceğe açıklık üzerinden ele alan araç aileleri tercih edilir; yaklaşım, Snyder ve diğerlerinin ölçek ailesinde ayrıntılandırılmıştır (Snyder vd., 1991; 2002). Topluluk/kent odağıyla uyum için ifadeler birey-

5.3. Raporlama Şablonu

Panel A Sözel Özet Standardı (Boş Şablon.)

1) Genel uyum (ölçüm ve yapısal uyum)

Raporla:

n, tahmin yöntemi (MLR veya WLSMV), CFI/TLI, RMSEA [GA], SRMR

2) Hipotez özeti (H1 – H6)

- H1 (–) Prekarite → β _std, %95 GA, p (isteğe bağlı), kısa yorum
- H2 (–) Prekarite → β _std, %95 GA, p (isteğe bağlı), kısa yorum
- H3 (+) Empati → β _std, %95 GA, p (isteğe bağlı), kısa yorum
- H4 (+) Empati → β _std, %95 GA, p (isteğe bağlı), kısa yorum
- H5 (+) Umut → β _std, %95 GA, p (isteğe bağlı), kısa yorum
- H6 (aracılık) Prekarite → (doğrudan/dolaylı/toplam; %95 GA, yeniden örnekleme).

3) Sağlamlık (duyarlılık) özeti

Alternatif tahmin yöntemi (MLR/WLSMV), eksik veri stratejisi; rakip yönler (ör: Empati ↔ Umut, ortak yöntem yanlılığı kontrolü).

4) Kısa sınırlılık

Kesitsellik ve öz-bildirim nedeniyle nedensellik yorumu sınırlıdır; bulgular bağlam duyarlılığı korunarak tartışılmalı.

5) Politika köprüsü

KEN = çekirdek dışı izleme göstergesi adayı; bağlama uygun diğer çıktılarla birlikte, çoğul bir gösterge seti içinde raporla.

Not: Panel B temsili bir örnektir; sayısal değer içermez, bulgu niteliği yoktur.

Şekil 3. UA sonuçlarının sözel özet raporlama şablonu.

Panel A: Boş form; Panel B: Temsili örnek (bulgu içermez). Şekil veri sunmaz; yalnızca raporlama düzeninin nasıl kullanılacağını göstermek üzere hazırlanmıştır. Panel A'daki β _std ve p sembolleri yer tutucudur, değer içermez. n: Örneklem; CFI, TLI, RMSEA, SRMR: Uyum ölçütleri; GA: Güven aralığı; β _std: Standardize katsayı; p : Olasılık değeri (isteğe bağlı); UA: Umudun Altyapıları; KEN: Kolektif Eylem Niyeti.

sel söylemden kolektif/topluluk düzeyine uyarlanır; dinamik ve ilişkisel umut tartışmalarıyla kuramsal bağ korunur (Colla vd., 2022; Walinga vd., 2022).

Empati: Empatinin çok boyutlu yapısını (perspektif alma, duygudaşlık vb.) yakalayan ölçümlerden seçim yapılır; *In-*

terpersonal Reactivity Index (IRI) bu aileye örnektir (Davis, 1983). Uyarlamada, kişilerarası boyut korunurken kamusal görünürlük ve etik tanınma yönelimi zedelenmez; radikal empati tartışmasıyla uyum gözetilir (Caswell ve Cifor, 2016; Nussbaum, 2001). Radikal empati yeni bir alt boyut değildir; yorum düzeyinde kalır.

Tablo 6. Örnek ölçüm seti ve uyarlama planı

Kavram	Ölçek ailesi / örnek	Yanıt aralığı (orijinal) ^{b,c}	Uyarlama durumu ^a	Modeldeki rol ve ilgili hipotezler	Not / bağlam
Prekarite	Algılanan güvencesizlik / yanlış tanınma göstergeleri	Orijinal aralık korunur (örn. Likert 1–5 / 1–7)	VAR/ÖNERİ — Adımlar: A	Ön-belirleyici; H1 (–) Prekarite → Umut, H2 (–) Prekarite → Empati	Göstergeler bağlama göre seçilir; aynı saha oturumunda/ tek anket formunda uygulanır.
Empati	Çok boyutlu; örn. Interpersonal Reactivity Index (IRI)	Orijinal aralık korunur (örn. Likert 1–5 / 1–7)	VAR — Adımlar: A*	Aracı/etkileyen; H3 (+) Empati → Umut, H4 (+) Empati → KEN	“Radikal empati” yeni boyut eklenmez; yorum düzeyinde ele alınır.
Umut	Hedef–yol temelli umut ölçek ailesi (Snyder vb.)	Orijinal aralık korunur (ölçek ailesine göre)	VAR/ÖNERİ — Adımlar: A	Aracı/sonuçlayıcı; H3 (+) Empati → Umut, H5 (+) Umut → KEN	Topluluk/bağlam düzeyine yorum uyarlaması yapılır (ölçek yapısı korunur).
KEN	Kolektif eylem niyeti odaklı maddeler (bağlama özgü formülasyonlarla)	Orijinal aralık korunur (örn. Likert 1–5 / 1–7)	VAR/ÖNERİ — Adımlar: A	Modelde sonuç/çıktı; etkileyen ilişkiler: H4 (+) Empati → KEN, H5 (+) Umut → KEN; H6 (aracılık)	İzleme göstergesi; çekirdeğe dâhil değildir (raporlamada bu konum korunur).

Gösterge örnekleri, geçerlenmiş ölçümlerin bağlama uyarlanabilir türevleridir; yeni ölçek önermez. ^a: Uyarlama durumu – A = Çeviri–geri çeviri, uzman paneli, küçük pilot, kapsam/içerik geçerliği belgeleme; A*: Türkçe doğrulanmış sürüm varsa, ilgili sürümün doğrulanması ve sınırlı uyarlama; ^b: Yanıt aralıkları korunur; farklı aralıklar aynı gizil değişken altında birlikte modellenilebilir (CFA → SEM); ^c: Betimsel sunumda 0–100’e lineer yeniden ölçekleme yalnız okunabilirlik içindir ve modelleme verileri dönüştürülmeden kullanıldığı için analitik sonuçları etkilemez. KEN: Kolektif Eylem Niyeti.

Kolektif Eylem Niyeti (KEN): KEN, modelin sonuç/çıktı değişkenidir. Kent/afet yazınında kullanılan kolektif eylem niyeti ölçek/ifade setlerinden bağlama uygun bir alt set seçilir; katılım, birlikte-üretim ve birlikte harekete geçme niyeti odakta tutulur (Pelling vd., 2023).

Prekarite (algısal): Prekarite, ortak kırılganlığın eşitsiz dağıtımı, tanınma asimetrisi ve “yas tutulabilirlik” hiyerarşileriyle kurulan bir deneyim olarak kavramsallaştırılır (Butler, 2004; 2009). Tek bir standart ölçek dayatılmadan, bu boyutları temsil eden algılanan güvencesizlik/yanlış tanınma madde havuzlarından bağlamsal bir seçki oluşturulur; psikoloji ve örgüt yazınındaki çerçeveler madde tasarımına kuramsal dayanak sağlar (Valenzuela vd., 2023; Blustein vd., 2024).

Uyarlama adımları: Terim eşleştirme ve kavramsal kapsam kontrolünü izleyen çeviri–geri çeviri (Brislin, 1970), uzman değerlendirmesi ve küçük pilot (Beaton vd., 2000) adımları uygulanır. Türkçe uyarlaması daha önce doğrulanmış araçlar varsa öncelik verilir. Yanıt aralığı ve raporlama ilkeleri Bölüm 5’ün girişindeki çerçeveye uyumludur.

Karma yöntem ve üçgenleme (triangulation): Tasarım, nitel keşif ile nicel sınamayı tamamlayıcı biçimde birleştirir (Creswell ve Plano Clark, 2018). Bulguların kaynaklar arası karşılaştırması (üçgenleme), Denzin’in (1978) çoklu üçgenleme çerçevesine dayanır. Analitik tutarlılık bağımsız çift kodlama ve kısa uzlaş gözden geçirmesi ile gözetilir. Katılımcı hakları yazılı onam, anonimleştirme ve duygusal güvenlik ilkeleriyle korunur.

Ölçüm tasarımı (eşzamanlılık): Nicel araçlar aynı oturumda uygulanır; nitel faz(lar) bağlama göre önce–sonra ya da paralel biçimde planlanabilir. Bu düzen, H1–H6 yollarının eşzamanlı sınaması için gereken veriyi sağlar. Ortak yöntem yanlılığını sınırlamak için usul önlemleri (anonimlik güvencesi, madde sırasının/karışımının düzenlenmesi) uygulanır; gerektiğinde bu konuya ilişkin kısa bir kontrol notu raporda belirtilir. Ters maddeler ve olası yöntem etkileri denetlenecek; gerekirse raporda ayrıca belirtilecektir.

Tablo 6, kavramdan ölçme aracına geçişi tek bakışta özetler: her yapı için kaynak ölçek ailesi, Türkçe örnek madde, orijinal yanıt aralığı (korunur) ve uyarlama/raporlama notu verilir. Tablo örnekleyicidir; bağlama göre işlevsel muadillerle değiştirilebilir. Bu çalışmada maddeler, aynı altta yatan yapının belirtileri olarak ele alınır. Umut birey düzeyinde ölçülür ve yerel kolektif yönelime dair algısal bir işaret olarak yorumlanır; grup/topluluk düzeyindeki çıkarımlar ayrı bir çok-düzyel/kümelenmiş analizle yapılır.

Bu ölçüm seti, Bölüm 4’te formüle edilen H1–H6 yollarını eşzamanlı olarak sınamaya elverişli bir veri yapısı üretir. İzleyen 5.2’de, önce ölçümlerin doğrulandığı (CFA) aşama, ardından modeldeki ilişkilerin sınıandığı (SEM/yol analizi) aşama özetlenir; aracı etki için raporlama kuralları aynı çerçevede belirtilir. Ayrıntılar yöntem yazınında kabul görmüş modelleme ve raporlama ilkeleriyle uyumludur.

5.2. Analiz Akışı: CFA → SEM (Yol Analizi)

İzlenen yordam, kuramdan modele geçişte *parsimony* (gereksiz karmaşıklıktan kaçınma) ilkesini izler; model, kuramın gerektirdiği unsurlarla sınırlı tutulur (Jaccard ve Jacoby, 2020). Likert tipi maddeler için uygun tahmin yöntemi kullanılır: maddeler ≥ 5 kategori ve yaklaşık süreklilik sağlıyorsa MLR (*Robust Maximum Likelihood*), daha düşük kategoride WLSMV (*Weighted Least Squares Mean and Variance Adjusted*). Her iki durumda da sağlam standart hatalar ile şu uyum ölçütleri raporlanır: CFI (Karşılaştırmalı Uyum İndeksi), TLI (Tucker–Lewis İndeksi), RMSEA (%95 güven aralığı [GA] ile) ve SRMR (Standartlaştırılmış Ortalama Karekök Kalıntı). Yöntem ve eksik veri tercihleri açıkça beyan edilir (Mueller ve Hancock, 2008; Ünal, 2021). Bu nedenle önce ölçüm modeli (CFA) doğrulanır; ardından yapısal model (SEM) içinde H1–H6 yolları eşzamanlı olarak sınanır; bu ayırım yapısal eşitlik yazınında yerleşiktir (Bollen, 1989; Ghaleb ve Yaşlıoğlu, 2024). KEN modelde sonuç değişkeni olarak konumlandırılır. Örneklem büyüklüğü, modelin serbest parametrelerine göre önceden hesaplanacak ve hedef örneklem sayısı (N) raporlanacaktır. Eksik verilerin işlenmesinde tek bir yaklaşım izlenecek ve raporda açıkça belirtilecektir (örn. tam bilgi en çok olabilirlik [FIML; *Full Information Maximum Likelihood*]).

(i) **Ölçüm modeli – CFA:** Gizil değişkenlerin (prekarite, empati, umut, KEN) kuramdan beklenen alt yapısı sınanır; burada boyut/faktör, aynı kavramsal yönü ölçen maddelerde kümesidir. CFA, maddelerin kendi boyutlarına güçlü biçimde bağlanıp bağlanmadığını (yüklenme), boyutların birlikte hareket edip etmediğini (iç tutarlılık) ve birbirinden ayırt edilebilir kalıp kalmadığını gösterir. Yerelleştirilmede yapılan dilsel düzenlemelerin kuramsal anlamı bozmadığı kısaca belirtilir. Uyum göstergeleri ad düzeyinde anılır (örn. CFI/TLI, RMSEA, SRMR); eşik ve tablolar ek materyale bırakılır (Ünal, 2021; Zyphur vd., 2023; Ghaleb ve Yaşlıoğlu, 2024; ayrıca bkz. Bollen, 1989). Uyum ölçütlerinin raporlanması ve kararın tek bir eşiğe indirgenmeden, tüm göstergeler ile kuramsal tutarlılığın birlikte değerlendirilmesine dayandırılması esas alınır. Model değişiklikleri yalnız kuramsal gerekçe olduğunda ve ayrı not edilerek değerlendirilir. Grup karşılaştırmaları yapılacaksa, konfigürāl–metrik–skaler düzeylerde ölçüm değişmezliği kademeli değerlendirilir; uygun düzey sağlanmadıkça grup farkları raporlanmaz.

(ii) **Yapısal model – SEM:** CFA doğrulandıktan sonra tüm yollar aynı modelde test edilir: H1–H2’de beklenen negatif, H3–H5’te beklenen pozitif ilişkiler birlikte değerlendirilir; doğrudan ve dolaylı etkiler aynı çerçevede ele alınır. Bulgular ana metinde sözel olarak özetlenir—her yol için yön (+/–), göreceli güç ve destek durumu—; ayrıntılı katsayılar ve uyum göstergeleri 5.3’te tanımlanan raporlama şablonuna uygun biçimde ve ek materyalde sunulur (Mueller ve Hancock, 2008; Ünal, 2021; Zyphur vd., 2023).

(iii) **Aracılık (mediation) testi (H6):** Prekaritenin KEN üzerindeki toplam etkisinin Empati üzerinden dolaylı bir bileşen içerip içermediği değerlendirilir. SEM’de dolaylı etki, Prekarite → Empati ve Empati → KEN yollarının bileşkesi olarak yorumlanır; yeniden örnekleme temelli güven aralıkları (örn. %95) kullanılır ve 0 dışlanıyorsa “dolaylı etki vardır” denir. Doğrudan yol aynı modelde açık tutularak ilişkinin kısmi/tam aracılık (*mediation*) örüntüsü kısaca raporlanır; sayısal ayrıntılar ek materyale bırakılır (Mueller ve Hancock, 2008; Owolabi vd., 2020; Ünal, 2021; Bollen, 1989; Ghaleb ve Yaşlıoğlu, 2024).

(iv) **Sağlamlık (duyarlılık) denetimi (gerektiğinde):** Amaç, ana kavramsal mimarinin (H1–H6) farklı makul kurulumlarda benzer örüntü verip vermediğini kısaca sınamaktır; yeni model önermek ya da modeli genişletmek değildir. İki kısa kıyas yeterlidir: (1) aracılık kapalı kurulum ile temel modelin karşılaştırılması; (2) yalnız duyarlılık kontrolü olarak seri aracılık yolunun (Prekarite → Empati → Umut → KEN) eklenmesi. Yorum kuram-öncelikli ve sözel tutulur (Bollen, 1989; Mueller ve Hancock, 2008). Uygun görülen yerlerde makul alternatif yönler ve rakip model seçenekleri kısaca karşılaştırılacaktır. Duyarlılık amacıyla H1+H5 bileşik dolaylı yol (Prekarite → Umut → KEN) modele dahil edilmeden, ampirik sınaması bu makalenin kapsamı dışında bırakılarak, ilerideki çalışmalar için kısaca not edilir; yeni model önerilmez, mevcut model genişletilmez. H2’de anılan olası bağlamsal düzenleyiciler (örn. kurumsal güven, katılım deneyimi) bu çalışmada modele eklenmez; Sağlamlık kapsamında potansiyel moderatörler olarak kısaca belirtilir ve gelecek uygulamalarda moderasyon/çok-düzey sınaması olarak önerilir.

5.2’de kuramdan modele akış CFA → SEM çizgisinde, H1–H6 yollarının eşzamanlı sınanacağı şekilde düzenlendi; bu çalışma kapsamında sayısal ayrıntıya girilmeden, yol bazında yön, göreceli güç ve destek durumu için sözel özet yaklaşımı benimsendi. 5.3, bu sözel özeti ileride yapılacak uygulamalarda nasıl raporlanacağına ilişkin standart bir sunum düzeni tanımlar; 5.4 ise aynı mimarinin sahada nasıl uygulanabileceğine dair kısa, bağlama duyarlı bir nottur.

5.3. Raporlama Şablonu

Bu alt bölüm, UA modelinin ilerideki sınamalarında sonuç yazımını standartlaştıran sözel bir raporlama düzeni sunar. UA, bu çalışmada önerilen dört katmanlı bir kuramsal çerçevedir; kapsamı ve gerekçesi Bölüm 3’de ayrıntılanır (Şekil 1, Tablo 1, 2). Sayısal tablolar ve uyum indeksleri (varsa) ek materyalde raporlanır; ana metinde yalnız yön, etki gücü (zayıf/orta/güçlü) ve destek durumu özetlenir. ‘Karışık’ şu anlama gelir: bazı yollar desteklenir, bazıları desteklenmez; yorum %95 güven aralıklarına dayanır. Gruplar arası farklar, ölçüm değişmezliği sağlanmadan raporlanmaz. Şablon, ölçüm (CFA) ile yapısal

(SEM) düzeyleri ayırt eder; H1–H6'nın destek durumunu, H6'daki aracılığı ve kısa sağlamlık–sınırlılık notlarını sıralar. Ayrıca KEN'in çekirdeğe değil, çıktı düzeyine ait bir izleme göstergesi olarak raporlanmasını standardize eder.

Şekil 3, bu sözel raporlama şablonunu iki düzeyde gösterir: Panel A boş kalıp (doldurulacak alanlar), Panel B ise temsili bir doldurulmuş örnektir (bulgu değildir). Şekil 3, veri içermeyen temsili bir araçtır; amacı, ileride yapılacak uygulamalarda raporlama biçiminin karşılaştırılabilirliğini kolaylaştırmaktır.

5.4. Kısa Uygulama Notu (Saha Uygulama Protokolü)

Bu alt bölüm, 5.0–5.3'te kurulan mimarinin sahada hangi sırayla izleneceğini özetler; ayrıntılı yöntem değildir.

1. Ölçüm uyarlaması yapılı: *Umut* için hedef–yol temelli aile; *empati* için çok boyutlu ölçekler (örn. IRI); *KEN* için kolektif eylem niyeti maddeleri; *prekarite* için algılanan güvencesizlik/yanlış tanınma göstergeleri bağlama göre seçilir. Çeviri–geri çeviri, uzman paneli ve küçük pilot adımları izlenir; varsa doğrulanmış Türkçe uyarlamalara öncelik verilir; kapsam/içerik geçerliği belgelenir.

2. Tahmin yöntemi ve veri işleme tercihleri beyan edilir:

- Tahmin yöntemi: MLR / WLSMV
- Eksik veri: FIML (*Full Information Maximum Likelihood*) [MLR ile] / WLSMV'nin yerleşik eksik veri işlemesi [WLSMV ile]
- Aykırı değer–veri kalitesi: (kısa not)

3. Analiz akışı izlenir (CFA → SEM): Önce ölçüm modeli CFA ile doğrulanır; yerel uyumsuzluklarda yalnız kuram temelli değişiklikler yapılır. Empati: IRI'nin yerleşik alt boyut yapısı doğrulanır; “radikal empati” kuramsal bir yorumdur, yeni faktör modellenmez. Ardından SEM içinde H1–H6 eşzamanlı sinanır; H6 aracılığı %95 güven aralığı ile yorumlanır. Ölçüm değişmezliği kademeli olarak (konfigüral → metrik → skaler) değerlendirilir; uygun düzey sağlanmadıkça grup farkı raporlanmaz.

4. Örneklem/istatistiksel güç planlaması yapılı: Model karmaşıklığı ve beklenen etki büyüklüklerine göre örneklem yeterliği önceden değerlendirilir; gerekiyorsa duyarlılık/güç analizi kısa bir notta ya da ek materyalde raporlanır; hedef örneklem sayısı (N) beyan edilir.

5. Raporlama standardı uygulanır: Sonuçlar 5.3'teki sözel özet şablonuna göre yön–görelilik etki gücü–destek durumu biçiminde özetlenir; ayrıntılı sayısal döküm (varsa) ek materyalde sunulur.

6. Etik ve güvenlik gereklilikleri sağlanır: (Ampirikleştğinde) yetkili kurullardan etik onay ve katılımcılardan

bilgilendirilmiş onam alınır; kırılgan gruplar korunur; kesitsellik ve öz-bildirim kaynaklı sınırlılıklar açıkça beyan edilir; bağlama özgü riskler (örn. afet/kent) gözetilir.

Not. Bu saha uygulama protokolü, yerel bağlama göre uygulanır; yeni ölçek geliştirme öngörmez ve modelin kuramsal kapsamını aşmaz.

6. Tartışma ve Sonuç

Bu makale, afet sonrası kentsel yeniden inşayı fiziksel–yönetmel toparlanma mantığının ötesinde; kırılganlığın görünür kılındığı prekarite, etik tanınmanın kurumsallaştığı radikal empati ve geleceğe dönük ortak tahayyülün beslendiği umut eksenlerinde işleyen çok katmanlı bir süreç olarak kavramsallaştıran *Umudun Altyapıları* (UA) modelini önermektedir. Dirençlilik söyleminin teknik–yönetmel odağı çoğu kez duygulanımsal ve etik boyutları dışarıda bıraktığından, UA bu boşluğu Prekarite → Radikal Empati → Kolektif Umut yönlü akışı dört katmanlı mimarisıyla (maddi–mekânsal, ilişkisel–pratik, söylemsel, zamansal) ve Kolektif Eylem Niyeti'ni (KEN) bir çıktı/izleme göstergesi olarak konumlandırmasıyla kapatır.

Kuramsal katkı üç odakta yoğunlaşır: (1) “Empati”, kişilerarası duygudaşlığın ötesinde kurumsal kapasite ve tanınma ekseninde yeniden çerçeveselenir; planlama kuramının etik–politik boyutu görünür hâle gelir. (2) Mekân-duygu bağı, katmanlı bir yapı içinde ele alınır; “umut” bireysel bir hâl yerine söylemsel repertuarlar ve zamansal yönelimlerle örgütlenen altyapısal bir düzenek olarak okunur. (3) Yeni ölçek geliştirme iddiası taşımadan, her katmanla ilişkilendirilebilir gösterge türleri işaretlenir; model, bir tezin ötesine geçerek sinanabilir bir çerçeveye evrilir. Böylelikle, Bölüm 2'de tartışılan teknik–neoliberal daralmanın dışına çıkarak duygulanımsal/etik boyutları kurumsal ve mekânsal düzeyde görünür kılar.

UA'nın dört katmanlı mimarisi, prekarite, empati ve umut gibi soyut kavramlara; fiziksel arayüzler, kurumsal pratikler, meşru anlatılar ve zamansal ritimler üzerinden somut ve ölçülebilir karşılıklar kazandırır. Böylece UA, bağlama uyarlanabilir gösterge türleri ve sinanabilir hipotez setiyle (H1–H6) soyut bir tezden planlama ve tasarım için pratik bir araştırma–tasarım yoluna dönüşür.

Çalışmanın araştırma soruları (AS1–AS3) bu kuramsal mimariyle doğrudan hizalıdır:

- (i) Prekaritenin afet sonrası hangi maddi–mekânsal ve söylemsel düzenekler üzerinden görünürleştiği ve bu görünürleşmenin planlama önceliklerini nasıl koşullandırdığı;
- (ii) İlişkisel–pratik düzeyde kurumsallaşan radikal empatinin tanınma, güven ve kolektif eylem niyeti ile nasıl bağlandı;
- (iii) Söylemsel ve zamansal katmanların kolektif tahayyül ve umut üretiminde hangi kurumsal ritimler ve anlatılarla etkili olduğu.

Bu sorulardan türetilen H1–H6 hipotez seti, UA'nın yönlü akışını ölçülebilir ilişkiler halinde formüle eder; özellikle H6, prekaritenin KEN üzerindeki olumsuz etkisinin empati aracılığıyla dolaylı olarak azalacağı varsayımını kuramsal düzeyde tanımlar ve ileride yapılacak sınamalar için net bir odak sunar.

Bu çalışma ampirik bulgu sunmaz; buna karşılık test edilebilirlik şablonu ölçüm-analiz-raporlama zincirini düzenler. Ölçümler geçerlenmiş ölçek ailelerine dayanır; bağlam uyarlaması çeviri–geri çeviri, uzman değerlendirmesi ve küçük pilot adımlarıyla yürütülür. Bu nedenle bazı adımlar bilinçli olarak pilot araştırmaya bırakılmıştır: pilota soru dili ve ölçek seti rafine edilir, tek form kaynaklı yanlılık azaltılır, aynı kurum/mahalle kökenli benzeşme izlenir, ölçümlerin temel tutarlılığı gözden geçirilir ve elde edilen bulgularla ana çalışma için kişi sayısının netleştirilmesi amaçlanır. “Dur-Devam” kararı; uyumun bütüncül değerlendirilmesi, kısa anket süresi, düşük boş yanıt ve güvenilir dolaylı etki temelinde verilir. Analiz akışı, önce ölçüm modelinin, ardından yapısal ilişkilerin sınanmasına dayanır; aracılık yorumları güven aralıkları temelinde yapılır. Böylece UA, kuramsal önceliği korurken farklı bağlamlarda karşılaştırılabilir uygulamalara açık ve uygulanabilir bir çerçeveye dönüşür.

Bu çerçeveden bakıldığında uygulama ve politika çıkarımları, katmanlar bazında açıktır. Maddi-mekânsal düzeyde yakınlık/ erişim, geçirgenlik ve esneklik ölçütleri, güvenlik duygusu ve aidiyet hedefiyle birlikte ele alınmalıdır. Bu hedeflerin izlenmesi, barınak memnuniyeti ve algılanan güvenlik gibi göstergelerle yapılabilir. İlişkisel–pratik düzeyde katılım mekanizmalarının ve eşyönetimin kurumsallaştırılması, ayrıca temsil çeşitliliği ile ağ yapısının (yoğunluk, köprüleyicilik) izlenmesi tanınmayı güçlendirir ve kolektif eylem niyetini besler. Söylemsel düzeyde kapsayıcı çerçeveleme, temsil eşitliği ve sembolik işaretleme (yer adlandırılmaları, anı–hafıza mekânları) damgalayıcı dili geriletir. Zamansal düzeyde vizyon/senaryo döngülerinin tatbikat ve periyodik güncellemelerle eşlenmesi umudun kurumsal sürekliliğini destekler. Bu ilkeler bağlama göre uyarlanabilir; ilerideki çalışmalarda raporlama şablonuyla eşleştirilerek izlenebilir. Bu çerçevede KEN, ampirik doğrulama koşuluyla, belediyelerin program tasarımı ve değerlendirme döngülerinde izleme göstergesi aday olabilir; raporlama, bağlama uygun diğer çıktılarla birlikte çoğul bir gösterge seti içinde yapılmalıdır.

Bu metin sınamaya raporu sunmaz; bağlama uyarlanabilir, karşılaştırılabilir bir şablon ve araştırma programı önerir. Modelin bilinçli olarak belirlenmiş sınırları, gelecekteki araştırma ufkunu da şekillendirir. Çalışma, ampirik sonuç içermeyen bir kuramsal öneri ve sınanabilirlik şablonu sunar. Önerilen nicel modelin doğrulanması, zorunlu olarak karma yöntemli bir yaklaşım gerektirir. Bu bütünleştirme, “radikal empati” ve “prekarite” gibi yapısal-politik kavramların, bireysel algı ölçekleriyle ölçülürken doğaları gereği indirgenme riskini yönetmek için kritik önemdedir. Bu nedenle, bireysel algılar

(anket/SEM) ile kurumsal kapasiteler (nitel vaka çalışması) ayrıştırılmalı ve bulgular üçgenleme ile birleştirilmelidir. Ayrıca, UA şu aşamada kesitsel düşünülmüştür ve önerilen anket verileri öz-bildirime dayanmaktadır; bu durum ortak yöntem yanlılığı (*common method variance*) gibi riskler barındırır. Gelecekteki boylamsal tasarımlar, umut–empati–eylem niyeti ilişkilerinin zamana yayılan dinamikleriyle nedensel yönünü daha sağlam bir şekilde aydınlatacaktır. Ayrıca, model prekaritenin empatiyi azalttığını varsayarken (H2), ortak kırılgenlik deneyiminin belirli koşullarda dayanışmayı ve “ezilenlerin empatisi”ni artırabileceği gibi alternatif dinamikler, gelecek araştırmalarda incelenmelidir.

Bu sınırlılıklar gelecek araştırma ufkunu işaret eder: birden çok saha karşılaştırmalı uygulamalar; boylamsal ve (uygun olduğunda) yarı-deneyisel tasarımlar; söylem analitiği ile mekânsal erişim göstergelerinin birlikte modellenmesi; eş-üretim atölyeleri ve prototip müdahaleler yoluyla kurumsal empati ve umut döngülerinin tasarlanması; ve UA'nın dayanıklılık kuramı, bakım etiği, kolektif bellek/duygusal adalet gibi yaklaşımlarla yapılandırılmış kıyas üzerinden sınanması. Bu hat, UA'ya bir “tekil önerme”den disiplinlerarası bir araştırma programına dönüşür.

Sonuç olarak, UA, afet sonrası kentleşmeye etik tanınma ve kolektif umut üzerinden katmanlı bir planlama mantığı önerir: kırılgenliğin görünür kılındığı, empatik kurumların desteklediği ve geleceğe dönük tahayyülün ritimleriyle sürdürülen sosyo-duygusal altyapı. Model, dört katmanlı mimarisi ve yönlü akışıyla kuramsal açıklama gücünü korurken; yeni ölçek geliştirme iddiasına girmeden, uyarlanabilir ölçüm–analiz adımlarıyla test edilebilir bir çerçeve sunar. Böylece, Bölüm 2'de teşhis edilen dirençlilik söylemindeki kavramsal eksiklik kapanır; kuram ile uygulama arasında ölçülebilir ve politika-bağlantılı bir köprü kurulur.

Ethics committee approval: As this study does not involve direct human participation or data that requires ethics committee approval, approval from the ethics committee was not obtained.

Informed consent: Since this study does not involve human participation, obtaining informed consent was not required.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

Etik kurul onayı: Bu çalışma, doğrudan insan katılımı ya da etik kurul onayı gerektiren nitelikte veri içermediği için etik kurul onayı alınmamıştır.

Bilgilendirilmiş onam: Bu çalışma insan katılımı içermediğinden bilgilendirilmiş onam alınmasına gerek duyulmamıştır.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmanın herhangi bir aşamasında yapay zekâ tabanlı yazım ya da düzenleme araçları kullanılmamıştır.

Hakem değerlendirmesi: Makale, yazar ve hakem kimliklerinin karşılıklı olarak gizli tutulduğu bağımsız hakemlik süreciyle değerlendirilmiş ve hakem görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Aktar, M., Mahmud, J. ve Hannan, T. (2024, March 17). CAP-RES: Building climate resilience in Bangladesh through capacity building, innovation and advocacy. *International Centre for Climate Change and Development*. <https://icccad.net/dhaka-tribune-articles/capacity-bulding-cap-res-building-climate-resilience-in-bangladesh-through-capacity-building-innovation-and-advocacy/>
- Alexander, D. E. (2013). Resilience and disaster risk reduction: An etymological journey. *Natural Hazards and Earth System Sciences*, 13(11), 2707–2716. <https://doi.org/10.5194/nhess-13-2707-2013>
- Batson, C. D., & Shaw, L. L. (1991). Evidence for altruism: Toward a pluralism of prosocial motives. *Psychological Inquiry*, 2(2), 107–122. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0202_1
- Beaton, D. E., Bombardier, C., Guillemin, F. ve Ferraz, M. B. (2000). Guidelines for the process of cross-cultural adaptation of self-report measures. *Spine*, 25(24), 3186–3191. <https://doi.org/10.1097/00007632-200012150-00014>
- Bloch, E. (1959). *Das prinzip hoffnung* (Vols. 1–3). Aufbau-Verlag. (Orijinal eserin yayın tarihi 1954)
- Bloch, E. (1995). *The principle of hope* (Vol. 1) (N. Plaice, S. Knight ve P. Daniel, Çev.). MIT Press. (Orijinal eserin yayın tarihi 1954).
- Blustein, D. L., Grzanka, P. R., Gordon, M., Smith, C. M. ve Allan, B. A. (2024). The psychology of precarity: A critical framework. *American Psychologist*, 80(5), 757–770. <https://doi.org/10.1037/amp0001361>
- Bollen, K. A. (1989). *Structural equations with latent variables*. Wiley.
- Brislin, R. W. (1970). Back-translation for cross-cultural research. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 1(3), 185–216. <https://doi.org/10.1177/135910457000100301>
- Butler, J. (2004). *Precarious life: The powers of mourning and violence*. Verso.
- Butler, J. (2009). *Frames of war: When is life grievable?* Verso.
- Butler, J. (2015). *Senses of the subject*. Fordham University Press.
- Caswell, M. ve Cifor, M. (2016). From human rights to feminist ethics: Radical empathy in the archives. *Archivaria*, 81, 23–43. <https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/13557/14916>
- Creswell, J. W. ve Plano Clark, V. L. (2018). *Designing and conducting mixed methods research* (3. basım.). SAGE Publications.
- Cretney, R. (2014). Resilience for whom? Emerging critical geographies of socio-ecological resilience. *Geography Compass*, 8(9), 627–640. <https://doi.org/10.1111/gec3.12154>
- Colla, R., Williams, P., Oades, L. G. ve Camacho-Morles, J. (2022). “A new hope” for positive psychology: A dynamic systems reconceptualization of hope theory. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 809053. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.809053>
- da Cruz, N. F., Rode, P. ve McQuarrie, M. (2019). New urban governance: A review of current themes and future priorities. *Journal of Urban Affairs*, 41(1), 1–19. <https://doi.org/10.1080/07352166.2018.1499416>
- Çalışkan, V. ve Kaya, K. (2021). Deprem sonrasındaki toplumsal dayanışma pratiklerinin sosyolojik görünümü: İzmir depremi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(32), 1052–1077. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.878817>
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 113–126. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.44.1.113>
- Davoudi, S., Shaw, K., Haider, L. J., Quinlan, A. E., Peterson, G. D., Wilkinson, C., Fünfgeld, H., McEvoy, D. ve Porter, L. (2012). Resilience: A bridging concept or a dead end? “Reframing” resilience: Challenges for planning theory and practice. *Planning Theory & Practice*, 13(2), 299–333. <https://doi.org/10.1080/14649357.2012.677124>
- Davoudi, S. (2019). Resilience, uncertainty, and adaptive planning. *Annual Review of Territorial Governance in the Western Balkans*, 1, 120–128. <https://doi.org/10.32034/CP-TGWBAR-I01-10>

- Denzin, N. K. (1978). *The research act: A theoretical introduction to sociological methods* (2. basım). McGraw-Hill.
- Desmet, P. M. A. (2012). Faces of product pleasure: 25 positive emotions in human-product interactions. *International Journal of Design*, 6(2), 1-29. <https://www.ijdesign.org/index.php/IJDesign/article/viewFile/1190/466>
- Doost, D. M., Brunetta, G. ve Caldarice, O. (2023). In search of equitable resilience: Unravelling the links between urban resilience planning and social equity. *Sustainability*, 15(18), 13818. <https://doi.org/10.3390/su151813818>
- Doyle, A. (2016). Operationalising resilience within urban planning – Bridging theory and practice. *plNext – Next Generation Planning*, 3, 101–113. <https://doi.org/10.24306/plnxt.2016.03.007>
- Dursun, Z. (2024). Afet döneminde medya söylemleri. *Ekev Akademi Dergisi*, 97, 305–319. <https://doi.org/10.17753/sosekev.1391142>
- Easterling, K. (2014). *Extrastatecraft: The power of infrastructure space*. Verso.
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>
- Evans, B. ve Reid, J. (2013). Dangerously exposed: The life and death of the resilient subject. *Resilience: International Policies, Practices and Discourses*, 1(2), 83–98. <https://doi.org/10.1080/21693293.2013.770703>
- Fan, L. (2012). Shelter strategies, humanitarian praxis and critical urban theory in post-crisis reconstruction. *Disasters*, 36(S1), S64–S86. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7717.2012.01288.x>
- Fife, M. (2024). The generative power of collective hope. *Feminist Philosophy Quarterly*, 10(4). Article 1. <https://ojs.lib.uwo.ca/index.php/fpq/article/view/16644>
- Forester, J. (1999). *The deliberative practitioner: Encouraging participatory planning processes*. MIT Press.
- Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist*, 56(3), 218–226. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.218>
- Fredrickson, B. L. (2013). Positive emotions broaden and build. E. A. Plant ve P. G. Devine (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* 47 içinde (ss. 1–53). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-407236-7.00001-2>
- Gallagher, M., Kangieser, A. ve Prior, J. (2017). Listening geographies: Landscape, affect and geotechnologies. *Progress in Human Geography*, 41(5), 618–637. <https://doi.org/10.1177/0309132516652952>
- Ghaleb, M. ve Yaşlıoğlu, M. M. (2024). Structural equation modeling (SEM) for social and behavioral sciences studies: Steps sequence and explanation. *Journal of Organizational Behavior Review*, 6(1), 69–108. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jobreview/issue/82893/1395927>
- Grove, K., Reid, G., Molinari, S., Falcon, J., Mehta-Kroll, A., Sosa El Fakih, E., Sepulveda-Reyes, A. ve Ortiz, D. (2024). Absurd geographies of resilience and justice. *Climate and Development*, 16(9), 739–750. <https://doi.org/10.1080/17565529.2023.2255566>
- Guston, D. H. (2013). Understanding anticipatory governance. *Social Studies of Science*, 44(2), 218–242. <https://doi.org/10.1177/0306312713508669>
- Hall, J. ve Schwartz, R. (2018). Empathy present and future. *The Journal of Social Psychology*, 158(6), 410–418. <https://doi.org/10.1080/00224545.2018.1477442>
- Healey, P. (1997). *Collaborative planning: Shaping places in fragmented societies*. Macmillan.
- Houston, J. B., Pfefferbaum, B. ve Rosenholtz, C. E. (2012). Disaster news: Framing and frame changing in coverage of major U.S. natural disasters, 2000–2010. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 89(4), 606–623. <https://doi.org/10.1177/1077699012456022>
- Höök, K. (2008). Affective loop experiences – what are they? P. Markopoulos, B. de Ruyter, W. IJsselstein ve D. Rowland (Ed.), *Persuasive technology: Third international conference, PERSUASIVE 2008, Oulu, Finland, June 4–6, 2008. Proceedings* içinde (ss. 1–12). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-540-68504-3_1
- Inch, A., Slade, J. ve Crookes, L. (2023). Exploring planning as a technology of hope. *Journal of Planning Education and Research*, 43(4), 869–880. <https://doi.org/10.1177/0739456X20928400>
- International Centre for Climate Change and Development (ICCCAD). (2023–2026). *Capacity strengthening of multi-actors to limit climate change impacts and enhance resilience (CAP-RES)* [Project description]. Embassy of Sweden, Dhaka. <https://icccad.net/programmes/capacity-building/cap-res/>
- Jaccard, J. ve Jacoby, J. (2020). *Theory construction and model-building skills: A practical guide for social scientists* (2. baskı.). Guilford Press.
- Joseph, J. (2013). Resilience as embedded neoliberalism: A governmentality approach. *Resilience: International Policies, Practices and Discourses*, 1(1), 38–52. <https://doi.org/10.1080/21693293.2013.765741>
- Kangieser, A. (2012). A sonic geography of voice: Towards an affective politics. *Progress in Human Geography*, 36(3), 336–353. <https://doi.org/10.1177/0309132511423969>
- Kapucu, N., Ge, Y., Rott, E. ve Isgandar, H. (2024). Urban resilience: Multidimensional perspectives, challenges and prospects for future research. *Urban Governance*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1016/j.ugj.2024.09.003>
- Klinenberg, E. (2018). *Palaces for the people: How social infrastructure can help fight inequality, polarization, and the decline of civic life*. Crown Publishing Group.
- Kyttä, M., Broberg, A., Tzoulas, T. ve Snabb, K. (2013). Towards contextually sensitive urban densification: Location-based softGIS knowledge revealing perceived residential environmental quality. *Landscape and Urban Planning*, 113, 30–46. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2013.01.008>
- Kyttä, M., Broberg, A., Haybatollahi, M. ve Schmidt-Thomé, K. (2016). Urban happiness: Context-sensitive study of the social sustainability of urban settings. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 43(1), 34–57. <https://doi.org/10.1177/0265813515600121>
- Larkin, B. (2013). The politics and poetics of infrastructure. *Annual Review of Anthropology*, 42, 327–343. <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-092412-155522>
- Latham, A. ve Layton, J. (2022). Social infrastructure: Why it matters and how urban geographers might study it. *Urban Geography*, 43(5), 659–668. <https://doi.org/10.1080/02723638.2021.2003609>
- Lesutis, G. (2021). *The politics of precarity: Spaces of extractivism, violence, and suffering*. Routledge.
- MacKinnon, D. ve Derickson, K. D. (2012). From resilience to resourcefulness: A critique of resilience policy and activism. *Progress in Human Geography*, 37(2), 253–270. <https://doi.org/10.1177/0309132512454775>
- McKeown, A., Bui, D. H. ve Glenn, J. (2021). A social theory of resilience: The governance of vulnerability in crisis-era neoliberalism. *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 9(1), 112–132. <https://doi.org/10.1080/23254823.2021.1997616>
- Meerow, S., Newell, J. P. ve Stults, M. (2016). Defining urban resilience: A review. *Landscape and Urban Planning*, 147, 38–49. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2015.11.011>
- Miller, R. (2007). Futures literacy: A hybrid strategic scenario method. *Futures*, 39(4), 341–362. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2006.12.001>
- Mueller, R. O. ve Hancock, G. R. (2008). Best practices in structural equation modeling. J. W. Osborne (Ed.), *Best practices in quantitative methods* içinde (ss. 488–508). SAGE Publications.
- Muiderman, K., Gupta, A., Vervoort, J. ve Biermann, F. (2020). Four approaches to anticipatory climate governance: Different conceptions of the future and implications for the environment and policy. *WIREs Climate Change*, 11(6), e673. <https://doi.org/10.1002/wcc.673>
- Nussbaum, M. C. (2001). *Upheavals of Thought: The Intelligence of Emotions*. Cambridge University Press.

- O'Callaghan, C. (2023). Rethinking vacancy within the urbanization process: Towards a new research agenda. *Urban Geography*, 45(5), 863–882. <https://doi.org/10.1080/02723638.2023.2233862>
- Owolabi, H. O., Ayandele, J. K. ve Olaoye, D. D. (2020). A systematic review of structural equation model (SEM). *Open Journals of Educational Development*, 1(2), 27–39. <https://www.openjournalsnigeria.org.ng/pub/ojed20200203.pdf>
- Pascucci, E. (2017). Community infrastructures: Shelter, self-reliance and polymorphic borders in urban refugee governance. *Territory, Politics, Governance*, 5(3), 332–346. <https://doi.org/10.1080/21622671.2017.1297252>
- Pelling, M., Comelli, T., Cordova, M., Kalaycıoğlu, S., Menoscal, J., Upadhaya, R. ve Garschagen, M. (2023). Normative future visioning for city resilience and development. *Climate and Development*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/17565529.2023.2223564>
- Roy, A. (2016a). What is urban about critical urban theory? *Urban Geography*, 37(6), 810–823. <https://doi.org/10.1080/02723638.2015.1105485>
- Roy, A. (2016b). Who's afraid of postcolonial theory? *International Journal of Urban and Regional Research*, 40(1), 200–209. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12274>
- Ryff, C. D. ve Keyes, C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(4), 719–727. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.4.719>
- Sandercock, L. (2003). *Cosmopolis II: Mongrel cities of the 21st century*. Continuum.
- Segal, E. A. (2011). Social empathy: A model built on empathy, contextual understanding, and social responsibility. *Journal of Social Service Research*, 37(3), 266–277. <https://doi.org/10.1080/01488376.2011.564040>
- Segal, E. A. (2018). *Social empathy: The art of understanding others*. Columbia University Press. <https://cup.columbia.edu/book/social-empathy/9780231545686>
- Shukla, S. ve Pujara, T. (2025). Emotion mapping methods in urban design and planning: A systematic search and review. *Cities & Health*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/23748834.2025.2461857>
- Snyder, C. R., Harris, C., Anderson, J. R., Holleran, S. A., Irving, L. M., Sigmon, S. T., ... Harney, P. (1991). The will and the ways: Development and validation of an individual-differences measure of hope. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(4), 570–585. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.60.4.570>
- Snyder, C. R., Rand, K. L. ve Sigmon, D. R. (2002). Hope theory: A member of the positive psychology family. C. R. Snyder ve S. J. Lopez (Ed.), *Handbook of positive psychology* içinde (ss. 257–276). Oxford University Press. <https://psycnet.apa.org/record/2002-02382-019>
- Star, S. L. ve Ruhleder, K. (1996). Steps toward an ecology of infrastructure: Design and access for large information spaces. *Information Systems Research*, 7(1), 111–134. <https://doi.org/10.1287/isre.7.1.111>
- Star, S. L. (1999). The ethnography of infrastructure. *American Behavioral Scientist*, 43(3), 377–391. <https://doi.org/10.1177/00027649921955326>
- Swyngedouw, E. (2011). Depoliticized environments: The end of nature, climate change and the post-political condition. *Royal Institute of Philosophy Supplement*, 69, 253–274. <https://doi.org/10.1017/S1358246111000300>
- Szaboova, L., Adger, W. N., Safra de Campos, R., Siddiqui, T., Bhuiyan, M. R. A., Billah, T. ve Rocky, M. H. (2024). Promoting sustainable cities through creating social empathy between new urban populations and planners. *npj Urban Sustainability*, 4, 52. <https://doi.org/10.1038/s42949-024-00189-2>
- Todd, Z. (2016). An Indigenous feminist's take on the ontological turn: 'Ontology' is just another word for colonialism. *Journal of Historical Sociology*, 29(1), 4–22. <https://doi.org/10.1111/johs.12124>
- Ünal, U. (2021). Structural equation modeling as a marketing research tool: A guideline for SEM users about critical issues and problematic practices. *Journal of Statistics & Applied Science*, 2(2), 1–26. <https://doi.org/10.52693/jsas.1015831>
- Vale, L. J. (2014). The politics of resilient cities: Whose resilience and whose city? *Building Research & Information*, 42(2), 191–201. <https://doi.org/10.1080/09613218.2014.850602>
- Valenzuela, F., Manolchev, C., Böhm, S. ve Agar, C. C. (2023). Working through (mis)recognition: Understanding vulnerability as ambivalence in precarious worker subjectivity. *Human Relations*, 76(12), 1–32. <https://doi.org/10.1177/00187267231186261>
- Wacquant, L. (2008). *Urban outcasts: A comparative sociology of advanced marginality*. Polity Press.
- Walinga, J., Stang, M. ve Bunn, L. (2022). Hope and resilience in the context of COVID-19: A qualitative study of coping in Canadian academic researchers. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 809053. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.809053>
- Wang, J. ve Foley, K. (2023). Promoting climate-resilient cities: Developing an attitudinal analytical framework for understanding the relationship between humans and blue-green infrastructure. *Environmental Science & Policy*, 146, 133–143. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2023.05.010>
- Wenzel, M., Love, J. ve Thomas, E. F. (2024). Imagining a positive future: Desirability and possibility as possible pathways to hope and commitment to collective action. *Imagination, Cognition and Personality: Consciousness in Theory, Research, and Clinical Practice*, 44(1), 5–37. <https://doi.org/10.1177/02762366241268146>
- While, A., Jonas, A. E. G. ve Gibbs, D. (2009). From sustainable development to carbon control: Eco-state restructuring and the politics of urban and regional development. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 35(1), 76–93. <https://doi.org/10.1111/j.1475-5661.2009.00362.x>
- Weichselgartner, J. ve Kelman, I. (2014). Challenges and opportunities for building urban resilience. *ITU A|Z*, 11(1), 20–35. <https://www.researchgate.net/publication/263669509>
- World Cities Culture Forum. (2023, October). *A goal for culture: The São Paulo Manifesto*. <https://worldcitiescultureforum.com/2023/11/28/the-sao-paulo-manifesto-goal-for-culture/>
- Zyphur, M. J., Bonner, C. V. ve Tay, L. (2023). Structural equation modeling in organizational research: The state of our science and some proposals for its future. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 10, 495–517. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-041621-031401>

EXTENDED ABSTRACT

Infrastructures of Hope: A Theoretical Model for Precarity, Radical Empathy, and Collective Hope in Post-disaster Urbanism

 Devran Bengü

Istanbul Arel University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, İstanbul, Türkiye

This article reconceptualises post-disaster urbanism, moving beyond technocratic and market-centric framings of resilience by advancing Infrastructures of Hope (IH)—a four-layer model organised around the pathway Precarity → Radical Empathy → Collective Hope. The model addresses a persistent gap: Resilience debates typically bracket ethical and affective dimensions that shape civic will and collective action after shock. No empirical findings are reported; the paper develops a theoretical architecture and a portable testability/reporting template rather than a single prescriptive protocol.

IH mobilises three lenses: Precarity denotes the unequal distribution of shared vulnerability; radical empathy is treated as a public, institutional orientation (recognition), rather than a private sentiment; and hope is framed as forward-looking, collective imagination and capacity, not passive optimism. Together, these lenses explain how asymmetric exposure erodes shared subjectivity and civic will, how institutional recognition can repair this rupture, and how hope organises joint action. The model operates across four layers—material–spatial, relational–practical, discursive, temporal—that supply a normative orientation for planning and a bridge to measurement. The material–spatial layer aligns proximity, access, permeability, and flexibility with affective safety and belonging; the relational–practical layer concerns participation, co-governance, and infrastructures of care; the discursive layer targets inclusive framing and representational equity; the temporal layer coordinates vision/scenario rhythms and learning cycles. IH engages adjacent literatures (social/affective infrastructure; “infrastructure space”) yet differs by centring hope—as–capacity and formulating a testable theory of change that links institutional practice to collective action.

Rather than reporting results, the paper specifies how IH can be tested. It formulates H1–H6 and highlights three core claims: precarity dampens empathy (H2), empathy increases Collective Action Intention (CAI) (H4), and empathy mediates the effect of precarity on CAI (H6). Measurement relies on the contextual adaptation of validated scales—translation/back–translation, expert review and piloting—eschewing new scale proliferation. The analysis proceeds by establishing the measurement validity with CFA, and then estimates the structural paths via SEM (path analysis); indirect effects are evaluated with confidence intervals. A series-mediation variant (Precarity → Empathy → Hope → CAI) is used solely as a robustness/sensitivity check. Reports state the analysis choices and missing-data handling for reproducibility.

The IH also specifies a mixed-methods programme that couples qualitative exploration (participatory workshops, observations, and narrative/discourse analysis) with quantitative testing (adapted questionnaires). Qualitative phases elicit context-specific markers—symbols of belonging, framings of loss, and temporalities of recovery, while quantitative phases test paths and probe robustness across groups and scenarios, producing comparable indicators in the discursive and temporal layers (framing types, representational equity, and scenario cycles).

Conceptually, IH re-politicises resilience by centring recognition and institutional empathy in post-disaster governance, and by defining hope as a collective, actionable resource. Methodologically, it contributes a context-adaptable testability template that links philosophical claims to measurable constructs without new scale development. Practically, it identifies policy levers at each layer: Aligning spatial access and flexibility with affective safety; institutionalising participation and co-governance; and coupling inclusive framing with temporal governance through vision/scenario cycles. The model is open to comparative application across cities and hazards; empirical validation and sensitivity checks are explicitly scoped for future work.

Keywords: Post-disaster planning; spatial justice; radical empathy; precarity; hope.

REVIEW / DERLEME

The Evolution of Dwelling: A Systematic Review of Turning Points, Thematic Trends, and Spatial Transformations

Barınmanın Evrimi: Kırılma Noktaları, Tematik Eğilimler ve Mekânsal Dönüşümler Üzerine Sistemantik Bir İnceleme

 İbrahim Eren, Taha Dutoğlu, Esin Özlem Aktuğlu Aktan

Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, Department of Urban and Regional Planning, İstanbul, Türkiye

ABSTRACT

This study holistically examines the historical evolution of dwelling and its significant key turning points in the literature within a rigorous, systematic framework. It reveals periodic and structural dynamics through which dwelling is addressed, and fundamental factors driving these transformations. It also traces the evolution of housing in the historical process using Systematic Literature Review (SLR). Systematic Literature Review followed the Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses (PRISMA) protocol. A Scopus database search yielded 204 publications for analysis after applying selection criteria. The coding process was structured as data-based and inductive throughout the analysis. Five fundamental turning points were determined in dwelling: (1) transition to sedentarization, (2) industrialization and urban transformations, (3) welfare state interventions, (4) neoliberal reforms and privatization, and (5) the effects of climate, energy, and health crises. Main themes from the SLR are classified under socio-spatial formations, policies, and crises. Housing, a basic human need, continuously transforms over time with environmental conditions, social structures, economic systems, political regimes, and crises. The study intersects with a variety of fields, including architecture, urbanism, urban design, architectural history, social policy, environmental sciences, and housing research. Its contribution is a comprehensive, holistic, and interdisciplinary analysis of dwelling transformations centered on critical turning points and thematic clusters.

Keywords: Dwelling; housing crises; housing policy; PRISMA; spatial transformations; systematic literature review.

ÖZ

Çalışma, barınmanın tarihsel evrimini ve bu süreci biçimlendiren temel kırılma noktalarını bütüncül ve sistemantik bir çerçevede irdelemektedir. Çalışmanın temel amacı, barınmanın hangi dönemseller ve yapısal dinamikler üzerinden ele alındığını ve bu dönüşümlerin ardındaki temel etkenleri açığa çıkarmaktır. Ayrıca, sistemantik literatür taraması (SLT) yöntemiyle tarihsel süreçte barınmanın evrimini literatüre dayalı olarak ortaya koymak hedeflenmiştir. SLT yöntemi uygulanan çalışmada süreç, PRISMA protokolüne uygun biçimde yürütülmüştür. Tarama, Scopus veri tabanında gerçekleştirilmiş; belirlenen kriterlere göre tespit edilen yayınlar eleme sürecinden geçirildikten sonra toplam 204 yayın analiz edilmiştir. Kodlama süreci veri temelli ve tümevarımsal olarak yapılandırılmıştır. Analiz sonucunda, barınma evriminde beş temel kırılma noktası belirlenmiştir: (1) yerleşikliğe geçiş, (2) sanayileşme ve kentsel dönüşümler, (3) refah devleti müdahaleleri, (4) neoliberal reformlar ve özelleştirme, (5) iklim, enerji ve sağlık krizlerinin etkileri. Ayrıca, tarihsel kırılma noktaları ve SLT'den elde edilen dönemlerle ilgili ana temalar gruplandırılarak sosyo-mekânsal biçimlenmeler, politikalar ve krizler olmak üzere üç başlık altında sınıflandırılmıştır. İnsanın en temel gereksinimlerinden biri olan barınma, çevresel koşullar, toplumsal yapı, ekonomik sistemler, politik rejimler ve krizler doğrultusunda sürekli dönüşüm geçirmiştir. Çalışma, mimarlık, şehircilik, kentsel tasarım, mimarlık tarihi, sosyal politika, çevre bilimleri ve konut araştırmaları gibi çok çeşitli disiplinin kesişiminde yer almaktadır. Çalışmanın özgün katkısı, barınma dönüşümlerini kritik kırılma noktaları ve tematik kümeler ekseninde kapsamlı ve disiplinler arası bir analizle literatüre bütüncül biçimde kazandırmasıdır.

Anahtar sözcükler: Barınma; barınma krizi; barınma politikaları; PRISMA; mekânsal dönüşümler; sistemantik literatür taraması.

Received: 17.02.2025 Revised: 29.06.2025
Accepted: 15.07.2025 Available online date: 28.11.2025
Correspondence: Taha Dutoğlu
e-mail: tdutoглу@yildiz.edu.tr

1. Introduction

Throughout recorded history, dwelling has constituted one of the most fundamental necessities for both individuals and communities. This fundamental need has continuously evolved in response to major climatic events, pandemics, wars, socio-economic crises, technological advancements, and, fundamentally, by the evolving needs and resources of societies. Maslow's (1943) hierarchy of needs provides a widely recognized framework for understanding the concept of "basic human needs," with dwelling occupying a critical position among the physiological needs at the base of the pyramid. Fulfilling these foundational needs is essential for survival, while individuals' ability to meet higher-order needs within the hierarchy remains closely linked to their living conditions. Dwelling is not only a physiological necessity but also a reflection of social structures, economic systems, political regimes, and cultural values. The form and function of dwelling are deeply intertwined with individuals' social positions, production relations, normative values, and spatial practices. This multilayered structure is emphasized by approaches that consider dwelling not merely as a physical object but also as a social institution and cultural practice. King (2009) views housing as the intersection of both individual identities and collective frames of meaning and thus argues that theories developed about dwelling should be approached from an interdisciplinary perspective.

A review of the existing literature reveals that a significant body of knowledge has been formed in various disciplines, including spatial design, environmental sciences, social sciences, and engineering. However, these studies are often limited to periodic, regional, or thematic focuses; there appears to be a lack of research addressing the pivotal points guiding the historical evolution of housing within a holistic and systematic framework. Moreover, the literature remains fragmented in terms of integrating spatial, social, and political dimensions of housing transformations across historical periods. This interdisciplinary need stems from the nature of dwelling, which inherently spans across multiple fields—from architecture and urban planning to anthropology, sociology, political science, and environmental studies. This study, prepared with the intention of filling this gap in the literature, aims to examine the historical evolution of dwelling and the key turning points that guide this process through a systematic literature review (SLR) conducted from an integrative and interdisciplinary perspective.

In this context, the main research question of the study is as follows: How has the evolution of dwelling forms been addressed in the literature? Through which critical periods and turning points, and which socio-political, economic, or environmental factors, have these transformations been driven?

This study addresses this gap by providing a comprehensive and periodized synthesis of the evolution of dwelling forms through SLR. It aims to uncover the main historical ruptures, socio-political drivers, and spatial consequences that have shaped housing practices over time. By doing so, it contributes to bridging disciplinary boundaries in housing research and offers a critical perspective on how housing has been conceptualized and institutionalized in different historical and geographical contexts.

The method of the study is based on SLR. This review, conducted following Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses (PRISMA) principles, was carried out using the Scopus database. The study aims not only to perform a historical mapping but also to analyze the spatial, social, and cultural dimensions of the dwelling through pivotal points, to consolidate the fragmented knowledge in the literature into a cohesive structure.

2. Methodology

As part of this study, SLR on the evolution of housing was conducted, guided by the PRISMA protocol. The review process followed the principles outlined by Snyder (2019), as PRISMA provides a structured, phased, and transparent approach that is particularly well-suited to synthesizing complex and interdisciplinary bodies of literature such as housing studies. While alternative approaches—such as scoping reviews, narrative syntheses, or meta-analyses—were considered, a PRISMA-guided SLR was ultimately selected for its capacity to organize thematic continuities and disruptions in a systematic, replicable, and critically coherent manner.

The analysis was carried out using the Scopus database, which was chosen for its extensive interdisciplinary coverage in the social sciences, humanities, and environmental studies—domains that are highly relevant to the study of the dwelling. Scopus was also preferred due to its consistency in indexing housing-related publications across diverse regional and disciplinary contexts. The review was limited to Scopus-indexed publications, while grey literature, doctoral theses, and locally disseminated materials were excluded. This decision aims to maintain methodological rigor by ensuring the inclusion of peer-reviewed, high-quality sources that are consistently indexed and broadly accessible through academic citation systems. Additionally, Scopus's extensive disciplinary range and standardized indexing practices made it particularly suitable for a study situated at the intersection of architecture, social sciences, and environmental studies.

An inductive coding strategy was utilized, enabling emerging patterns, historical clusters, and thematic categories to guide the analytical structure. Initial exploration revealed that the literature could be grouped into two broad yet intersecting conceptual orientations:

Table 1. PRISMA flow diagram

Stage	Records 1 (Historical) (n)	Records 2 (Contemporary) (n)	Total (n)	Description
Initial search	1464	2154	3618	Raw records retrieved from Scopus
Filtering (document type)	1196	1368	2564	Selection of articles and book chapters
Title/abstract screening, duplicate removal, and language filtering (non-English, non- Turkish, non-German records excluded)	1094	1110	2204	Non-relevant content excluded
Full-text review	102	258	362	Accessible records reviewed in full text
Included	69	135	204	Publications included in coding
Excluded	33	123	158	Publications excluded after full-text review

Search 1 – Contemporary Literature, focusing on modern conceptualizations of housing (e.g., transformation, evolution, turning points):

TITLE-ABS-KEY ("housing" OR "shelter" OR "residential architecture") AND TITLE-ABS-KEY ("historical" OR "history" OR "evolution" OR "transformation") AND TITLE-ABS-KEY ("turning point" OR "critical juncture" OR "shift" OR "transition"),

Search 2 – Historical literature, dealing with ancient, prehistoric, and early civilizational forms of shelter,

TITLE-ABS-KEY ("housing" OR "shelter" OR "dwelling" OR "residence") AND ("ancient" OR "prehistoric" OR "early civilization" OR "urbanization" OR "industrial revolution" OR "agricultural revolution") AND ("history" OR "historical").

The inclusion criteria were defined to ensure thematic and methodological relevance. Only publications explicitly addressing the evolution of housing and dwelling, particularly those associated with historical transformations or critical turning points, were considered. Eligible documents were limited to peer-reviewed journal articles or book chapters published by the end of 2024, and written in English, Turkish, or German to ensure linguistic accessibility and cross-regional relevance. Studies were excluded if they focused primarily on technical aspects such as construction materials, restoration techniques, or animal shelters. Additionally, works whose full texts were not accessible, as well as those unrelated to housing—such as research centered on public health, energy systems, or general social policy—were omitted from the review to maintain conceptual coherence.

The screening process advanced as follows: document types (articles and book chapters) were filtered, followed by sub-

ject areas (Social Sciences, Arts and Humanities, Environmental Science). A content evaluation was then conducted at the title and abstract level, excluding over 1,000 records that were not directly relevant to the topic. In this phase, studies were excluded if housing was not one of the central topics of the text—for instance, works primarily addressing architectural design, construction techniques, cost analyses, or material use without engaging with the historical or conceptual evolution of dwelling. Similarly, publications from unrelated fields such as biology, animal shelters, ecosystems, and habitat studies were omitted if they lacked direct reference to housing in a human and historical context. Subsequently, 362 full texts were reviewed, and after applying the inclusion criteria, 204 publications were included for detailed analysis. The screening process is summarized in the PRISMA flow diagram (Table 1).

During the coding process, each publication was categorized along multiple analytical dimensions to capture thematic and temporal patterns. Emerging themes were identified inductively during the full-text review rather than being predetermined by titles or abstracts. These dimensions included:

- Thematic Tags (e.g., colonialism, industrialization, neoliberalism)
- Historical Period (e.g., prehistoric, postwar, contemporary)
- Turning Point Theme (e.g., climate crisis, state intervention, migration)
- Geographic Scope
- Dwelling Forms (e.g., cave shelters, public housing, informal settlements)
- Key Findings and Quotable Content

Rather than applying a pre-defined framework, these categories were constructed inductively through iterative engage-

Table 2. Main themes identified through the SLR

Main theme	Number of publications
Neoliberal reforms and privatization	53
Welfare state / state intervention	38
Prehistoric / early settlements	31
Post-socialist transition	30
Crisis and displacement	16
Climate and energy crises	12
Colonialism and postcolonialism	11
Industrialization and urbanization	9
Pandemic and health crises	3
Cultural housing	1

SLR: Systematic literature review.

ment with the material. This approach enabled us to reflect the structural diversity and conceptual substantiality embedded in different academic traditions and historical contexts.

3. Findings: Evolution of Dwelling via Systematic Literature Review

This section presents a thematic analysis of the publications obtained through the SLR. The reviewed publications reveal not only the forms of housing but also how these forms have been shaped by historical, geographical, and socio-political contexts. The findings are organized around the main turning points that structure the evolution of housing within the literature, with each point examined under a distinct thematic category. Transformations in housing are closely linked to socio-political processes that intensified during specific historical periods. These processes have been driven by large-scale structural factors such as wars, industrialization, the construction of the welfare state, neoliberal transformations, and climate and energy crises. Each subsection provides a detailed analysis of the historical processes associated with a particular theme, the corresponding housing forms, and the conceptual contexts in which they are embedded. Table 2 presents the main themes identified through the analysis and the number of publications associated with each theme.

3.1. Early Forms of Dwelling and the Transition to Sedentism

It has been determined that 31 studies within the SLR address prehistoric periods. Most of these studies focus on the period extending from the Upper Paleolithic to the Neolithic, while some concentrate on the transitions between the Bronze and Iron Ages. The oldest records regarding the historical evolution of dwelling are based on temporary shel-

ters and rock shelters dating to the late Pleistocene and early Holocene periods. These early forms of dwelling serve not only as responses to spatial necessity but also as adaptations to climatic changes, the hunter-gatherer lifestyle, and prevailing forms of social organization (Coutinho et al., 2021; Hamilton et al., 2018; Jensen & Gotfredsen, 2022). One of the most significant transformations in the form and function of dwelling practices in human history occurred during the transition from a hunter-gatherer lifestyle to a settled existence. This transition signifies not only the permanence of structural spaces but also the emergence of new social and symbolic meanings attached to dwelling.

Early forms of dwelling commonly appear as temporary settlements and seasonal cave refuges. At Klithi Cave in the Epirus region, the most suitable location for shelter and warmth was the northwest corner of the refuge (Bailey et al., 1984). In another example, Koç (2022) argues that shelters constructed from mammoth skeletons in Eastern Europe after the Ice Age provided not only an architectural archetype but also a symbolic point of origin. The same study suggests that viewing the mammoth skeleton as a structural support system inspired subsequent architectural innovations, such as columns and roof structures.

Climate change has played a decisive role in shaping settlement patterns and dwelling forms. Research in the Pennala Basin of Finland has shown that during the Neolithic period, settlements shifted from the lakeshore to inland areas as post-glacial lake levels fell, leading to transformations in housing forms. Temporary settlements dating to the Early Mesolithic period have been identified along coastal ridges and near coves, while archaeological evidence of lakeside residences, fireplaces, quartz artifacts, and ceramics been documented from the Neolithic period (Sirviö & Kajander, 2003). Furthermore, long-term climatic changes—such as the end of the Ice Age or periods of drought—have driven both typological and spatial transformations in shelter forms (Karkanas, 2002).

Examples of settlements from the Neolithic period demonstrate that housing functioned not only as a dwelling but also as a nexus of social, economic, and ritual activities. Analyses of houses at Çatalhöyük indicate that each house functioned as a central hub for social life, encompassing industry, religion, and funerary practices (Pilloud & Larsen, 2011). This period also marks the emergence of social differentiation in living spaces. Studies of ritual structures at Keatley Creek reveal that these spaces were used more as venues for feasts and gatherings than as dwellings, highlighting increasing spatial differentiation tied to social roles (Morin, 2010).

Although the transition to sedentary life is often evaluated within the framework of the "Neolithic Revolution," publica-

tions examined within the scope of SLR demonstrate that this process occurred in regionally varied, multifaceted, and temporally layered forms. In particular, Çatalhöyük in South-eastern Anatolia (Pilloud & Larsen, 2011) and late Holocene settlements in Europe (Bailey et al., 1984) show that dwelling was not only a shelter but also intertwined with social hierarchy, ritual practices, and community identity. The residences of this period are generally based on rock-cut spaces, pit houses, platform structures, and central hearth systems. Their spatial organization directly reflects community structures and modes of production at the settlement scale (Lightfoot & Eddy, 1993; Sagona, 1999).

These early formal patterns have evolved over time into permanent housing typologies in specific climatic and cultural geographies; traditional forms of shelter have become structures that are not only functional but also symbolically loaded and identity-building. As noted in Chahbi's (2024) study, the tradition of courtyard houses in Morocco and similar regions exemplifies a cultural housing form where environmental sustainability and social privacy intersect. These formal and symbolic foundations will later lay the groundwork for more complex settlement patterns, property structures, and social divisions.

3.2. Colonial and Postcolonial Transformations in Housing

This section includes studies examined under the themes of Colonialism and Postcolonialism, as well as some examples that, while classified under the theme of Crisis and Displacement, intersect directly with the spatial exclusion of colonial heritage. In total, 15 publications were identified as contributing to the analysis of this period.

Colonial processes began in some regions in the late 15th century (for example, in the context of Iberian expansion in the Americas) with various forms and intensities; from the 17th century onwards, extensive land occupations, colonial administrations, and spatial interventions became systematic, particularly in Asia and Africa, and had a global impact, and influenced earlier settlement forms. The year 1945 is often regarded as the starting point of the postcolonial transition. Despite the long historical trajectory, for analytical purposes, this period has been thematically positioned before the Industrial Revolution within the review.

One of the first examples from the analysis within the SLR framework is the Pucará de Tilcara settlement in northwest Argentina. Greco and Otero's (2016) study examines the layered residential remains of this area from the Pre-Inca and Inca periods, revealing the spatial reorganizations conducted by the Incas during the imperial era. The initial phase of the settlement consisted of a series of terraced houses located on low slopes, which gradually intensified to become a settle-

ment complex covering 17.5 hectares by the 15th century. However, this transformation was not limited to imperial strategies. The conquest process that began with Diego de Almagro's first Spanish expedition to northwestern Argentina in 1536 became an effective colonizing settlement with the arrival of the Jesuits in the Humahuaca Valley in 1595. Similarly, the study by Whitridge (2008) concerning the dwelling forms of the Inuit people in the Labrador region demonstrates that traditional igloo architecture was redefined as "primitive" and "unhealthy" in accordance with colonial reformist discourses from the 18th century onwards. The new housing forms imposed alongside Moravian missionary settlements aimed not only at environmental adaptation but also at transforming indigenous identity and cosmology.

In the African continent, one of the examples illustrating how dwelling served as a means of social control through colonial regulations is Home's (2000) examination of worker housing in Natal and Northern Rhodesia. This study emphasizes that the transition from single-person shacks to garden-based housing models based on the nuclear family addressed dwelling needs and contributed to stabilizing the labor regime. Similar processes occurred in countries like Namibia, a German colony, as well as Kenya and Algeria. The study by Harris and Hay (2007) examining urban transformation policies in Nairobi highlights the shift towards family-type housing as the perceived temporary status of African workers began to change after 1939. However, single-worker accommodations continued to dominate due to persistent resource constraints.

In the postcolonial period, the spatial legacies of colonial heritage have been maintained in various forms. In the example analyzed by Field (1987) regarding Singapore, the high-density public housing developed by the Housing and Development Board (HDB) has served as a central tool in constructing national identity. Similarly, studies by Geyer and Geyer (2014) and Massey and Gunter (2019) in South Africa demonstrate that the formal housing policies in the post-apartheid era, despite their aims for formal equality, have reproduced spatial inequalities and hybridized settlement patterns. Likewise, in Peterek's (1993) study on Algiers, it is noted that the traditional courtyard houses in the Kasbah were replaced by apartment blocks imposed during French colonial rule; subsequently, large-scale prefabricated housing became widespread in alignment with post-independence socialist urban policies. In the transformation of favelas in Brazil, Garmany and Almeida's (2023) research shows how colonial-modern discourses have been reproduced within postcolonial urbanism. Throughout the 20th century, favelas have been redefined regarding various concerns such as hygiene, security, and development, with housing forms being shaped according to the urban power imaginations of elites in each period.

The common point highlighted by these different examples is the understanding that the forms of housing in both colonial and postcolonial periods are seen not only as physical entities but also as material expressions of political, cultural, and ideological transformations. Processes such as the exclusion of indigenous housing types, the imposition of standardized modern forms, and the redefinition of public space did not end with colonialism but have continued through similar spatial strategies in postcolonial nation-building efforts.

3.3. Industrialization and the Emergence of Urban Housing

Approximately 50 studies identified through the SLR as relevant to this chapter detail the effects of industrialization, which gained momentum in the late 18th century, on housing production and the formation of urban space. The prominent themes addressed in this chapter are “Industrialization and Urbanization,” “Crisis and Displacement” (particularly with internal migration and housing shortages associated with industrialization), and, to a limited extent, “Post-Socialist Transition” (based on continuities in early housing structures).

In the transition process to industrial society, dwelling has evolved into a complex social issue intersecting with dynamics such as migration, class differentiation, infrastructure development, and state interventions, not merely a physical necessity. This transformation, especially evident in European and North American cities, is embodied in the construction of housing for the working class, patterns of urban sprawl, and the expansion of rental housing markets (Carmona et al., 2017; Dufaux, 2000; Walker & Lewis, 2001).

The first phase of the Industrial Revolution stands out as a period when dwelling became not only a spatial form but also a key element of social organization. During this process, particularly in cities in England and Northern Europe, became increasingly entangled with production activities emerged, directly reflecting an increasingly complex economic system as seen in rent levels and construction quality. An analysis by Clark (2002), based on a data set from the 16th to the 20th century, indicates that housing quality declined even as real wages increased between 1760 and 1860. According to Clark, this situation reveals that housing did not proportionately benefit from economic growth and points to a qualitative crisis in housing during the industrialization period. Additionally, the transformation in the internal spatial organization of housing during this period is notable. Meldrum’s (1999) study on housing in 18th-century London shows that architectural innovations and the relationships between servants and homeowners shaped the privacy phenomenon. Spatial distinctions—especially bell systems, back staircases, and attics—demonstrate how urban housing deepened class separation.

Throughout the 19th century, cities that rapidly grew around industrial facilities prominently featured housing built primarily for the working class, characterized by low cost and high density. The tenement structures studied by Dufaux (2000) in Montreal provided housing units and significant spaces for the spatial interactions of different immigrant communities. Similarly, Walker and Lewis (2001) highlight that the process of urban expansion in North American cities paralleled industrial growth, indicating that housing was produced in large quantities not just in the center but also on the periphery.

Hagopian’s (1999) examination of late Victorian neighborhoods in Ontario, Canada, reveals how spatial organization was intertwined with class hierarchies. In this case, working-class housing was distinguished not only by its physical attributes but also by the arrangement of residences within the neighborhoods, setting it apart from the upper and middle classes. On the other hand, as Carmona et al. (2017) have shown in the example of Spain, the impact of industrialization was felt not only at the production level but also through the increasing financialization of housing and the expansion of the rental market. These developments have deepened the housing crisis, not merely as a deficiency in physical structures but also as an accessibility issue.

The process of industrialization led to profound transformations not only in production and technology but also in population movements and spatial distribution. Especially in the 19th century, intense internal migration towards cities led to sudden population growth in industrial cities and a dramatic rise in housing demand. In this context, the transformation process in rural Estonia, as examined by L’Heureux (2010), demonstrates that modernization is not limited to urban areas, as traditional housing forms in the countryside have dissolved and new settlement norms have emerged. On the other hand, the study conducted by Zakrzewski et al. (2014) on the single-family housing areas built in West Germany after the war sheds light on the temporal effects of migration pressure and housing policies regarding their functional and social aging over time. Similarly, Reick’s (2018) study in Berlin presents historical examples of migration, displacement, and early gentrification processes, revealing how housing forms destabilized in post-industrial periods and how spatial inequalities were reproduced.

The political and economic transformations that emerged in the post-industrial period have also reshaped housing systems. However, in many post-socialist countries, particularly in Eastern Europe and the former Soviet Union, the spatial continuity of early collective or planned housing forms is noteworthy. For instance, Zarecor (2012) highlights that large-scale socialist housing areas in the Czech Republic have been carried over to the present day not only through their physical structures but also through their functional

and cultural continuities. Rueschemeyer (1993) addresses how the new urbanization experiences in East Germany maintained the continuity of industry-centric spatial constructs from the socialist period.

The effects of the industrial revolution on housing have not only created a spatial transformation but have also intertwined housing with increasing state intervention, market mechanisms, and social inequalities.

3.4. Welfare State Interventions and Social Housing

Publications considered under the SLR do not limit the welfare state's interventions solely to the production of physical housing; they also examine multi-layered policy areas such as planning ideologies, rent controls, and efforts for socio-spatial integration. This section includes studies gathered under the theme of "Welfare State/State Intervention" and incorporates some publications focusing on the post-socialist transitional period, amounting to approximately 50 publications that inform this period. Following the industrial revolution, housing ceased to be merely an individual or family shelter practice, evolving into a societal issue in which the state directly intervenes. Particularly from the first half of the 20th century onward, the effects of the post-war period have emerged as a defining influence.

Fort's (2015) study on Adelaide demonstrates that the central government directly intervened in housing production during the war, despite opposition from the state government. Initially constructed as temporary wartime housing, these dwellings were not removed after the war due to the continued demand for housing, and they eventually became permanent. Similarly, the analysis by Choko et al. (1986, 1987) of the Montréal case emphasizes that post-war federal housing programs not only transformed urban space physically but also turned housing into an instrument of social planning. Pahl-Weber and Schubert's (1991) study focusing on Nazi Germany highlights the influence of ideological planning and the war economy on housing policy. In Hamburg, large-scale social housing projects concentrated around the armaments industry led to an increased spatial proximity between housing and production sites, creating an urban structure that enabled the localized management of the workforce.

In the context of the United States, Franck and Mostoller (1995) describe the evolution of the spatial organization of public housing across three distinct phases: enclosed courtyards, open green spaces, and row houses facing the street. This evolution reflects not only changes in architectural forms but also shifts in the meanings ascribed to housing by the state. In the same geographical context, Spain (1995) demonstrates how public housing was segregated by gender and race. In Latin America, Valenzuela's (2008) study on Chile reveals that in the post-war period, housing served as a social

tool and an instrument of economic and ideological modernization. The large-scale housing projects implemented between 1930 and 1960 by the *Caja de la Habitación Popular* produced residential units and comprehensive living environments equipped with public spaces, healthcare services, and educational facilities. These examples demonstrate that post-war welfare state interventions extended far beyond the physical production of housing; instead, they involved multi-layered strategies that redefined housing, transformed urban space, and restructured social relations.

3.5. Neoliberal Restructuring and Property Regimes

One of the most significant transformations in the housing sector since the last quarter of the 20th century has been the increasing redefinition of housing in terms of market-driven tools and the restructuring of ownership regimes. The neoliberal transformation process has shifted housing from a social right to an object of individual investment; policies such as privatization, the removal of subsidies, a decrease in the supply of rental housing, and the emergence of new ownership relations in urban space have profoundly altered the structural conditions of housing. The 53 publications examined in this chapter address how neoliberal transformation has institutionalized across different geographies, the policy instruments through which it has been implemented, and its layered effects on housing. Additionally, the transformations in ownership regimes occurring in many post-socialist countries are also evaluated in this chapter as examples where neoliberal restructuring intersects with transitional regimes.

Neoliberal policies have led to market-oriented transformations in housing across many countries. Particularly in the United Kingdom, the ideology of promoting homeownership adopted since the 1970s has resulted in the privatization of public housing and increasing inequalities in housing access for low-income groups (Arundel & Ronald, 2021). In countries like the United Kingdom and Germany, the removal of housing from the sphere of public right and its transfer to market mechanisms in line with neoliberal policies has laid the groundwork for the emergence of profound social exclusion in housing (Kennett, 1994). Housing policies in the United Kingdom have, since the 1970s, deviated from the goal of providing a lasting public safety net, evolving into a model based on market-oriented, temporary interventions with the rise of neoliberal ideology (Jacobs & Manzi, 2017).

One consequence of neoliberal policies is the transformation of housing into a financial asset traded in the financial markets. The proliferation of home loans, mortgage-backed property incentives, and expectations of speculative gains from housing have made housing production and accessibility part of the capital cycle. Especially in the United States, the financialization of housing has made the fragility of the

housing market and its social impacts more visible following the 2008 mortgage crisis (Aalbers, 2015; García, 2019). Similarly, in the United Kingdom, the adoption of market-based approaches and the view of housing as an “investment object” has undermined the public aspect of the right to housing. In Germany, meanwhile, privatization processes and large-scale private capital inflows have led to a decline in affordable rental housing and an increase in social exclusion (Deschermeier et al., 2019).

The neoliberal restructuring process in Eastern Europe has developed concurrently and intertwined with post-socialist transitions in many countries. Particularly in former socialist regimes, the transfer of housing from collective or public ownership to individual ownership has occurred quickly and extensively. Following the mass privatization of housing in Poland, serious issues have emerged in the management and physical sustainability of apartment blocks; especially with the withdrawal of public support in poor and shrinking urban areas, both physical and social erosion in the housing stock has been observed (Szafrńska, 2014; Szafrńska et al., 2019). In the case of Berlin, Holm and Kuhn (2011) emphasize that urban renewal and property transformations have affected the housing stock inherited from East Germany, turning into processes that reproduce spatial inequalities.

The neoliberal restructuring process represents a paradigm shift that defines housing solely in terms of ownership and market values. This paradigm is shaped in a context where physical structures and social relations are rebuilt, and urban justice is questioned.

3.6. Climate Crisis, Energy Transitions, and Pandemic Effects

The 28 publications evaluated within the scope of the SLR reveal that forms of housing have been directly affected not only by historical and social crises but also by environmental, technological, and health-related crises. Themes of crisis, climate, and pandemics have influenced housing since prehistoric times; however, today, these multiple threats have become one of the fundamental dynamics that redefine and transform housing. Therefore, these issues form the final phase of the thematic analysis process in this study.

Climate change creates a vulnerability that threatens housing security, particularly in regions inhabited by vulnerable populations. Ajibade and McBean (2014), who examined slum areas in Lagos, demonstrate that flood risk has become a multidimensional problem that exacerbates the housing crisis, not only as a natural disaster but also when combined with unplanned urbanization, inadequate infrastructure, and governance gaps. Energy efficiency and transitions are another areas of transformation closely related to the climate crisis. In an assessment specifically focused on Germany, Ro-

chlitz and Hagist (2024) reveal that individual economic capacity and state incentives are crucial in the energy-sensitive transformation of the old housing stock. In the same context, Hagbert et al. (2024) argue that housing policies in Sweden focused on energy efficiency should be complemented by promoting spatial simplification and collective living forms, going beyond just reducing environmental impact.

Post-disaster housing solutions indicate that the right to housing should be considered a permanent rather than temporary right. While addressing the reconstruction process following the Bam earthquake in Iran, Fallahi (2007) notes that architectural interventions are only successful when integrated with the knowledge and experiences of the local population. In contrast, in the case studies from the U.S., Peacock et al. (2018) show that temporary housing developed after a disaster has transformed into areas of permanent poverty and spatial exclusion, especially for low-income groups. In Türkiye, Güzey (2016) critically discusses how urban transformation policies are often legitimized on the grounds of disaster risk, highlighting that, in this process, profit-driven reconstructions are prioritized over the production of safe housing.

Additionally, pandemics have necessitated a rethinking of housing forms not only in physical terms but also in social and functional dimensions. During COVID-19, residential spaces have transformed from basic living spaces into areas where essential social functions such as work, education, and caregiving are performed (Mendonça et al., 2024). On the other hand, the early phase of the pandemic saw a movement toward second homes in low-density areas, demonstrating that housing also became a “pandemic refuge” and a privileged teleworking space (Zoğal et al., 2022).

Consequently, crises influenced by climate and energy transitions are transforming housing processes, which are now characterized by multi-layered changes in not only spatial but also governance-related, social, and experiential dimensions. Studies within the scope of SLR clearly indicate that this transformation is not merely a final state but a process that continues to evolve in an era marked by increasingly complex and interwoven crises.

3.7. Synthesis

This systematic review of the historical evolution of housing reveals the existence of strong continuities and distinct breaks across different periods, geographies, and thematic focuses. According to the classification summarized in Table 3, the structural themes that are decisive in the transformation of housing include, first and foremost, neoliberal reforms and privatization processes (n=53), as well as welfare state interventions (n=38); these two themes represent the commodification of housing as a market object on one hand, and

Table 3. Synthesis of main themes, temporal and spatial trends, and housing transformations identified through the SLR

Main theme	Number of publications	Period range	Geographic scope	Typical housing transformations	Conceptual Sub-themes	Analytical observation
Prehistoric / early settlements	31	780,000 BCE–900 CE (mainly Holocene and Bronze Age)	Iberia, Mesopotamia, Central Europe, Maya region	Rock shelters; early sedentary agricultural villages; stone platforms; central hearth shelters	Mobility; climate; resilience; proto-domesticity	Examines the evolution of dwelling not only in terms of built forms, but also in relation to environmental adaptation, mobility, and social organization. Housing forms diversified and specialized in response to both climate change and structural transitions such as the shift to agriculture and sedentism.
Cultural Housing	1	Neolithic Origins–2020s	Morocco, Arab world, East Asia	Courtyard houses → vertical housing → hybrid collective settlements; traditional → modern transitional forms	Vernacularity; privacy; spatial identity; neotraditionalism	Highlights housing as not merely a physical structure but also a cultural medium. Traditional courtyard typologies addressed both climatic and social needs; in modern periods, these forms were replaced by more anonymous structures, though recently revived for nostalgic or functional reasons.
Colonialism and Postcolonialism	11	10 th century–2020s (mainly 19 th and 20 th centuries)	South Africa, India, Argentina, Chinese border regions	Colonial settlement layouts; post-apartheid informal settlements; reconfiguration of "indigenous" housing typologies	Coloniality; displacement; spatial hierarchy; postcolonial planning	Demonstrates how housing was shaped by colonial power relations. The spatial exclusion, control, and restriction of indigenous populations were institutionalized through both physical settlement patterns and planning norms. The postcolonial period either reproduced or only partially transformed these structures.
Industrialization and urbanization	9	1760–1950s (mainly late 19 th –early 20 th century)	England, Canada, Spain, Estonia	Workers' housing; rental apartment buildings; rural-urban transitional forms; agricultural-worker hybrid shelters	Migration; rental housing; class formation; urban density	Shows how housing became both an infrastructure element and a tool of social reproduction during the first major wave of urban growth. Accelerated internal migration driven by industrialization produced dense rental housing forms, interwoven with divisions of labour, class stratification, and urban planning.
Welfare state / state intervention	38	1920s–2010s (mainly); early example: 1788	Western Europe, Japan, Brazil, Canada	Mass social housing production; state-supported apartment buildings; technically standardized housing; mixed-income redevelopment	Welfare; residualisation; state-led planning; housing standards	Welfare state housing policies conceptualized housing as a citizenship right. However, these interventions failed to prevent spatial segregation and, in some cases, state-driven technical housing production contributed to invisible forms of social exclusion. The theme highlights both the egalitarian and disciplinary nature of state intervention.

Table 3 (cont). Synthesis of main themes, temporal and spatial trends, and housing transformations identified through the SLR

Main theme	Number of publications	Period range	Geographic scope	Typical housing transformations	Conceptual Sub-themes	Analytical observation
Post-Socialist transition	30	1980s–2020s (mainly); early transition: 1989–1995	Eastern Europe, Baltics, China, Caucasus	Socialist bloc housing → privatized individual ownership; cooperatives → market-oriented systems; informal additions	Tenure change; ownership; residualisation; shrinkage	Analyses the legal and spatial fragmentation of housing following the collapse of centrally planned systems. While urban cores appreciated in value, peripheral areas were depopulated, and the promotion of individual ownership exacerbated local inequalities. Housing remains caught between former collective structures and new neoliberal forms.
Neoliberal reforms and privatisation	53	1980s–2020s (mainly); early example: 1830s	USA, Germany, China, New Zealand, Italy	Transition from public to private ownership; rental market boom; mortgage-driven urban sprawl; investment-oriented housing	Financialization; informality; gentrification; platform urbanism	The commodification of housing has become a core domain of neoliberalism. The dissolution of homeownership ideology and the paradigm of "housing as an investment vehicle" are defining characteristics. Typological diversity exists, but all forms are market-driven.
Neoliberal reforms and displacement	16	1840s–2020s (mainly) post-war and post-2008)	Germany, China, Ghana, UK, Bosnia-Herzegovina	Emergency shelters; temporary settlements; post-war reconstruction housing; informal settlements following forced evictions	Displacement; informality; reconstruction; migration	Examines the immediate and structural impacts of crises on housing systems. Wars, natural disasters, and economic collapses trigger displacement, forced migration, and spatial degradation. Temporary housing often becomes permanent, perpetuating structural exclusion.
Crisis and displacement	3	1250–1600 (early cases); 2020–2021 (COVID period)	Peru (Andes), Europe, USA (Louisiana), Türkiye	Temporary epidemic shelters; repurposing of second homes; housing arrangements in isolated rural settlements	Health; migration; adaptability; domestic reprogramming	Demonstrates how pandemics reconfigure housing spaces in both historical and contemporary contexts. During COVID-19, housing became not only shelter but also a site for work, education, and social isolation. Early examples illustrate the protective role of isolated rural housing typologies.
Pandemic and health crises	12	1920s–2020s (mainly) post-2000); also Late Holocene examples	Germany, Sweden, France, Spain, Iran	Energy-efficient housing; retrofitted older buildings; carbon-neutral neighbourhoods; climate-adaptive shelter systems	Climate; energy; sustainability; retrofit	Analyses the intersection of housing and energy policy. The green transition reshapes housing not only technically, but also through shifts in ownership and accessibility structures. Retrofit practices may lead to social segregation; energy transition is also a spatial justice issue.
Climate and energy crises						

its institutionalization as a right of citizenship on the other. Furthermore, the theme of “Prehistoric/Early Settlements” ($n = 31$), which dates back historically much further, demonstrates that housing is a practice established not only through formal aspects but also through environmental adaptation and social organization. Other themes, such as post-socialist transitions, crises and displacement processes, colonial influences, and climate-based transformations, show that housing practices develop not along a continuous line over time but in response to various structural fluctuations and contextual interventions.

This classification indicates that the overlaps among themes—such as the way post-socialist transformations relate to both neoliberal privatization processes and welfare interventions—mean that singular orientations cannot explain housing policies; instead, each period is shaped by complex and multilayered structures.

4. Discussion and Conclusion

This study aims to identify the decisive turning points in the historical evolution of dwelling and reveal these transformations' periodic, geographical, and thematic dimensions. As part of a SLR, 204 publications were examined and coded after a selection process; there was no time constraint placed on the examination process, and the oldest publication included for full text review from Scopus dates back to 1979; the period from 1979 to 2024 was evaluated. The most notable concentration emerged in the 2020s; studies from this period alone (5 years) account for approximately 37% of the total publications. According to the SLR, housing has historically been not just a physical structure or form of settlement, but a multidimensional social practice that is continuously redefined in the context of changing production relations, social structures, property regimes, state intervention, and crisis management.

Five fundamental breaks in the evolution of housing have been identified in the SLR: (1) the transition to settled life, where housing evolved from environmental adaptation to social organization (Prehistoric/Early Settlements); (2) the advent of industrial revolution, housing became a means of mass production and class differentiation on an urban scale (Industrialization and Urbanization); (3) in the welfare state era, housing was institutionalized as a social right, with an increase in state-led production (Welfare State/State Intervention); (4) with neoliberal reforms, housing was privatized, commodified, and financialized (Neoliberal Reforms and Privatization); and (5) during ecological and health crises, housing has been re-functionalized in the context of resilience, adaptation, and sustainability (Climate/Energy/Pandemic). The main themes and turning points in historical processes and their effects on housing are expressed in Figure 1. The main themes can be categorized into three main groups: Socio-spatial Formations, Politics, and Crisis (Fig. 1).

The evolution of dwelling was initially driven by the fundamental need for warmth and protection, which has persisted throughout history in various forms and scales. According to SLR, dwelling underwent significant changes during the discovery of America, the early conquests, and the establishment of colonies. From the 19th century onward, industrialization centered in Europe and North America has been associated with the reproduction of dwelling in relation to the labour force. Following this revolution, a process characterized by increasingly accelerating economic and political effects has continued to develop. After the World Wars, welfare state policies emerged in Western Europe during the 20th century, while in regions such as Eastern Europe and China, housing forms based on collective planning developed. Additionally, the fierce competition between capitalism and socialism constituted a different turning point in the evolution of the dwelling. In the post-1980s period, neoliberal policies have become dominant on a global scale; the transformation of housing into an investment vehicle, the privatization of ownership, and the increasing pressures of the rental market have emerged as global trends. On the other hand, themes such as post-socialist transitions, crises, and displacement processes illustrate that the temporal boundaries of these breaks are not always clear. Those hybrid forms have emerged in many contexts. For example, publicly funded housing inherited from the socialist era in Eastern Europe has simultaneously been subjected to both neoliberal privatization processes and collective spatial practices. These interlocking processes reveal non-linear, conflicting, and temporally dispersed transformations in the evolution of housing.

Therefore, the evolution of dwelling should be analyzed not only through periodic and structural breaks but also through their spatial, cultural, and institutional reflections of these breaks. The responses to the same historical process in different geographies can vary; for instance, energy transitions develop with strategies for transforming the aging housing stock in Germany, while in the U.S., they develop alongside the cultural exclusion risks of the green transition. Similarly, responses to the climate crisis may rely on traditional knowledge and forms of local resistance in some areas. At the same time, in other regions, they are restricted to technocratic and market-oriented solutions. This diversity shows that housing policies and spatial practices are context-specific and cannot be reduced to universal categories. Numerous housing articles have developed within the energy and climate crisis framework in recent years.

More broadly, this review contributes to the scholarly literature by offering a historically grounded, geographically diverse, and thematically integrated understanding of how housing has been theorized, politicized, and transformed. It moves away from single-context or single-period analyses by tracing the structural and ideological shifts across epochs—from the premodern to the post-pandemic. In doing so, it bridges con-

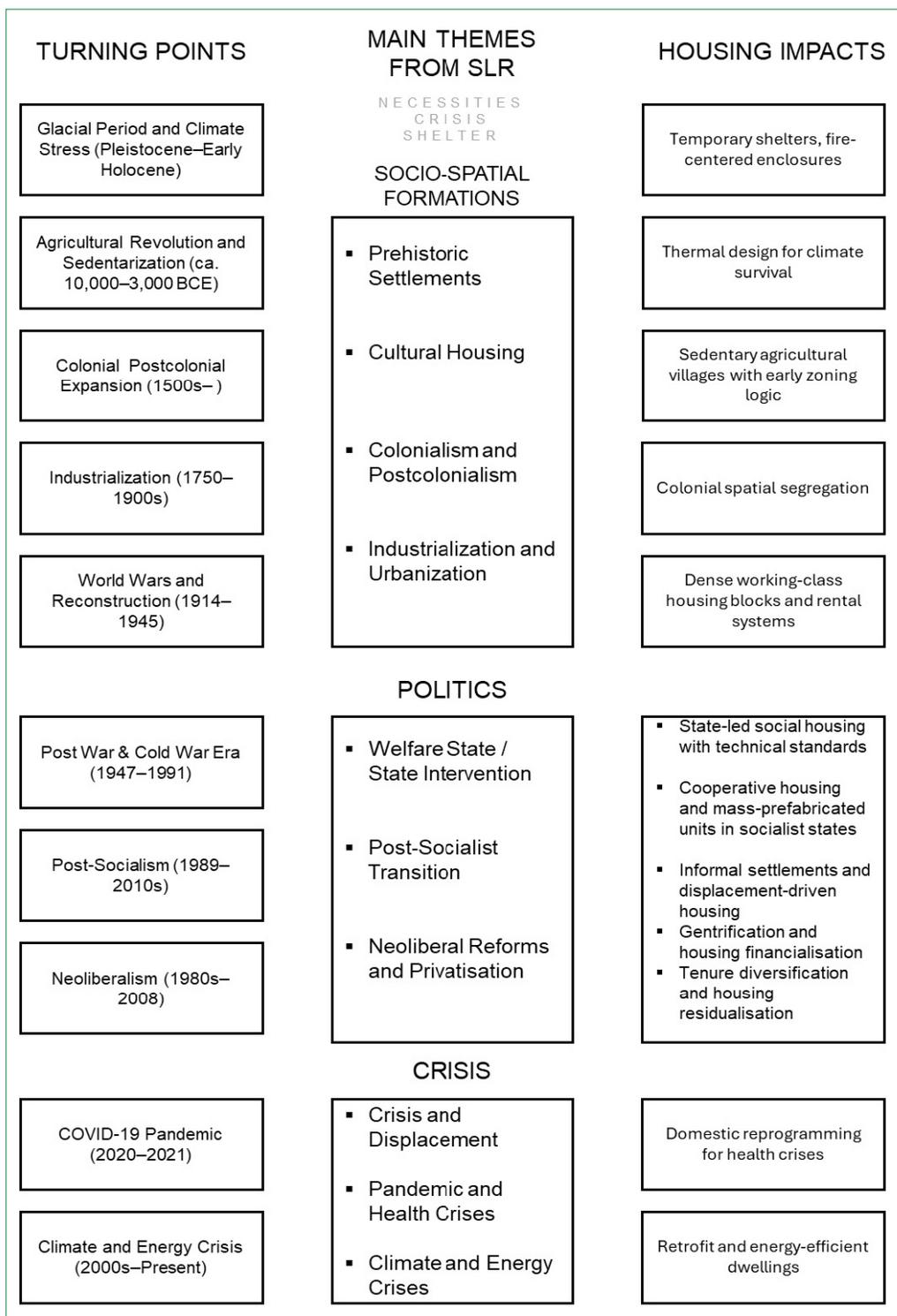

Figure 1. Historical breaks, thematic clusters, and housing impacts in the evolution of dwelling/mapping the evolution of dwelling: historical breaks, themes, and housing outcomes.

ceptual divides between housing as infrastructure, as policy instrument, and as a socio-political construct. This approach helps situate housing not merely within the logic of provision, but within systems of power, belonging, and exclusion.

Moreover, by examining how housing literature evolves in response to shifting crises—colonial, industrial, welfare-based, neoliberal, and ecological—this study reveals how academic narratives on housing are themselves historically

situated and politically charged. Thus, it not only maps housing transformations but also reflects on how the scholarly field has approached these transformations over time. In sum, this study contributes to the interdisciplinary literature on housing, planning, and urban transformation by providing a historically grounded and thematically integrated synthesis of dwelling evolution.

As a result, this study has systematically reviewed the historical evolution of dwelling through interdisciplinary frameworks concerning crises, transformations, and forms of intervention. Dwelling is not just a matter of obtaining a place; it is also a multi-layered arena of struggle extending from environmental sustainability to social justice, from state policies to individual everyday life—a fundamental need and an interdisciplinary field of study. Future studies are recommended to examine topics such as the rising urban inequalities in the global South, climate-induced migrations, and the role of new housing cooperatives in more detail. These lines of inquiry will not only deepen our understanding of housing transformations but also support the pursuit of more just, resilient, and inclusive urban futures.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Authorship contributions: Research/project coordination – İ.E., T.D., E.Ö.A.A.; Conceptualisation – İ.E., T.D., E.Ö.A.A.; Research design and structuring – İ.E., T.D., E.Ö.A.A.; Methodology – İ.E., T.D., E.Ö.A.A.; Data sources and documentation – İ.E., T.D., E.Ö.A.A.; Data collection and/or processing – İ.E., T.D., E.Ö.A.A.; Data analysis and/or interpretation – İ.E., T.D., E.Ö.A.A.; Mapping/visualisation – İ.E., T.D., E.Ö.A.A.; Literature review – İ.E., T.D., E.Ö.A.A.; Writing – original draft – İ.E., T.D., E.Ö.A.A.; Writing – review and editing – İ.E., T.D., E.Ö.A.A.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

References

- Aalbers, M. B. (2015). Cities and the financial crisis. In *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (pp. 579–584). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.74003-7>
- Ajibade, I., & McBean, G. (2014). Climate extremes and housing rights: A political ecology of impacts, early warning and adaptation constraints in Lagos slum communities. *Geoforum*, 55, 76–86. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2014.05.005>
- Arundel, R., & Ronald, R. (2021). The false promise of homeownership: Homeowner societies in an era of declining access and rising inequality. *Urban Studies*, 58(6), 1120–1140. <https://doi.org/10.1177/0042098019895227>
- Bailey, G. N., Carter, P. L., Gamble, C. S., Higgs, H. P., & Roubet, C. (1984). Palaeolithic investigations in Epirus: The results of the first season's excavations at Klithi, 1983. *The Annual of the British School at Athens*, 79, 7–22. <https://doi.org/10.1017/S0068245400019833>
- Carmona, J., Lampe, M., & Rosés, J. (2017). Housing affordability during the urban transition in Spain. *The Economic History Review*, 70(2), 632–658. <https://doi.org/10.1111/ehr.12418>
- Chahbi, M. (2024). Environmental and socio-cultural transition from traditional courtyard dwellings to contemporary housing practices in Morocco: Insights from Arab and East Asian regions. *Journal of Umm Al-Qura University for Engineering and Architecture*, 15(4), 574–590. <https://doi.org/10.1007/s43995-024-00078-w>
- Choko, M. H., Collin, J.-P., & Germain, A. (1986). Le logement et les enjeux de la transformation de l'espace urbain: Montréal, 1940-1960, Première partie. *Urban History Review*, 15(2), 127–136. <https://doi.org/10.7202/1018618ar>
- Choko, M. H., Collin, J.-P., & Germain, A. (1987). Le logement et les enjeux de la transformation de l'espace urbain: Montréal, 1940-1960. Deuxième partie. *Urban History Review*, 15(3), 243–253. <https://doi.org/10.7202/1018018ar>
- Clark, G. (2002). Shelter from the storm: Housing and the Industrial Revolution, 1550–1909. *The Journal of Economic History*, 62(02). <https://doi.org/10.1017/S0022050702000578>
- Coutinho, A., Malmström, H., Edlund, H., Henshilwood, C. S., Van Niekerk, K. L., Lombard, M., Schlebusch, C. M., & Jakobsson, M. (2021). Later Stone Age human hair from Vaalkrans Shelter, Cape Floristic Region of South Africa, reveals genetic affinity to Khoe groups. *American Journal of Physical Anthropology*, 174(4), 701–713. <https://doi.org/10.1002/ajpa.24236>
- Deschermeier, P., Haas, H., & Voigtländer, M. (2019). Impact of housing market transformation in Germany on affordable housing: The case of North Rhine-Westphalia. *Journal of Housing and the Built Environment*, 34(2), 385–404. <https://doi.org/10.1007/s10901-018-09641-z>
- Dufaux, F. (2000). A new world from two old ones: The evolution of Montreal's tenements, 1850-1892. *Urban Morphology*, 4(1), 9–19. <https://doi.org/10.51347/jum.v4i1.3868>
- Fallahi, A. (2007). Lessons learned from the housing reconstruction following the Bam earthquake in Iran. *The Australian Journal of Emergency Management*, 22(1), 26–35.
- Field, B. (1987). Public housing in Singapore. *Land Use Policy*, 4(2), 147–156. [https://doi.org/10.1016/0264-8377\(87\)90048-2](https://doi.org/10.1016/0264-8377(87)90048-2)
- Fort, C. (2015). Militarisation and urbanisation: The Second World War, public housing, and the shaping of metropolitan Adelaide. *Australian Economic History Review*, 55(1), 42–61. <https://doi.org/10.1111/aehr.12057>
- Franck, K. A., & Mostoller, M. (1995). From courts to open space to streets: Changes in the site design of U.S. public housing. *Journal of Architectural and Planning Research*, 12(3), 186–220.
- García, I. (2019). Historically illustrating the shift to neoliberalism in the U.S. home mortgage market. *Societies*, 9(1), 6. <https://doi.org/10.3390/soc9010006>

- Garmany, J., & Almeida, R. G. (2023). Urban orientalism and the informal city in Rio de Janeiro, Brazil. *Environment and Planning D: Society and Space*, 41(2), 275–294. <https://doi.org/10.1177/02637758231164405>
- Geyer, H. S., & Geyer, H. S. (2014). Residential transformation in South Africa—Reopening the ‘dead’ capital debate. *Urban Forum*, 25(1), 35–55. <https://doi.org/10.1007/s12132-013-9200-6>
- Greco, C., & Otero, C. (2016). The chronology of settlements with Pre-Inca and Inca occupations superimposed: The case of Pucará de Tilcara (Humahuaca Gorge, Argentina). *Archaeometry*, 58(5), 848–862. <https://doi.org/10.1111/arcm.12188>
- Güzey, Ö. (2016). The last round in restructuring the city: Urban regeneration becomes a state policy of disaster prevention in Turkey. *Cities*, 50, 40–53. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2015.08.010>
- Hagbert, P., Perjo, L., & Nyblom, Å. (2024). Housing as an arena for change – From eco-efficiency to sufficiency in the Swedish housing sector. *Housing, Theory and Society*, 1–18. <https://doi.org/10.1080/14036096.2024.2397987>
- Hagopian, J. S. (1999). Galts “Dickson’s Hill”: The evolution of a Late-Victorian neighborhood in an Ontarian town. *Urban History Review*, 27(2), 25–43. <https://doi.org/10.7202/1016580ar>
- Hamilton, M. J., Buchanan, B., & Walker, R. S. (2018). Scaling the size, structure, and dynamics of residentially mobile hunter-gatherer camps. *American Antiquity*, 83(4), 701–720. <https://doi.org/10.1017/aaq.2018.39>
- Harris, R., & Hay, A. (2007). New plans for housing in urban Kenya, 1939–63. *Planning Perspectives*, 22(2), 195–223. <https://doi.org/10.1080/02665430701213580>
- Holm, A., & Kuhn, A. (2011). Squatting and urban renewal: The interaction of squatter movements and strategies of urban restructuring in Berlin. *International Journal of Urban and Regional Research*, 35(3), 644–658. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2010.001009.x>
- Home, R. K. (2000). From barrack compounds to the single-family house: Planning worker housing in colonial Natal and Northern Rhodesia. *Planning Perspectives*, 15(4), 327–347. <https://doi.org/10.1080/026654300420945>
- Jacobs, K., & Manzi, T. (2017). ‘The party’s over’: Critical junctures, crises and the politics of housing policy. *Housing Studies*, 32(1), 17–34. <https://doi.org/10.1080/02673037.2016.1171829>
- Jensen, J. F., & Gotfredsen, A. B. (2022). First people and muskox hunting in northernmost Greenland. *Acta Borealia*, 39(1), 24–52. <https://doi.org/10.1080/08003831.2022.2061763>
- Karkanis, P. (2002). Micromorphological studies of Greek prehistoric sites: New insights in the interpretation of the archaeological record. *Geoarchaeology*, 17(3), 237–259. <https://doi.org/10.1002/gea.10012>
- Kennett, P. (1994). Modes of regulation and the urban poor. *Urban Studies*, 31(7), 1017–1031. <https://doi.org/10.1080/00420989420080921>
- King, P. (2009). Using Theory or Making Theory: Can there be Theories of Housing? *Housing, Theory and Society*, 26(1), 41–52. <https://doi.org/10.1080/14036090802704296>
- Koç, V. (2022). Living inside a mammoth. *Time and Mind*, 15(3–4), 343–365. <https://doi.org/10.1080/1751696X.2023.2190037>
- L’Heureux, M.-A. (2010). Modernizing the Estonian farmhouse, redefining the family, 1880s–1930s. *Journal of Baltic Studies*, 41(4), 473–506. <https://doi.org/10.1080/01629778.2010.527134>
- Lightfoot, D. R., & Eddy, F. W. (1993). The effects of environment and culture on the distribution of prehistoric dwellings at Chimney Rock Mesa, Colorado. *The Geographical Journal*, 159(3), 291. <https://doi.org/10.2307/3451279>
- Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>
- Massey, R., & Gunter, A. (2019). Housing and shelter in South Africa. In J. Knight & C. M. Rogerson (Eds.), *The Geography of South Africa* (pp. 179–185). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-94974-1_19
- Meldrum, T. (1999). Domestic service, privacy and the eighteenth-century metropolitan household. *Urban History*, 26(1), 27–39. <https://doi.org/10.1017/S0963926899000127>
- Mendonça, D., Kijewski-Correa, T., Esnard, A.-M., Ramirez, J., & Olson, J. F. (2024). A framework for transitions in the built environment: Insights from compound hazards in the COVID-19 era. *Journal of Infrastructure Systems*, 30(1), 04023038. <https://doi.org/10.1061/JITSE4.ISENG-2285>
- Morin, J. (2010). Ritual architecture in prehistoric complex hunter-gatherer communities: A potential example from Keatley Creek, on the Canadian plateau. *American Antiquity*, 75(3), 599–625. <https://doi.org/10.7183/0002-7316.75.3.599>
- Pahl-Weber, E., & Schubert, D. (1991). Myth and reality in national socialist town planning and architecture: Housing and urban development in Hamburg, 1933–45. *Planning Perspectives*, 6(2), 161–188. <https://doi.org/10.1080/02665439108725725>
- Peacock, W. G., Dash, N., Zhang, Y., & Van Zandt, S. (2018). Post-disaster sheltering, temporary housing and permanent housing recovery. In H. Rodríguez, W. Donner, & J. E. Trainor (Eds.), *Handbook of Disaster Research* (pp. 569–594). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-63254-4_27
- Petek, M. (1993). Von der Casbah zur “Platte”: Veränderungen im städtischen Habitat von Algier. *TRIALOG: Zeitschrift für das Planen und Bauen in der Dritten Welt*, 37(2), 16–21.
- Pilloud, M. A., & Larsen, C. S. (2011). “Official” and “practical” kin: Inferring social and community structure from dental phenotype at Neolithic Çatalhöyük, Turkey. *American Journal of Physical Anthropology*, 145(4), 519–530. <https://doi.org/10.1002/ajpa.21520>
- Reick, P. (2018). Gentrification 1.0: Urban transformations in late-19th-century Berlin. *Urban Studies*, 55(11), 2542–2558. <https://doi.org/10.1177/0042098017721628>
- Rochlitz, F., & Hagist, C. (2024). Determinants for energy-efficient housing adoption – a scoping review for owner-occupants in Germany. *Energy and Buildings*, 311, 114093. <https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2024.114093>
- Rueschmeyer, M. (1993). East Germany’s new towns in transition: A grassroots view of the impact of unification. *Urban Studies*, 30(3), 495–506. <https://doi.org/10.1080/00420989320080511>
- Sagona, A. (1999). The Bronze Age-Iron Age transition in northeast Anatolia: A view from Sos Höyük. *Anatolian Studies*, 49, 153–158. <https://doi.org/10.2307/3643070>
- Sirviö, T., & Kajander, M. (2003). Holocene development of the Pennala basin with special reference to the palaeoenvironment of Meso- and Neolithic dwelling sites, Lahti–Orimattila, Southern Finland. *Fennia*, 181(1), 85–101.
- Spain, D. (1995). Direct and default policies in the transformation of public housing. *Journal of Urban Affairs*, 17(4), 357–376. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9906.1995.tb00356.x>
- Synder, H. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 104, 333–339. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.07.039>
- Szafrńska, E. (2014). Transformations of large housing estates in post-socialist city: The case of Łódź, Poland. *Geographia Polonica*, 87(1), 77–93. <https://doi.org/10.7163/GPol.2014.5>
- Szafrńska, E., Coudroy De Lille, L., & Kazmierczak, J. (2019). Urban shrinkage and housing in a post-socialist city: Relationship between the demographic evolution and housing development in Łódź, Poland. *Journal of Housing and the Built Environment*, 34(2), 441–464. <https://doi.org/10.1007/s10901-018-9633-2>
- Valenzuela, L. (2008). Mass housing and urbanization: On the road to modernization in Santiago, Chile, 1930–60. *Planning Perspectives*, 23(3), 263–290. <https://doi.org/10.1080/02665430802102799>

- Walker, R., & Lewis, R. D. (2001). Beyond the crabgrass frontier: Industry and the spread of North American cities, 1850–1950. *Journal of Historical Geography*, 27(1), 3–19. <https://doi.org/10.1006/jhge.2000.0266>
- Whitridge, P. (2008). Reimagining the Iglu: Modernity and the challenge of the eighteenth century Labrador Inuit winter house. *Archaeologies*, 4(2), 288–309. <https://doi.org/10.1007/s11759-008-9066-8>
- Zakrzewski, P., Berndgen-Kaiser, A., Fox-Kämper, R., & Siedentop, S. (2014). Prospects for West German post-war single-family home neighbourhoods: Revitalising housing stocks as a new policy field for suburban and rural municipalities. *Comparative Population Studies*, 39(2). <https://doi.org/10.12765/CPoS-2014-06>
- Zarecor, K. E. (2012). Socialist neighborhoods after socialism: The past, present, and future of postwar housing in the Czech Republic. *East European Politics and Societies: And Cultures*, 26(3), 486–509. <https://doi.org/10.1177/0888325411428968>
- Zoğal, V., Domènech, A., & Emekli, G. (2022). Stay at (which) home: Second homes during and after the COVID-19 pandemic. *Journal of Tourism Futures*, 8(1), 125–133. <https://doi.org/10.1108/JTF-06-2020-0090>

REVIEW / DERLEME

From Urban Dwellers to Rural Residents: Housing, Employment, and Integration Challenges of Urban-to-Rural Migrants

Kent Sakinlerinden Köylülere: Kentten Kıra Göç Edenlerin Konut, İstihdam ve Entegrasyon Güçlükleri

 Rüya Erkan Öcek, **Tolga İslam**

Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, Department of Urban and Regional Planning, İstanbul, Türkiye

ABSTRACT

This review article examines the phenomenon of urban-to-rural migration, with a special focus on the post-migration experiences of individuals who relocated from urban centers to rural areas. Employing a systematic literature review methodology, the study analyzes 154 peer-reviewed articles from Scopus and Web of Science databases, synthesizing findings across various migrant types, including lifestyle migrants, return migrants, retirement migrants, amenity migrants, second-home owners, neo-peasants and rural gentrifiers. Two key dimensions of after-migration experiences were analyzed: (i) housing and employment challenges and (ii) initial adaptation processes and emerging patterns of everyday life experiences. The findings highlight the varied strategies migrants employ to secure housing and employment, the challenges they face in adapting to rural environments, and how they establish new everyday lives. By examining diverse migrant experiences, this review aims to provide a nuanced understanding of the multifaceted nature of urban-to-rural migration, contribute to the growing literature on rural in-migration, and offer valuable insights for policymakers, researchers, and practitioners involved in rural development and migration studies.

Keywords: Adaptation processes; everyday life; housing and employment; systematic literature review; urban-to-rural migration.

ÖZ

Bu derleme makalesi, kentten kıra göç olgusunu, özellikle kent merkezlerinden kırsal alanlara taşınan bireylerin göç sonrası deneyimlerine odaklanarak incelemektedir. Sistematik bir literatür taraması metodolojisinin benimsendiği bu çalışmada, Scopus ve Web of Science veri tabanlarından seçilen 154 hakemli makale analiz edilerek; yaşam tarzı göçmenleri, tersine göç edenler, emeklilik göçmenleri, refah göçmenleri, ikinci ev sahipleri, yeni köylüler ve kırsal soylulaştırıcılar gibi farklı göçmen türlerine ilişkin bulgular sentezlenmiştir. Göç sonrası deneyimlerin iki temel boyutu analiz edilmiştir: (i) konut ve istihdam zorlukları ve (ii) ilk uyum süreçleri ve ortaya çıkan gündelik yaşam deneyimi örüntüleri. Bulgular, göçmenlerin konut ve istihdam sağlamak için kullandıkları çeşitli stratejileri, kırsal ortamlara uyum sağlamada karşılaştıkları zorlukları ve yeni gündelik yaşamlarını nasıl kurduklarını vurgulamaktadır. Bu derleme, çeşitli göçmen deneyimlerini inceleyerek, kentten kıra göçün çok yönlü doğasına dair kapsamlı bir anlayış sağlamayı, kırsal göç literatürüne katkıda bulunmayı ve kırsal kalkınma ve göç çalışmalarında yer alan politika yapıcılar, araştırmacılar ve uygulayıcılar için önemli iç görüler sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar sözcükler: Uyum süreçleri; gündelik yaşam; konut ve istihdam; sistematik literatür taraması; kentten kıra göç.

Received: 20.05.2025 Revised: 10.07.2025
Accepted: 26.07.2025 Available online date: 28.11.2025
Correspondence: Rüya Erkan Öcek
e-mail: ruyaerkan@gmail.com

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

1. Introduction

The phenomenon of individuals relocating from urban centers to rural areas has increasingly gained the attention of scholars across various disciplines in the last 50 years. As urbanization continues to dominate global trends, this counter-movement offers a unique perspective on changing perceptions of rural life, evolving lifestyle preferences, and the complicated relationship between urban and rural spaces in the 21st century (Phillips, 1993; Halfacree, 2007; Benson & O'Reilly, 2009).

The urban-to-rural migration phenomenon encompasses various forms, each with distinct characteristics and implications. Key concepts within urban-to-rural migration include return or reverse migration, retirement migration, amenity migration, lifestyle migration, new peasantry, and rural gentrification. Return migration involves individuals returning to their hometowns after spending time in urban areas (Rhoades, 1978; Richling, 1985; Farrell et al., 2012; Ni Laoire, 2007; Thi Le & Nakagawa, 2021; Pedersen & Therkelsen, 2022). Retirement migration is a subset of lifestyle migration, where older adults choose to spend their post-work years in rural settings (Burley, 1982; Glasgow, 1995; Bennett, 1996; Egidi et al., 2020). Amenity migration refers to the demographic shift wherein individuals are drawn to rural areas, motivated by the allure of environmental features or cultural attractions unique to these locations. (Löffler & Steinicke, 2006; Bender & Kanitscheider, 2012, 2013; Ulrich-Schad, 2018). New peasantry describes a movement of people, often from urban backgrounds, who take up small-scale farming or other traditional rural livelihoods (Verinis, 2007, 2011; Niska et al., 2012; Del Renau, 2018; Milone & Ventura, 2019; Wilbur, 2014; Sandstrom, 2023). Rural gentrification occurs when more affluent urban dwellers move into rural areas, potentially leading to increased property values and changes in local services and community dynamics (Phillips, 1993; Friedberger, 1996; Smith, 2002; Ghose, 2004; Nelson et al., 2010; Başaran-Uysal & Sakarya, 2018). Lifestyle migration as an umbrella concept describes the voluntary relocation of individuals who prioritize enhancing their quality of life over purely economic motivations (Benson & O'Reilly, 2009; Benson, 2013; O'Reilly & Benson, 2016).

Studies on urban-to-rural migration can be broadly classified into two categories based on the temporal phases of the migration process: pre-migration and post migration. Pre-migration research investigates the factors that led urban dwellers to consider countryside living, examining the reasons and drivers of such a significant change. This aspect was comprehensively examined in our previous systematic literature review (Erkan-Öcek & İslam, 2025), which analyzed the profiles, characteristics, and motivations of urban-to-rural migrants. Post-migration studies, on the other hand, examine the period following relocation, exploring newcomers' adaptation processes and analyzing how their presence reshapes both the social fabric and physical landscape of rural areas.

This article concentrates on the latter, specifically exploring how literature addresses migrants' lives after relocation. Through a systematic literature review, we've identified two principal themes encapsulating urban migrants' post-relocation experiences: (i) housing and employment challenges, (ii) initial adaptation and integration processes, and everyday life experiences. The next section outlines the methodological approach employed in this review, followed by an in-depth exploration of each thematic category.

2. Methodology

This study employs a systematic literature review following PRISMA guidelines to examine urban-to-rural migration research (Moher et al., 2009). A comprehensive search was conducted using Scopus and Web of Science databases for publications up to 2024. The search terms utilized included "urban to rural migration," "retirement migration" AND "rural," "reverse migration" AND "rural" OR "return migration" AND "rural," "lifestyle migration" AND "rural," "amenity migration" AND "rural," "rural gentrification," and "neo-peasantry" OR "neo-rural" OR "neo-rurality." These keywords were chosen to directly reflect the defined types and key aspects of urban-to-rural migration as discussed in the introduction. The aim was to include both long-standing and recently emerging categories to ensure a comprehensive and balanced coverage of the literature.

The initial search yielded 1,432 records. After applying exclusion criteria—removing duplicates, non-English and non-Turkish studies, those without full text, book chapters, non-research papers, and studies not focusing on urban-to-rural migration—337 articles remained for analysis (Fig. 1). Of the 337 studies, 154 articles specifically address migrants' lives after relocation, which form the core focus of our detailed analysis in this research.

In our previous systematic review (Erkan-Öcek & İslam, 2025), we presented a detailed continent- and country-based classification of the 337 studies included in the dataset. That analysis revealed notable geographical trends: return migration was predominantly addressed in Asian contexts, retirement migration in Europe and North America, amenity migration appeared mostly in studies from America, Europe, and Oceania, while lifestyle migration and neo-peasantry were primarily studied in European settings. Rural gentrification emerged as a cross-regional concept with representations across diverse geographical contexts (Erkan-Öcek & İslam, 2025).

To further contextualize the evolution of urban-to-rural migration research, we conducted a temporal analysis of the same dataset, based on all 337 studies. Figure 2 shows how migration typologies have evolved from 1976 to 2023, marking key thematic shifts. This analysis reveals four key phases:

- 1976–1990 | Early Period: The literature was sparse and largely focused on return and retirement migration, often linked to aging populations returning to rural hometowns.

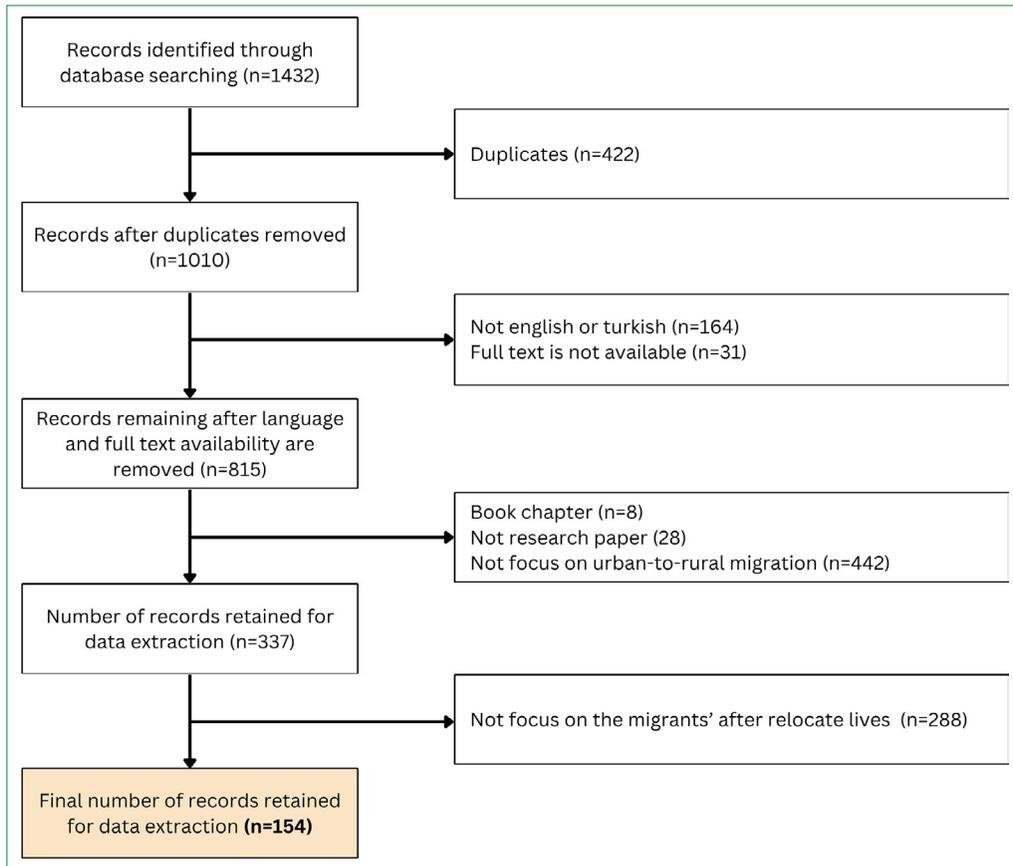

Figure 1. Flow diagram of literature review. Sources: Scopus and Web of Science.

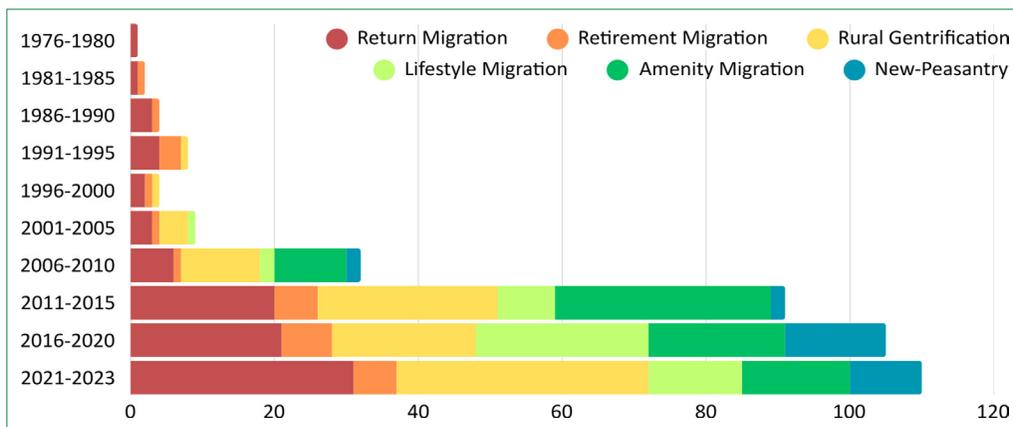

Figure 2. Temporal distribution of urban-to-rural migration studies by migration type (1976–2023).

- **1991–2005 | Conceptual Expansion:** New concepts like rural gentrification began to emerge, reflecting a growing interest in the socio-spatial transformation of rural areas.
- **2006–2020 | Diversification:** There was a sharp increase in both the number and variety of studies. Terms like lifestyle migration, neo-peasantry, and welfare migration gained prominence, highlighting the multifaceted drivers of migration.
- **2021–2023 | Contemporary Surge:** Research activity intensified, likely driven by the impacts of the COVID-19 pandemic and structural changes in work-life patterns. This period marks a shift in focus toward post-migration experiences and the everyday life in rural settings.

While both the geographical and temporal analyses are based on the entire corpus (N=337), this review narrows its focus

Table 1. Key aspects of housing in the urban to rural migration literature

Key aspects of housing	Migrant types	Description
Acquisition strategies	Lifestyle migrants	Property purchase, renovation of existing properties
	Return migrants	Leveraging family connections, property investment
	Retirement migrants	Property purchase based on specific criteria
	Amenity migrants	Purchase of properties with specific natural features
	Second-home owners	Purchase of secondary properties in rural areas
	Neo-peasants	Purchase or lease of land for farming
Housing preferences	Lifestyle migrants	Preference for character properties, often renovated
	Return migrants	Preference for familiar properties or areas
	Retirement migrants	Focus on properties near services in a good state of repair
	Amenity migrants	Preference for scenic views, proximity to natural amenities
	Second-home owners	The desire for recreational amenities, seasonal suitability
	Neo-peasants	Seeking properties suitable for small-scale agriculture
Market impacts	Lifestyle migrants	Increased demand, potential price increases in local markets
	Amenity migrants	Rising property prices, changing land use patterns
	Second-home owners	Seasonal market fluctuations, reduced availability for locals
Housing challenges	Lifestyle migrants	Balancing renovation desires with the preservation of rural character
	Return migrants	Readjustment to local housing norms and expectations
	Retirement migrants	Ensuring accessibility, managing maintenance of larger properties
	Amenity migrants	Competition with locals for housing, potential gentrification
	Second-home owners	Difficulties in community integration, issues with seasonal occupancy
	Neo-peasants	Adapting urban housing expectations to rural realities
	International migrants	Navigating language barriers, unfamiliarity with local housing markets

to a subset of 154 studies that specifically explore the post-relocation phase. These include studies on housing, employment, adaptation, and everyday life, and form the core of our thematic analysis in the subsequent sections.

3. Housing and Employment Challenges

3.1. Housing Strategies and Challenges

The literature reveals that the housing experiences of urban-to-rural migrants are influenced by various factors such as migrant types, economic resources, and local housing markets. Our analysis identifies four key aspects of housing for urban-to-rural migrants: acquisition strategies, preferences, market impacts, and challenges (Table 1).

I. Acquisition strategies: Urban-to-rural migrants employ various strategies to secure housing in their new rural settings. These strategies often differ based on the type of migrant and their resources:

Lifestyle migrants frequently invest in property purchases or renovations, viewing homeownership as a key aspect of their rural lifestyle aspirations (di Campli, 2019; Hayes, 2015).

These migrants often seek properties that offer a sense of authenticity or allow for renovation projects, aligning with their idealized vision of rural life (Benson, 2013).

Return migrants often leverage family connections, either moving into existing family properties or using local knowledge to find suitable housing (Reichert, 1993; Xu et al., 2017; Zhao, 2002). In developing countries, returnees may invest in housing as a way to display their migration success, sometimes leading to changes in local architectural styles and housing norms (Zhao, 2002; McCormick & Wahba, 2004; Liu, 2020).

Retirement migrants typically purchase properties based on specific criteria that align with their needs and preferences in later life (Hoggart & Buller, 1995). Amenity migrants often seek to purchase properties with specific natural features that align with their desire for a particular rural lifestyle (Paquette & Domon, 2001a; Mendham & Curtis, 2010).

Second-home owners tend to purchase secondary properties in rural areas, contributing to a pattern of part-time residency (Galyan Moghaddam & Amar, 2012; Rye, 2015). Neo-peasants, driven by agricultural aspirations, often purchase or lease land suitable for farming (Wilbur, 2014; Milone & Ventura, 2019).

Table 2. Key aspects of employment in the urban to rural migration literature

Key aspects of employment	Migrant types	Description
Employment strategies	Lifestyle migrants	Entrepreneurship, remote work, self-employment
	Return migrants	Reintegration into local labor markets, self-employment
	Retirement migrants	Part-time work, consultancy, volunteering
	Amenity migrants	Tourism-related businesses, creative industries
	Neo-peasants	Small-scale agriculture, artisanal production
Economic sector	Lifestyle migrants	Tourism, services, creative industries
	Return migrants	Agriculture, small businesses, self-employment
	Amenity migrants	Tourism, hospitality, environmental services
	Neo-peasants	Organic farming, specialty food production
Labor market integration & challenges	Lifestyle migrants / Amenity migrants	Creation of niche markets, potential competition with locals, Limited local market size, seasonal fluctuations
	Return migrants	Challenges in skill matching, half-time work outside the village with farming, Reintegration difficulties, potential underemployment,
	Neo-peasants	Agricultural market access, economic viability
	International migrants	Language barriers, qualification recognition issues

2. Housing preferences: Housing preferences vary significantly across migrant types, reflecting different motivations for rural living:

Lifestyle migrants often seek properties with distinct character, sometimes prioritizing historical or traditional rural architecture (Benson, 2013; di Campli, 2019). Return migrants typically prefer familiar properties or areas, often tied to their past experiences or family connections (Reichert, 1993; Xu et al., 2017).

Retirement migrants prioritize properties that balance rural charm with accessibility to essential services and are in a good state of repair (Hoggart & Buller, 1995; Winterton & Warburton, 2012). Amenity migrants often prefer properties with scenic views or easy access to natural amenities (Paquette & Domon, 2001; Gillon, 2014).

Second-home owners desire properties with recreational amenities and seasonal suitability, reflecting their part-time usage patterns (Rye, 2015). Neo-peasants seek properties suitable for small-scale agriculture, aligning with their farming aspirations (Milone & Ventura, 2019; Suh, 2019).

3. Housing market impacts: The influx of urban-to-rural migrants can significantly impact local housing markets:

Lifestyle migrants' demand for rural properties can increase local market prices (Hayes, 2015). Amenity migration often results in rising property prices and changing land use patterns in rural areas (Finewood, 2012; Holmes & Argent, 2016; Hayes, 2015). Sutherland (2021) and Phillips et al. (2021a) note that the influx of urban buyers can lead to increased property prices, potentially causing affordability issues for local residents.

Second-home ownership contributes to seasonal market fluctuations and can reduce housing availability for local residents (Galyan Moghaddam & Amar, 2012).

4. Housing challenges: Urban-to-rural migrants face various housing challenges in their new rural settings:

Lifestyle migrants often struggle to balance their desire for renovations with the preservation of rural character (Benson, 2013). Return migrants may face challenges in readjusting to local housing norms and expectations (Zhao, 2002).

Retirement migrants often need to ensure accessibility and manage the maintenance of larger rural properties (Hoggart & Buller, 1995). Amenity migrants' presence can lead to competition with locals for housing and potential gentrification (Hayes, 2015).

Second-home owners may face difficulties in community integration and issues related to seasonal occupancy (Rye, 2015). Neo-peasants often need to adapt their urban housing expectations to rural realities (Milone & Ventura, 2019).

3.2. Employment Strategies and Challenges

Employment issues are important in the after-migration adaptation of migrants, with challenges and opportunities varying significantly across different migrant groups and geographical contexts. Our analysis identifies three key aspects of employment for urban-to-rural migrants: employment strategies, economic sectors, and labor market integration with challenges (Table 2).

1. Employment strategies: Urban-to-rural migrants adopt various strategies to secure livelihoods in their new rural settings. Lifestyle migrants often create their own employment opportunities through entrepreneurship or remote work (Eimermann, 2015a; Eimermann, 2016; Stone & Stubbs, 2007; Liu, 2020). This self-employment approach allows them to combine their professional skills with their desired rural lifestyle (di Campli, 2019; Hayes, 2015).

Return migrants, particularly in developing countries, face the challenge of reintegrating into local labor markets. Many opt for self-employment or start small businesses, leveraging skills and capital acquired during their migration experience (Banerjee & Das, 2023; Xu, 2010; Demurger & Xu, 2011; Chen & Wang, 2019; Wang & Yang, 2013; Xu et al., 2017).

Retirement migrants may engage in part-time work, consultancy, or volunteering activities, balancing income generation with lifestyle preferences (Von Reichert et al., 2011). Amenity migrants often establish businesses in tourism-related sectors or creative industries, capitalizing on the natural and cultural assets of their chosen rural locations (Matarrita-Cascante & Suess, 2020; Carson et al., 2018).

Neo-peasants typically engage in small-scale agriculture or artisanal production, often driven by ideals of sustainable living and connection to the land (Chiodo et al., 2019; Milone & Ventura, 2019; Soldi et al. 2019).

2. Economic sectors: The economic sectors migrants engage in vary based on their skills, interests, and local opportunities. Lifestyle and amenity migrants frequently participate in tourism, services, and creative industries (Carson et al., 2018; Eimermann, 2015a, 2016). Their businesses often cater to niche markets or offer specialized services that may not have previously existed in the area.

Return migrants, especially in developing countries, often engage in agriculture or establish small businesses in various sectors (Black, 1993; Démurger & Xu, 2011). Their sector choice may be influenced by local economic conditions and their own skill sets (Xu, 2010).

Neo-peasants predominantly focus on agriculture, often specializing in organic farming or specialty food production (Chiodo et al., 2019; Milone & Ventura, 2019; Gongora et al., 2019). This aligns with their motivations for moving to rural areas and their desire for sustainable living practices (Milone & Ventura, 2019; Perez et al., 2020).

3. Labor market integration and challenges: Return migrants often face reintegration difficulties, and challenges in skill matching, and may experience periods of underemployment (Banerjee & Das, 2023; Xu et al., 2017; Wang & Fan, 2006). The skills and experiences gained abroad may not

always align with local labor market needs, making the transition from urban to rural employment contexts particularly challenging (Chiodo et al., 2019).

Lifestyle and Amenity migrants may create niche markets for their services or products but can sometimes face competition with local businesses and challenges related to limited local market size and seasonal fluctuations in demand, particularly in tourism-dependent areas (van Rooij & Margaryan, 2019; Stone & Stubbs, 2007, Bakas et al., 2019; Matarrita-Cascante & Suess, 2020; Carson et al., 2018). Their success often depends on their ability to integrate into local business networks and adapt to local economic conditions (van Rooij & Margaryan, 2019).

Neo-Peasants often grapple with challenges related to agricultural market access and ensuring the economic viability of their small-scale farming operations (Gongora et al., 2019; Chiodo et al., 2019). The transition to agricultural livelihoods can be particularly challenging for those without prior farming experience. International Migrants may encounter additional barriers such as language difficulties and issues with qualification recognition (Mendoza et al., 2020; Mendoza, 2023).

These initial housing and employment experiences set the stage for broader processes of adaptation and integration. As migrants navigate these fundamental aspects of rural life, they encounter a range of additional challenges and opportunities that shape their long-term prospects in rural communities. The following section will examine these processes of initial adaptation and the various challenges faced by urban-to-rural migrants as they settle into their new environments.

4. Initial Adaptation, Integration Processes, and Everyday Lives of Urban-to-Rural Migrants

4.1. Initial Adaptation and Integration Processes

The transition from urban to rural environments presents a complex set of challenges and opportunities for migrants. This section examines the initial adaptation processes and community integration efforts faced by various types of urban-to-rural migrants. The literature in this field reveals distinct patterns and experiences across different migrant categories while also highlighting common themes in the adaptation process. The analysis considers how different scholars have approached the complex dynamics involved in rural adaptation.

Urban-to-rural migration is not a homogeneous phenomenon; rather, it encompasses a diverse range of migrant types, each with unique motivations, expectations, and experiences. While all migrants face the general challenge of adapting to a new environment, the specific processes and difficulties can vary significantly based on the type of migrant. Some may struggle with cultural differences, others with economic challenges, and still others with rebuilding

Table 3. Initial adaptation and early challenges of urban-to-rural migrants

Migrant type	Initial adaptation processes	Community integration	Early challenges
Lifestyle migrants	Adjusting to the rural pace, learning local customs, embracing a new lifestyle	Participating in community events, sharing cultural experiences	Cultural differences, establishing social networks
Return migrants	Reconnecting with old networks, adapting to changes in hometown	Reintegrating into a familiar yet changed community	Readjustment to rural life, managing changed expectations
Retirement migrants	Seeking leisure activities, health-focused adaptations	Joining local clubs, volunteering	Access to healthcare, building new social circles
Amenity migrants	Exploring natural amenities, adapting to seasonal changes	Engaging in outdoor activities, local environmental initiatives	Balancing urban expectations with rural realities
Second-home owners	Seasonal adaptation, maintaining dual residences	Periodic community involvement, balancing local and non-local identity	Integration challenges due to part-time presence
Neo-peasants	Adopting agricultural practices, embracing the rural lifestyle	Engaging with local farming communities, participating in rural traditions	Adapting to agricultural work, economic viability
International migrants	Language acquisition, cultural adaptation	Forming connections with both locals and other migrants	Language barriers, cultural shock, legal challenges
Locals' perspectives	Adapting to changing community dynamics	Integrating newcomers, maintaining local identity	Balancing tradition with new influences

social networks. At the same time, there are commonalities in the experience of adjusting to rural life, such as adapting to a different pace of life, understanding local customs, and integrating into tight-knit communities.

To provide a comprehensive overview of these variations, we have synthesized findings from relevant studies in Table 3.

Lifestyle migrants: Lifestyle migrants, as studied by Benson (2013, 2016) and Hoey (2005, 2006), are often driven by a quest for a better quality of life. Their initial adaptation process involves adjusting to the rural pace of life and learning local customs. Eimermann (2015a, 2016) and Matarrita-Cascante (2017) note that these migrants typically engage enthusiastically in community events and share their own cultural experiences. However, they face challenges in establishing new social networks and navigating cultural differences. The idealized vision of rural life that attracts lifestyle migrants can sometimes clash with the realities of rural living, leading to a period of adjustment and reassessment.

Return migrants: Return migrants face a unique set of challenges in their adaptation process. Ní Laoire (2007) and Farrell et al. (2012) highlight the complexities of reintegrating into familiar yet changed communities. These migrants must reconnect with old networks while adapting to changes that have occurred in their absence. Thi Le and Nakagawa (2021) and Rodríguez and Egea (2006) observe that return migrants

often struggle with managing changed expectations, both their own and those of their community. Wall and Von Reichert (2013) note that personal circumstances, such as the reason for return (e.g., retirement, family obligations, or economic factors), significantly influence the reintegration process.

Retirement migrants: Retirement migrants, as explored by Winterton (2021) and Philip and MacLeod (2018), often focus on health-related adaptations and seek leisure activities in their new rural homes. Winterton and Warburton (2012) and Glasgow (1995) note that these migrants typically join local clubs and engage in volunteering activities as a means of integration. However, they face challenges in accessing health-care services and building new social circles. Sampaio and King (2019) highlight that retirement migrants often bring valuable skills and experience to rural communities but may struggle with feelings of isolation or loss of purpose.

Amenity migrants: Amenity migrants are primarily attracted by the natural features of rural areas. Matarrita-Cascante et al. (2015) and Osbaldiston (2022) observe that these migrants often engage in outdoor activities and local environmental initiatives as part of their adaptation process. Ulrich-Schad (2018) notes that while amenity migrants contribute to local economies, they may face challenges in balancing their urban expectations with rural realities. Pisa (2019) highlights that seasonal changes can significantly impact these migrants' experiences, requiring ongoing adaptation.

Second-home owners: Second-home owners represent a unique category of part-time rural residents. Kocabiyik and Loopmans (2021) and Wu and Gallent (2021) observe that these migrants face the challenge of maintaining dual residences and identities. Their adaptation process involves seasonal adjustments and periodic community involvement. These migrants can struggle with integration due to their part-time presence, often navigating between being perceived as outsiders and contributing community members.

Neo-peasants: Neo-peasants, as explored by Snikersproge (2022) and Milone and Ventura (2019), typically embrace a rural lifestyle centered around agricultural practices, with their initial adaptation process involving acquiring new farming skills. Dal Bello et al. (2022) note that these migrants engage with local farming communities and participate in rural traditions as part of their integration. Giordano et al. (2018) highlight that neo-peasants often face significant challenges in adapting to agricultural work and ensuring economic viability. Their integration into rural communities can be complex, as they may introduce alternative practices that differ from traditional rural norms.

International migrants: International migrants (whether lifestyle migrants, retirement migrants, or neo-peasants) face additional layers of complexity in their adaptation process. Verinis (2007, 2011) and Eimermann and Kordel (2018) emphasize the importance of language acquisition and cultural adaptation. Mendoza et al. (2020) and van Rooij and Margaryan (2019) note that these migrants often connect with locals and other migrants, creating unique social networks. However, they face significant challenges related to language barriers, cultural shock, and navigating legal and administrative hurdles specific to international migration.

Locals' perspectives: The adaptation process is not limited to newcomers; local rural residents also undergo changes as their communities evolve. Matarrita-Cascante et al. (2017) and Simard et al. (2018) explore how locals adapt to changing community dynamics, often balancing the integration of newcomers with maintaining local identity. Rivera-Escribano (2007) and Ooi et al. (2015) highlight that this process can enrich rural life and create tensions between traditional and new influences.

The initial adaptation and integration processes of urban-to-rural migrants, while varied across different migrant types, set the stage for their long-term experiences in rural communities. As migrants navigate these early challenges and establish their place within their new environments, they begin to develop routines and practices that shape their everyday lives. The following section will examine the everyday lives of urban-to-rural migrants, exploring how their initial adaptations translate into daily practices, social relationships, and ongoing negotiations of identity and belonging in their new rural homes.

4.2. Everyday Life Experiences

This section investigates migrants' daily routines, social interactions, and engagement with the rural environment to understand how they navigate and construct their new lives in rural settings. The analysis considers research from various disciplinary perspectives, including sociology, anthropology, and geography, to provide a diverse view of migrants' everyday experiences. Particular attention is given to how different studies conceptualize and investigate the notion of 'everyday life' in the context of rural migration and adaptation.

The everyday lives of urban-to-rural migrants have received increasing attention in recent years, with scholars recognizing its importance in understanding migration experiences. Michaela Benson's works have been particularly influential in this area, emphasizing the role of everyday practices in shaping migrants' experiences and identities (Benson & O'Reilly, 2009; Benson, 2011, 2013, 2016). This section synthesizes findings from various studies, including Benson's seminal works, to provide a comprehensive overview of the everyday lives of urban-to-rural migrants.

Table 4 categorizes the everyday activities of urban-to-rural migrants as reported in the literature. It reveals the diverse range of activities migrants engage in as they adapt to their new rural environments.

Mobility and everyday practices: Benson (2011) provides a crucial framework for understanding the everyday lives of urban-to-rural migrants through the lens of mobility. Her study of British lifestyle migrants in rural France revealed that various forms of mobility - physical, imaginative, and communicative - were fundamental to how newcomers evaluated the outcome of their relocation and their pursuit of an improved lifestyle. Migrants engaged in activities such as grocery shopping, visiting friends, and exploring their new surroundings, which contributed to shaping their social worlds and understanding of a better life.

Benson (2016) further explored the emotional dimensions of everyday life for British migrants in rural France. She found that despite the apparent privilege of these lifestyle migrants, their everyday experiences were marked by emotional negotiations and ambivalence. Migrants often experience disappointment, frustration, and loneliness in their new environment, challenging the notion that migration is a straightforward path to self-realization.

Agricultural and gardening: A significant portion of urban-to-rural migrants' everyday lives revolves around agricultural and gardening activities. Santiago (2017) found that lifestyle migrants in rural Chile engaged in organic farming and permaculture practices, often taking leadership roles in promoting sustainable agriculture. Wilbur (2014) observed that back-to-the-land migrants in Northern Italy prioritized

Table 4. Everyday activities of migrants analyzes in literature

Everyday activity category	Specific activities
Mobility and everyday practices	Physical travel (e.g., grocery shopping, visiting friends), imaginative travel, communicative travel
Agricultural and gardening	Organic farming, permaculture, crop cultivation, livestock rearing, gardening
Community engagement	Participating in local clubs, volunteering, attending community events, organizing cultural performances
Leisure and recreation	Hiking, cycling, yoga, meditation, exploring nature, participating in sports clubs
Entrepreneurship	Running B&Bs, restaurants, local specialty stores, offering tourism services
Home maintenance	Renovating houses, maintaining gardens, and domestic chores
Cultural activities	Engaging in traditional music, arts and crafts, local festivals, pursuing authenticity
Environmental conservation	Reforestation, waste reduction, environmental education
Social networking	Chatting with neighbors, entertaining guests, building relationships with locals
Shopping and errands	Grocery shopping, visiting local markets, supporting local businesses
Transnational connections	Communicating with family/friends abroad, watching foreign media
Seasonal activities	Adapting routines to local climate, engaging in season-specific tasks
Learning and skill development	Attending workshops, learning local languages, acquiring new rural skills
Identity negotiation	Performing rural identities, differentiating from tourists, striving for authenticity

self-sufficiency through farming and gardening. However, Pisa (2019) noted that many migrants underestimated the complexity and physical demands of maintaining a garden, highlighting the learning curve associated with these activities.

Community engagement and social networking: Building on Benson's (2011) observations about the importance of social connections, other studies have confirmed the crucial role of community engagement in migrants' everyday lives. Suh (2019) reported that new settlers in rural South Korea actively participated in various social clubs, ranging from traditional music to sports, which played a significant role in their integration with local communities. Philip and MacLeod (2018) found similar patterns on the Isle of Bute, where migrants contributed to organizing and running various community groups. Wu et al. (2023) highlighted the importance of daily communication and mutual assistance among residents, including migrants, in a rural tourism destination in China.

Leisure and recreation: Benson's work (2011, 2016) highlights how leisure activities are not just pastimes but are integral to migrants' identity formation and their pursuit of a better way of life. Leisure and recreational activities form an important part of migrants' everyday lives, often centered around the natural environment. Osbaldiston (2022) observed that migrants in rural Tasmania adapted their leisure activities to align with the local climate and environment. Winterton and Warburton (2012) found that retirees in rural areas engaged in various outdoor activities, appreciating the natural surroundings of their new homes.

Entrepreneurship and economic activities: Many urban-to-rural migrants engage in entrepreneurial activities as

part of their everyday lives. Klien (2022a, 2022b) examined lifestyle migrants in rural Japan who ran guesthouses, restaurants, and other small businesses. Eimermann (2015b) observed similar trends among Dutch migrants in Sweden, who engaged in multifunctional rural land use and entrepreneurial activities. These economic activities not only provide livelihoods but also contribute to the local rural economy.

Home maintenance and domestic life: The everyday lives of migrants often involve significant time spent on home maintenance and domestic chores. Benson (2013) explored how lifestyle migrants in rural France engaged in practices of distinction through their everyday lives, including home renovation and maintenance. These activities were not just practical necessities but ways of performing their new rural identities. Pisa (2019) found that many migrants were surprised by the amount of physical work required to maintain a rural home and garden. Wilbur (2014) noted that women migrants, in particular, often faced challenges in balancing agricultural work with domestic responsibilities.

Cultural activities and identity negotiation: Engagement in cultural activities plays a role in migrants' everyday lives and their identity negotiation in new rural settings. Benson's work (2013, 2016) provides rich insights into how migrants negotiate their identities through everyday cultural practices. She observed that migrants often sought to differentiate themselves from tourists and other migrants, striving for authenticity in their rural lives. Suh (2019) and Philip and MacLeod (2018) both also highlighted migrants' participation in local cultural events and traditions. Wallis (2019) examined how migrants' everyday choices in dress and self-presentation contributed to their adaptation to rural life.

Environmental conservation: Environmental conservation activities feature prominently in the everyday lives of many urban-to-rural migrants. Santiago (2017) found that migrants in rural Chile often took leadership roles in environmental education and protection. Gillon (2014) observed how migrants in rural residential estates negotiated their everyday practices to accommodate wildlife and promote biodiversity.

Transnational connections and mobility: Benson's (2011) emphasis on the importance of various forms of mobility in migrants' lives is particularly relevant here. Despite moving to rural areas, many migrants maintain transnational connections as part of their everyday lives. Beyaz (2020) observed that migrants often adopted a dual-location lifestyle, maintaining connections with their places of origin. Klien (2022a) found that lifestyle migrants in rural Japan balanced local commitment with transnational connections, often incorporating global elements into their daily lives. These included maintaining friendships through international online communication, using foreign objects such as Scandinavian blankets, cooking international cuisine with local ingredients, and drawing inspiration from overseas travel experiences to reinterpret local nature and daily practices.

Seasonal activities and climate adaptation: The everyday lives of urban-to-rural migrants are often shaped by seasonal patterns and local climates. Osbaldiston (2022) found that migrants in Tasmania adapted their daily routines to align with local weather patterns and seasons. Kocabiyık and Loopmans (2021) observed how seasonal migration patterns influenced everyday life in a Turkish small town. Their study revealed that the return of seasonal migrants—particularly during summer—created temporary social intensification, changes in economic activities, and spatial shifts in public life, influencing how year-round residents experienced daily rhythms and used communal spaces. Hoey (2006) provides additional insights into how migrants adapt their lifestyles after relocation. His study reveals that many migrants embrace a slower pace of life, allowing them to synchronize more closely with natural rhythms and seasons. Interviewees in Hoey's research described taking control of their lives, redefining success, and prioritizing balance and meaningful connections.

Learning and skill development: Benson (2013) noted that lifestyle migrants often saw their move to rural areas as an opportunity for personal growth and learning. This aligns with findings from other studies. Suh (2019) noted that migrants in South Korea often participated in workshops and classes to acquire new skills. Klien (2022a) observed similar patterns among lifestyle migrants in Japan, who invested time in learning local languages and traditional crafts.

The daily experiences of those moving from urban to rural areas are marked by various activities, showcasing the difficulties and possibilities found in country living. These activities span from traditional rural practices like farming and gardening to modern entrepreneurial ventures and maintaining transnational connections. The engagement in community activities, environmental conservation, and continuous learning demonstrates migrants' efforts to integrate into their new communities while shaping rural landscapes according to their values and aspirations. Future research could benefit from more in-depth, longitudinal studies of these everyday practices to understand how they evolve over time and contribute to long-term rural development and social change.

5. Conclusion

This systematic review provides a comprehensive overview of urban-to-rural migrants' experiences after relocation, focusing on housing and employment challenges, adaptation processes, and everyday lives. The study reveals both areas of consensus and ongoing debates within the field while also highlighting less-studied areas requiring further research.

Building on the foundation, post-migration research encompasses a diverse array of investigations into the multifaceted experiences of migrants following their relocation. These studies examine various aspects of migrants' lives in their newly adopted rural environments, including but not limited to the transformative nature of their quotidian routines, the complex processes of adaptation to unfamiliar sociocultural landscapes, the challenges encountered in securing adequate housing and gainful employment; and the nuanced interplay between urban-rural migration patterns and their consequent impacts—both beneficial and detrimental—on rural regions and their indigenous communities. Such comprehensive analyses serve to illuminate the complex dynamics of population movement and its far-reaching effects on both migrants and host societies. Among the key areas of focus in this research:

Housing and employment emerge as critical factors in the early stages of urban-to-rural migration, significantly influencing migrants' initial experiences and adaptation processes. The diverse strategies and challenges observed across different migrant types reflect the complexity of rural in-migration and its varied impacts on rural communities. Housing choices not only shape migrants' immediate living conditions but also interact with local housing markets and community dynamics. Similarly, employment strategies and challenges highlight the intricate balance between migrants' skills, aspirations, and the economic realities of rural areas.

Housing experiences vary significantly among migrant types, with acquisition strategies, preferences, and challenges closely tied to migrants' motivations and resources. The diversity

of housing strategies observed across migrant types, from property purchases and renovations to leveraging family connections, reflects the complicated interactions between migrants' aspirations, economic resources, and the specific characteristics of their chosen rural destinations.

Employment strategies and challenges differ markedly across migrant groups. Some migrants, particularly lifestyle and amenity migrants, often create entrepreneurial opportunities, while others, such as return migrants and neo-peasants, face significant challenges in reintegrating into local labor markets or establishing economically viable agricultural practices. These employment experiences play a crucial role in shaping migrants' overall adaptation and integration into rural communities.

The initial adaptation and integration processes highlight the diverse ways in which different migrant types navigate their new rural environments. From adjusting to the rural pace of life to rebuilding social networks, migrants employ various strategies to integrate into their new communities. However, challenges such as cultural differences changed expectations, and the need to balance urban-acquired skills with rural realities are common across migrant types.

The transition from initial adaptation to established rural living is not always clear-cut; rather, it is a gradual process where early experiences inform and evolve into daily habits and social interactions. Our examination of everyday life experiences reveals the distinct patterns of activities migrants engage in as they construct their new rural lives. These activities, ranging from agricultural pursuits and community engagement to transnational connections and identity negotiation, demonstrate the active role migrants play in shaping rural landscapes and communities.

The literature also reveals several areas where researchers hold divergent views. One key debate centers on the effectiveness of different integration strategies across various migrant types and their impact on daily routines. Another area of disagreement relates to the long-term sustainability of urban-to-rural migrants' lifestyle choices and their influence on everyday satisfaction and well-being.

While there is substantial research on initial adaptation, studies examining the everyday life experiences of migrants are comparatively less prevalent. This area of research, focusing on the daily realities of migrants as they settle into their new rural environments, presents an opportunity for further exploration and understanding of the long-term integration process. The role of sensory experiences in rural adaptation and how these contribute to migrants' sense of place and belonging is one of the less studied areas. Research on everyday experiences that examines how factors such as gender, age, ethnicity and socioeconomic status in-

tersect or have differential effects to shape the daily lives of migrants in rural settings also requires more attention. The impact of digital technologies on migrants' everyday practices and social interactions in rural areas is an emerging area of interest that requires specialized research. How migrants navigate their daily experiences regarding affect (emotional response or expression), belonging, and potential isolation also provides an important area for researching migrants' everyday rural life. Additionally, how urban-to-rural migrants incorporate sustainability practices into their daily lives and the intergenerational dynamics within migrant families experiencing and negotiating daily life in rural settings are areas that could benefit from further research. These less studied areas have the potential to provide a more nuanced and comprehensive understanding of the long-term experiences of urban-rural migrants.

The post-relocation experiences of urban-to-rural migrants emerge as an intricate and diverse phenomenon. While offering opportunities for lifestyle changes and personal growth, it also presents significant challenges in terms of integration, identity negotiation, and adaptation to rural life. The diversity of migrant experiences highlighted in this review underscores the need for nuanced, context-specific approaches to understanding and supporting urban-to-rural migrants in their new environments.

As global trends continue to evolve, particularly in light of changing work patterns and perceptions of rural life, understanding the lived experiences of urban-to-rural migrants will remain important. Further exploration of the less-studied areas highlighted in this review could inform policies and support systems that not only enhance the integration and well-being of urban-to-rural migrants but also address the needs and impacts on established rural communities.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Authorship contributions: Research/project coordination – R.E.Ö.; Conceptualisation – R.E.Ö.; Research design and structuring – R.E.Ö.; Methodology – R.E.Ö.; Data sources and documentation – R.E.Ö.; Data collection and/or processing – R.E.Ö.; Data analysis and/or interpretation – R.E.Ö.; Mapping/visualisation – R.E.Ö.; Literature review – R.E.Ö.; Writing – original draft – R.E.Ö.; Writing – review and editing – T.İ.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

References

- Bakas, F. E., Duxbury, N., & Vinagre de Castro, T. (2019). Creative tourism: catalysing artisan entrepreneur networks in rural Portugal. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 25(4), 731–752. <https://doi.org/10.1108/IJEBR-03-2018-0177>
- Banerjee, P., & Das, B. (2023). Return migrants and economic re-integration in rural West Bengal, India. *Migration Letters*, 20(2), 173–188. <https://doi.org/10.33182/ml.v20i2.2831>
- Başaran-Uysal, A., & Sakarya, İ. (2018). Rural gentrification in the North Aegean countryside (Turkey). *ICONARP International Journal of Architecture and Planning*, 6(1), 99–125.
- Bender, O., & Kanitscheider, S. (2012). New immigration into the European Alps: Emerging research issues. *Mountain Research and Development*, 32(2), 235–241. <https://doi.org/10.1659/MRD-JOURNAL-D-12-00030.1>
- Bender, O., & Kanitscheider, S. (2013). Amenity migration in the Southern Andes and the Southern European Alps - A key factor for sustainable regional development. *Mitteilungen Der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, 155, 105–124.
- Bennett, G. D. (1996). Implications of retirement development in high-amenity nonmetropolitan coastal areas. *Journal of Applied Gerontology*, 15(3), 345–360.
- Benson, M. (2011). The movement beyond (lifestyle) migration: Mobile practices and the constitution of a better way of life. *Mobilities*, 6(2), 221–235. <https://doi.org/10.1080/17450101.2011.552901>
- Benson, M. (2013). Living the "real" dream in la France profonde? Lifestyle migration, social distinction, and the authenticities of everyday life. *Anthropological Quarterly*, 501–525.
- Benson, M. (2016). Deconstructing belonging in lifestyle migration: Tracking the emotional negotiations of the British in rural France. *European Journal of Cultural Studies*, 19(5), 481–494. <https://doi.org/10.1177/1367549416631554>
- Benson, M., & O'Reilly, K. (2009). Migration and the search for a better way of life: a critical exploration of lifestyle migration. *The Sociological Review*, 57(4), 608–625.
- Benson, M. (2009). The context and trajectory of lifestyle migration. *European Societies*, 12(1), 45–64. <https://doi.org/10.1080/14616690802592605>
- Beyaz, C. (2020). Lives without a last stop rural migrant, return migration, and practice of multiple place. *Journal of Humanity and Society (İnsan & Toplum Derisi)*, 10(1), 145–175. <https://doi.org/10.12658/M0329>
- Black, R. (1993). Migration, return, and agricultural development in the Serra Do Alvão, Northern Portugal. *Economic Development and Cultural Change*, 41(3), 563–585.
- Burley, D. L. (1982). Occupation as a motivating factor in retirement migration: An extreme case study. *Gerontologist*, 22(4), 435–437.
- Carson, D. A., Carson, D. B., & Eimermann, M. (2018). International winter tourism entrepreneurs in northern Sweden: understanding migration, lifestyle, and business motivations. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 18(2), 183–198. <https://doi.org/10.1080/15022250.2017.1339503>
- Chen, H., & Wang, X. (2019). Exploring the relationship between rural village characteristics and Chinese return migrants' participation in farming: Path dependence in rural employment. *Cities*, 88, 136–143. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2019.01.016>
- Chiodo, E., Fantini, A., Dickes, L., Arogundade, T., Lamie, R. D., Assing, L., Stewart, C., & Salvatore, R. (2019). Agritourism in mountainous regions—insights from an international perspective. *Sustainability*, 11(13), 3715. <https://doi.org/10.3390/su11133715>
- Dal Bello, U. B., Marques, C., Sacramento, O., & Galvão, A. (2022). Neorural small entrepreneurs' motivations and challenges in Portugal's low density regions. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 16(6), 900–923. <https://doi.org/10.1108/JEC-04-2021-0047>
- Del Renau, L. R. (2018). Ecovillages in Spain: Searching an emancipatory social transformation? *Cogent Social Sciences*, 4(1), 1468200. <https://doi.org/10.1080/23311886.2018.1468200>
- Démurger, S., & Xu, H. (2011). Return migrants: The rise of new entrepreneurs in rural China. *World Development*, 39(10), 1847–1861. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2011.04.027>
- Di Campli, A. (2019). Otherness and closeness: residential tourism and rural gentrification processes. *Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research*, 13(3), 736–755. <https://doi.org/10.1108/ARCH-05-2019-0122>
- Egidi, G., Quaranta, G., Salvati, L., Gambella, F., Mosconi, E. M., Giménez Morera, A., & Colantoni, A. (2020). Unraveling causes and consequences of international retirement migration to coastal and rural areas in Mediterranean Europe. *Land*, 9(11), 410-. <https://doi.org/10.3390/land9110410>
- Eimermann, M. (2015a). Lifestyle migration beyond consumption–production binaries: Dutch migrants and multifunctional rural land use in Sweden. *Dve Domovini*, 42(81-94).
- Eimermann, M. (2015b). Promoting Swedish countryside in the Netherlands: International rural place marketing to attract new residents. *European Urban and Regional Studies*, 22(4), 398–415. <https://doi.org/10.1177/0969776413481370>
- Eimermann, M. (2016). Two sides of the same coin: Dutch rural tourism entrepreneurs and countryside capital in Sweden. *Rural Society*, 25(1), 55–73. <https://doi.org/10.1080/10371656.2016.1152033>
- Eimermann, M., & Kordel, S. (2018). International lifestyle migrant entrepreneurs in two New Immigration Destinations: Understanding their evolving mix of embeddedness. *Journal of Rural Studies*, 64, 241–252. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2018.04.007>
- Erkan-Öcek, R., & İslam, T. (2025). Who moves to the countryside, and why? A systematic review of urban-to-rural migration. *Journal of Planning*, 35(1), 171–181. <https://doi.org/10.14744/planlama.2024.00086>
- Farrell, M., Mahon, M., & McDonagh, J. (2012). The rural as a return migration destination. *European Countryside*, 4(1). <https://doi.org/10.2478/v10091-012-0012-9>
- Finewood, M. H. (2012). Feeling the squeeze: a political ecology of race and amenity-based development in coastal Bluffton, South Carolina. *Local Environment*, 17(9), 991–1011. <https://doi.org/10.1080/13549839.2012.688733>
- Friedberger, M. (1996). Rural gentrification and livestock raising: Texas as a test case, 1940–1995. *Rural History*, 7(1), 53–68. <https://doi.org/10.1017/S0956793300000960>
- Galyan Moghaddam, K., & Amar, T. (2012). Spatial analysis and geographical configuration of second homes: A case study of rural districts of Ramsar County. *Life Science Journal*, 9(4), 4999–5008.
- Ghose, R. (2004). Big sky or big sprawl? Rural gentrification and the changing cultural landscape of Missoula, Montana. *Urban Geography*, 25(6), 528–549. <https://doi.org/10.2747/0272-3638.25.6.528>
- Gillon, C. (2014). Amenity migrants, animals and ambivalent natures: More-than-human encounters at home in the rural residential estate. *Journal of Rural Studies*, 36, 262–272. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.09.005>
- Giordano, A., Luise, V., & Arvidsson, A. (2018). The coming community. The politics of alternative food networks in Southern Italy. *Journal of Marketing Management*, 34(7-8), 620–638. <https://doi.org/10.1080/0267257X.2018.1480519>
- Glasgow, N. (1995). Retirement migration and the use of services in nonmetropolitan counties. *Rural Sociology*, 60(2), 224–243.
- Góngora, R., Milán, M. J., & López-i-Gelats, F. (2019). Pathways of incorporation of young farmers into livestock farming. *Land Use Policy*, 85, 183–194. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.03.052>

- Halfacree, K. (2017). Rethinking 'rurality'. In T. Champion & G. Hugo (Eds.), *New forms of urbanization: Beyond the urban-rural dichotomy* (First edition, pp. 285–304). Routledge.
- Hayes, M. (2015). Into the universe of the Hacienda: Lifestyle migration, individualism and social dislocation in Vilcabamba, Ecuador. *Journal of Latin American Geography*, 14(1), 79–100.
- Hoe, B. A. (2005). From Pi to Pie: Moral narratives of noneconomic migration and starting over in the postindustrial midwest. *Journal of Contemporary Ethnography*, 34(5), 586–624. <https://doi.org/10.1177/0891241605279016>
- Hoe, B. A. (2006). Grey suit or brown carhartt: Narrative transition, relocation, and reorientation in the lives of corporate refugees. *Journal of Anthropological Research*, 62(3), 347–371.
- Hoggart, K., & Buller, H. (1995). Retired British homeowners in rural France. *Ageing and Society*, 15(3), 325–353. <https://doi.org/10.1017/S0144686X00002580>
- Holmes, J., & Argent, N. (2016). Rural transitions in the Nambucca Valley: Socio-demographic change in a disadvantaged rural locale. *Journal of Rural Studies*, 48, 129–142. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2016.06.009>
- Klien, S. (2022a). Living the life of my choice lifestyle migrants in rural Japan balancing between local commitment and transnational cosmopolitanism. *Asian Ethnology*, 81(1-2), 107–124.
- Klien, S. (2022b). "The young, the stupid, and the outsiders": urban migrants as heterotopic selves in post-growth Japan. *Asian Anthropology*, 21(1), 10–23. <https://doi.org/10.1080/1683478X.2021.2013582>
- Kocabiyyik, C., & Loopmans, M. (2021). Seasonal gentrification and its (dis) contents: Exploring the temporalities of rural change in a Turkish small town. *Journal of Rural Studies*, 87, 482–493. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.09.002>
- Kordel, S., & Pohle, P. (2018). International lifestyle migration in the Andes of Ecuador: How migrants from the USA perform privilege, import rurality and evaluate their impact on local community. *Sociologia Ruralis*, 58(1), 126–146. <https://doi.org/10.1111/soru.12133>
- Liu, C.-W. (2020). Return migration, online entrepreneurship and gender performance in the Chinese 'Taobao families'. *Asia Pacific Viewpoint*, 61(3), 478–493. <https://doi.org/10.1111/apv.12280>
- Löffler, R., & Steinicke, E. (2006). Counterurbanization and its socio-economic effects in high mountain areas of the Sierra Nevada (California/Nevada). *International Mountain Society*, 26(1), 64–71.
- Matarrita-Cascante, D. (2017). Moving the amenity migration literature forward: Understanding community-level factors associated with positive outcomes after amenity-driven change. *Journal of Rural Studies*, 53, 26–34. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.05.004>
- Matarrita-Cascante, D., Sene-Harper, A., & Stocks, G. (2015). International amenity migration: Examining environmental behaviors and influences of amenity migrants and local residents in a rural community. *Journal of Rural Studies*, 38, 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2015.01.005>
- Matarrita-Cascante, D., & Suess, C. (2020). Natural amenities-driven migration and tourism entrepreneurship: Within business social dynamics conducive to positive social change. *Tourism Management*, 81, 104140. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2020.104140>
- Matarrita-Cascante, D., Zunino, H., & Sagner-Tapia, J. (2017). Amenity/lifestyle migration in the Chilean Andes: Understanding the views of "the other" and its effects on integrated community development. *Sustainability*, 9(9), 1619. <https://doi.org/10.3390/su9091619>
- McCormick, B., & Wahba, J. (2004). Return international migration and geographical inequality: The case of Egypt. *Journal of African Economies*, 12(4), 500–532.
- Mendham, E., & Curtis, A. (2010). Taking over the reins: Trends and impacts of changes in rural property ownership. *Society & Natural Resources*, 23(7), 653–668. <https://doi.org/10.1080/08941920801998893>
- Mendoza, C. (2023). International immigration and entrepreneurship in rural areas of the Spanish Pyrenees. *Hungarian Geographical Bulletin*, 72(2), 119–131. <https://doi.org/10.15201/hungeobull.72.2.2>
- Mendoza, C., Morén-Alegret, R., & McAreavey, R. (2020). (Lifestyle) immigrant entrepreneurs in Spanish small villages: Rethinking international immigration in rural Alt Empordà, Catalonia. *Belgeo*. Advance online publication. <https://doi.org/10.4000/belgeo.44107>
- Milone, P., & Ventura, F. (2019). New generation farmers: Rediscovering the peasantry. *Journal of Rural Studies*, 65, 43–52. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2018.12.009>
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., & Altman, D. G. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The PRISMA statement. *BMJ*, 339, b2535. <https://doi.org/10.1136/bmj.b2535>
- Nelson, P. B., Oberg, A., & Nelson, L. (2010). Rural gentrification and linked migration in the United States. *Journal of Rural Studies*, 26(4), 343–352. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2010.06.003>
- Ní Laoire, C. (2007). The green green grass of home? Return migration to rural Ireland. *Journal of Rural Studies*, 23(3), 332–344. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2007.01.005>
- Niska, M., Vesala, H. T., & Vesala, K. M. (2012). Peasantry and entrepreneurship as frames for farming: Reflections on farmers' values and agricultural policy discourses. *Sociologia Ruralis*, 52(4), 453–469. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2012.00572.x>
- Ooi, N., Laing, J., & Mair, J. (2015). Sociocultural change facing ranchers in the Rocky Mountain West as a result of mountain resort tourism and amenity migration. *Journal of Rural Studies*, 41, 59–71. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2015.07.005>
- O'Reilly, K., & Benson, M. (Eds.). (2016). *Studies in migration and diaspora. Lifestyle migration: Expectations, aspirations and experiences*. Routledge.
- Osbaldiston, N. (2022). "The summers were getting hotter": exploring motivations for migration to Tasmania away from mainland Australia. *Australian Geographer*, 53(4), 461–476. <https://doi.org/10.1080/00049182.2022.2056963>
- Paquette, S., & Domon, G. (2001). Rural domestic landscape changes: a survey of the residential practices of local and migrant populations. *Landscape Research*, 26(4), 367–395.
- Pedersen, H. D., & Therkelsen, A. (2022). Being a part of and apart from. Return migrants' ambivalent attachment to rural place. *Journal of Rural Studies*, 94, 91–98. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.05.015>
- Pérez, G. R. D., Sendra, M. M. J., & López-i-Gelats, F. (2020). Strategies and drivers determining the incorporation of young farmers into the livestock sector. *Journal of Rural Studies*, 78, 131–148. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.06.028>
- Philip, L. J., & MacLeod, M. (2018). Tales from a small island: Applying the 'path-dependency' thesis to explore migration to a remote rural community. *Sociologia Ruralis*, 58(1), 147–170. <https://doi.org/10.1111/soru.12142>
- Phillips, M. (1993). Rural gentrification and class colonization. *Journal of Rural Studies*, 9(2), 123–140.
- Phillips, M., Smith, D., Brooking, H., & Duer, M. (2021). Re-placing displacement in gentrification studies: Temporality and multi-dimensionality in rural gentrification displacement. *Geoforum*, 118, 66–82.
- Pisa, J. (2019). The lawn grew too quickly! Perception of rural idyll by Czech amenity migrants. *GeoScope*, 13(1), 55–67. <https://doi.org/10.2478/geosc-2019-0004>
- Reichert, C. (1993). Labour migration and rural development in Egypt: A study of return migration in six villages. *Sociologia Ruralis*, 33(1), 42–60.
- Rhoades, R. E. (1978). Intra-European return migration and rural development: Lessons from the Spanish Case. *Human Organization*, 37(2), 136–147.
- Richling, B. (1985). 'You'd never starve here': return migration to rural Newfoundland. *Canadian Review of Sociology & Anthropology*, 22(2).

- Rivera-Escribano, M. J. (2007). Migration to rural Navarre: Questioning the experience of counterurbanisation. *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, 98(1), 32–41. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9663.2007.00374.x>
- Rodríguez, V., & Egea, C. (2006). Return and the social environment of Andalusian emigrants in Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(8), 1377–1393. <https://doi.org/10.1080/13691830600928771>
- Rye, J. F. (2015). Moving to the countryside? The case of second home users in Norway. *Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography*, 69(3), 166–177. <https://doi.org/10.1080/00291951.2015.1040832>
- Sampaio, D., & King, R. (2019). 'It's not everybody that wants to stay on a remote island': Understanding distinction in the context of lifestyle migrants growing older in the Azores. *Journal of Rural Studies*, 72, 186–195. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2019.10.021>
- Sandström, E. (2023). Resurgent back-to-the-land and the cultivation of a renewed countryside. *Sociologia Ruralis*, 63(3), 544–563. <https://doi.org/10.1111/soru.12406>
- Santiago, C. M. (2017). Lifestyle migration and the nascent agroecological movement in the Andean Araucanía, Chile: Is it promoting sustainable local development? *Mountain Research and Development*, 37(4), 406–414. <https://doi.org/10.1659/MRD-JOURNAL-D-17-00036.1>
- Simard, M., Guimond, L., & Vézina, J. (2018). Neo-rural populations and their relations with local decision makers in rural Québec: collaboration or conflict? *GeoJournal*, 83(3), 613–629. <https://doi.org/10.1007/s10708-017-9789-4>
- Smith, D. P. (2002). Rural gatekeepers and 'greentified' pennine rurality: Opening and closing the access gates? *Social & Cultural Geography*, 3(4), 447–463. <https://doi.org/10.1080/14649365.2002.9709634>
- Snikersproge, I. (2022). Capitalism, subsistence farming, and the (new) peasantries from the perspective of the French Neorural Movement. *Culture, Agriculture, Food and Environment*, 44(1), 53–62. <https://doi.org/10.1111/cuag.12290>
- Soldi, A., Aparicio Meza, M. J., Guareschi, M., Donati, M., & Insfrán Ortiz, A. (2019). Sustainability assessment of agricultural systems in Paraguay: A comparative study using FAO's SAFA Framework. *Sustainability*, 11(13), 3745. <https://doi.org/10.3390/su11133745>
- Stone, I., & Stubbs, C. (2007). Enterprising expatriates: lifestyle migration and entrepreneurship in rural southern Europe. *Entrepreneurship & Regional Development*, 19(5), 433–450. <https://doi.org/10.1080/08985620701552389>
- Suh, J. (2019). Environmental characteristics of urban-rural farming migrants in the Republic of Korea and their significance for rural sustainability. *Local Environment*, 24(8), 663–677. <https://doi.org/10.1080/13549839.2019.1631773>
- Sutherland, L.-A. (2021). Horsification: Embodied gentrification in rural landscapes. *Geoforum*, 126, 37–47. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2021.07.020>
- Thi Le, H., & Nakagawa, Y. (2021). Vietnamese return migrants' prosocial behavior in their rural home communities. *Rural Sociology*, 86(2), 301–325. <https://doi.org/10.1111/ruso.12356>
- Ulrich-Schad, J. D. (2018). "We didn't move here to move to Aspen": Community making and community development in an emerging rural amenity destination. *Journal of Rural and Community Development*, 13(4), 43–66.
- van Rooij, N., & Margaryan, L. (2019). Integration of "ideal migrants": Dutch lifestyle expatpreneurs in Swedish campgrounds. *Rural Society*, 28(3), 183–197. <https://doi.org/10.1080/10371656.2020.1718329>
- Verinis, J. P. (2007). Contemporary European regionalisms and social ties: Recent immigration, neo-rurality, and opportunities for ethnography in the Greek countryside. *Journal of Mediterranean Studies*, 17(2), 383–410.
- Verinis, J. P. (2011). New Immigrants and Neo-rural Values. *Anthropological Journal of European Cultures*, 20(1), 48–68. <https://doi.org/10.3167/ajec.2011.200104>
- Von Reichert, C., Cromartie, J. B., & Arthun, R. O. (2011). Returning home and making a living: Employment strategies of returning migrants to rural U.S. communities. *Journal of Rural and Community Development*, 6(2), 35–52.
- Wall, T., & Von Reichert, C. (2013). Divorce as an influence in return migration to rural areas. *Population, Space and Place*, 19(3), 350–363. <https://doi.org/10.1002/psp.1719>
- Wallis, R. (2019). Self-telling place, identity and dress in lifestyle migration memoirs. *Area*, 51(4), 736–742. <https://doi.org/10.1111/area.12540>
- Wang, Z., & Yang, W. (2013). Self-employment or wage-employment? *China Agricultural Economic Review*, 5(2), 231–247. <https://doi.org/10.1108/17561371311331115>
- Wilbur, A. (2014). Back-to-the-house? Gender, domesticity and (dis)employment among back-to-the-land migrants in Northern Italy. *Journal of Rural Studies*, 35, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.03.005>
- Winterton, R. (2021). Conceptualizations and experiences of citizenship among rural retirement migrants. *Geoforum*, 122, 74–81. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2021.04.004>
- Winterton, R., & Warburton, J. (2012). Ageing in the bush: The role of rural places in maintaining identity for long term rural residents and retirement migrants in north-east Victoria, Australia. *Journal of Rural Studies*, 28(4), 329–337. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2012.01.005>
- Wu, M., & Gallent, N. (2021). Second homes, amenity-led change and consumption-driven rural restructuring: The case of Xingfu village, China. *Journal of Rural Studies*, 82, 391–403.
- Wu, X., Chen, L., Ma, L., Cai, L., & Li, X. (2023). Return migration, rural household investment decision, and poverty alleviation: Evidence from rural Guangdong, China. *Growth and Change*, 54(1), 304–325. <https://doi.org/10.1111/grow.12656>
- Xu, H. (2010). Return migration, occupational change, and self-employment. *China Perspectives*, 2010(4). <https://doi.org/10.4000/chinaperspectives.5343>
- Xu, Z., Liu, Y., & Liu, K. (2017). Return migration in China: a case study of Zhumadian in Henan province. *Eurasian Geography and Economics*, 58(1), 114–140. <https://doi.org/10.1080/15387216.2017.1280689>
- Zhao, Y. (2002). Causes and consequences of return migration: Recent evidence from China. *Journal of Comparative Economics*, 30(2), 376–394. <https://doi.org/10.1006/jcec.2002.1781>

GÖRÜŞ / OPINION

Şehir Planlamayı Direniş Üzerinden Yeniden Düşünmek

Rethinking Planning through Resistance

ID Tuba İnal Çekiç

TU-Darmstadt, Sosyoloji Enstitüsü, Kent ve Mekân Sosyolojisi Bölümü, Hessen

Giriş

Kent çalışmaları alanında direniş, akademik bilginin masa başında üretilen soyut birikimden ibaret olmadığını; kent mekânında ortaya çıkan pratiklerle birleşerek dönüştürücü bir potansiyel içerdiğini ima eder. Bu yaklaşım, kenti salt bir çalışma nesnesi olarak değil, karşılaşmaların yanı sıra mücadelelerin ve alternatif toplumsal tahayyüllerin sahnesi olarak görür. Böylece akademik bilgi ile kentsel mekânın üretimine karşı direniş arasında çift yönlü bir ilişki kurulabilir: teori, pratiği kavramak ve görünür kılmak için bir araç olurken; pratik, teoriyi sorgulayan, geliştiren ve zenginleştiren bir kaynak hâline gelir. Bu bağlamda; biz şehir plancıları için örgütlenme ve “direniş”, mesleki haklarımızı savunmakla sınırlı değildir. Direniş, kent hakkı için verilen, mekânı adalet, eşitlik ve kamusal üzerinden yeniden tanımlamaya çalışan bir mücadele biçimi, imkânsız görünenin peşinde ısrardır. Böylece yeni bir toplumsal ve mekânsal düzen tahayyülünü ayakta tutabiliriz. Bu çabalar hüsrân riskini içerse de anlamını var olan düzenin kaçınılmaz olmadığını göstermek ısrarından alır.

Türkiye bağlamında baktığımızda bizler için “kent hakkı” kavramı, yalnızca kamusal mekânlara erişim hakkını değil; aynı zamanda barınma, ulaşım, çevre, tarihi ve kültürel mirasın korunması gibi çok yönlü talepleri içerir. Sulukule’deki kentsel dönüşüm direnişi, Kuzey Ormanları’nı savunan ekoloji hareketleri, 3. Köprü, Yeni Havalimanı ve Kanal İstanbul gibi projelere açılan davalar ya da Fikirtepe’de yerinden edilmeye karşı verilen mücadeleler, özellikle İstanbul’da yürüttüğümüz kent hakkı mücadelesinin farklı örnekleridir (TMMOB Şehir Plancı-

ları Odası, t.y.). Bu nedenle kent hakkı, Türkiye’de hem yerel ölçekte gündelik yaşamın savunusunu hem de ulusal ölçekte büyük projelere karşı geliştirilen kolektif direnişi bir arada barındırır. Gezi Parkı sürecinin de gösterdiği gibi, meslek odaları, mahalle inisiyatifleri, sivil toplum örgütleri ve bireyler arasındaki dayanışma, bu mücadelenin kurucu unsurlarından biridir.

Burada Henri Lefebvre’in kavramsal çerçevesi yol göstericidir. Yazı boyunca sıkça başvuracağım Lefebvre, *Right to the City* (1968) ve *The Urban Revolution* (1970) metinlerinde, kentin yalnızca sermaye ve devlet tarafından üretilmediğini; gündelik yaşam pratikleri, mücadeleler ve kolektif tahayyüller aracılığıyla da kurulduğunu vurgular (Schmid, 2022). Onun “kentsel toplum” (*urban society*) kavramı, mevcut düzenin ötesinde yeni bir toplumsallık ve mekân ufkunu açar. Bununla beraber, Lefebvre’in “mekânın üretimi” yaklaşımı, kentin her zaman bir “*contestation*” alanı —yani çatışma, müzakere ve karşılaşmalar yoluyla şekillenen bir toplumsallık— olduğunu da vurgular (Lefebvre, 1974/1991). Lefebvre’in kavramsal dili, bizim gibi planlama pratiğini kamusal sorumlulukla yürütenler için, direnişi politik bir tepkinin ötesinde toplumsal bir üretim biçimi olarak düşünmemizi sağlar.

Bu perspektif, biz şehir plancılarının aktivizm hikâyeleri ile de doğrudan kesişir: meslek odası toplantıları, dava dilekçeleri, basın açıklamaları, sokak eylemleri ve dayanışma pratikleri tam da bu çatışmalı üretim sürecinin parçalarıdır. Bu sebeple bu yazıyı, direnişi geçmişin çatışmalarını kayda geçiren değil, aksine geleceğe dönük bir imkân olarak düşünebiliriz. Çünkü Lefebvre ile tahayyül ettiğimiz “kentsel toplum”, ancak bu

Geliş tarihi: 09.11.2025 Kabul tarihi: 10.11.2025

Online yayımlanma tarihi: 28.11.2025

İletişim: Tuba İnal Çekiç

e-posta: tuba.cekic@tac.web.tr

tür direnişlerin birikimiyle kurulabilir. Gezi, bu açıdan bir kent hakkı mücadelesinden öteye geçerek yıllardır farklı ölçeklerde süren direnişlerin birikiminden doğmuş ve dayanışma, ortaklaşma, mekân sahiplenme pratiklerini yeni bir başlangıca taşımış bir deneyim olmuştur.

Bu bağlamda, aktaracağım deneyim bireysel bir hikâyeden çok, TMMOB Şehir Plancıları Odası (ŞPO) ve Odanın İstanbul Şubesi çevresinde gelişen kolektif bir mücadele ve direnme pratiğine dayanıyor. Meslek haklarını savunmanın ötesinde, kamusal mekânı, kentsel adaleti ve ortak yaşamı sahiplenme çabasıyla örülmüş bu pratikler, kent hakkı mücadelemizin küçük ama anlamlı tanıklıklarıdır. Bu yazı da, kişisel bir tanıklığı, kolektif bir hafızanın ve kamusal sorumluluğun diliyle aktarmayı amaçlıyor.

Kamusal Sorumluluk ve Mesleki Direnişin Mekânı: ŞPO ve İstanbul

ŞPO, 1969 yılında kurulmuş, Anayasa'nın 135. maddesi ile tanımlanan kamu kurumu niteliğinde tüzel kişiliğe sahip bir meslek örgütüdür. Alanındaki tek meslek odası olarak, yalnızca meslektaşlarının haklarını korumakla sınırlı kalmaz; şehircilik politikalarına ve planlama süreçlerine doğrudan müdahil olur. Gerekteğinde dava açar, teknik raporlar hazırlar ve kamuoyunu bilgilendirir; kentteki gelişmeleri izleyerek bir anlamda kamusal denetim işlevi üstlenir. Çalışmalarını emekten, insandan, doğadan yana yürüten ŞPO, bilimi ve tekniği kamunun yararına sunmayı temel ilkesi sayar. Bu yönüyle hem meslek alanını ve ahlakını koruyan bir örgüt hem de kent hakkı mücadelesinde kamusal yararını savunan politik bir aktör olarak öne çıkar. Eğitim alanında da sorumluluk üstlenen ŞPO, şehir ve bölge planlama öğrencileri ile de örgütlenme çalışmalarını yürüterek, ulusal ve uluslararası deneyimlerden beslenerek mesleğin gelişimi için öneriler üretir. Bu bağlamda ŞPO, Türkiye'de bir meslek örgütü olmanın yanı sıra, kentleşme süreçlerinde kamusal çıkarın en önemli savunucularından biri olmuştur.

2012 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir Planlama Bölümü'nde yardımcı doçent olarak görev yaparken, dönemin yönetim kurulu başkanı Tayfun Kahrman'ın davetiyle İstanbul Şubesi 2012–2014 yıllarını kapsayan XII. dönem yönetimine aday olarak yönetim kuruluna seçildim. Bu dönem, siyasal iklimin giderek sertleştiği, AKP'nin kentsel rantı siyasal büyüme aracına dönüştürdüğü yıllardı. Galataport, 3. Köprü ve pek çok mega projenin yanı sıra, "kullanım değeri"nin yerini "değişim değeri"nin (Lefebvre, 1974/1991) aldığı, iktidarın kamusal mekânları özelleştirme ve tüketime yönlendirme yoluyla aynı zamanda sembolik olarak da dönüştürdüğü bir dönemdi.

Seçilen yönetim kurulu yaşça çoğu benden genç, dinamik, kentine bağlı ve aktivizm deneyimi olan meslektaşlardan oluşuyordu. İki yıllık yönetim kurulu sürecinde oldukça ha-

reketli bir dönem yaşadık. Birçok dava dilekçesi hazırladık, basın açıklamaları yaptık; yalnızca gündemdeki projelere itiraz etmekle kalmadık, kolektif bir emeğin ürünü olan *İstanbul Kent Almancağı* projesini de hayata geçirdik (TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi, t.y.). Kent gündemini özellikle de tartışmalı projeler üzerinden görünür kıldık. Bu yoğun gündem, yönetim kurulunu bir arada tutan adeta bir "yapıştırıcı" oldu.

2011 genel seçim sürecinde dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın gündeme getirdiği "*çilgin projeler*" arasında Gezi Parkı'na Topçu Kışlası'nın yeniden inşasının yer alması, bu sertleşen dönemin en görünür olan mekânsal izdüşümlerinden biriydi. Gezi Parkı'na yönelik müdahale, tarihi bir alanın dönüşümünün yanı sıra, kentin hafıza mekânlarına yönelen, kamusal mekânı tüketime ve simgesel iktidar gösterisine indirgeyen bir saldırıydı. ŞPO, hazırladığı raporlar ve açtığı davalarla bu sürece doğrudan müdahil oldu. Böylece Gezi Direnişi, sokakta açığa çıkan bir toplumsal hareket olmanın ötesinde, meslek odalarının yıllardır sürdürdüğü kamusal yarar mücadelesinin görünürleştiği ve farklı ölçeklerdeki direnişlerin keşiştiği bir dönüm noktasıydı.

Gezi ve Taksim Dayanışması: Bizim Direniş Hikâyemiz

Taksim Dayanışması'nın kuruluşunda da Gezi Parkı projesine karşı verilen mücadelenin örgütlenmesinde de meslek odalarının yönetim kurullarının aldığı kararlar belirleyici oldu. O dönemde bizler, ŞPO İstanbul Şubesi olarak Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi'yle birlikte bu sorumluluğu üstlendik. Dayanışmanın sekreteryasını odalar yürütüyor, sözcülüğü ise oda yönetimlerinde görevlendirilen temsilcileri yapıyordu. Bu yapılanma, meslek örgütlerinin kamusal sorumluluğunu sokağa ve parka taşıyan, farklı meslek gruplarıyla mahalle inisiyatiflerini buluşturan yatay bir ağ hâline geldi (TMMOB Mimarlar Odası Büyükşehir Şubesi, 2024).

Gezi süreci park savunusuyla beraber demokratik bir toplumsallığı kurma çabasıydı. O günlerde kurduğumuz ilişkiler, yaşadığımız kayıplar ve maruz kaldığımız baskılar, mesleki direnişi aşan ortak bir hafızaya dönüştü. Lefebvre'in "farklılık mekânı" (*differential space*) kavramı, bir yandan parkın içinde çadırlarla, forumlarla ve dayanışmayla somutlaşırken; bir yandan da Taksim Dayanışması'nın örgütlediği kolektif emek, güven ve direniş pratiklerinde vücut buldu. Bu süreçte kurulan bağlar, başka bir mekânın ve alternatif bir toplumsal örgütlenme biçiminin habercisiydi.

Gezi'ye giden süreçte bizler raporlar ve davalarla, basın açıklamalarıyla, forumlarla ve kamuoyuna seslenerek alandaydık. Basın açıklamalarına katılan bazı yönetim kurulu üyelerimiz dönemin siyasal ikliminde cezalandırıldı: Süleyman İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ndeki, Gürkan Akgün ise Beylikdüzü Be-

lediyesi'ndeki görevlerinden uzaklaştırıldılar. Tayfun, o sırada çalıştığı Kültür Bakanlığı tarafından Gaziantep'e sürüldü. Bir basın açıklaması sırasında Akif ve Mücella gözaltına alındılar. Haklarında açılan davalar düşse de dosyalar yeniden açıldı, yeni isimler eklenerek süreç yıllarca uzatıldı. Gezi'nin ardından iktidar, bu davaları bir "Demokles'in kılıcı" gibi kullandı: kapatıp yeniden açtı, farklı zamanlarda farklı kişileri hedef gösterdi. Bugün bile Gezi Davası, hukuktan çok siyasetin ihtiyaçlarına göre kullanılan bir dosya olarak karşımızda duruyor.

Ama hikâye yalnızca baskı ve cezalandırmadan ibaret değil. Dayanışma içinde kurulan bağlar, meslektaşlarımız arasındaki güven ve birlikte üretim yıllara yayılan bir kolektif deneyime dönüştü. Gürkan Akgün görevine iade edildi; 2015 yerel seçimlerinden sonra, kendisine geçmiş olsun mesajı gönderen Ekrem İmamoğlu'nun belediye başkanı olduğu Beylikdüzü Belediyesi'nde yeniden göreve geldi. Aynı dönemde ŞPO'da birlikte çalıştığımız meslektaşlarımızla — Mehmet Murat Çalık, Emrah Şahan ve Tayfun Kahraman— Beylikdüzü'nde kesişen mesleki birliktelik genişledi. Böylece Gezi'nin kurduğu o ağlar, bugün hâlâ şehir plancıları, yerel yönetim ve sivil inisiyatifler arasında dayanışma kanalları olarak yaşamaya devam ediyor.

Gezi'nin Ardından: Sürgün, Yerel Yönetim ve Direnişin Sürekliliği

Gezi'den sonraki yıllar, bir yandan davalarla, baskılarla ve cezalandırmalarla şekillenirken, diğer yandan dayanışmanın kurduğu bağlar başka alanlarda yeniden hayat buldu. Bu bağların en görünür sonuçlarından biri, 2019 yerel seçimlerinde ortaya çıktı. O dönemde ŞPO çevresinde birlikte mücadele eden birçok arkadaşımız, yerel yönetimlerde önemli görevler üstlendi: Mehmet Murat Çalık Beylikdüzü Belediye Başkanı oldu; Tayfun Kahraman İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Deprem Risk Yönetimi ve Kentsel İyileştirme Daire Başkanlığı'na, Gürkan Akgün ise İBB İmar Daire Başkanlığı'na getirildi. Birlikte çalıştığımız dönemde ŞPO Bursa Şube yönetiminde yer alan Ramazan Gülten İBB İmar Müdürü oldu. Emrah Şahan'ın başkanlığında İstanbul Planlama Ajansı (İPA) kuruldu. 2023'te muhalefet yeniden seçimi kazandığında, birçok plancı farklı belediyelerde görev aldı; Emrah, Şişli Belediyesi Başkanlığı ile rant odaklı projeleri durduran kilit isimlerden biri oldu. Yine ŞPO eski yöneticilerinden Buğra Gökce İPA yönetimine geldi.

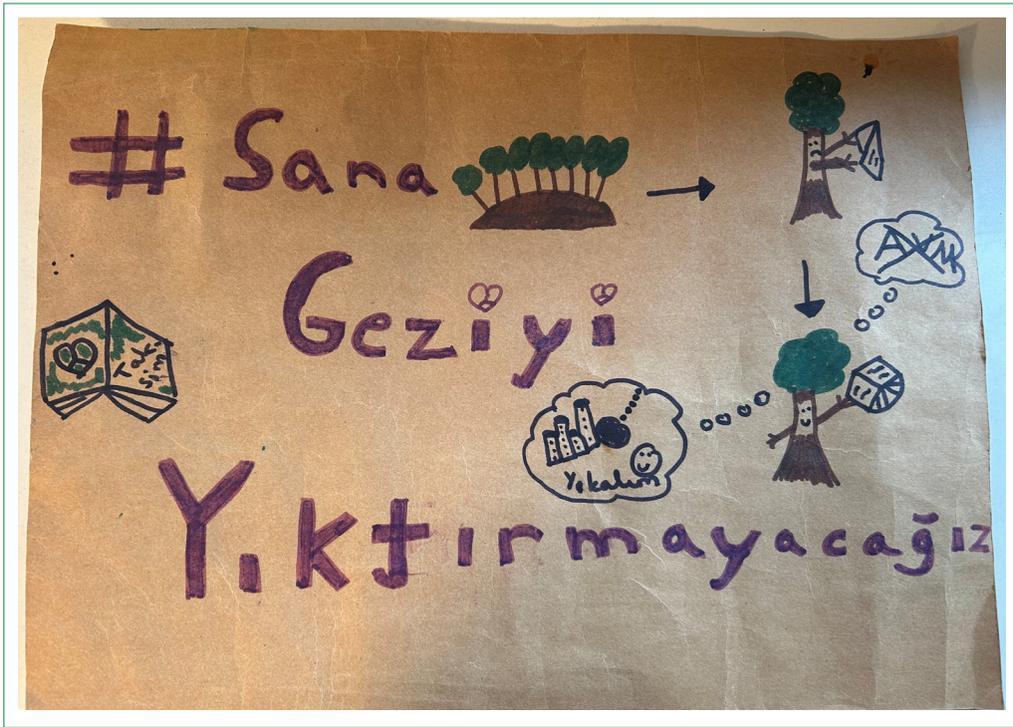
Bu isimler görevli oldukları belediyelerde ve kurumlarda da mekânsal ve demokratik planlamayı kurumsallaştırma çabalarını devam ettirdiler. AKP döneminde yazlık konak olarak kullanılan tarihî Florya Atatürk Ormanı, bir kampüse dönüştürülerek İPA'ya ev sahipliği yapmaya başladı. Burada planlama disiplininin bilimsel bilgisini, katılımcı ve demokratik yerel yönetim çabalarıyla buluşturma iddiası vardı. Kente dair kararların şeffaflıkla, kamusal tartışmalarla ve farklı uzmanlıklar ile

yurttaş bilgileriyle üretilmesi için güçlü bir irade ortaya kondu. İPA kısa sürede bir akademiye dönüştü: üniversitelerde yetişmiş genç meslektaşlarımız, öğrencilerimiz ve farklı disiplinlerden araştırmacılar bu çabanın parçası oldu. Ortaya çıkan dinamizm yalnızca teknik raporlar ya da planlama belgeleri değil; aynı zamanda forumlar, atölyeler, sergiler ve ortak öğrenme süreçleriydi. Böylece katılımcı tahayyülümüz, bu kez yerel yönetimler ölçeğinde yeniden yeşerdi.

Bu süreçte bir başka kırılma noktası da 2016 darbesiydi. O dönemde Gezi'nin içinde yer almış birçok kişi, aynı zamanda "Bu Suça Ortak Olmayacağız" bildirisine imza atan akademisyenler arasındaydı. Benim, Tayfun'un ve dönemin yönetim kurulu akademisyen üyelerinin imzacı olması tesadüf değildi; çünkü Gezi'de kurulan adalet, özgürlük ve dayanışma tahayyülü, akademiye de susturulmaya çalışılan sözün bir parçasıydı. Gezi'den imzacı akademisyenlere, oradan yerel yönetimlere uzanan bu çizgi, aslında aynı demokratik toplumsallık arayışının farklı yüzleriydi. Darbe sonrası başlayan baskılar, benim Berlin'de kalıcı biçimde sürgünde yaşamama neden oldu; ancak dayanışmamız, yıllar boyunca Oda çalışmaları ve ortak üretimler üzerinden devam etti. Bu süre boyunca İstanbul'dan uzakta olsam da, dayanışma mekânı artık sınırları aşan bir dayanışma hattına dönüşmüştü.

2022'de Gezi davası sonucunda tutuklama kararları, Gezi'nin yıllar sonra bile "Demokles'in kılıcı" gibi nasıl kullanıldığını bir kez daha gösterdi. Tayfun o sırada İBB'de görev yapıyordu. Onların tutuklanmaları, Oda'nın hem mesleki hem de politik kimliğiyle nasıl doğrudan hedef alındığının bir simgesiydi. Yerel yönetimlerde yeni imkânlar açılırken, geçmişin direnişi yeniden kriminalize ediliyor; kişisel hayatlar ağır bedeller ödüyordu. Yine de bu cezalandırmalar, kamu yararı için mücadele edenlerin sözünü susturamadı; tam tersine dayanışmayı yeniden ördü. Biz de Tayfun'la, o Silivri'de tutukluysen, birlikte bir makale kaleme aldık; tıpkı geçmişte olduğu gibi, bu kez parmaklıkların ardında bile düşünsel üretimin ve dayanışmanın sürdüğünü göstererek (İnal-Çekiç vd., 2023).

Berlin'de tanıştığım bir akademisyen arkadaşım Türkiye'ye gidip kendi projesi kapsamında Mimarlar Odası'nda Avukat Can Atalay'la görüşmüştü. Dönüşte bana, "Can seni sordu, Tuna'nın yıllar önce yaptığı resmi sana getirmemi istedi," dedi. Bahsettiği resim, Gezi zamanında Mimarlar Odası'nda yapılan bir basın açıklaması sırasında, o dönem dokuz yaşında olan kızımın Can'ın odasında çizdiği, Gezi hafızasını taşıyan bir ağaç resmiydi (Şekil 1). Arkadaşım resmi bana ulaştırdı; Can'a geri götürmeye söz verdim. Pasaportum Anayasa Mahkemesi kararıyla yenilenince ancak Türkiye'ye yeniden girebildim. Çantamda Tuna'nın resmiyle İstanbul'a döndüğümde, Tayfun, Can ve Mücella'nın tutuklandıkları haberini Çağlayan Adliyesi önünde aldım. O resmi hâlâ Can'ın odasına asmadım. Ama bir gün, mutlaka yerine döneceğine inanıyorum.

Şekil 1. #SanaGeziyiYıkırmayacağız.

Mekânın Üretimi, Otoriter Kentleşme ve Planlamanın Rehin Alınması

Henri Lefebvre, *Mekânın Üretimi* teorisi ile mekânı, toplumsal ilişkilerin ve iktidarın yeniden üretildiği bir alan olarak tanımlar. Mekân, içinde hareket ettiğimiz fiziksel bir alan değil; sermaye, devlet ve gündelik yaşamın birbirine geçtiği politik bir üretim sürecidir. Bu nedenle her otoriter düzen, önce mekânı dönüştürür; planı, yasayı ve kenti, iktidarını pekiştirmenin araçlarına dönüştürür (Lefebvre, 1974/1991).

Türkiye’de son yirmi yılın kentleşme politikaları bu sürecin en görünür örneklerinden biridir. Kentsel dönüşüm yasaları, mega projeler, “riskli/rezerv alan” ilanları, afet bahanesiyle çıkarılan olağanüstü yetkiler, mekânın sermaye birikimi ve siyasal tahakküm aracı hâline geldiği bir dönemi temsil eder. Bu betonlaşma ve doğa tahribatının yanında demokrasinin, katılımın ve kamusal alanın mekânsal olarak çözülmesidir.

Şehir planlama, en temel tanımıyla, mekânın geleceğini toplum yararına şekillendirme disiplindir. Bu disiplin, salt teknik bir süreç değil; kamu yararı, kent hakkı, katılımçılık ve bilimsel ilke ve esaslar üzerine kurulu bir mesleki ve etik çerçevedir. Bu ilkeler, kenti afetlere karşı hazırlıklı hâle getirmeyi, ekolojik dengiyi korumayı, tarihi ve doğal değerleri muhafaza etmeyi, altyapı ve ulaşımı geliştirmeyi hedefler. Ancak bu ilkeler, özellikle kentsel mekânın büyük bir rant potansiyeli taşıdığı durumlarda, kısa vadeli çıkarlarla kaçınılmaz olarak çatışır. Tam da bu nedenle şehir planlama politiktir.

İstanbul ise sahip olduğu stratejik konum, ekonomik potansiyel ve tarihsel kimliğiyle bu çatışmanın merkezindedir. Kentin doğal eşikleri, tarihî dokusu ve kamusal mekânları, yıllardır rant odaklı projelerin baskısı altında. İktidar için İstanbul’u kontrol etmek, yalnızca ekonomik değil, siyasal gücün de temeli anlamına gelir. Dolayısıyla, planlamanın kamu yararını önceleyen ilkeleri, iktidarın kent üzerindeki hedefleriyle doğrudan çatışma hâlidir. Şehir plancıları, tam da bu nedenle, bilgi ve etik sorumlulukları gereği, kentlerin ve doğanın talanına karşı bilimsel ve hukuki bir mücadelenin içinde yer alırlar. Bu mücadeleler çoğu zaman yenilgilerle sonuçlandı: mahalleler yıkıldı, projeler ilerledi, meslektaşlarımız işlerinden edildi, bazıları doğrudan hedef gösterildi.

2000’li yıllardan itibaren İstanbul’un, kentsel dönüşüm ve mega projelerle altının üstüne getirildiğine şahit olduk (TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi, 2013). Planlama ilkeleri hiçe sayıldı, katılımcı süreçler işletilmedi, kamu yararı yerini rantı önceleyen projelere bıraktı. Bu dönemin en belirgin kırılma noktalarından biri Gezi Parkı Direnişi oldu. Benzer biçimde, Kanal İstanbul gibi kentin ekolojik dengesini ve su kaynaklarını tehdit eden projelere karşı da plancılar, kamu yararını savunarak ön saflarda yer aldılar. 2019 sonrasında belediyelerde geliştirilen toplumcu şehircilik anlayışı, planlamanın yeniden kamusal bir görev olarak tanımlanmasını sağladı. Katılımcı yarışmalar, miras alanlarının kamuya kazandırılması, stratejik planların hazırlanması, deprem ve afet hazırlığı gibi süreçlerde kamu yararı yeniden merkeze alındı. Bu yaklaşım, planlamayı yalnızca bir teknik araç değil, demokratik bir üretim alanı olarak yeniden tanımlamayı da amaçlıyordu.

Bu dönemde Gürkan Akgün, Emrah Şahan, Mehmet Murat Çalık, Tayfun Kahraman, Ramazan Gülten ve Buğra Gökce gibi meslektaşlarımız, bu ilerici ve toplumcu şehircilik uygulamalarını hayata geçirmede kritik roller üstlendiler. İstanbul'un deprem riskine karşı hazırlıklı hâle getirilmesi, kamusal mekânların yarışmalarla yeniden tasarlanması ve şeffaf karar alma süreçlerinin inşası bu çabaların ürünüdür.

Ancak bu kamu yararını gözeten, bilimsel ve etik ilkelere dayalı planlama yaklaşımı, mevcut iktidarın rant odaklı kentleşme modeline doğrudan engel oluşturdu. Planlamanın kendisi, bir suç alanına dönüştürüldü. Kamu yararını ve bilimsel doğruları savunmak, rant çarkının işleyişinde bir “tehdit” olarak kodlandı.

19 Mart 2025'te yaşanan gelişmeler bu politikanın doruk noktası oldu. CHP'li belediyelerde, hükümetin rant projelerine ve yandaş ihalelerine “dur” diyen belediye başkanları, daire başkanları ve şehir plancıları gözaltına alındı. Onlar, İstanbul'un planlama süreçlerinde kamu yararını savundukları, rant politikalarına karşı durdukları ve bilimsel ilkelere bağlı kaldıkları için cezalandırıldılar. Bu yazı kaleme alınırken Tayfun Kahraman üç yılı aşkın süredir, diğer meslektaşlarımız ise yedi aydır Silivri'de tutuklu. Plancı dostları görüşçüleri olarak Silivri'de dayanışmayı sürdürüyor; aile ziyaretleri, duruşma günleri ve nöbetlerle bu bağlar canlı tutuluyor. Bizler ise Oda çevresinde kalanlar olarak bu dayanışmayı büyütmenin, onların bıraktığı yerden kentin nöbetini tutmanın ve kent suçlarını görünür kılmamızın sorumluluğunu hissediyoruz. Bu yazının yazılması ile yayınlanması arasındaki süreçte, ŞPO İstanbul Şube'nin mevcut sekreteri ve İPA'da uzman olarak görev yapan Nuri Cem Ceylan da İBB inşaatı dosyası kapsamında tutuklandı. Ceylan, hem meslek örgütü içinde kamusal sorumluluk anlayışını sürdüren bir plancı hem de Silivri'de tutuklu meslektaşlara destek için yürüttüğümüz dayanışma çalışmalarının aktif bir parçasıydı. Onun tutuklanması, planlama mesleğine ve kamusal dayanışma kültürüne yöneltilen bu baskının hâlen devam ettiğini bir kez daha gösterdi.

Bu tutuklamalar, bireysel adli süreçler değil; şehir planlama mesleğinin etik ilkelerine ve kamusal rolüne yöneltilmiş sistematik bir saldırıdır. Amaç, kamu yararı adına konuşan, kente dair söz üreten ve dayanışmayı örgütleyen meslek insanlarını susturmak, mesleği politik bir ibret sahasına dönüştürmektir. Burada Lefebvre'in “mekânın üretimi” kavramının, Türkiye'de yeni bir anlam kazandığını görüyoruz: otoriter kentleşme, mekânı bir denetim aracına dönüştürürken; planlama, farklı bir üretim pratiği —yani *direnin mekânı*— hâline geliyor. Direnen her plan, her rapor, her itiraz, iktidarın mekânına karşı yeni bir *mekân tahayyülü*, yeni bir kamusal alan açıyor. Bu alanlar küçük, kırılabilir ve tehdit altında olabilir; ama tam da bu kırılabilirlik içinde, yeni bir toplumsal tahayyülün tohumları yeşeriyor.

Sonuç Yerine: Direnişin Mirası ve Gelecek

Henri Lefebvre'e göre kent, çatışmaların ve çelişkilerin düğümlendiği ama aynı zamanda başka bir toplumsal düzenin filizle-

nebileceği yerdir. Onun “farklılık mekânı” (*differential space*) kavramı, egemen düzenin soyut mekânına karşı bir alternatif üretim biçimini —yani farklılıkların, direnişlerin ve karşılaşmaların mekânını— tarif eder. Gezi bu anlamda, Türkiye'de alternatif bir toplumsallığın filizlendiği en güçlü farklılık mekânıydı. Parkın içindeki çadırlar, forumlar, ortak mutfaklar, kütüphaneler ve dayanışma ağları, kenti sermayenin soyut mekânı olmaksızın çıkarıp herkesin kendi varlığını ve sözünü “sahiplenme” (*appropriation*) yoluyla yeniden kurabildiği kolektif bir alan yarattı. Bu alan, aynı zamanda sürekli bir contestation —yani itiraz, mücadele ve yeniden sahiplenme— pratiğiydi.

Gezi çokça başarısızlıkla betimlendi. Park yıkılmadı ancak baskılar ağırlaştı, davalar açıldı, insanlar işlerinden oldular, bazıları tutuklandı. Yine de bu deneyim, güçlü bir hafıza ve dayanışma repertuarı bırakarak umudu diri tuttu; geçmişi hatırlatmakla kalmayıp gelecekteki mücadelelere zemin hazırladı. O gün üretilen deneyimler, kent hakkını savunan yeni kuşak plancıların, araştırmacıların ve yurttaş inisiyatiflerinin düşünme biçimlerine yerleşti.

Kanal İstanbul mücadelesi, bu hattın güncel cephelelerinden biridir. “Ya Kanal Ya İstanbul” etrafında birleşen yurttaş inisiyatifleri, meslek örgütleri ve ekoloji hareketleri, Kuzey Ormanları'nı, su havzalarını ve kentin müştereklerini savunurken, kent rantına karşı kamusal yarar ilkesini yeniden siyasal gündeme taşıdı. Böylece, kent hakkı talebi hem yerel gündelik savunularda hem de ulusal ölçekte mega projelere karşı açılan davalarda süreklilik kazandı.

Direnin yalnızca “kazanmak–kaybetmek” ikiliğine sıkıştırmak yetersizdir. Direniş, ısrardır: kayda geçirmek, hafızalaştırmak, tarihe not düşmektir. Bu nedenle bugün elimizde hâlâ direnişin mirası var; dayanışmanın hatırlattığı güç, itirazın açtığı yollar ve başka türlü bir kentin mümkün olduğuna dair inanç. Bu metni, o mirasın küçük ama sahici tanıklıkları olarak bırakıyoruz.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Peer-review: The manuscript has been revised in accordance with the editors' comments.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmanın herhangi bir aşamasında yapay zekâ tabanlı yazım ya da düzenleme araçları kullanılmamıştır.

Hakem değerlendirmesi: Yazı, editör görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Lefebvre, H. (1974/1991). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Çev.). Blackwell. (Orijinal eserin yayım tarihi 1974)
- Schmid, C. (2012). Henri Lefebvre, the right to the city, and the new metropolitan mainstream. N. Brenner, P. Marcuse ve M. Mayer (Ed.), *Cities for people, not for profit: Critical urban theory and the right to the city* içinde (ss. 42–62). Routledge.
- Schmid, C. (2022). *Henri Lefebvre and the theory of the production of space*. Verso.
- TMMOB Mimarlar Odası Büyükkent Şubesi. (2024, 27 Mayıs). *Taksim Dayanışması gıncesi*. <https://www.mimarist.org/taksim-dayanismasi-guncesi/> adresinden 15.10.2025 tarihinde erişilmiştir.
- TMMOB Şehir Plancıları Odası. (t.y.). *Hukuki mücadele*. <https://www.spo.org.tr/hukuki-mucadele.php> adresinden 15.10.2025 tarihinde erişilmiştir.
- TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi. (2013, 14 Ekim). 7. *İstanbul Buluşmaları 2013 – ALTÜST İSTANBUL*. <https://www.spo.org.tr/de-tay.php?sube=5&tip=14&kod=11126> adresinden 15.10.2025 tarihinde erişilmiştir.
- TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi. (t.y.). *İstanbul Kent Almanağı*. <https://www.spo.org.tr/yayinlar/index.php?dergi=6&sube=5> adresinden 15.10.2025 tarihinde erişilmiştir.
- İnal-Çekiç, T., Kahraman, T., Demir Kahraman, M. ve Yılmaz, E. (2023). Practices of inclusive planning and beyond: Istanbul Metropolitan Municipality and its vision for 2050. G. Coşkun, T. İnal-Çekiç ve Ertuğ Tomuş (Ed.), *Reclaiming democracy in cities içinde*. Routledge.

DEĞERLENDİRME

Akademik Makale Yazımı Üzerine Editöryal Notlar

Editorial Notes on Writing Academic Articles

 Tuba İnal Çekiç,¹ Kumru Çılgin,² İdil Akyol Koçhan²

¹TU-Darmstadt, Sosyoloji Enstitüsü, Kent ve Mekân Sosyolojisi Bölümü, Hessen

²Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

Giriş

Bu yazının kaleme alınma nedeni, hem *Planlama Dergisi*'ndeki editörlük deneyimlerimizden hem de kendi akademik yayın süreçlerimizde edindiğimiz birikimleri paylaşma arzumuzdur. Akademik makale yazımına dair verilebilecek pek çok tavsiye olmakla birlikte bu yazıda; özellikle tez yazımından başlayarak dergi yayınına giden yolda kritik gördüğümüz birkaç noktaya değinmek istiyoruz. Her şeyi kapsamaya değil, editöryal süreçte sıkça karşılaştığımız ve yazarların en çok zorlandıkları alanlara dair kısa ama etkili notlar sunmaya çalışacağız. Aktaracağımız bu notların bir kısmı *Planlama Dergisi* özelinde olup, bir kısmının ise tüm akademik yazım süreçlerinde yol gösterici olacağını umuyoruz.

Notlarımızı paylaşmadan önce derginin kısa bir arka planını vermek isteriz. Zira bu arka plan, derginin kabul ettiği yazıların hem konusunu hem içeriğini belirlemektedir. Bu nedenle, yayın yapmayı düşündüğünüz her dergi için benzer bir araştırma yapmanızı öneririz. Bir dergiye makale göndermeden önce, o derginin biçimsel koşullarının yanı sıra kapsamını, düşünsel yönelimini, tartışma kültürünü ve okuyucu kitlesini anlamak kritik önemdedir. Dergiden örnek makalelere bakmanın ve derginin genel yaklaşımını kavramanın faydalı olacağını vurgulayarak ilk notumuzu düşürebiliriz.

Planlama Dergisi, TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın (ŞPO) yayın organı olarak 1986 yılında yayın hayatına başlamıştır. İlk yıllarında meslek üyeleri arasında deneyimlerin ve tar-

tışmaların paylaşıldığı bir ortam sunmayı, akademiden aldığı destekle pratik ile kuram arasındaki bağı güçlendirmeyi hedeflemiştir. Dönemsel olarak yayına ara verilse de 2003'ten itibaren düzenli süreli yayına dönüşmesiyle birlikte derginin birikimi daha da güçlenmiştir. 2012'de ŞPO İstanbul Şubesi Yönetim Kurulu'na seçilen bizler, seçim sürecinde de dile getirdiğimiz bir hedef doğrultusunda dergiyi akademik dünyada görünür kılmak için çalışmalara başladık. Bu girişim, aynı zamanda planlama alanında üretilen bilgi ile akademik yayın standartları arasındaki mesafeyi azaltma çabasının da bir parçasıydı. O dönemdeki en temel motivasyonlarımızdan diğeri de tez yazım sürecinde makale yayımlama kriterini karşılamaya çalışırken yaşadığımız zorluklardı.

Bu amaçla çıktığımız akademik yayın olma yolunda, *Planlama Dergisi* 2013'te TÜBİTAK tarafından ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı'na dahil edilerek "ulusal hakemli dergi" statüsünü kazandı. Sonraki yıllarda uluslararası endekslerde de yer alarak bilimsel camiada daha geniş bir etki alanına ulaştı. Günümüzde dergi; Web of Science–ESCI, ERIHPLUS, EBS-CO, GALE ve ASCI gibi dizinlerde taranmakta, yılda üç kez çevrimiçi yayımlanmakta ve şehir ve bölge planlama alanının yanı sıra ilişkili disiplinlerden gelen akademik araştırmaları, yerel uygulama örneklerini ve kentsel politikaları meslektaşlarına ulaştırmaya devam etmektedir. Açık erişim ilkeleri doğrultusunda lisanslanan içerikleriyle yalnızca plancılara değil, kent üzerine çalışan daha geniş bir okur kitlesine de hitap etmektedir. *Planlama Dergisi*, bu yönüyle hem meslek içi bir

Geliş ve kabul tarihi: 06.10.2025
Online yayımlanma tarihi: 28.11.2025
İletişim: Kumru Çılgin
e-posta: kumrucilgin@gmail.com

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

paylaşım alanı hem de uluslararası akademik diyaloga açık bir platform işlevi görmektedir. Bu süreçte yapılan düzenlemeler, Yayın Kurulu yapısındaki yenilikler ve editöryal işleyiş, derginin akademik standartlarını güçlendirmiş ve uluslararası indekslere girme koşulumuzu sağlamıştır.

Yayın Kurulu Ön Değerlendirmesi

Yayın sürecinde 2021 yılında yaptığımız değişiklikle uygulamaya koyduğumuz en kritik aşama, araştırma makalelerinin Yayın Kurulu ön değerlendirmesine alınmasıdır. Her araştırma makalesi, üç farklı Yayın Kurulu üyesine anonim olarak atanır ve bu üyelerin belirli kriterlere göre ayrı ayrı yaptıkları puanlamalar sonucunda değerlendirilir. Ön değerlendirmeler neticesinde, üç üyenin toplam puanına göre 9–15 aralığında puan alan makaleler hakem sürecine alınır; bu eşiği yakalayamayan makaleler ise gerekçeleri yazarlarına açıklanarak reddedilir. Bu aşama, derginin niteliğini korumanın yanı sıra yazarlar açısından da bir geri bildirim sürecidir.

Bu süreçte; araştırma sorusunun açık ve belirgin biçimde ifade edilip edilmediği, bu sorunun literatürle ilişkilendirilerek tutarlı bir teorik çerçeve içinde ele alınıp alınmadığı, çalışmanın içeriğine uygun bir araştırma yönteminin tanımlanıp tanımlanmadığı, sonuçların araştırmanın bulgularından hareketle tartışılıp tartışılmadığı ve çalışmanın *Planlama Dergisi*'nin amacı ve kapsamıyla uyumlu olup olmadığı temel değerlendirme ölçütleri olarak dikkate alınır. Bu sistem hem şeffaflığı hem de akademik niteliği korumak açısından önemlidir. Ayrıca, hakemlerin yalnızca gerçekten değerlendirmeye değer metinlerle meşgul olmasını sağlayarak uzayan hakem değerlendirme süreçlerinin önüne geçer.

Bu aşamaya ilişkin istatistikler de önemli bir gerçeği yansıtmaktadır: Son yıllarda araştırma makalelerinin yaklaşık %60'ı ön değerlendirme aşamasında reddedilmektedir. Bu oran, yüzeyde cesaret kırıcı gibi görünse de aslında derginin niteliğini korumak için gösterilen titizliğin bir sonucudur. Öte yandan, reddedilen makalelerin ortak sorunları incelendiğinde, yazarların kendilerine ders çıkarabilecekleri çok sayıda noktaya göze çarpmaktadır. Özellikle muğlak giriş bölümleri, zayıf kuramsal çerçeveler ve planlama disipliniyle kurulamayan bağlar bu aşamada en sık karşılaşılan sorunlar arasındadır. Bir metnin reddi, başarısızlıktan çok, yazarlık becerilerini geliştirme ve akademik üretimi olgunlaştırma yönünde önemli bir deneyim olarak görülmelidir.

Yayın Kurulu Ret Nedenleri

Editörlük deneyiminde en sık karşılaştığımız durum, özellikle 2021 sonrası yayın sürecindeki değişimle birlikte; “editöryal” ret dediğimiz ön elemedir. Bir makalenin hakemlere ulaşmadan reddedilmesinin birçok nedeni olmakla birlikte, birkaç ortak nedeni sıralamakta fayda var:

Öncelikle, bir makalenin akademik değerini belirleyen unsur, yalnızca topladığı veriler değil, ortaya koyduğu analitik katkıdır. Sıkça karşılaştığımız temel sorun, özellikle planlama alanındaki çalışmaların betimleyici bir rapor niteliğinde kalmasıdır. Çoğu makale “ne oldu?” sorusunu yanıtlarken; akademik bir makalenin, aynı zamanda “neden oldu?” ve “ne anlama geliyor?” sorularına da yanıt vermesi gerektiğini atlar. Bu bağlamda, yalnızca olguların kaydını tutan bir metnin akademik katkısı sınırlıdır. Oysa araştırmacının verilerden hareketle geliştirdiği analitik tartışma, makalenin asıl değerini oluşturur. Bir araştırmayı bilimsel kılan, verinin kendisi kadar veriden çıkarılan anlamdır.

Bir başka yaygın sorun, teorik çerçevenin belirsizliği ya da hiç kurulmamış olmasıdır. Literatür bölümü, yalnızca “kim ne demiş?”in sıralanmasından ibaret olmamalı; çalışmanın hangi tartışmaya katkı sunduğu da açıkça gösterilmelidir. Kuramsal çerçeve, geçmiş çalışmaları özetleyen bir alan olmasının ötesinde yazarın kendi konumunu ve iddiasını kurduğu zemindir.

Öte yandan, literatürdeki eğilimleri kapsamlı biçimde tartışmaya odaklanan çalışmaların “araştırma makalesi” olarak değerlendirmeye sunulması da başka bir sorundur. *Planlama Dergisi*'nin kapsamına giren alanlarda mevcut yazını eleştirel biçimde ele alan, teorik yaklaşımların güçlü ve zayıf yönlerini tartışan ve geleceğe dönük araştırma alanlarını ortaya koymayı hedefleyen çalışmaların “derleme makale” olarak değerlendirilmesinin daha uygun olacağı çoğu zaman göz ardı edilmektedir.

Yöntemsel tercihlerin gerekçelendirilmediği makaleler de benzer şekilde sorundur. Neden bu yöntemin seçildiği, nasıl uygulandığı ve araştırma sorusuyla nasıl ilişkilendiği net biçimde ortaya konmadığında, makalenin akademik katkısı zayıflar.

Ayrıca, *Planlama Dergisi*'ne gönderilen kimi makaleler güçlü veri sunsa da mekânsal ve kentsel tartışmalarla ilişki kurmadığı için uygun bulunmamaktadır. Dolayısıyla kuramsal ve yöntemsel boşluklar ile bağlamdan kopukluk, makalelerin elenmesine yol açan başlıca nedenlerdir.

Yayın Kurulu değerlendirmelerinde son yıllarda göze çarpan bir diğer husus ise çalışmaların planlama disipliniyle kurduğu ilişkinin niteliğindeki sorunlardır. Özellikle mimarlık, sosyoloji ya da mühendislik gibi alanlarda konumlanan çalışmaların, planlama disipliniyle açık bir kuramsal ya da mekânsal bağ kurmaksızın başvuruya sunulduğu örneklere sıkça rastlanmaktadır. Dergimiz, farklı disiplinlerden gelen katkılara açık bir yayın politikası benimsemekte; ancak bu katkıların planlama alanıyla kavramsal, kuramsal ya da uygulamaya dönük bir ilişki kurması beklenmektedir.

Bu doğrultuda, pratikle ilişki kurmayan çalışmalar da ön değerlendirmeyi geçmekte zorlanır. Salt tanımlayıcı bir yaklaşım, *Planlama Dergisi*'nin okuyucusuna beklenen katkıyı sunmaz. Planlama, mekânsal olduğu kadar toplumsal, politik

ve çevresel süreçleri birlikte düşünen bir disiplindir. Bu nedenle, *Planlama Dergisi'*nde yayımlanacak her çalışma, bu çok boyutlu bakış açısını yansıtmalıdır.

Akademik Yazımda Yapı ve Odak

Bu noktada şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: *Planlama Dergisi'*nin amacı ve kapsamına uygun biçimde hazırlanmış; tercih edilen makale türünün biçimsel ve düşünsel beklentilerini yansıtan; güçlü bir girişe, berrak bir araştırma sorusuna, planlama disiplinine oturan bir kuramsal çerçeveye ve yöntemle bütünleşen bir tartışmaya sahip çalışmalar, editöryal reddi aşmak için temel koşulları yerine getirmiş sayılmaktadır.

Tezden makaleye geçiş süreci de sıklıkla zorlayıcı olur. Bunun temel nedeni, tez ile makalenin farklı amaçlara hizmet etmesidir. Tez, kapsamlı bir çalışma olarak geniş bağlamı ayrıntılarıyla ele alır; makale ise çok daha dar bir odakla tek bir araştırma sorusu ya da argüman etrafında şekillenir. Tezin amacı, yazarın alanı ne kadar iyi bildiğini jüriye göstermektir; makalenin amacı ise o alana özgün bir katkı sunmaktır. Tezde uzun literatür ve yöntem bölümleri bulunması doğaldır; ancak makalede, yalnızca çalışmanın özgün katkısını görünür kılacak kadarı aktarılır.

Makalenin her bölümü, doğrudan merkezi argümana hizmet etmelidir. Yan anlatılar, arka plan tartışmaları ve ikincil konular elenmelidir. Bu nedenle akademik makale, evrensel ve standartlaşmış bir yapıya sahiptir: *Giriş – Literatür – Yöntem – Bulgular – Tartışma – Sonuç*. Bu yapı kimi zaman “sıkıcı” görünse de akademik iletişimin ortak dili olması açısından işlevseldir.

Bir diğer önemli nokta, makalede **giriş bölümünün** nasıl kurgulanacağıdır. Burada John Swales'in akademik yazım için önerdiği üç aşamalı model yararlı bir rehber sunar: İlk adım, araştırma alanını kurmaktır (*establishing the territory*). Burada çalışmamızın neden önemli olduğunu ve literatürde hangi tartışmalara eklemeliğini gösteririz. Uzun tarihsel arka planlara giriş bölümünde yer vermek yerine, gerekiyorsa bunları ayrı bir kısımda açmak daha doğrudur. İkinci adım, araştırmadaki boşluğu tanımlamaktır (*identifying the niche*). Hangi yönlerin eksik çalışıldığını net biçimde ortaya koymak gerekir. Örneğin, “Çoğu çalışma düşük gelirli gruplara odaklanırken, yüksek nitelikli göçmenlerin konut piyasasındaki deneyimleri ihmal edilmektedir” gibi cümleler bu amaca hizmet eder. Son adım ise bu boşluğu doldurmaktır (*occupying the niche*). Araştırmanın amacının ve sorularının açık biçimde ortaya konması, yazının içinde hangi boşluğu doldurduğunun açıklanması, yöntemin kısaca tanıtılması ve giriş bölümünün sonunda makalenin yapısının birkaç cümleyle özetlenmesi, pek çok derginin giriş bölümünde beklediği temel unsurlardandır. Bu yapı, okuyucunun metnin daha ilk sayfadan itibaren “nerede durduğunu” ve “nereye gittiğini” anlamasını sağlar.

Sonuç

Sonuç olarak, akademik makale yazımı hem disiplinin bilgi birikimine katkı sunan hem de yazarı akademik topluluk içinde konumlandıran bir süreçtir. Tez yazımından farklı olarak makale; daraltılmış bir odak, net bir teorik çerçeve, gerekçelendirilmiş bir yöntem ve güçlü bir analitik tartışma gerektirir. Editörlük deneyimlerimizin gösterdiği en temel ders şudur: Bir makale akademik değerini, sadece “ne söylediğiyle” değil, “nasıl söylediğiyle” kazanır. Verilerin kendisi kadar, onların nasıl işlendiği ve tartışıldığı kısmı da belirleyicidir.

Bu yazının, yalnızca *Planlama Dergisi'*ne gönderilecek çalışmalar için değil, genel olarak akademik yazım sürecinde de araştırmacılara destek olmasını dileriz. Her metin, düşünmenin ve ifade etmenin yeni bir yolunu açar; bu nedenle, yazma sürecini öğrenmenin ve üretmenin yaratıcı bir alanı olarak görmek gerekir.

Umarız ki bu notlar, yeni çalışmaların biçimlenmesine, tartışmaların derinleşmesine ve akademik paylaşımın güçlenmesine küçük de olsa bir katkı sağlar.

We would like to thank all of the reviewers who evaluated articles submitted to the Planning in 2025 for contributing their valuable scientific expertise to our journal and assisting with its continued development and success

Adem Erdem Erbař	Kübra Cihangir Çamur
Arzu Erturan Topgöl	Kumru Çılgın
Aslı Ulubař Hamurcu	Mehmet Penpeciöđlu
Ayře Nur Albayrak	Mehtap Özbayraktar
Aysu Uđurlar	Menelaos Gkartzios
Aysun Koca	Merve Yılmaz
Bilge Çakır	N. Aydan Sat
Bölent Duru	Neslihan Serdarođlu Sađ
Burak Beyhan	Olgu Çalışkan
Canan Koç	Ömer Bilen
Dilcu Gönöl	Ömer Bilen
Doğan Dursun	Ömür Kaygısız
Duygu Cihanger Ribeiro	Özge Yalçınır Ercoşkun
Ebru Firidin Özgür	Pelin Pınar Giritliođlu
Elif Örnek Özden	Savaş Zafer şahin
Elvan Gülöksüz	Seher Başlık
Erhan Kurtarır	řehnaz Cenani Durmazođlu
Erol Demir	řenay Mantař
Ervin Sezgin	Senem Kozaman Aygün
Esin Özdemir	Sezen Savran Penbeciođlu
Evrım Özkan	Sıla Ceren Varış Husar
Evrım Ulsan	Sibel Polat
Ezgi Orhan	Sinem Seçer Sipahi
Fikret Zorlu	Suvar Aslan
Gizem Aksümer	Tansel Erbil
H. Meltem Gündođdu Anlađan	Tayfun Salihođlu
Hale Mamunlu Kocabař	Uđurcan Ayık
Haluk Gerçek	Yücel Can Severcan
İclal Sema Dinçer	Zehra Güngördü
İmge Akçakaya Waite	Zeynep Günay
Kaan Özgün	